

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Evsebivs || De Euangelica pr[a]eparatione

Eusebius <Caesariensis>

[Augsburg], 1522

VD16 E 4299

urn:nbn:de:hbz:466:1-34477

Neque uisum est in illis

¶ In nomine et misericordia trinitatis in
visitatione tua. Confitemur spiritum
sanctum
omnino benedictum. Amen.

Vides uero blivet fideliter

benedictum et in illis

¶ G. W. B. E.

locumque pides fideliter omnes

pides et in illis decoloris

Ecce pides pides et in illis

¶ In nomine et misericordia trinitatis in
visitatione tua. Confitemur spiritum
sanctum
omnino benedictum. Amen.

78 5269

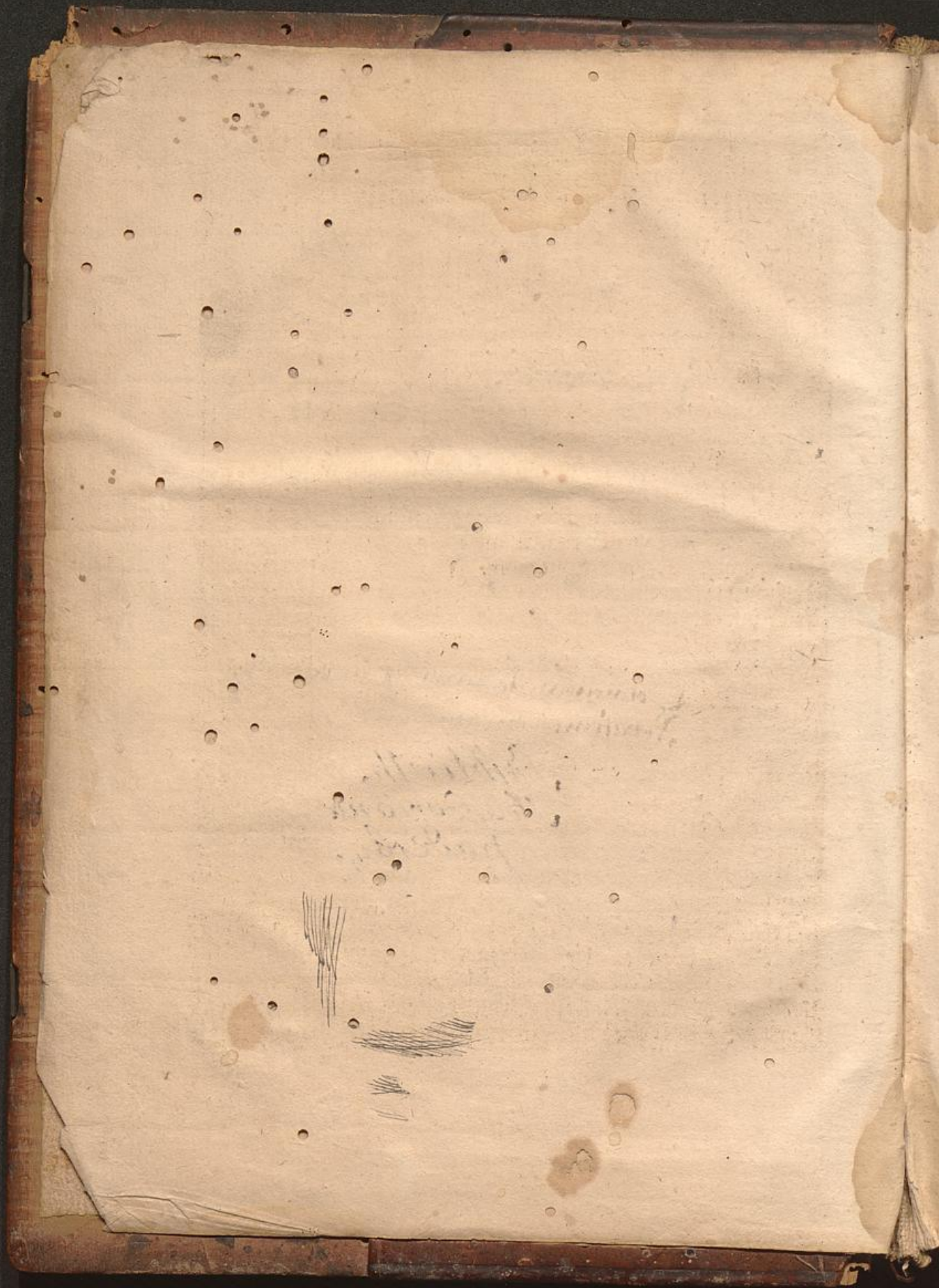
E. V. SEBIVS

De Evangelica preparatione, a Georgio
Trapezuntio e græco in latinum tradu/
ctus; opus cuiusq; fideli nō solum utile, ue/
rum etiam iocundum & perneces/
sarium, nouissime impressum
& exactissime emen/
datum.

*Donatus Joannes Joannes
Donatus Joannes Joannes
Biblioth.
Theodoriana
paderb.*

LIBER PRIMVS
AD SANCTISSIMVM PAPAM NICO/
laum Quintũ, Georgij Tapezuntij in traductio/
ne Eusebii Pamphili, de Præparatione
Euangelica, Præfatio.

VSEBIVM Pamphili de Euangelica præpara/
tione, latinũ ex Græco beatissime pater iussu tuo
effeci. Nam cum eum uirum, tum eloquentia, tum
multarum rerum peritia, & ingenij mirabili flumi/
ne ex his quæ iam traducta sunt præstantissimũ san/
ctitas tua iudicet, atq; ideo, quacumq; apud græcos,
ipsius opera extent, latina facere instituerit Euangelicam præpara/
tionem, quæ in urbe forte reperta est, primũ aggressi traduximus.
Quod quidem in libro quasi quodam in speculo uariam atque mul/
tiplicem doctrinam illius uiri licet admirari. Cuncta enim quæ ante
ipsum facta inuentaq; fuerunt, quæ tamen græce scripta tunc inue/
nirentur, multo certius atq; distinctius ipsis etiam authoribus qui
scripserunt, percipisse mihi uidetur. Ita cum constet nihil fere præ/
clarum unquam gestum fuisse, quod illis temporibus græce scriptũ
non extaret, nihil in rebus magnis naturaq; abditis, quod a philoso/
phis non esset explicatum, omnia ille tum memoriæ tenacitate, tum
mētis percepit acumine, ac ut apes solent singulis insidere floribus,
indeq; quod ad rem suam conducit, colligere: non aliter ille undiq;
certiora/uerisimilioraue diligens, mirabilem sibi atq; inauditum sci/
entiæ cumulum cōfecit, multiplices uariasq; philosophorum sectas
non ignorauit, infinitos pene gentium omnium religionis errores
tenuit, orbis terrarum historiam serie sua dispositā solus cognouit,
& cæteris tradidit. Nam cum non esset nescius gestarum rerum hi/
storiam titubare sanctissime pater, nisi distincta temporibus pateat
(quippe cum natura temporibus faciat, ut quæ in tempore fuerunt,
nisi quando fuerunt scias, nec fuisse quidem propter confusionem
uideantur) eo ingenio, studio, industria huic incubuit rei, ut omni/
um scriptorum peritiā in unum congestam facile superauerit, di/
stinctiusq; cuncta ipsis suis (ut diximus) authoribus cognouerit.
Conferendo enim inter se singulos, ueritatem quæ ab omnibus
a ij simul

4 DE PRAEPARATIONE EVANGELICA

simul emergebat, nec ab ullo exprimebatur, consecutus est. Quae omnia ab alijs quae scripsit, & ab hoc opere perspicere licet. Quod ille ideo suscepit, quoniam cum apud gentium praclaros philosophia uiros nobilissimus esset, ac priscam paternamque deorum religionem catholicae ueritatis amore contempserit, partim accusantibus suum propositum respondere, partim nostra pro uiribus suis uoluit confirmare. Itaque in duas uniuersum partis negotium partitus est, quarum primam quae nunc traducta a nobis est, qua illis respondet, qui eum quod christianis inhaeserat accusabant, praeparationem Euangelicam, alteram ueritatis catholicae doctrinam appellauit. Illud sane praetermittendum non est, ne quis quoniam nonnulla in hoc libro non absque tuae sanctitatis auctoritate concedimus, quasi traductoris transgressos officium nos accuset, ante primi concilij temporalium librum hunc ab Eusebio editum fuisse. Constat enim ipsum Arriana haeresi ante sententiam concilij laborasse, sanctorum, deinde patrum auctoritatem libenter secutum sanctissime atque pie in orthodoxia uixisse. Fertur enim apud Graecos ab eo iussu patrum sacrosanctae illius Synodi symbolum scriptum fuisse, quod ita composuit, ut ad dericiendam absque controuersia perniciosam haereticorum opinionem, filium dei genitum non factum, consubstantialemque patri conscripserit, ac patribus tradiderit, nec in uentioni suae quicquam addidisse, aut inde aliquid detraxisse, aut mutasse patres dicuntur, nisi solum illud, deum uerum de deo uero. Nam & si genitum esse a patre non factum, consubstantialemque deo patri filium, ad refutationem hereticorum sufficerent, quia tamen deum filium, patrem uero deum uerum inter haec distinguentes, Arriani praedicabant, ne quoniam deum de deo ille dixit, ansam captarent, deum uerum de deo uero patres interiecerunt. Haec res quoniam nonnulla in hoc libro sparsa inuenimus ab Arriana prauitate non aliena, firmo nobis fuit argumento ante coetum illum sacratissimum haec illi conscripta.

& edita fuisse. Quare sentibus tuo iussu amputatis, rotas solummodo Latinis hominibus hac translatione obtulimus.

De Euangelij

LIBER PRIMVS.

De Euangelij diffinitione, & intentione sua.

CAPVT I.

Vm Quid sit christianismus nescientibus aperire statuerim, hunc librum quo Euangelicæ doctrine ueritatem approbamus, ut orationibus tuis adiutus, ad optatum finem perueniam, tuo nomini Episcoporum ornamentum Theodore dedicaui. Ac in primis quid nobis hoc Euangelij nomine significetur, & quanam huius uerbi potestas sit, declarandum esse arbitror. Euangelium igitur dicimus quod eternorum atq; incorruptibilium bonorū, quæ certe suprema & maxima sunt, & ex antiquissimis prædicta temporibus, nuper uero splendore sui orbem illustrantia, cunctis hominibus annunciat, quod non cæcas caducasq; huius sæculi diuitias, nec breuem hanc calamitosamq; uitam, nec instabilia corporis commoda, sed animarum quæ intellectualis substantie sunt, a quibus etiam corporum bona, quasi umbra consequentia depēdet, summam propriamq; nobis affert felicitatem, cuius quasi caput religio est, non illa gentilisq; falsa & ficta errorisq; plena nomen ementita est. sed hæc nostra, quæ ipsarum rerum uitate appellatorem adinuenit, quam animi ad unum solum & uerum deum firmam stabilemque conuersionem, & uitam quæ mandatis eius peragat esse asserimus. Qua quidem ex uita amicitia etiam inter deum & homines constituitur, amicitiam uero beatitudo illa ultima & felicissimus finis consequitur, qui a superioribus dependet, inde gubernatur, ac rursus eo peruenturus est. Quid igitur hac inter deum & homines amicitia melius nobis, atq; beatius excogitari potest? Nonne uitæ, lucis, ueritatis, bonorumq; omnium ipse fons atq; largitor est? An non ipse ut cuncta & sint & iuuant, causam in seipso complectitur? Qua ergo re indigebit, qui eius amicitiam adeptus est? qui rerum omnium creatorem claritate sibi coniunxit? qui patrem atq; tutorem illum sibi ascripsit? Non possumus profecto dicere, quin omnia quæ ad animam, quæq; ad corpus, quæq; ad externa pertineant optime beatissimeq; is possideat, qui charitate proximus deo factus, beatissimam eius amicitiam exacta exquisitaq; religione consecutus est. Hanc ergo salutarem hominum ad deum conuersionem atq; amicitiam

a 3 tiam

6 DE PRAEPARATIONE EVANGELICA.

tiam ab omnipotentē deo missus deus uerbum quasi lucis infinitae splendor Punctis annunciant. Non hinc aut aliunde, sed undiq; cunctis ex gentibus ad deum uerum; græcos simul & barbaros, omnē sexum, omnem ætatem, diuites & pauperes, sapientes, & contra, liberos ac seruos, magna uoce cōuocat, hortaturq; omī studio ac cura hoc donum suscipiamus. Nam sicuti eiusdem naturæ atque substantiæ nos omnes creauit. Sic rursus cognitionem & charitatem suam æqualiter omnibus proposuit, qui gratiam eius ex toto animo complectunt. & colunt. Hanc dei erga nos charitatem q̄ Christus ipse dei patris uerbum est, ipse quoq; Deus non respiciens ad peccata hominum, sed se ipsum eis reconcilians uniuerso, sicut diuina exclamat scriptura orbi annunciat. Venit namq; ait, & annunciauit pacem illis, qui longe sunt, & pacem illis qui prope sunt, q̄ olim Hæbrei diuinitus docti prædicabant. Quidam enim eorū clamant. Recordabuntur & reuertentur ad dominum omnes fines terræ, & adorabunt coram eo omnes patriæ gentium, quia domini est regnū terræ, & ipse dominabitur gentium. Et rursus. Dicite in gentibus, quia dominus regnauit, etenim firmauit orbem terræ, qui nō commouebitur. Alius conspicuus erit dominus in ipsis, & conteret penitus deos omnes gentium terræ, adorabuntq; ipsum singuli, ex loco suo. Hæc ex priscis tēporibus dicta diuinis oraculis, nunc ad nos Saluatoris nostri Iesu Christi prædicatione peruenerunt. sic prædictam olim & expectatam a sanctis uiris omnium gentium uocationem/ ueritatēq; cognitionem uerbum dei, quod nuper de celo descendit, operaque fecit multo ante prædicta nobis annunciat.

De his quæ solent obijci Gentibus, & Iudæis. CAp. II.

Sed sentio me impetu quodam animi/ & desyderio nimium prouectum. Antea enim q̄ nostra confirmemus, quæ solent obijci refutanda esse uidentur. Nam cum multi non ratione Christianam religionem, sed inconsideratā fide, unde fideles appellantur, susceptam esse putent, iure nos, qui ueritatem euangelicam, argumentis, signis, atq; uestigijs approbare his libris aggressi sumus, ad præparationem suscepti negocij respondendum ad illa prius esse putamus, quæ uel a Græcis/ uel a Iudæis, ac maxime a curiosis nobis solent opponi. Non enim aliter arbitror ordine certo, ac serie

*Recordabuntur
et reuertentur
ad dominum omnes
fines terræ
et adorabunt
coram eo omnes
patriæ gentium
quia domini est
regnum terræ
et ipse dominabitur
gentium.*

ac serie orationem nostram progredi posse, quā si prius, ea quæ ad euāgelicam ueritatem iter præparare, & his qui a generibus ad nos conuertuntur, aptiora esse uideantur, exponamus, deinde præparatissimam & perfectionibus idonea, quæ ad ueram Saluatoris ac domini Iesu Christi cognitionem adducunt, diligentius explanemus. Huius ergo negotij ab illis initium sit, quæ tam a gentibus, quam a circumcisis, qui exquisitius rem nostram quærerent, dici possent. Quereret enim quispiam profecto, quod nam genus hominum simus, qui hæc scribere aggrediamur, utrum Græci an Barbari, uel si quid inter hæc inuenitur neutri, & quos ipsos nos esse profiteamur, non dico nomine, nam id quidem una uoce clarum fieri potest, sed uiuendi modo ac secta. Nec enim inquit, gentiliū comprobatis religionem, nec Iudæorum uos moribus uiuere uidemus, quid igitur hoc monstri est? Aut quænam hæc est noua uiuendi ratio? Præterea, quomodo impij non erunt ac deorum omnium inimici, qui patrios mores, patria iura, patrias caerimonias, quibus gentes omnes ac ciuitates continentur/contempserunt, atque adiecerunt? b qui saluatores ac benefactores deos spreuerunt? Et quos deos? eos uidelicet, qui ab initio sæculorū apud uniuersos homines, tam Græcos quam Barbaros, per regiones, ciuitates, agros, hostijs diebus festis, ludis, ac caerimonijs, ab omnibus regibus, tyrannis, populis, philosophis, legumlatoribus, honorantur atque coluntur, ac eorum loco impia quædam ac scelerata admirantur & colunt. Qua igitur uenia digni, aut potius quem cruciatum, quodque supplicium non merentur, qui patriam neglexerunt? & aliena signimenta spurcis fœdisque Iudæorum fabulis nixa elegerunt, aut quomodo non extrema prauitate sunt, qui tam facile propria reliquerunt? ac situam & a omnis rationis inopem fidem, uniuersis gentibus inimicam, ac impiam elegerunt? Nec ipsam Iudæorum deum secundum eorum caerimonias, nec gentium religionem colentes, inauditum ac inuium iter sibi ipsis turpiter confecerunt? Sed hæc quidem ex gentibus aliquis, nec sua, nec nostra recte intelligēs, de nobis dicere poterit. Hebræi uero ipsi quoque, de nobis forsitan conquerent. quoniam cum alienigenæ simus, sic scriptura sua nihil ad nos pertinere, impudenter abutimur, ut nos in suā nobilitatē intrudere, ac ipsos a

a iij patrijs

8 DE PRAEPARATIONE EVANGELICA.

patrijs ac proprijs ritibus extrudere conemur. Nam si christum diuini oraculis uenturum ante multa secula scriptum est, si iudaeorum prophetae aduentum ipsius praedixerunt, qui & saluatorem & regem iudaeorum non gentium ipsum futurum praedicauerunt, si tandem aliqua quaedam meliora diuini oraculi scriptura praenunciat, ea quoque iudaeis non gentibus scripta fuisse. Itaque non recte nos facere qui haec obaudiamus, & quod turpius est, quae iudeis propter errores suos incommoda uentura scribuntur, ea iam ipsis accidisse asseramus. Re promissiones autem bonorum in nos ipsos transferamus, quodque mente capti hominis est praedictam felicitatem conseruantibus legem non his ipsis attribuimus, & datas ab ipsa lege ceremonias improbamus.

Refutatio eorumque obiectionum. CAP. III.

His caeterisque huiusmodi cum aduersus nos utantur, age iam deum omnium per Saluatorem nostrum uerbum ipsius quasi per pontificem inuocantes, primum in nos argumentum suum refutando, calumniatores ipsos esse ostendamus, qui nihil nos comprobare posse, sed expertes rationis fide per suasos afferunt, idque tam ex his probationibus, quibus utimur, cum ad religionem nostram gentiles concurrunt, redarguemus, quam ex his, quas uel scribendo/uel uiua uoce proferendo, & aut priuatim aut publice disputando aduersarijs opponimus, ac multo magis per hos quoque libros, qui hoc totum euangelicae ueritatis negocium continent. gratiam enim dei ac coelestia beneficia per dominum nostrum Iesum Christum filium dei Saluatorem nostrum nobis esse collata pluribus ac perspicuis argumentis hic tractatus probaturum se pollicetur. Nam cum patrum nostrorum memoria nonnulli aduersus gentiles opposcentes ac eis respondentes, alij diuinas scripturas exponentes, alij ueritatis dogmata subtilius comprobantes, multa reliquerunt, iure nobis hic motus, cui libenter insudamus adinuentus est, quamuis primus omnium sacer ille Apostolus Paulus probabilitatem omnem cauillatoriam longe abiciens/ac certas afferens probationes, ait. Sermo ac praedicatio nostra, non est in persuasibilibus humanae sapientiae uerbis, sed in ostensione spiritus & uirtutis. Et rursum, Sapientiam loquimur inter perfectos, sapientiam autem non huius saeculi neque principum, qui destruuntur, sed loquimur sapientiam

sapientiā in mysterio absconditam, Preterea sufficientia nostra (inquit) ex deo, qui nos & idoneos fecit ministros noui testamēti. Nō iniuria ergo omnibus nobis praeceptū est, promptos esse ad respondendum cuiq; rationem a nobis de spe nostra querenti. Certum est igitur, Saluatorem nostrum prae dixisse doctrinam suā, in testimonium omnium gentium, per uniuersum terrarum orbem praedicatum iri. & ecclesiam quę postea uirtute sua constituta est, inuictam atq; inexpugnabilem fore, nec unquam futurum, ut a morte superaretur, sed firmam fore semper atq; immobilem tanquam in lapide stabilitam atq; fundatam, cuius diuinationis effectus, omnem impudentissimam linguam uana cōtradicientem profecto arcere potest. Quis enim non fatebitur cum sic aperte rerum euētus diuinationi congruat, dei uirtutem non naturam humanam illam fuisse, quę & futura hęc praeuiderat. & re ipsa perfecit, quā uerbis prae dixerat. Iam enim sui euangelij fama totum ab ortu ad occasum orbem impleuit, omnesq; gentes adiit, crescitq; indies praedicatio sua. Ecclesia etiam hoc nomine ab ipso donata, radices agit, ac usq; ad astra sanctorum uirorum orationibus glorificata, luce ac fulgore orthodoxae fidei splendet, neq; hostibus terga dat, neq; ipsis ianuis mortis cedit, propter pauca uerba quā ille protulit. Super lapidem edificabo ecclesiam meam, & portae inferi non praeualebunt aduersus ipsam. Sunt autē alia quoq; multa a Saluatore nostro praedicta, quā in suo a nobis collecta loco, & rerum euentibus accommodata, ueram de ipso nostram ostendunt opinionem ac fidem. Sed ad hęc omnia nō sunt contemnenda ad catholicam ueritatem comprobendam, Haebraicae scripturae testimonia, quibus ante mille annos iudaeorū prophetae, indoctorum hominum piscationem uniuersae uitae hominū affuturam praedicantes, appellationem christi nomine ipso expresse runt, & aduentum eius in carne, modum etiam ipsum, quo doctrina eius ad omnes gentes perueniret praedixerunt. nec tacuerunt futuram iudaeorum infidelitatē, & quicquid aduersus ipsum facturi, & quas poenas paulo post essent daturi, quod urbs eorum extrema obsidione caderet, regnumq; suum omnino cessaret, ac ipsi ad omnes gentes dispersi suis inimicis ac hostibus perpetuo seruirent. Quae omnia sicuti scripta sunt post aduentum Saluatoris nostri euenisse

av cōspi/

10 DE PRAEPARATIONE EVANGELICA.

Præterea quis propheta audiens, post Christi aduentum iudæorū abiectionem, gentium uocationem, aperte dicentes futuram non admirabitur cum uideat res ipsas per doctrinam Saluatoris nostri oraculis ipsorum ad unguem quadrare? Per Saluatorem enim nostrum factum est, ut ex omni genere hominum pene innumerabiles spre-
tis idolis, unius ac ueri dei cognitionem religionemque susceperint, quod ita futurum dei oracula & per alios prophetas cecinerunt, & per Hieremiam maxime ubi dicitur. Domine deus meus, ad te gē-
tes uenient ab extremis terræ, ac dicēt, q̄ falsa nostri patres idola pos-
federunt, & non erat in ipsis utilitas. Si faciet homo, si ipsi deos, nec
erunt isti dei. Hæc igitur uniuersa fidei nostræ ueritatem astruunt,
nec humana uirtute, sed a deo prædicta, & prophetarū oraculis scri-
pta ostendunt, & ad hæc a multis uarijsq; gentium principatibus li-
beros quandoq; futuros homines uaticinant. Itaq; cum omnes gen-
tes antiquitus multi reges ac tyranni urbes fere singulas tenerēt, ac
alijs populis, alijs paucis regerentur, qua ex re bella ubiq; fremebant,
captiuitates, depopulationesq; urbium ac gentium indies fiebant,
plenaque omnia erant seruitute, unde cogebantur urbani simul &
agrestes, ab inuente statim ætate rei militari operam dare, ac semp
& ubiq; per urbem atq; agros armati prodire, continuo christi præ-
sentia de quo scriptū est in diuinis oraculis. Orietur in diebus eius
iustitia & multitudo pacis, & constabunt gladios suos in uomeres,
& lanceas suas in falces, nec eleuabit gens in gentem gladiū, nec ex-
ercebuntur ultra in prælium. Rerum euentus uerba prophetarum
fecutus est. Ac omnis principatuum multitudo cessauit, ab Augu-
sto in ipso tempore incarnationis domini nostri Romanorum im-
perio in monarchiam redacto. Ex illo autem tempore usq; ad me-
moriam nostram, nō inuenies ita populos populis oppositos fuisse,
nec gentem ullam ita in aliam insurrexisse, nec humanam uitam o-
mnium confusiorse uexatam, ut passim prius fieri solebat. Atqui
quom magna non est dignum admiratione si quis ita secum attente
cogitet, cur nam priscis temporibus quādo daemones omnium gen-
tium dominabantur, ac summopere ab omnibus colebantur, tanto
alteri ad alteros furore ab ipsis dijs suis concitati ferebantur, ut nunc
Græcos, nunc ægyptios, nunc Syrios, nunc Romanos inter se bel-
lare

lare ac seipfos destruere, regiones suas incurſibus, ciuitates obſidio/
nibus delolare uideres, ſicut hiſtorijs ſuis perſpicitur. Simul ꝛo atq;
piſſima & pacificetiſſima Saluatoris noſtri doctrina apparuit, mul/
torum cultus deorum habebatur, bella ceſſabant, uniuerſum homi/
num genus a magnis malis atq; periculis requieſcebat. Quod ma/
ximum ego diuinæ ac ineffabilis ſuæ uirtutis ſignum dicere nō du/
bitauerim. At uero ex ſua prædicatione q̄tum homines profecerint,
quantamque utilitatem etiā huius uitæ conſecuti, iſtis oculis cer/
nes ſi attenderis, nunquam alias in memoria hominum ab aliquo Il/
luſtri uiro aut populo factum, niſi nunc ſuis dumtaxat uerbis, atq;
doctrina per uniuerſum orbem diſfuſa, ut omnium iura gentium
recte, atque humanitus ſe habeāt, illa ipſa inq̄ iura, quæ ante aduen/
tum ſuum tetra, ſœda, immania erant. Non enim iam Perſæ q̄ eum
ſecuti ſunt, matres ſuas nephandis nuptijs cognoscunt, nō humanis
ueſcuntur carnibus, Scythæ quoniam ad eos uſq; prædicatione chri/
ſti peruenit, nec chariſſimos falſa religioe impulſi liberos iugulant.
Hæc certe ac talia pene infinita hominum quondam uitam uexa/
bant. Maſſagetæ ac Derbices propinquos atq; affines ſuos, qui ſe/
nectute conſiciebantur miſerrimos putalſe traduntur, ac ideo im/
molatis carnes eorum, quos plurimi fecerant, epulabātur. Tibare/
ni uiros ſeniores ſuos ꝑcipitare. Hyrcani rapaci generi auium. Caſ/
pij canibus ꝑiſcere ſoliti, quæ quidem cuncta religioſiſſimæ prius
faciebant, nunc uero ſola Euangelica uirtute undique truculentissi/
ma hæc peſtis exploſa eſt. Quod uero minime dij putantur aut in/
ania & ſurda ſimulachra malefici dæmones in iſtis habitantes, aut
partes mundi, quæ conſpiciuntur, aut mortuorum hominum um/
bræ, aut quæcunq; animalium nocentiſſima, ſed pro his omnibus
una Saluatoris ſola doctrina cuncti ſimul Græci ac Barbari, qui nō
fictio animo uerbum Chriſti audiuerant ad tantum philoſophiæ
perueniſſe, ut ſolum uerū deum/regem ac dominum cœli, & ter/
re/ſolis/stellarum, totiuſq; mundi creatorem colant atque ſequant̄,
quotq; cunctis uiribus conant̄ ſic uiuere, ut uel oculos coerceāt, ne
quid cupiditate tracti turpiter uideāt, ſed ab ipſa mente oēm animi
morbū depellant. Hæc omnia q̄nam modo audebit negare quæſpiā
non eſſe felicitis uite. Aut uero quot non recte parere d̄mino laudāt.

tantum

tantum aperiurio absunt, quoniam ab ipso non esse iurandum au-
 dierunt, sed omni iure iurando abiecto sufficere hominibus. Ita & non
 quodque nec in quotidiano sermone inania uelis proferre, sed ita dili-
 genter in omnibus te ipsum custodire, ut nec falsum nec iniuriosum,
 nec turpe in labijs uerbum habeas, quoniam ille dixit, De omni oci-
 oso uerbo rationem dabitis in die iudicii, quod philosophorum uitam
 non excedit. Ad haec etiam quot simul cuncti & innumerabiles ui-
 ri & mulieres, seniores ac pueri, serui & liberi, nobiles atque ignobi-
 les, docti simul atque indocti, in omni ab ortu solis ad occasum loco
 ubi homines habitant, quotidie ferme ad percipiendam disciplinam
 Christi, qua non solum a turpi facinore, uerum etiam a cogitationi-
 bus inhonestis abstinere, quaque uentrem, ac ea quae sub uentre sunt
 domare docentur confluant, quot uniuersi in diuina piaque discipli-
 na exercentur excelsio animo contumelias ferre, nullam ui uindictam
 appetere, iram & appetitum omnem temerarium superare ac uince-
 re, indigentibus de re sua offerre, omnem hominem iure naturae fra-
 tris ac proximi loco diligere. Haec omnia si quis simul collecta consy-
 deret, nonne fatebitur maxima, & sola uere bona cunctis esse homi-
 nibus praedicatione Christi oblata, nec ab alio quam ab ipso potuisse un-
 quam homines huius uitae felicitatem recipere. Illud uero quale ti-
 bi uidetur, quot uniuersum genus hominum non eorum solum, qui
 aliqua humanitate praediti sunt, uerum etiam crudelissimorum &
 in extremis oris terrae habitantium ab immanitate recessit, ac ad opi-
 niones uerae philosophiae inductum est. Quis enim iam immorta-
 lem esse animam non credit. Quis non speret esse apud deum, cum
 naturae concesserimus uirtuti deposita praemia, quibus inducti no-
 stri hanc uitam omnino ita contempserunt, ut priscos & illustres phi-
 losophos mulierculas putes, si ad hos conferas, ludumque puerorum
 non iniuria existimes omnia, quae de contemnenda morte, aut uet-
 bis, aut exemplo prisca philosophi docuerunt, foeminae apud nos at-
 que infantes, uiri que Barbari & indocti, philosophi dicerent, Saluato-
 ris nostri uirtute adiuuante immortalitatis nostrae opinionem re lon-
 ge magis quam uerbis uerum esse comprobarunt, quam magnum etiam illud
 quo omnes gentes non aliunde, quam a doctrina nostri saluatoris prou-
 dentiam dei esse, quae cuncta perspiciat atque gubernet didicerunt.

Nec

Nec est iam aliquis qui nō accēperit sic doctrinam de iustitia & iudicio dei, ut non fateatur caute idcirco uiuendum, ac longe a uitijs esse fugiendum. Sed caput beneficiorum omnium, quæ a Saluatoris prædicatione Christi adepti sumus, facile cognosces, si calamitosam priscæ idolatriæ fraudem, quæ omnes quondam homines demonum artibus premebantur, diligenter animo uolueris. Veræ quoniam ita natura fieri compertū est, ut hominum generis rationis non expers, nullam unquā rem aggrediatur, nisi suasionē inductum credat sibi profuturam, nō temere ad nostra confugientes, ac maxime rudiores, quando ad ueram religionem introducimus, fidei fœdum adhibemus, hortantes suadentesq; ut de prouidentia dei, de immortalitate animi, de bona uiuendi norma, quæ a spe atq; fide solum dependet, recte sentiant. Nam & medico a quibus cauendum, & quibus utendum consulenti nisi quis credat, parum sibi peritia ipsius conferre poterit: nec plus doctor discipulis, qui non credunt utilitatem quandam a doctrina se consecuturos, nec philosophiæ sectam, ullam quispiam unquam suscipiet nisi antea crediderit cōmodo sibi futuram, ita diuersa suasionē ac fide ducti, alius Epicureorū attrahit uoluptate, alius cynicæ uitæ duriciem admiratur, alius Platonem præponit, nonnulli Aristotelem, nonnulli Stoicos diligenter sequuntur. Sic artes quoq; alij alias quamuis omnes mediæ sint, meliores honestioresq; sibi utilitate persuasi crediderunt. Itaq; uidebitis rei militaris ab alijs, ab alijs mercaturæ, aut ædificandi studiū esse propositum. Agriculturam alius exercet, ac semen sulcis agrorum commissum & mortuum reuiuiscere posse non desperat. Cur igitur admirantur, cum sic uniuersa uita hominum duobus his, fide & spe gubernetur, si nostra etiam quæ sola animis conducunt multis, fide tantummodo traduntur, qui ratione altiora consequi non possunt? Nonnullis ad fidem ratio quoq; ac doctrinā subrilior communiter. Nunc quoniam breuiter hæc quasi fundamenta iacta sunt, ad primam accusationem respondendum, & qui fuimus quicq; sumus dicendum. Nunquam igitur negaturos sciant qui hæc requirant, Græcos nos esse patrios, primosq; Graciæ demonum cultus tenuisse, quos nunc respuimus atque abominamur, iudaicis attendentes scripturis, a quibus quamuis plurima nostræ religioni consentanea colliga-

colligamus; fatemur tamen caerimonias Iudaeorum uiuendiq; mo-
rem non imitari. Sed non uidebuntur haec aliter nobis recte confecta,
quali tam ipsa quae a maioribus nostris accepimus, quam Iudaeorum
priscas uirtutes in medium, ut omnibus pateant, protrahamus: sic enim
simul & Evangelicae doctrinae uirtus extabit, si ante oculos omnium
ponemus, a quibus per ipsam erroribus sumus liberati, & ad haec qua
ratione Iudaeorum scripturas admirantes, praesentem eorum uitam
recusamus. Postremo quae ratio euangelij sit, quis proprie atque sin-
cere Christianismus dicatur, quod nec Gentilium nec Iudeorum,
sed noua quaedam ac uera religio ab ipso Saluatoris nomine appel-
lata. Age iam primum omnium priscas ac primas ipsorum Theolo-
gias per singulas usque impraesentiarum uerbis diuulgatas, ac pro-
bas sapientum philosophorum de dijs, de constitutione mundi opi-
niones perspiciamus; hinc enim cognoscemus recte ne ipsa spreui-
mus an non. Scribam autem non mea, sed eorum ipsorum, qui apud
eos studiosissimi rerum humanarum diuinarumq; fuerunt uerba,
ut nemo a nobis commenta ficta atq; narrari fabulam suspicari possit.

De origine mundi secundum Gentiles.

CAPVT III.

Diodorus igitur Siculus uir apud Graecos clarissimus, qui p-
pe qui uniuersam historiam ad unum commodissime cor-
pus collegit, statim incipiens, haec de origine hominum
conscripsit. De prima uero hominum origine, ut a natu-
ralibus & historicis colligitur, binae fuerunt opiniones. Nam alij
cum mundum ingenerabilem atque incorruptibilem putauissent,
genus quoque hominum sempiternum esse asseruerunt, ita nunquam
initium ipsorum fuisse arbitrati sunt. Alij congenerabilem atque cor-
ruptibilem putarint, homines quoque apposite certis temporibus in-
cepisse affirmarunt. Vnam enim ante initium omnium coeli & ter-
rae cunctis simul confusis formam fuisse, postea dissepatis diuisisque
molibus uniuersi ordinem mundi conspectum, aerisque motum ha-
buisset continuum, cuius partem quidem igneam ad superiores ascen-
disse partes, sursum sua propter leuitatem natura semper tendente,
qua ex causa Solem ac stellarum multitudinem uolutione totius cir-
cumferri. Partem autem turbidam atque terrestrem una cum humi-
dis

dis ad infima propter grauitatem loca descendisse, quam partē continue longo tempore in se ipsa conuolutam maria ex humiditate, ex durioribus terram lutosam ac teneram concreasse, quam primum postea quam solaris calor exarsit, constipatam fuisse, deinde superficie calefacta, pluribus in locis corruptionem humidi esse secutam, ex qua (ut etiam nunc in pluribus fieri solet) cum subito adtransactum frigus calor exarsit, animalia concreta fuisse, quæ noctu a circumfusa caligine alebant, & in die a colore solidiora reddebantur, ac postremo sufficiens iam clementia consecuta erupisse ab illa colluue uarias has animalium formas. Quorum calidiora leuioræque ad altiora loca exiisse uolucrum appellatione nuncupata, sic ciora & ac grauiora serpentibus ac terrenis connumerata, eodem quoque modo humidiora in consentaneum sibi ipsis locum confluisse aquatica nuncupata, & sic animalium diuersa genera producta fuisse. Terram uero postquam magis Sole ac uentis induruit, nihil ex perfectioribus producere posse, ac ideo ex mutua sexuum coniunctione perfectiora generantur. Hanc rem ita se habuisse tragicus etiam Euripides Anaxagoræ physici auditor in fabula, quam Menalipem nominat, his uerbis testatur. Vna coelorum olim ac terræ forma, sed separatio cuncta in lucē tulit, uolucres ac feras simul, arbores generaue natantium mortaliumque genus. Hæc de rerum origine prima a priscis accepimus. Cum igitur diuersis uariisque in partibus orbis terrarum ita producti sint homines, non iniuria una eademque uti lingua nequiuertunt, cum aliter alibi uocabula rebus imposita sint, & primos quidem homines nulla re utili aut arte adhuc ad uiuendum inuenta fertur laboriose uitam egisse nudos absque tegmine atque tecto, qua de re multos frigore atque æstu, nonnulli etiam inedia perire passim. Sed paulatim experientia rerum docente, ad spelæa hyeme refugere, fruges deponere didicerunt, igne deinde adinuento, artes quoque ad uiuendum necessariae, indigentia & usu hominibus duce ac principe sunt excogitata. Hæc nobis ille scriptor Diodorus de origine mundi & prima hominum uita breuiter retulit. In quibus nulla dei mentio facta casualis quædam uniuersi productio enarratur, quibus congrua omnes ferme Gentiliū philosophi conscripserunt. Quorum opiniones si diligenter

16 DE PRAEPARATIONE EVANGELICA

diligenter inspexeris, a uanis quibusdam fatuisque coniecturis profectas inuenies. Quod ut facilius facere possis, a Plutarcho tractas, tibi ante oculos ponam. Tu autem attentè diuersitatem eorum tecum considera.

Diuersa de substantia mundi philosophorum opiniones

CAPVT. V.

Thaleta ferunt primum omnium principium rerum aquam posuisse, ex ipsa cuncta esse, ac in ipsam demum deuenire arbitratur. Post eum Anaximandrum Thaletis sodalem ipsum infinitum rerum omnium generationis atque corruptionis causam dixisse. Nam ex ipso ait coelos segregatos ceterosque mundos numero infinitos, corruptionem uero & generationem multo prius ex infinitis arbitratur saeculis in se ipsis reuolutis. Hic cylindri formae esse terram asserit, tantaque profunditatis, ut ad latitudinem profunditas tertia pars inueniatur. Ait praeterea spermaticas uires ex sempiterno calido ac frigido in origine huius mundi densas fuisse, ac aliqua ex flammea pila aere hoc circumuoluta, ut testatur leus diruta, & in quosdam circulos explicata, Solem ac Stellae constitui. Ad haec hominem primo ab alijs animalibus natum, nam alia inquit uidemus cito postea quam nata sunt ad propria pabula per se uenire, hominem vero diuurna egere lactatione. Quare nisi in primis initijs ab alijs natus, aliorum nomine secutus fuisset, nunquam educari potuisset. Hec Anaximander. Anaximenes autem principium rerum aera opinatur, quem genere infinitum, qualitatibus finitum ait, cuius condensatione ac rarefactione cuncta gigni arbitratur. Motum uero ab aeterno esse dicit, terram ex aere consupato, primum omnium factam latam magis, idcirco non absque ratione super aerem contineri. Solem uero ac lunam ceterasque stellas a terra ortum habere, itaque Solem terram esse ait uelocitate motus caliditate affecutum. Xenophanes colophonius nouum quoddam iter, praeter praedictos sibi fabricatus, nec generationem rerum, nec corruptionem ullam esse contendit, esse namque simile quicquid est. Nam si aliquid inquit gignere, id non fuisse antea necesse est, quod autem non est, id gigni non posse. Nam neque non ens facere aliquid, neque a non ente fieri quicquam posse. Asserit autem sensus omnes falsos

falsos esse, rationem quoque una cum sensibus uidetur abijcere, ter-
 ram uero continue aquis delatam, paulatim in maria longo tempo-
 re abituram censet, Solem atque alias stellas a nubibus gigni. Parme-
 nides Eleata Xenophanis auditor atque amicus, primum Xenopha-
 nem, deinde oppositam quandam uiam secutus est, sempiternum
 enim atque immobile censet esse uniuersum, quod est Ens secundum
 ueritatem rerum, Solem enim esse simplex & intrepidum atque inge-
 nitum. Generationem uero eorum esse, quae falsa aestimatione uiden-
 tur esse, cum non sint. Nam sensus se mouendos a ueritate putat, as-
 firmat enim siquid est preter ens id esse non ens. Non ens autem non
 esse in rebus, & sic ens ingenuum sibi relinquitur, terram uero den-
 sioris aeris defluxu factam arbitratur. Democritus Abderita infi-
 nitum dixit esse uniuersum, quoniam a nullo creatum, immutabile
 etiam esse. Eorum uero quae nunc gignuntur nullum habere prin-
 cipium, sed ex infinito tempore cuncta simpliciter quae sunt, quae
 fuerunt, quaeque futura sunt, necessitate praedestinata fuisse. Solis ac Lu-
 nae generationem propriam, separatamque ab alijs esse dicit, natu-
 ramque ipsorum, nec calidam nec splendidam fuisse, sed contra
 generationis suae naturae similem. Sed postea cum maior orbis
 solaris factus esset, ignem in ipso fuisse intrusum. Epicurus Neo-
 clis, Atheniensis filius, maiestati deorum detrahare conatur, nec ali-
 quid ex non ente fieri asserit, ac semper uniuersum sic se habuisse.
 neque aliquid noui fieri, preter id, quod tempore infinito iam factum
 est, corpusque esse uniuersum non solum immutabile, uerum etiam
 infinitum, finem bonorum uoluptatem statuit. Aristippus Cyre-
 naicus, uoluptatem bonorum, dolorum malorum finem constituit. Cate-
 ras scientias excludit, illud solum esse utile putans, ut queras, siquid
 domi mali, aut boni tibi contingit. Empedocles Agrigentinus, ele-
 menta quattuor ponit, ignem, aquam, aera, terram, quorum causam
 amicitiam & litem, ac a prima elementorum complexione segrega-
 tum, aera circumfusum fuisse contedit. post quem ignem erupisse,
 cumque alium locum non reperiret, sursum a frigore aeris repulsum.
 Circa terram autem duos circumferri dimidiatos orbes, alterum ex
 igne totum, alterum ex aere maxime, ac ex igne admodum exiguo,
 & illum diem, hunc noctem esse putat, initium uero noctis, a die
 b propter

propter impetum ignis, solent natura non esse ignem, sed ignis re/
 percussione ei similem, quam ab aquis fieri cernimus, Lunam ex
 relicto ab igne aere congelato sicut grandis congelatur per se factam
 lucem a sole recipere, mentem non in capite nec in pectore, sed in san-
 guine disseminata esse, ac illis partibus homines magis sentire, qui-
 bus plus mentis inest. Metrodorus Chius, sempiternum esse uni-
 uersum ait, nam si factum esset a non ente. Infinitum etiam, quonia
 sempiternum, cum non habeat principium unde incipiat, nec exitum
 quo terminetur. Immobile quoque asserit, quoniam moueri non pos-
 sit quod non transeat, transire autem necesse est, aut in plenum, aut
 in uacuum, quorum alterum non est, in alterum transitus fieri non
 potest. Ex aethere autem fieri nubes densatione, inde aquam quae ad
 Solem decurrens extinguit ipsum, qui rarefactus rursus accendi-
 tur, Solem siccitate constipatum, ex aqua splendida stellas efficere,
 diem etiam ac noctem inde fieri, quot Sol extinguitur, atque incen-
 datur, Eclipsim quoque extinctione fieri. Diogenes Apolloniata,
 elementum aera poni, omnia moueri dicit, mundos infinitos asse-
 rit, quot factos esse arbitratur uniuersi motu, quod huc atque illuc la-
 tum, ac alibi rarefactum, alibi constipatum, ubi forte constipatum
 fuit, ibi globum factum & mundum, in quo quae leuiora sunt, supe-
 riora petierunt. Haec Plutarchus, quae omnia Socrates quoque uir
 ille illius furoris, atque infaniae plena putat, siquidem fide dignus.
 Xenophon testis est, qui sic de ipso in libro de Socratis, memorabili-
 bus dictis scripsit. Nemo autem unquam Socratem impium quiddam
 & irreligiosum, aut facere uidit, aut dicere audiuit. Non enim de na-
 tura rerum, neque de altioribus sublimioribusque rebus, ut plurimi fa-
 ciunt, disputabat, nec considerare unquam uoluit, quoniam modo quae
 necessitatis serie, hec moles quam mundum Sophistae appellant, aut sin-
 gula caelestium corpora facta sunt, sed eos qui assidua cura atque stu-
 dio haec tractant, stolidos uanosque homines esse ostendebat. Et pau-
 lum post haec, Valde autem mirabatur, quod non potuerunt intelligere.
 non posse homines haec adinuenire, cuius non paruum signum est,
 quot qui maxime harum rerum scientiam profitentur, quique ceteris sapi-
 entiores uidentur non eadem sed pugnantia dicunt adinuicem. Sed
 haec quidem Socrates (ut Xenophon testatur) quibus consona in libro
 de anima,

de anima, ipsi Socrati orationem attribuens, Plato conscripsit. Nam ego (inquit) o Cebes, cum iunior essem, quam mirabili exarsi cupiditate eius sapientiae, quam naturalem sapientiam appellant. Praeclarum enim mihi uidebatur causas rerum scire, cur singula quoque modo gignantur atque corrumpantur, & cur sint atque permaneant, ac sepe numero me ipsum huc & illuc uersabam, talia diligenter considerans. Num postea quam frigidum & calidum ad putredinem quamdam (ut quidam aiunt) peruenirent, tunc animalia concreantur? Et utrum sanguis est, quo audiendi, uidendi, olfaciendi sensus, nobis praestantur, quibus quidem sensibus, memoria conflatur atque opinio. Ex memoria porro atque opinione, cum tranquillitatem in his acciperint, originem scientiae proficere, rursusque horum ipsorum corruptiones excogitando, sic ad hanc considerationem nihil ipsi ineptior iussus sum, ut nihil supra, cuius rei signum tibi sufficiens afferam, nam ex hac consideratione, uel ipsa quae prius plane sciebam, ut tamen mihi, quam ceteris uidebar dedidici, sic tardior uel cecus omnino factus sum. Haec Socrates, dicitur apud omnes Graecos clarissimus. Quare si huic tanto, tamque praestantissimo philosopho, amentia uisita est dictorum de natura uirorum doctrina, iure nos quoque impietatem illorum omnium recusamus, praesertim cum errores de multitudine deorum sui, ab his quae de natura dixerit non sint alieni, quod loco suo ostendemus, ubi docebimus, Anaxagoram primum Graecorum intellectum rebus instituisse. Nunc uero ad Diodorum transamus, ac ipsum de prima hominum Theologia scribentem audiamus.

Diodori uerba, qui priscae homines Solem & Lunam colebant, & quod nec idola, nec daemones nouerant. CAP. VI.

AEgyptios ferunt primos omnium oculos, cum in coelum sustulissent motum, ordinem, & quantitates caelestium corporum admiratos, Solem & Lunam deos putasse, ac Solē quidē Osirim, Lunā Isim nuncupasse, a proprietate quaedam inditis sibi nominibus. Nam si quis ad latinam linguam uerba transferat, multioculus Osiris dici potest. neque id ab re, radios enim suos quasi multos rebus immittit, oculos, quibus omnia perspicere, ut etiam Poeta dicit, Sol qui terrarum flaminis opera omnia lustras, quamuis nonnulli Graecorum poetae Dionysium esse Osirim con-

b ij fingat

fingant, Syrium quoque ipsum tanquam nomen de nomine ductum
 sit, appellatum existimant. Hinc Eumolpus in Bacchicis carminibus,
 igni oculum radijs Dionysium nuncupat, & Orpheus splendoris au-
 ctorem Dionysium. Isim uero latine, Priscam dicere possumus, Lu-
 ne hoc nomine indito, quoniam sempiterna priscaque sit, cui cornua
 depingunt, uel quia cum Alinoides sit, cornuta uideatur, uel quod
 hos ei apud aegyptios sit, dedicata, quibus, ut Porphyrius asserit in
 libro quem aduersus edentes carnes conscripsit, non sanguinem aut
 nidorem offerebant, sed fruges terrae, quas etiam ipsas quasi deos
 adorabant. Miserationem uero, lachrymas atque fletum germinibus
 terrae deflorescentibus offerebant. Similiter primitiae animalium,
 ex terra generationi ei, etiam quae ex conuentu sexuum est, morti
 quoque animalium eodem modo, quod adorationis genus ex animi
 profectum ignauia infirmitati eorum erat accommodatur. Sacra
 igitur regione Assulo habitata, ibi primum ab hominibus sacra cae-
 lestibus oblata sunt, non myrrhae, non casiae, aut croci primitiae, ne
 haec longe postea fuerunt inuenta, sed herbam uiridem quasi produ-
 ctuam terrae uirium primitias, manibus offerentes dijs offerebant,
 arbores enim antea quam animalia terra produxit, herbas autem multo
 priusquam arbores. Ex herbis ergo integras quasdam sumentes cum
 folijs, radicibus, ac fructu partes simul concremabant, & hac exhala-
 tione, ac fumo caelestibus litabant, ignem quoque inextinctum in tem-
 plis seruabant, tanquam caelestibus simillimum. Ab hac autem ex-
 halatione, quam graeci thymiasin dicunt, thysia quoque quam sacrifi-
 cium latine appellamus, apud graecos antiquitus dicta est. Nunc ue-
 ro non recte capimus thysiam illam cultum appellantes, qui sangui-
 ne celebratur, & post pauca. Multo autem postea iniquitate homi-
 num foedissimus sanguis, atque hostiarum mos introductus est, cru-
 delitatis plenus occisis animalibus, & eorum sanguine aris deorum
 imbutis. Haec Porphyrius. Plato autem in Cratillo sic scribit ad uer-
 bum. Videntur mihi primi graecorum eos solummodo deos putasse,
 quos etiam nunc multi ex Barbaris colunt, Solem uidelicet atque
 Lunam, Tellurem, Stellam, ac coelum. Nam cum ipsa cerneret thein
 semper, hoc est, currere atque reuolui, ab hac ipsius thein natura, id est,
 deos appellauerunt. Haec Plato. Verum quod primitiae antiquissimi
 hominum,

hominum, nec templorum molibus, nec simulachrorum dedicationibus operam dabant. quippe qui neque pingere, neque fingere, aut exalare, sed nec ædificare, adhuc sciebant. unusquisque facile cogitatione per seipsum assequi potest. Quod etiam nulla deorum atque heroum Iouis, Saturni, Neptuni, Apollinis, Mineræ, Iunonis, Dionysij, Herculis mentio apud illos erat, sed nec aliorum quorum nomina modo Græcorum ac Barbarorum aures multitudine obtundunt. Præterea quod nec dæmon quispiam, probus aut improbus admiratio ne habebatur, sed sola cælestia, ut dii non uictimarum cædibus, sed herbarum fumis colebantur, non argumentis nostris, sed suis testibus partim ex iam dictis, partim ex his quæ dicentur facile comprobatur, quod & sacre scripturæ inuolabili patet autoritate, quæ a cæteris hominibus cælestia corpora dicit deorum nomine adorata fuisse. Solis uero hebreis unius ac ueri dei & creatoris omnium fidem, cultum, & pietatem attribuit, quibus omnibus apertissime liquet non fuisse apud priscos uel Græcos uel Barbaros, simulachrorum dedicatiões, aut deorum dærumue Genealogiam, aut dæmonum, ac spirituum inuocationes, aut turpem heroum theologiam, sed ad hæc omnia quoque ipsa deorum, tam marium quam foeminarum postea inuenta, hæc omnia nihil istius nugatoriæ, superstitionisque gentes omnes occupauit, antiquissimis temporibus fuisse ostendunt. Quare nemo dubitare potest hominum esse hos deos, excogitationes & confictas mortalium fabulas, imo uero improborum ac sceleratorum artificia, quibus cupiditates suas assequi possent, ut sacratissimus etiam sermo apud nos dicit, Initium fornicationis idolorum inuentio, gentilium igitur omnium error, quo deorum multitudinem esse falso crediderunt, a Phœnicibus atque Aegyptijs incipiens, & ab his cæteros hominem, ac ipsos quoque Græcos aggressus, multis sæculis postea orbem inuadit, ut ipsorum Phœnicum testatur historia, quam Sachoniathio uir priscus, quem uel ante Troiana tempora floruisse dicunt, Phœnicum lingua exquisitissime conscripsit, traduxit autem in græcum Philo non hebræus, sed Biblius, quæ magnis laudibus Porphyrius in quarto eorum, quos aduersus nos liberos euomit, his uerbis decorauit. Narrat autem Iudæorum historiam uerissime, quoniam & locorum, & uirorum nomina ita ponit,

b in ut ipsi

ut ipsi Sachoniatho Berutius, qui eorum regum omnium monumēta, ab Hieromobalio dei leui asserit habuisse, quam quidem historiam Belbalo Berutiorum inscripsit regi, cui propter ueritatem historiae, quam gratissimus fertur fuisse. Is Sachoniatho, Phoenicum etiam historiam/partim a singularium urbium annalibus, partim a libris sacris qui dedicari solebant, solerti collegit ingenio, quem non multo post Mosē, Semiramidos fuisse temporibus, scriptum est. Hunc uirum Philo Biblius in graecam linguā exactissima cura traduxit. His uerbis Porphyrius ueritatem ac antiquitatem Sachoniathonis historiae testatur, in qua non creator omnium, nec caelestia corpora, sed mortales uiri, nec probi, quos saltem propter uirtutem admirentur, sed caelesti nefandorumque morum Phoenicum Aegyptiorum dii fuisse narrantur. Isti uidelicet ipsi, qui etiam nunc apud omnes gentes, quasi dii immortales honoribus coluntur diuinis. Sed tempus est iam illos ipsos audire Philo Biblius in exordio statim totius negocii Sachoniathonis quod in nouē libros partitus est. Hae de auctore suo ad uerbum dicit. Sachoniatio uir peritissimus atque curiosissimus fuit. Is cum nihil omnium quae ab initio facta sunt, memoratu digna, ignorasse uideatur, diligentius tamen quam cetera ea quae sciebat, quae Taautus excogitauit, non enim latebat ipsum, quod primus omnium mortalium Taautus literas adinuenit, & res memorabiles ausus est aeternitati commendare, quem aegyptij Thoyth, Alexandrenses Thoth, Graeci Mercurium appellarunt. Paulo deinde post haec accusauit iuniores, quod ea quae de dijs fabulose dici uideantur, uel allegorice ad naturam, uel tropologice ad mores studere reducere non reducenda, his uerbis. Iuniores sacrarum rerum interpretes, res gestas repellentes fabulas, fabulaeque allegorias excogitarunt, quas rebus naturalibus imponentes mysteria cum tanta obscuritate induxerunt, ut nemo facile ueritatem rerum possit perspicere. Verum prisca, ac praecipue Phoenices atque aegyptij, quos ceteri sunt imitati, si qui uitam aliqua re inuenta, excoluerunt eos benefactores/communesque patronos putantes, quasi deos adorabant, quibus statuas ac simulachra, templa quoque statuentes, naturalium etiam deorum nomina imponebant. Naturales autem deos, Solem ac Lunam, ceteras tam erraticas, quam non erraticas stellas & elementa, una cum

istis

istis putabant, ita deos, alios mortales, alios immortales dicebant. His sic expositis, Phœnicum deinceps theologiam secundū Sachoniatonem, Biblius Philo sic exposuit.

De phœnicum theologia.

CAPVT VII.

Phœnicum theologia principium rerum omnium tenebrosū, ac spiritalē aerem esse affirmat, aut aeris tenebrosi spiritum. & præterea chaos turbidum omni luce priuatum, hæc infinita esse, atque interminata. Verū quando spiritus sua principia concupiuit, facta est cōplexio atq; connexus, qui Cupido appellatur, quiq; creationis rerum omnium principium est. spiritus autem suum non nouit creationem, sed ex eius connexu factum est moth, quod limum dicere latine possumus, alij aquosē mixturæ putredinem, ex qua semina creaturarum omnium & generatio prodit, ac in primis animalia sensu arcentia, ex quibus facta sunt animalia intellectualia, quæ nuncupantur thophasunin, id est, cœli conspectores, in figuram ouis confirmata. Moth autem effulsit Sol, & Luna, stellæ, ac astra magna. Huius mundi origo apud eos creditur, qua deorum aperte religio contemnitur, sed uideamus quomodo cætera mirabilis illa theologia constituit. Aere igitur inquit & mari, igneum uenti emittentes splendorem, simul cum terra, ac nubes facti, & maxime de cœlo effusiones. Segregatis itaque cunctis, atque a suo loco Solis calore depulsis, rursus in aere corruentia, suo conflictu tonitrua, & fulgura effecerunt. quo sonitu animalia ex limo, quasi ex somno prosluerunt, eruperuntque tam ex terra, quam ex mari mas & foemina, his addit. Hæc in libris Taauti, de origine mundi conscripta reperimus, quæ ille ingenio ac cura inuenit, nosque illuminauit. deinde uentorum nominibus ordineque ante oculos posito, post pauca infert. Hi primum terræ foetus, quibus & ipsi, & qui ante ipsos fuerunt, & post eos uitam trahebant, deos putantes adorabant, & infusiones ac fumigationes eis faciebant, qui adorationis modus, suæ infirmitati ac ignauiae animi congruebat. Post hæc ait ex uento Colpia nūcupato, & muliere Baau, quod noctē significare interpretat, natos fuisse seculum ac primogenitū uiros mortales, ita noiatus, & a saculo primū ex arboribus alimenta homi-

hominibus esse reperta, ex his uero natos genus ac generationem dictos, Phoenicum habitasse. æstu autē factio, palmas ad solem sustulisse, quem deum putabant/ Beelſamē uocante, id est, cœli dominū, quem græci Iouem uocant. Incusat deinde græcos, quasi erroribus ductos his uerbis. Non enim temere, multis hæc nominibus distincta sunt, sed secundum susceptas res, nomina indita fuerunt. quæ genus græcorum ignorans, longe aliter intellexit, ambiguitate interpretationis confusum. Addit deinde a genere seculi, & Protogoni mortales filios procreatos, quorum nomina lux, flamma ignis, ex conſtrictione lignorum ignem reperisse, ac usum eius docuisse, a quibus uasto corpore, natos filios asserit, quorum nomina montibus ubi habitauerunt imposita, Cassio scilicet libano atq; impudico, hi quibuscunq; obuiam fierent, commiscebantur. Tabernacula ex cogitata refert ab istis ex cannis, folijs, atq; papyro, factioſe quoque aduersus fratrem Vſonem eos uixisse, qui corporibus tegmina prius ex pellibus ferinis conſecit, magna uero imbrium præcipitata flantibus uentis, atq; coruscantibus undiq; fulguribus, syluas apud Tyrum concrematas. Hunc Vſonem arboribus amputatis, ambustisque primum cum his mare ingredi ausum fuisse, simulachraque duo igni ac uento erexisse, quæ adorabat sanguine ferarum perfundens, his omnibus cum naturæ concessissent, uirgas ac statuas a posteris cōsecratas/annuasq; celebritates statutas. Longe autem post, genus alti coelorum ueneratorem & piscatorem natos, piscationē & uenationem inuenisse, ex his natos duos alios, qui ferrum ferriq; usum inuenerūt, quorum alterum Chusora uocatum cantibus magicis & huiusmodi ꝑ his plurimum ualuisse. Hi domibus porticus addiderunt, & circūitus & camēras ex his, pisces & uenatores, & qui Titanes appellantur fuisse. Ex his etiam Amynum atq; Magum, qui greges fecerunt, & magalia construxerunt. Ex his etiam Misora & Selech, id est uita, tenuem atq; iustum, isti salem usumq; eius inuenerūt, a Misore Taautum fuisse natum, qui primus elementa literarū cōscripsit, quem Aegyptij Thoor, Alexandrenses Thooth, Græci Mercurium uocant. Aſedech Dioscuros natos, aut Gabirs, aut Cirbantes, aut Samotrachas, qui primi naues construxerunt, quorum nati herbarum uires & cantus ad medicinam inueniunt.

runt. Ea tēpestate natum Elium, qui altissimus fuit cognominatus, & mulierem Beruth uocitatam, hos in Biblo habitasse, hi genuerunt Terrenum, aut indigenam, cui Caelus postea cognomen fuit. a cuius nomine, mira uarietate formosissimi supremum corpus cœlum fuisse appellatum. huic ab eisdem temporibus, nata soror, terra appellata, cui etiam propter formā terrā cognominis facta, hi patri altissimo, a bestijs dilaniato sacra & cerimonias, ut deo instituerūt. Ita patris regnum Caelus possidens terram, sororem in matrimonium duxit, quæ sibi quattuor filios peperit. Illum, quem & Saturnum dicunt, Batilum, Dogana, qui & frumentarius appellatur, ac postremo Athlanta. Habuit etiam alios liberos Caelus, ex multis sibi uxoribus natos, quam rem adeo agre tulit, ut Cœli diuortio uti uoluērit. Caelus tamē ab ea abstinens, quodcūq; uolebat, uī ei appropinquabat, & indignatione incēsus, filios ab ea sibi procreatos, neci tradere conabatur, qua ex re coacta terra, socios sibi ac adiutores, ad defendendos natos cōciuit. Interea Saturnus, cum in uirum euasisset Mercurij ter maximī, qui eius, scriba fuit auxilio usus, ad defensionem matris, patrem ulciscitur. Saturni deinde, liberi fuerunt Proserpina & Minerua, quorum prima uirgo obiit. Mineruæ autē atq; Mercurij, nouis artibus hastam & falcem ferreas Saturnus fabricatus est. Demū Mercurius, artibus magicis Saturnios milites instruxit, commissum aduersus Cœlum, pro terra prælium, fufis, fugatisq; copijs, regnum suscepit. Ea in pugna, inter alios quædam Cœli coniunx ei admodum dilecta, capta fuisse fertur, quam Euagoni Saturnus in matrimonium dedit, apud quē partu leuauit uentrem, & uocauit, quod peperit Demaroum. His ita gestis, ædes suas moenibus Saturnus cinxit, urbemq; condidit primam Biblum, a Phœnicibus nominatam. Atlanti uero fratri suspecto, Mercurij consilio in profundo depulso, foueā aggeris superiniciit. His cōporibus, Dioscurorum posteri nauigia fabricati nauigabant, tempestatibusque ad Cassium montem eiectioni, templum ibi condiderunt. Deinde nō longo transacto tempore, Cælus exulans, filiam suam Ascarten formā & uirginitate florentem, cum duabus sororibus Rhæa & Dione, quasi suspectas, ad interficiendum dolo Saturnum emisit, sed varijs modis allectas, Saturnus matrimonio sibi sorores coniunxit. Ea re

c cognita,

cognita, Caelus Fato Pulchritudine alijsq; socijs auctus, in Saturnū
 insurgit, Quas uidelicet Fatum & Pulchritudinē similiter allectas,
 ad se Saturnus attraxit. Recepit autem ab Ascarte Saturnus nō pau-
 cos filios, quorum iunior continuo simul atq; in lucem editus fuit,
 in deos abiit. Clari uero fuerunt Amor atque Cupido. Dago autē
 frumenta inuenit atq; aratrum, ac ideo Iuppiter aratrius nuncupa-
 tus est. Selech autem, id est iusto, una titanidum nupta, Aesculapi-
 um enixa est. Præterea Saturno interea tres filij nati. Saturnus patri
 cognominis, Iuppiter Belus, & Apollō, tunc etiā nati sunt pontus,
 Typhō, Nereus. Pontī pater a ponto, Neptunus pcreatus & Sido,
 cuius ab ore sonora suauissimaq; uox profluebat. Hęc prima hym-
 nos carminibus cōposuit. A Demaroonte Melchatus, qui & Her-
 cules uocatur, natus. Tunc Caelus Demaroonte sibi socio atq; ami-
 co Ponto, bellū infert, sed uictus a ponto Demaroon, uouit pro fu-
 ga, uotumq; persoluit. Post trigintaduos autem annos regni sui, Sa-
 turnus insidijs Cælum patrem prope fontes fluentaq; in ualle qua-
 dam insidijs locatis, cepit, & uirilīa membra abrasit, unde sacer san-
 guis in fontes fluentaq; stillauit, quī locus ad hęc usq; tēpora mon-
 stratur. Hęc sunt Saturni gesta, hęc a gentibus prædicata tempora,
 hęc aurea illa Saturnia regna, hęc beatificata illa priscorū felicitas.
 Sed redeamus ad nobilem istum Theologum, uideamusque quid
 postea factum dicit. Ascarte autem inquit m̃xīma/summaque, ac
 Iuppiter & Demaroon, & Adolus deorum princeps, Saturni iussu
 regnum gubernabant. Imposuit autem Ascarte capiti suo regali in-
 signe tauri caput, cumque orbem terrarum circūiret, repperit forte
 Aeropetem, quem in Tyriam sacratam insulam adductum conse-
 crauit. Saturno autem quattuor oculos in signe regale composuit,
 quorū duos in anterioribus, duos in posterioribus partibus corpo-
 ris collocauit, qui uicissim contracti quiescebant. Alas quoq; in hu-
 meris quattuor fixis, duas p̃tensas, quasi uolaret, duas remissas, qua-
 si staret, significabatur autem ipsum dormientem uidere, & uigilan-
 tem dormire. Similiter quoq; Pallas quiescentem uolare, & uolantē
 quiescere. Cæteris etiā deis duas fecit alas in humeris, quasi Satur-
 no conuolarent. Ipsi p̃terea Saturno, duas in capite alas locauit, unā
 propter principatū mentis, alteram propter sensum. Cum x̃o Sa-
 turnus

turnus austri regiões petiisset, uniuersam Aegyptum deo Taauto largitur, ipsum ibi regem constituit. Hæc omnia a septem dicit Sedech filiis Cabijs appellatis, & ab Octauo ipsorū fratre Aesculapio, uti eis Taaurus deus præcepit conscripta fuisse, q̄ Thaionis filius omnium primus, apud Phœnices deorum interpres allegorice ad naturam accommodauit, tradiditq̄ posteris, quasi orgia quēdā atque mysteria. Taautus autē, quem ægyptij Thoth appellant, sapientiā Phœnicum præstans, primus religionem deorū ab ignorantia uulgari in dignitatem doctrinæ reduxit, quem post multa tēpora deus Surmobolus ac Thurro, quæ dicta est Chysartis secuti, abdita Taauti Theologiam & allegorijs obtrusam, in lucem protraxerunt, & post aliqua dicit morem priscis, in magnis calamitatibus atq̄ periculis fuisse, ut ciuitatis aut gentis princeps dilectissimum ex filijs uiciscenti dæmoni, quasi redemptionis p̄m̄um traderet. & sic traditū mystice iugularet. Cum itaq̄ Saturnus rex regionis, quam phœnices Israelem uocant, qui postea quam hōminem exiuit, ad Saturni stellam adductus est, ab Anobreth nympha unicum haberet atque charissimum filium Leuda re ipsa dictum, sic enim etiā nunc Phœnices unicum filium appellant, q̄a maximo atq̄ periculosissimo bello ciuitas præmebatur, regio indutum ornatu, super constructam ad hæc præparatamq̄ aram immolauit. Hic iste Philo Biblius, uide quæ a Sachoniathonis traducta elemētis, de serpentibus ac fētis uenenosis dicit, quæ usum ad uitā nullum, pestem x̄o & interitum uenoso mōrsu hominibus inferunt. Scribit igit̄ ad uerbum sic, Draconum naturam atq̄ serpentum, ipse Taautus diuinam putauit, & post ipsum etiam Phœnices atq̄ ægyptij, spiritalissimū ep̄im animal omnium est & igneum. Nam spiritu absq̄ manuum aut pedum, & om̄ino alicuius organi exterioris argumēto, ut cætera uidemus animalia ferri, eximīā celeritatē assequit, uariasq̄ figuras & formas gradiens, inuoluto reuolutoq̄, ad quā uult celeritatē, gressu facillime p̄stat. Longeuū etiā est, nec solum senectam cum pelle deponēs, reiuuenscit, sed crescit, etiam in adolescentia reducūm, cumq̄ determinatos adimpleuerit terminos, in se ip̄m reuolutū rursus reuire/ scit, quīs semper minus, ita nisi percussū intereat, uix naturali, nec cōficitur, sed Phœnices dæmonem felicem, ægyptij uero eneth

c. ij. appel/

appellarunt, cui accipitris caput apponunt propter actiuitatem accipitris singularem. idcirco Epies, quē summum deorum interpretem egyptij putarunt, sacrarum literarum scriba, cuius libros Arius in grācam linguam traduxit, allegorice hoc tradēs ad uerbum ait, Diuinissimum animal serpens, & accipitris habens caput, ualde iocundum est, id si palpebras erigebat, luce primogenitam omnem suam regionem replebat. cum uero clausos retinebat oculos, tenebrae fundebātur. Hinc significare uoluit Epies, igneam esse naturā eius a Phoenicibus. Pherecydes quoque, principia perdoctus, diuinitus de deo quem ophonea grāce uocauit, latine serpentem dicere possumus, & de offionidibus mirum in modum diseruit. de quibus alio loco dicemus. Verum aegyptij, uniuersum depingentes mundum, hac ipsa inducti sententia, inter circulum aereum igneumque in superficie circumfusus, serpentis accipitri formis figuram extendunt, ut sit theta grāce, literae figura consimilis, magnitudinē mundi, ac formam per circulum significātes, per serpentem uero, qui in circuli medio positus est, bonum daemona conseruatorem omnium, cuius uirtute mundus contineat ostēdentes. Sed Zoroastres quoque magus, in libro sacro, in quo res persicas collegit, haec ad uerbum scribit. Deus caput accipitris habet, is incorruptibilium primus est, sempiternus, ingenuus, expers partium, sibi ipsi simillimus, bonorum omnium auriga, munera non expectans, optimus, prudentissimus, pater iuris, sine doctrina iustitiam perdoctus, natura perfectus, sapiens, sacrae naturae unicus inuentor. Ideo similiter serpentibus, ut ceteris dijs immolabāt deos maximos, ac principes totius arbitrātes.

EVSEBII PAMPHILI LIBER SECVNDVS.

Sed Phoenicum theologiam, iam per auctores suos exposuimus, quam omnino ut pestiferam fuisse, & sanitatem tantae insaniae quarendam salutare praedicat euangelium, quod autem non fabulae dictae sunt, aut poetarum figmenta, altius quiddam quasi nucleū contegentia, sed sapientum priscorum & theologorum, ut gentes dicerēt uera certaque testimonia, cunctis antiquiora poetis, inde patet, quod usque ad nostram memoriam in phoe-

in phœnicia isti ipsi dī sic appellati, sic nati, sic educati, ut dicti theologi tradiderunt, dicuntur. Quare nihil agunt, cum ad naturalia quidam turpitudinem occultantes refugiunt, cum res se ipsæ carimoniaque deorum una claraque uoce Phœnicum omnium ipsos redarguunt. Sed de phœnicū theologia satis. Nunc ad ægyptiam trāseamus, ut etiam hinc uideamus recte ne, an cōtra gentiliū nugas cōtempnimus, & salutarem euangelij doctrinam secuti sumus, quam maxime nunc neglectis suis sanctissime colit ægyptijs. Vniuersam autem ægyptiorum historiam & theologiam ipsorum, seorsum in libro quem sacrum inscripsit Manetus quidam ægyptius, græca lingua exquisitissime in medium ædidi, sed Diodorus etiam Siculus, uir clarus, omnem, ut diximus, historiam gentium diligenter, breuiter, ac ordinate congregatam conscribens, ab ægyptiorum theologia, totius negocij fecit initium, a quo potius, quasi ab illustriore notioreque græcis quam ab ægyptio Maneto, hæc ad uerbum scribenda duximus.

De Aegyptiorum Theologia.

CAP. I.

Afferunt igitur ægyptij, in rerum omnium originē homines primum in ægypto, primum homines productos partim propter cœli temperantiā, partim etiam propter Nilum & nasci, & educari potuisse. Nam nec hibernis frigus, nec æstiu solis ardoribus, regionem præmi, & solum irrigatione Nili sic esse fecundum, ut alimentorum in usu hominum nulla terra feratior sit. Deos uero mortales homines fuisse, sed uirtute ac beneficijs uitam communem excoluerunt, immortalitatem consecutos, quorum nonnulli reges fuere/nominaque habuere, alij noua quædam, alij a cælestibus translata esse, quæ maximos deos, Solem, Saturnum, Cybelem, Iouem, quem hominem nonnulli nuncuparunt, Iunonem, Vulcanum, Vestam, ac postremo Mercurium. Solem aiunt, primum omnium apud ægyptum regnasse. Soli cælesti cognominem, quamuis nonnulli sacerdotum Vulcanum contendunt, primum igne inuento, regnum obtinuisse, deinde Saturnū, qui sorore Cybele in uxorem ducta, Osirim & Isim genuit, aut, ut plurimi dicunt, Iouem & Iunonē. Hos uniuersum orbem imperio subiugasse, ac quinque deos procreasse, aiunt Osirim, Isim, Typhonem, Apollinem

c iij nem

nem ac Venerem. Osirim Dionysiu, Isim Cererem esse autumant, quos matrimonio coniunctos, quom regno successissent, plurimu generi hominum contulisse. Ita tractu thebaico, centum portarum urbem condidisse, quam alij Iouis urbem, alij Thebas appellant. Erexisse autem Osirim Ioui, ac cereris parentibus, ceterisque dijs aurea templa, quorum singulis certas caerimonias statuit, & sacerdotum qui earum curam haberent/consecrauit. Ab hoc uitem inuentam, & diuersis honoribus homines distinctos, ut alij coleret, alij colerentur. Musicam adeo dilectam, ut secum semper, non paru mu sicor tam duceret, quibus nouem uirgines quaru Apollo dux erat, & alijs doctrinis & canedi arte no mediocriter excelluisse. Quom/que omnes gentes propter eius merita, quasi Deum susciperent, ubique momenta reliquisse. In India multas urbes construxisse, Phrygiam domuisse, ac per Hellesponti angustias in Europam tra iectum. Macedona filium Macedonia regem constituisse, ab hoc Apyn & Mneuin consecratos, & apud aegyptios loco deorum publice cultos, quoniam frumentorum inuentoribus ad committen/da territorijs semina profuissent. Ium iureiurando nullius se praeter Osiridis complexum petituram decreuisse, quam etiam postquam hominem exiit, immortales honores consecutam uidemus, Osiri/ de uero insidijs laniato, alia quidem mebra no mediocri labore ab Iside inuenta. diuinis honoribus sepulta, penis uero in flumen Nilum a Typhone proiectus, constituto dolo sacra ac caerimonias maioris aliquanto cultus statutas fuisse, hinc Gracos accepisse, & Dionysij orgia, & dies festi, cum honore huius membri fierent, cuius si mulachrum in mysterijs ferentes, Phallum appellant. Fingere autem aiunt ac commentiri omnes, qui apud Thebas Boetias, ex Semele ac Ioue hunc demum natum existimant, quod Orphae primu ausum fuisse, illum aegyptu petisse, ac inde mysteria Osiridis doctum in Graciam retulisse. Et quonia Cadmeis amicus esset genus, Dei magnis affectus honoribus, ad ipsos non inuitus transposuisse, multitudinemq; alios ignorantia, nonnullos quia talem deum gracum potius quam Aegyptium dici uellent, cultu & mysteria eius libenter suscepisse. At uero poetam Orpheum facile tota rem ea de causa, uerisimiliterq; sinxisse. quoniam Cadmus ex Thebis Aegyptijs in Boe/

in Boetiam profectus, Semelem, aliosq; liberos genuisset, quam ab ignoto pressam septimo mense, sicut etiā de Osiride perhibent egyptij puer; peperisse. Hunc mortuum a Cadmo deauratum, & quā si deum ingēti cultu & sacrificijs decoratum fuisse, parentem quoque eius louem praedicasse, ut Semeles stuprum leniret. Hinc apud Gracos celebratam esse fabulam, quod Semele Cadmi, Osirim ex Ioue concēpisset, in lucemq; addidisset. Quam poetae adeo amplificauerunt atq; auxerunt, ut iam resonantibus theatris, nemo Gracorum sit, qui hanc rem aliter gestam credat. Nec in hoc solum, sed in alijs quoq; multis illustribus apud Aegyptios, uiris heroibus quoque ac deis id esse a Gracis factitatum. Herculem enim Aegyptiū fuisse, cuius uirtute multas magnasq; orbis terrarum partes perdomitas, hunc gracos ut suum diuinis honoribus colere, qui suus nō sit, sed magnis temporibus postea adnatum ex Alcumena Herculem, iniuriarum gestas Aegyptij Herculis traductas. Persea quoq; in Aegypto natum, ui ipsius Isidis genus ab Aegypto ad Argiuos translatum, fictis deinde fabulis, lo ipsam esse, quā in bouis fuit formam mutata, cuius honore factum, ut Aegyptij bouem adorent, quamuis alij antiquissimis temporibus animalium effigies ab aegyptijs, ducibus atque imperatoribus, galeis insculptas ferri solitas, ut praelio dicant, eamque rem imperij signum ipsis fuisse. Parta deinde uictoria, ea animalia, quorum imaginem uictoriosi duces gestarunt, quasi offensionem belli ad hostes ipsi repulissent, in deos relata fuisse. Nonnulli usus, utilitatisque causa, multa ex animalibus indeorum numero apud Aegyptios suscepta contendunt. Bos enim ipsam tam partu suo, quam aran. ti opera conducere. Oues autem, & parere, & tegmentorū materiam praebere, & lacte ac Caseo alere. Canem y. o. una cum hominibus uenari, & ad custodiēdos homines natū esse. Quapropter deum, q. apud eos Anubis appellat, caninū habere caput. Ea em̄ re ostendit, custodem ipm Osiridos fuisse tam baeluas, q. importune obuiā factos coercentem. Felem uero quoniā ad scuta facienda cōducit, Ichneumona quoniā oua Crocodillorū cōterat, & luto conuolutus cū os apiant, ita in uentres eorū insilire soleat, ut exesis intestinis, eos interimat. Ex auibus lbidem q. dem utilē dicūt, ad serpentū, locustarū, erucarū interitū. Accipitrē uero

uero ad Scorpiones atq; Ceraſtas necandos. & alia huiusmodi uenosa animalia, quem etiam non nihil conferre arbitrantur, Aquilam uero quia regia sic colunt. Hircum in diuinis ea ratione dicunt susceptum, quia priapum apud graecos, propter genitalia membra, cum illud animal ad coniunctionem sexuum maxime omnium deferatur. Membra uero genitalia apud eos honorari, quoniam per ea instrumenta species animalium conseruantur, quae tamen non apud Aegyptios solum, uerum etiam apud plerasque alias gentes, quoniam quae ad generationem animalium necessaria sunt, apprime colluntur. Quapropter etiam antistites, quia partibus secundum Aegyptios successione sacerdotium acceperunt, huius dei mysterijs nunciantur. Ad haec Paeanas etiam atque Satyros aiunt, huius rei causa cunctis hominibus esse uenerabiles, cuius signum est, quia simula chra eorum in templis, membris in morem hircorum, quod animal traditur promptum semper esse ad coniunctionem tentigine affectis statuuntur. Soceros autem tauros Apin scilicet atque Mneuin diuinis coli honoribus, tum propter agriculturam, tum quia frugum inuentio ad deos refertur. Lupos quoniam canibus simillimi sunt, & quoniam Iside una cum Oro filio, certamen aduersus Typhonem susceptura. Osirim afferunt ab inferis filio & matri auxilium ferentem aduenisse, eisq; in specie lupi apparuisse. Nonnulli autem dicunt lupos aduersum Aegyptum irruentes Aethiopes distractos fuisse, unde regionem Lupariam appellatam. Crocodillum illis honori esse aiunt, quoniam eius terrore ab Arabia atq; Libya latrones in Aegyptum nare nequeant. Praeterea quaedam de priscis regibus, suorum rabiem carum fugientem, ad paludem confugisse, qui praeter opinionem hominum a Crocodillo susceptus, in alteram ripam traiectus fuerit. Sed culture animalium alias alij causas afferunt. Multitudine enim aiunt crebris in reges, magno insurgente consensu, diuersorum animalium cultum, diuersis ciuitatibus a quodam rege statutum fuisse, ut dum singuli religionem reuerentur suam, & ceterorum contemnant, non possent uniuersi in unum Aegyptij conspirare. Haec animalia linteamina post mortem plangentes, & pectora cum gemitu cedentes, in sacris sepeliunt loculis, quorum si quod sponte aliquis interfecerit, mortis mulctatur supplicio. Felem autem aut Ibi-

dem,

dem siue sponte siue inuitis quisquam necauerit, morte punit. Præterea in quacunq; domo canis mortuus fuerit, omnes qui eam habitant, uniuerso corpore raso, magno luctu afficiuntur, nec uino aut tritico ceterisque ad uictum necessarijs, quæ in ea domo recondita fuerunt, uti amplius licet. Alunt autem Apyn quidem Memphidæ, Mneuin in Eliupoli, Hircum in Medente, Crocodillum in palude, Miridos reliquasq; feras in locis atris, similam aut pultem lacte coctam afferentes, & bellaria melle commixta, & anserinas carnes tam elixas, quam tostas. Cum masculis autem animalibus foeminei quoq; sexus, summa specie simul nutriūt, quæ pellices appellant. Cum uero apis mortuus fuerit, magnificeq; sepultus, quosque similem inueniant, in perpetuo luctu sunt, quem simul ac inuenerunt, ad urbem Nili statim adducunt, quādo solum mulieribus uiuere ipsum licet. obuiam namq; factæ sublati uestibus, genitales partes ei ostendūt, nec unquam postea hunc deum mulieribus aspicere licet, in quem asserunt animam Osiridos post mortem traductam fuisse. Hæc illa est Aegyptiorum turpis impietas potius quam theologia, aduersus quam aliquid dicere cum per se iaceat, turpe duco, quā merito contempsimus atque despuimus, a tantis malis nō nisi a salutari & euangelica doctrina, quæ obsecatos mentis oculos, per fidem illuminauit, liberati uerum honestiores harum nugarum, & quasi naturales rationes paulopost simul cum græcarum fabularum interpretatione facilius enodabimus. Hoc igitur modo, antiquissimæ temerarięq; Phœnicum & Aegyptiorum superstitionis, omnium gentiū turpis theologia plena est. Verum de Græcorum quoque theologia, qui simulachris & mysterijs simili quodam ut ægyptij pacto utuntur, modo dicamus, quam qui uniuersam collegit historiam, in tertio & quarto uolumine diligentissime cōscripsit, facta a Cadmi ætate initio. Cadmum autem post Mosē fuisse ab exquisitissimis gentium annalibus, loco suo demonstrabimus, ut aperte pateat Mosē maiorem natu, quam Græcorum deos fuisse, Siquidem post Cadmum dii emerferunt, quem non paucis annis Moses superauit. Sed iam Diodori uoces audias.

De Græcorum Theologia.

CAP. II.

d Cadmū

CAdmum Agenoris filium ex Phoenicia dicunt, ad quaerendam Europam, quae fuit a Ioue rapta, a rege missum fuisse, nec inuenientem in Boetiam tandem deuenisse, ac Thebas ipsi aedificasse. Cumque Armoniam Veneris filiam in uxorem duxisset, Semelem & sorores eius ex ea genuisse. Amoribus autem Semeles Ioue capto ac exorato, tamquam ad lunonem diuino ad eam modo accedere, non tulisse fulgura atque tonitrua mulierem, sed abortu edito puero, igne ipsam flagrasse, a Ioue autem Mercurium accipisse puerum, eumque ad speiuncas Nises, quae inter Phoeniciam & Nilum sita est, transmisisse. Hoc pacto a nymphis educatum, Dionysium uini & uitis usum atque plantationem homines docuisse, inuenisse quoque coctionem ex ordeo confectam, quam ceruisiam appellant, hunc cum exercitu non uirorum solum, sed etiam mulierum orbem lustrasse, iniustis atque impijs hominibus atrociter punitis. Fuisse tamen hastis Thyrsis ornatis armatas mulieres, musas etiam omnes secutas fuisse uirginitate, omnique doctrinae genere florentes, quae tripudijs & cantu Deum permulcebantur. Paedagogum ei Silenum fuisse, cuius consilij uirtutem fuit complexus, Mitra uero caput ei ligari propter dolores, qui fumante uino, caput aggrediuntur. Bimatrem autem appellatum, quoniam ex uno patre & a duabus matribus procreatus fuisse uidetur. Ferulam ei in manu tradunt, quia cum non permixtum aqua uinum homines biberunt, ac in furorem uersi, alter alterum baculis caederent, unde nonnulli moriebantur, pro lignis ferula uti persuasit. Bacchum a bacchis uocatum fuisse. Leneum, quoniam leneus graece, torcular latine appellatur. Bromium a bromo, id est ignis sonitu, qui cum ab ortu aderet, insonuit, Satyri quoque eum dicuntur secuti fuisse, qui saltando & tragice canendo, uoluptatem ei efferebant. Ab hoc primo theatrum, & musicam fuisse harmoniam inuentam. Haec de Dionysio traduntur. Musas uero Iouis, Caeli, & Terrae filias opinantur, quas plurimi uirgines fuisse confingunt, & sic appellatas, quoniam Myn graece, honesta bonaque doctrina instituere significat. De Hercule autem haec Graeci asserunt. Acrisij filia Danae, Ioui Persea genuit, Persea Androna Alectriona peperit, ex quo Alcumena est procreata, cui se Iupiter triplicem nocte commiscuit, non cupiditate, ut plerisque alijs muli-

mulieribus, sed liberorum procreandorum gratia. Quamobrem cum Iuno Zelotypia exarsisset, Alcumenæ quidem partum retardauit. Euristea uero uel ante tempus in lucem addidit, quod fecit, quia prædixisse Iouem audiuerat illo die ex Perfidarum genere regem nasciturum. Herculem quoque Alcumenæ lunonem formidatis exposuit, cui Iuno Minerva suadente, mamillam præbuit, & a puero uehementius quam ætas patiebatur attracta mamilla, Iuno commota, duos ad necem pueri misit dracones, ille autem nullo modo territus, alterum altera manu dracones ex collo apprehensos interfecit. Aesculapium Apollinis atque Phoronidos filium fuisse aiunt, adeoque medicinæ artibus excelluisse, ut ab incurabili morbo multos liberaret. Ea re Iouem commotum, fulmine ipsum interemisse, cuius morte irritatum Apollinem Cyclopa a quibus fulmen illud Ioui constructum fuerat interfecisse, unde iratus Iuppiter, ad seruitium Adoneti Apollinem impulit, & hoc modo delicti poenas Apollinem perfoluisse. Hoc in quarto bibliothecæ Diodorus posuit, qui reliquam theologiam ab alijs gentibus Græcos accepisse his uerbis in tertio scribit.

De Atlantorum Theologia.

CAP. III.

Primum inquit apud eos Cælum regnasse Atlanti asserunt, is quadraginta, ut dicunt, & quinque filios habuit, quorum duos de uiginti Ops castissima, quædam mulier sibi enixa est, quam propter uirtutem, in deos translata terram nominari, filias quoque Cælum habuisse, Basiliam & Cybelem, quam etiam Pandoram uocant. Basiliam quoniam quasi mater fratres enutrit, matrem appellatam fuisse, & post Cæli mortem Hyperioni fratri nuptam binos liberos, Solem atque Lunam peperisse. Cybeles autem fratres futura formidantes, Hyperiona ingeremisse, Solem ac fluuium Eridanum præcipitasse. Hac cum Luna sic facta percipisset ab alto seipsam loco deiecisse, matrem autem furore concitatam, crinibus solutis, tympanis & cymbalis bacchantem primo circumuagari, deinde postquam inueniri nullibi poterat, in deos fuisse translata creditum, & aras ei ac templa fuisse constructa, cuius sacra cum tympanis ac cymbalis fiunt, Solem uero atque Lunam, ad luminaria translatos fuisse.

d ij De

De Phrygum Theologia.

CAP. IIII.

Phryges uero Meona Phrygiae, antiquissimum fuisse regem contendunt, a quo natam Cybelem, fistulam quam Syringa Graeci uocant inuenisse, & Montanam matrem appellatam, cui magno & casto amore phrygius dicitur. Marsias coniunctus, a quo Venerem cognitam fuisse negant, & tibiam ajunt inuentam. Cybelem autem Attidi conuenientem, cum uentre cognita res esset, interfecto Attide, ac socijs eius, a patre commotam furore, per uniuersam magnis ululatibus regionem uagatam fuisse, tympanis dolorem suum consolantem. Marsie uero primum cum ea erranti, deinde in musica contentione ab Apolline separatu, pellem uitio fuisse detractam. Ab Apolline deinde adamatam fuisse Cybelem, & cum eo ad Hyperboreos usque errasse, cuius iussu & Attidos corpus sepultum, & Cybelem diuinos honores consecuta, unde ad hunc usque diem adolescentis mortem Phryges plangere, arisque instructis, Attida Cybelemque templo in Piscino sibi Phrygiae oppido magnifice constituto, ut deos colere. Post mortem autem Hyperionis, Caeli filios regnum inter se partitos fuisse, quorum clarissimi Atlas & Saturnus fuerunt, Atlanti uicinas oceano partes contigisse, & multam astrologiae operam datam, septemque filias natas, quae Atlantides appellantur, a quibus quam plures dii & heroes nati, & seniore ipsarum Maia Ioui coniuncta, Mercurium procreatum. Saturnum quoque Atlantis filium, auaricia & impietate praeditum, sororem Cybelem duxisse, a qua Iouem suscepit, quamuis & alium Iouem Caeli fratrem, & Cretae regem contendunt fuisse, qui multo inferior posteriore Ioue fuit, qui totius orbis imperium, primus ac ferre solus obtinuit. Cretae autem regem decem filios genuisse, quos Curetas appellant, eius sepulchrum usque ad hanc diem ostenditur. Saturnum uero in Lybiae Siciliae Italiaeque regnasse, a quo natus Iuppiter, oppositam patri uitam dicitur elegisse, regnumque suscepisse. Alij patre concedente tradiderunt, alij odio patris a populis electum, atque ideo Saturnum cum titanibus bellum ei indixisse, quo uicto, uniuersum sibi orbem subiugasse. Plurimum autem & corporis robore, & animi uirtutibus ualuisse tradunt, ac summopere studuisse, ut & impij punirentur, & probi summis afficerentur beneficijs.

Vnde

Vnde postea quam hominem exiuit, quoniam humanam uiueret uitam, Iouem appellatā. De terrestribus autem dijs, cum multa uariarū tam historicis, quam poetis scribatur, & inter historicos Eumerus, qui historiam, Homerus, Hesiodus, Orpheusque monstruosa quadam finxerint, breuiter quæ uterque conscripserunt, explicare conabor. Deos igitur honorabant Eumerus ait, magnificētissimis sacrificijs, & muneribus argenteis atque aureis mirabili arte confectis, de quibus latius in superioribus conscriptum est. Est autem in ea insula, quæ deo consecrata est in quodam altissimo templo Iouis triphilei templū, ab eo ipso quando totius orbis repugnabat constructum, statua etiam in eo monte aurea est, in qua panæis literis Cæli, Saturni, & Iouis, res gestæ summam conscriptæ sunt. & paulo post, Cælum ait iustum & benignum uirum & astrologiæ non imperitum primum regem fuisse, a quo cælites deos sacrificijs primo cultos, unde Cæli cognomen habuisse, duosque filios Panæ & Saturnū, & filias similiter Rhæam & Cærem ab uxore Vesta suscepisse, Saturnum deinde regnasse, & a Rhæa quam in uxorem duxerat Iouem, Iunonem, & Neptunum suscepisse. Iouem autem qui Saturno in regnum successit Iunonē, Cærem, & Themim in uxores duxisse, & filios a prima quidē Curetas habuisse, ab altera Persephonem, a tertia Minervam. His dictis, græcorum fabulas secundū Hesiodum, Homerumque subiicit.

De arcanis mysterijs erroris gentiliū, CAP. V.

Sed de Græcorum Atlantiorum Phrygumque theologia hætenus, quibus non absurdum est secreta mysteria & cælatos addere cultus, ut facile unusquisque uidere possit, utrum sit aliquid in eis ueræ religionis signū, an a demoniaca superstitione, ac errore perfluxerunt, omni turpitudine atque dedecore plena, & lachrymis potius quam risu dignissima, quæ demens ille in libro, quo gentiles ad fidem adhortatur, apertissime reuelauit. Vir magnarum rerum scientia præditus, & usu plurimorum negotiorum prudentissimus, qui patrias nugas a salutari, & Euangelica doctrina monitus, cito contempsit. Pauca igitur ab eo sumpta, diligenter audias. Abdita inquit & inuisibilia sunt, ac ideo diligenti cura non ingrenda barathri ora monstruorum plenissima, lebes, thesprotius, tripes,

d iij ciræus

ciræus, aena, dodonæa, cælo, in deserto atque harenis honoratus, & quod ibi oraculum est. Hæc omnia senescentibus iam fabulis, deiecta penitus relinquantur. Vltimo enim silentio Castalius & Colophonius, fontes cæteraque fluentia, quæ diuinandi vim habere uidebantur, tradita extinctaq; cum suis fabulis defluxerunt, totiusq; uinationis potius quam diuinationis nephanda mysteria ceciderunt. Silet Darius, Phytius, Didimeus, Amphiaræus, Apollo, Amphilocheus, tacent auruspices, augures, somniorum interpretes, & qui farina aut hordeo uaticinabatur, qui quod usque ad hodiernum diem, quasi ad inferis mortuos reducerint, cum demonibus collocantur. Perierunt Aegyptiorum penetralia, tenebris tradita sunt necromantia Tyrrhenorum, caprae simul cum istis ad diuinationem præparatae, & corui hominibus oracula reddentes deuolarunt. Quid dicam de Dionysio, quem Menolem graece, id est, latine totum furentem appellant, cui bacchæ orgia celebrant, & crudas carnes comedentes, sacro furore inlantur, euanescunt conclamantes, quæ uox aspirata secundum exquisitam hebræorum linguam, foeminei sexus serpentes significat. Ceres autem, & bona dea mysterium fuerunt, quarum moerores, rapinam & luctum Eleucis docet. Quare mihi uidetur, si quis deriuationi uerborum attendere uelit, ab orge, id est, latine ira, quam aduersus Iouem Ceres suscepit orgia, mysteria uero a mysos, quod latine scelus est, quod Dionysio accidit, appellata fuisse. Quod si etiam ab attico illo Myente, qui uenando perijt, ut Apollodorus scripsit, mysteria uocantur, non erunt certe gloriosa quædam hæc mysteria, funebri quodam honore tradita. Forte autem mysteria, id est, mytharia, quasi fabulae quædam latine appellata sunt. Perdatur igitur, qui hæc primus hominibus tradidit, siue Dardanus, qui deorum fabulas in mysteria deduxit, siue Aetio, qui orgia & caerimonias Thracibus adinuenit, siue phrygius ille Mydas, qui ab Odryso illo didicit, & subditis deinde artificiosum moerorem tradidit, siue cinyra cyprius, qui mulierem quandam capere studens, turpissima Veneris orgia ex nocte in diem transferre ausus fuit. Quidam autem aiunt, Melampodem Amythaonis filium ab Aegypto in Graeciam luctum Cereris sollemniter celebratum reportasse, quos omnes ego impii auctores fabularum auctores, & perniciosos

perstitionis

perstitutionis inuentores extitisse. Quid enim aliud quam dedecus & aptissima turpitudine sacra hæc sunt? Sed multo turpiora uidebuntur, si quis quæ sequuntur addiderit. Ceres peperit, educatur puella, Pherephattem nonnulli appellant, cui Iuppiter qui genuit, draco factus coniungitur, unde in Saurasiorum mysterijs, draco in spiram inuolutus in sacrificijs, ad factorum memoriam, imo uero in testimonium tantæ turpitudinis (ut ego dixerim) adhibetur. Peperit & Pherephatte tauriformem filium, unde poeta quoque nonnulli taurum laudant, draconis patrem, & draconem rursus tauri patrem, & in montem arcana hæc facta ducentes, pastorem stimulum celebrant. Pastorem, ut puto, stimulum ferulæ, quod genus ligni bacchantes ferunt, appellant. Nequeo latius huius Pherephattæ sacra enarrare, quassilum, rapinam, Idonææ terræ hiatum, sues, eubolei, quas eodem hiatu simul & duas deas absorptas aiunt fuisse. Vnde Megareses in Thesmophorijs suis immittunt, quæ sacra uarijs modis mulieres, quoniam hæc fabula uariè narratur, per ciuitates græciæ celebrant thesmophoria, sciophoria, ineffabiliphoria uocantes, & multis modis Pherephattæ rapinam complorantes. Dionysi uero mysteria penitus inhumana quemadmodum puerum cum Curetibus salientem, dolo puerilibus donis Titanes decapti, ut & raptum dilaniauerint, ut Orpheus poeta cecinit. Munera uero quibus captus dicitur pinea & aurea poma hesperidum fuerint, quorum sacrorum symbola non est utile audire pila, pinea, speculum, poma, uellus, Mineruam uero Dionysi iam discerpti corripuisse. Palasque a motu cordis uocari dicitur. Titanes autem Dionysi membra in Lebetes prius elixabant, Deinde ueribus fixa, Vulcano torrebant. Sed Iuppiter Titanes quædam fulmine mulctauit, Dionysi uero membra Apollini sepelienda tradidit, qui in parnaso ipsa deposuit. Vis & Coribantium audire orgia: tersum ab his fratre interemptum fuisse asserunt, cuius caput purpura tectum, & aëreo scuto coronatum, ad radices olimpij montis portarunt, ac sepelierunt, quibus noia Bauboni, dysaul, triptolemo, Eumolpo, & Euboleo fuerit. Triptolemus bubulcus, Eumolpus ouium pastor, suum uero Euboleus, a quibus Eumolpides & preconum sacrum genus descendit. cererem uero a baubone coribantium nobili muliere hospitio susceptam tradunt, potionemque multis

d iij coſectā,

confectam, quam Cycrona uocant, Cereri allatam fuisse. cumq; Ceres luctu oppressa potum recusaret, quasi despecta Baubo doluit. itaq; sublata ueste, genitalia membra deae ostendit, quae hoc spectaculo delectata Cycrona, suscepit ac bibit. Haec Atheniensium mysteria sunt, haec summus theologorum Orpheus (ut ipsi dicunt) carmine cecinit, a quo non est ab re carmina quaedam testimonij loco apponere. Dixit & obscenas cunctas in corpore partes Attollens uestem patefecit, tum dea ridens. Suscepit paruum, qui forte astratus lachum. Ingressitq; sinu uetulae Baubonis, & inde. Pocula suscipiens, tandem Cycrona perhausit. Nocte certe ac tenebris ista mysteria digna sunt, & magnanimo illo/imo uero leuissimo. Cricthidarum populo, alijsq; grecis, quos mortuos, haec expectant. Qua enim spe temerarij homines nutriuntur, quibus oracula Ephesinus Eracitus canit. Nocturnis maleficijs Bacchis iniunctis, simulatq; iniunctantibus, quibus ignis futura praedicat, quicq; apud ceteros mysteria putant, sine antistite peragunt, ex quibus omnibus ficta, & inania, & deceptionis plena cuncta probantur, quorum symbola (denudanda enim sacra ipsorum sunt) exta fumantia, polenta, saldraco, mala punica, tremantia animalium corda, ferula, hederæ, pultes, papauera. Haec ipsorum sacra sunt. Themidos autem haec sunt sacratissima symbola, origanum, lucerna, gladius, pecten, mulieres. Sic enim mystice, membra genitalia appellantur. O manifestam impudentiam. Nam cum priorum hominum petulantia nox cogeret, sacra modo nox iniuncta tuus praedicatur, & facibus tenebrae uitae petulcos sacrorum mores ostendunt. Extingue pontifex ignem, uerere faces, qui eas portas, hac luce turpitudine lacchi manifestat, patere ut nocte mysteria collantur, uenustiora uidentur in tenebris, haec orgia nescit ignis simulare, aperiendo redarguendoq; omnia punit. Quis non merito impios huiusmodi appellarit, qui deum uerum ignorantes puerum a titanibus laceratum, & lugentem mulierem, & membra turpitudinis turpissime colunt, duplici quadam impietate detenti, nam & deum uerum ignorant, & errore decepti, mortales atq; turpissimos homines deos existimant. Haec quidem Clamens.

Qui merito superstitionem gentium contemnimus.

CAPVT VI.

Quare

Quare non iniuria nos magna uoce ista omnia contempsis/ se fatemur a longissimo, ac prisco errore, gratia & miseri/ cordia dei omnipotentis, & ineffabili uirtute Saluatoris no/ stri, quasi ab incurabili morbo liberati, rationem enim se/ cuti, nephandum atq; impium duximus, sanctissima dei appellatiōe, mortales & turpes uiros honorare, qui extremæ pe/ tulantiæ crudelitatis atq; furoris exempla, posterioribus tradiderūt. Quam enim insaniam nō superare, si modestiam, prudentiam, iustitiamq; laudantes, petulcis ac incontinentibus omni furore ple/ nis, crudelibus quoq; ac inhumanis homicidio, simul ac parricidio maculatis, diuinos honores redderemus? Quis enim maior cumu/ lus impietati addi poterit, quam si uiroꝝ, mulierumq; membra, & in expertem terrarum rationis naturam, sanctissimam dei appel/ lationem quis intrudat, eaq; turpia deo attribuat, quæ si de hominū aliquo dicantur legibus & cōsuetudine ciuitatum, grauissimo sup/ plicio punientur. Cur longior sum omnibus Græcis simul ac Bar/ baris, lucem effulisse predicamus, quæ a falsa & impia religione, ad ueram ac piam reducit. Multi enim iam, quasi a sopore & profundo somno expergefacti, oculis animi aliquantulum apertis, fabulas po/ etarum, religionem priscorum esse cognouerunt, in quam naturæ quædam secreta occultari, multi credentes decipiuntur. Quæ quis nihil ueritatis habeant, tamen exponenda nobis uidentur. ut etiam eis quæ honesta ipsi putarunt, non iniuria spretis, euangelicam Sal uatoris predicationem prætulisse merito approbemur.

Breuis supradictorum repetitio.

CAPVT VII.

Quod faciemus si altius hæc primum repetierimus. Gre/ corum igitur popularis, ut ita dicam, & fabulosior theo/ logia, & Phœnicum ac Aegyptiorū huiusmodi esse ostenditur, ut auctoribus iam suis comprobatum est, quam non iniuria in principio præparationis euangelicæ colloca/ mus, ut & nos in memoriam redigamus, & qui nesciūt, discere pos/ sint, qualis maiorum nostrorum erat religio, & quanta nos ipsi ue/ ritatis ignoratione, quasi uiolentia obruti emersemus per euangeli/ cam prædicationem, & apparētiā Saluatoris ueri dei Iesu christi,

d v qui

qui non in parte una orbis terrarum, nec apud gentem unam, sed ubique Quasi animarum Sol proprios lucis radios immittens, a caligine & tenebris errorum, ad fulgentissimam ueritatis lucem omnes homines conuocauit. Apertissime namque praenominati eorum auctores, mortuorum simulachra, & turpissimorum hominum imagines cultas, nullamque mentionem dei ueri factam illis fuisse, diuinam iustitiam contemnentibus, & in omnia scelera sponte irruentibus ostēderunt. Nam cum nondum uita hominum legibus & moribus instituta esset, pecudum more ad nihil aliud multū, quam ad implendum uentrem, mentem eleuabant, quos primum impietatis gradum tenuisse contenderim. Nonnulli naturali quodam instinctu paulisper commoti, deum deque uirtutem salutarem esse mundo putarunt, ac eum quærētes, ad Caelum animos erexerunt, & caelestium pulchritudinē corporum admirati, deos ipsa arbitrati sunt. Alij depressi omnino in terris praestantiores, aut corporis robore, aut prudentia, aut facultatibus gigantes quosdam, uel tyrannos, uel magos ac maleficos uiros, qui auxilio alicuius eorum/quosa diuiniore statu decidisse credimus, miranda quaedam facere uidebantur, uel eos quae humanae uitae aliquo modo proferunt, cum uiuos tum maxime post mortem deorum honoribus coluerunt. Quare deorum etiam templa, sepulchra eorum fuisse multi testantur, ut Clæmens in exhortatione nonnullos Graecorum auctores scripsisse commemorat. Quod si placet, rursus audiamus.

Quod templa deorum sepulchra hominum fuerunt.

CAP. VIII.

Cum enim inquit inanis superstitio initium coeperit, quasi malorum omnium fons multitudinem deorum constituit, quibus hostias immolare, solennia facere, simulachra statuere & templa condere persuasit, quae tamē deorum sepulchra prius fuerunt, & magnificentius condita templorum appellatione uocati sunt. Nam apud Larisgam ciuitatem Acrisij sepulchrum est, quod modo sacrarij loco uenerantur, & in arce Atheniensi, ut Anthiochus in nouo historiarum conscripsit, Cecropos sepulchrum fuit. In templo uero Palladis, quam civilem appellant, Erichthonius iacet. Ismarus autem Eumolpi atque Diarefilus.

lius in Eleusine, una cū Celei filiabus sepultus est. Quid multa? nō
em̄ latet a gentilibus sepulchra hoīum adorari. Hec qđem Clamēs.

Qualis de dīs priscorum fuerit opinio.

CAPVT IX

NOs autē rursus altius hęc repetentes, dicere non dubita/
mus natura, imo ꝑ o diuinitus omnibus esse hominibus
insitum, nō solū utiq; quid atq; cōducibile de noīe signi/
ficari, uerum etiam omniū rer; creatorē sic appellari, &
uerbo qđem ita omēs natura duce conueniunt, re autem creaturas
pro creatore coluerunt, ꝑter unum aut admodum paucos, ut ugrissi
mis hebræor; libris ostendit, qui rebus inuisibilibus ad intelligibi/
lia mentis oculos sancte reducētes, nō creature alicui, sed ipsi rerum
omniū creatori/cunctor; q; largitori bonor; dei appellationem at/
tribuerunt. Ceteri autē omēs tenebris animi inuoluti, ad tantā im/
pietatem deducti sunt, ut pecudum more honestum ac cōducibile
bonor; q; omniū extremū uoluptate corporis terminarēt. Et hac ra/
tione eos q uoluptatum adinuenerūt genera, uel auxerunt atq; am/
plificarunt maleficos & mortales uīros, ut dictum est, quasi bonor;
largitores, Saluatores, & deos appellarunt, piām huius nominis no/
tionem natura eis insitam ad eos transferētes, quos bonorum inuen/
tores putabant, tantumq; mentis insania ualuit, ut nec peccare se ar/
bitrarentur, nec erubescerent diuinis honoribus maleficos atq; po/
tentes homines, propter regna tunc primum constituta, colere atq;
admirari. Cumq; ut iam diximus, mores hoīum legibus stabiliti nō
essent, nec supplicia peccatoribus imminerent, adulteria, nephanda
matrimonia, maribus ereptam pudicitia, homicidia, parricidia, con/
fecta scelere bella, quasi res pulcherrime gestas, dīs suis attribuebāt,
& ear; rer; memoriā, posterioribus quasi putilē relinqre studebāt.
Qđ Plato priscor; fabulas & interpretatōes fabular; cōtēpsit. Cap. x.

HAec theologia priscorum fuit, quam iuniores naturalium
rerum scientia non parum iactantes, ad honestiora natu/
rae secreta interpretantur. ita nec omnino impietate ma/
liorum effugerunt, nec tantam rerum turpitudinem fer/
re potuerunt, sed priscorum peccata corrigere uolentes, uirtu/
tesque corporeas, quibus generantur, aluntur, & crescunt, corpo/
ra per fabulas significari uolentes, & hinc ordine progressi, non
solum

solum principia & rerum elementa, ut Solem, Lunam, Stellae, Præterea terrā, aquam, ignem, uerum etiam composita & affectus eorum & fructus terræ, quos Ceres bonam deam, & Bacchum nominant per fabulas, uiolenta quidam interpretatione significari uoluerunt. Ita iuniores quidem maiorum thelogiam erubescētes, ac parui antiquitatem atq; consuetudinem facientes, quasi remedia turpitudinis deorum excogitarunt. Vetusissimi autem, etiam animā abruta quæcūq; ad uitam conducere uideantur, in deorū numero collocare ausi sunt, & in manibus bælis cærimonias statuere non erubuerunt. Ipsos igitur audias græcos per unum, qui præstantissimus omnium fuerat, fabulas, nonnunq̃ suscipiendas, nonnunq̃ repellendas asserere. Mirabilis enim apud eos Plato, modo sententiam suam apertius explicando negat ea dicēda dijs esse, quæ ab antiquissimis dicta sunt, modo de legibus scribēs oportere affirmat fabulis, quæ de dijs traditæ sunt. quoniam nihil falsi in eis cōtineatur, fidem adhibere. Postremo a priscorum thelogia suam desperans, cum de Cælo, Sole, Luna, Stellis, & de uniuerso mundo partibusq; suis physice more suo locutus sit. Demum de priscorū genealogia deorum, quasi particulariter sic in Thimæo differit. Sed de aliorum dæmonum atq; deorum generatiōe differere maius est opus quam humeris nostris ferre possumus. Quare his qui hæc tradiderūt, credere debemus, qui cum a dijs orti sunt, & parentes suos qui sint oportune teneant, nullo modo falluntur. Nam quamuis neq; necessario neque probabiliter dicant, tamen quia rem suam enarrant, æquum est, ut eis fidem adhibeamus. Quare secundum priscorum instituta genealogia deorum terminetur, credanturq; Cæli ac Terræ filij, Oceanus & Thetis fuisse, ex quibus Phorcis, Saturnus, Ops & alij complures nati sunt. A Saturno autem & Opeluppiter & Iuno. Hæc igitur Plato secundum ius & fas, quamuis nullo modo probari possint, credenda esse in Thimæo censuit. Attendere autem diligenter oportet, quia nihil altius in hac fabulosa genealogia contineri ostendit. Alio autem in loco hic ipse sententiam suam apertius explicans his v̄bis utitur. Primum igitur ego dixi, maximum de maximis rebus mēdaciū efferre ausus est, qui q̃ Cælius fecisse ab Hesiodo dī, q̃d a Saturno mulctatus sit, & Saturnus rursus a filio improbe finxit

Nam

Nam etiam si uera essent, tacēda omnino putarem, nec ita facile ad omnes efferenda, sed maxime quidem celandā, quod si necessitatis quædam dicere cogergt, paucissimis tradēda fuisse, ardua em̄ sunt, nec p̄dicanda o Adimante in ciuitate nostra, nec enim iuueni per/ suadendum est puniri parentes oportere, etiam si iniuriam inferāt. Nec autem omnino credēdum est, deos inter se ita dissidere, ut ali/ us alij bella & pugnam ciat, nec enim uera hæc sunt, nec nobis con/ ducibilia, qui si rempublicam conseruare uolumus, intestina bella, odia, & simulationes turpissimas abijcere debemus, nec gigantum aduersus deos pugnas, & heroum in cognatos adoleſcētibus expli/ candas iudico, sed si aliquo modo possemus, nunq̄ ciuem cui fuisse inimicum persuaderemus. Hæc enim maxime adoleſcentibus, hæc uiris senioribus prædicanda, quare poetæ cogendi etiam sunt hæc carminibus suis ædere. Saturni autem uincula, & Vulcani a patre proiectio, cum auxilium pulsatae matri afferet, deorumq; pugnae, quas Homerus conscripsit, nullo modo audiendæ. Aperuſſime igitur Plato priscorum fabulas, & fabularum interpretationes cōtem/ pſit, quod Romani intelligentes, fabularum figmenta spreuerunt. Quod ab Halicarnasseo Dionysio cognoscere poteris, q̄ in secun/ do uetustæ Romanorum historiæ, res gestas Romuli enarrans, sen/ tentiam quoq; illius uiri de dijs his uerbis ostendit. Non ignorauit, quia diligenter conditæ leges & de bonis rebus contentio, & mili/ taris exercitatio optimam ciuitatem constituunt, quarum rerū ma/ gnā curam adhibuit, a cultu deorum incipiens. Tempia igitur, lu/ cos, aras, simulachra, formas & symbola, uirtutes, beneficia, quæ a dijs hominibus collata sunt, cærimonias ac saluberrimas solennita/ tes, quibus dii culti gaudent, iusticiū, & dies festos cæteraq; con/ stituit, ut optime græcorum reipublicæ res romana conferri possit. Fabulas autem quæ de dijs tradūtur, turpes atq; igniles existimāt, nec solum dijs, sed neq; probis hominibus, dignas cunctas eiecit ac persuasit, ut optime de dijs Romani & existiment, & loquātur, nul/ lum enim opus inmortali naturæ indignū illis agribuit. Ita nec Cæ/ lus a suis filijs uirilīa amputatur, nec a Saturno liberi sui interficiun/ tur, nec Iuppiter in tartarum patrem conijcere, nec bella, nec uulne/ ra, nec uincula, nec seruitus deorum apud eos ulla dicitur, sed nec so/

lemnīs

lennis unquam dies lugubri habitu agitur, quemadmodum dum apud Græcos fletu & planctu Proserpinæ ac Dionysij passionēs celebrantur, nec inspicere apud eos aliquis poterit, quamvis inopes iam omnino corrupti sunt, furentes & bacchantes viros simul, atq; foeminas in templis deorum pernoctare. Nec aliud quicquam monstrum ne phandum, sed religiose omnia, quæ ad deos pertinent & dicuntur & aguntur, adeo ut neque apud Græcos, neq; apud Barbaros usquam honestius ista constituta sint, & quod ego maxime mirari soleo, quamvis ex uniuerso terrarum orbe, in urbem multi confluant, qui res sacras patrijs peragunt moribus, nihil tamen alienum publice ciuitas imitata inuenitur, quod multis alijs accidisse manifestum est. Verum etiam si deorum responsis, alienigena quædam sacra suscepta sunt, omni eiecta fabularum garrulitate, Romanis moribus peragantur. Sicut matri deorum sacra quotannis certaminibus, ex consuetudine Romanorum fuit, sacerdos autem utriusque sexus, uir & foemina ex Phrygia consecratur, & urbem, ut solent, tibiarum & tympanorum sonitu perlustrant. Sic pie ac religiose Romana ciuitas, turpitudine fabularum omnino spreta, deorum carmonias peragit. Non autem ignoro esse nonnullas fabulas apud Græcos hominibus utiles, quarum aliarum naturæ opus per moerorem ostendunt, aliarum consolandi gratia fictæ, plenæ utilitatis sunt, quæ quauis optimæ scientiæ, tamen Romanorum Theologiam multo præstantiorem duco, parua enim est illa fabularum utilitas, nec multis prodesse potest, sed illis duntaxat, qui causas rerum curiosius inuestigarunt, qui certe paucissimi sunt. Multitudo autem indoctior, ad peius solet huiusmodi orationem interpretari, & in horum alterum semper incurrit. Nam aut duplicabiles deos ducit, si quidem eorum multa in magnis miserijs oppressi fuerunt, aut nihil turpe, aut iniquum deorum exemplis admonita putat. Quare illis solummodo relinquenda ista sunt, quæ philosophiæ speculationibus insudarunt.

EVSEBII PAMPHILI LIBER TERTIVS

De honestiore & naturali Theologia Græcorum.
CAPVT I.

Ane quidem philosophorum primi & uetustissimi Romanorum, de Græcorum theologia iudicarunt, qui physiologiam fabularum apertissime reppulerunt. Nos autem quoniam ad redargutionem illorum producti sumus, age iam interpretatiões ac allegorias suas, quā friuolæ atq; indignæ sint, inspicimus, nihil nostri afferentes, sed illorum ipsorum productis auctoribus, ab ipsis sublimem hanc theologiam perdiscamus. Verum cum aliter alij dixerunt, & unusquisq; inuenta sua uera esse contendat, satis erit, si quæ clarioribus græcorum philosophis uisa sunt, proferemus. Primus igitur Cheronēsis adducatur Plutarchus, qui fabulas peruertens, mysticam in eis theologiam latere contendit, quā uelut a deorum inducens penetralibus, non mortalium aliquē, ut fabulæ uolunt, sed temulentiam per Dionysium significare ostendere conatur, lunonem pro nuptialem uiri ac foeminæ coniunctionē, deinde quasi oblitus paulopost, terram per lunonem ostendi uoluit, Latonam pro obliuionem ac noctem esse, & rursus Latonam ac lunonē eandem esse putat, Iuppiter autem per æthera sibi uirtute accipitur. Quid hæc mihi perstringunt, cum liceat ipsum audire, sicut ait in libro quē de platrensi Dædalo inscripsit, arcana pandentē Theologiæ sacraria his verbis. Prisca quidem tam apud græcos, quā apud barbaros theologia naturalis erat, ratio fabulis inuoluta, occulte ac mystice ueritatē doctis subaperiens, quod Carminibus Orphei, & ægyptiorum sacris, & phrygiæ doctrina comprobatur, maxime autem orgia & immolationes, & quæ symbolice in sacris gerunt, fabularum sensum aperiunt. Nam qui lunoni sacrificant, bilem in sacris non adhibent, sed iuxta aram infodiunt. Nam quoniam uiri ac mulieres coniunctam significant uitam, eare ostenditur absque ira, & odio, & amaritudine, matrimonium esse oportere, quod significatiuum docendi genus in omnibus fabulis est. Ita cum lunonem adhuc uirginem ab Euboa insula, ubi educata fuit, furtim a Ioue ablatam ferunt, & huc deportatam opacum eis thalamum a Citherone factum fuisse, ac Marcidem lunonis nutricem ab eo scrutari prohibitam, Quia Iuppiter in illis locis cum Latona quiesceret, unde postea grato animo lunonē easdē aras atq; tēpla cum Latona uoluit habere. Itaque ut etiā La-

tona

tona nocturna appelleretur, aperte tam rebus, quā Latonæ nocturnæque nominibus occultum, latens & tenebrosum diuinarum rerū significatur. Alij autem quia ibi latuit Iuno, nocturnam dicunt appellatā primum fuisse, deinde re iam aperta, nuptialem. Qui autem naturæ secreta subtilius per fabulas inuestigant, hoc pacto Iunonis atque Latonæ potestatem coniungunt, Iuno enim terra est, Latona vero nox. Oblivio enim quam uerbum hoc græce significat, in nocte sit, propter somnum. Nox porro nihil aliud est, quā terræ totius umbra, quæ radios solaris eripiens, atrum atque obscurum aera reddit. Quod autem non alia est Iuno quā Latona, inde profecto patet, quia Dianā Latonæ filiam omnes asserunt, quam & Lucinam appellant. Nomina igitur hæc duo sunt uni deæ imposita. Præterea Apollinem Latona Martem Iuno peperit. Apollinis autem atque Martis, eandē esse uirtutem apertissimum est. Mars enim, ares græce appellatur, quod a regni auxilium pugna oppressis, afferre significat. Apollo vero uocatur, quot a pallati, id est, ab egrotationibus homines soluat atque liberet, quāobrem ardentissimas etiam stellas, Solem Apollini & nomine Martis appellatam, Marti accommodant, nec absque causa eandem deam nuptialem, & Lucinæ atque Solis matrem putarūt, matris monij namque finis procreatio est, qui nihil aliud est, quā a tenebris ad Solis lumina progressio. Vnde poeta. Cum Lucina (inquit) illum in lumen adduxit, tum Solis cernere quiuit fulgorem. Primum enim a dolore partus liberari per Lucinam, deinde solarem aspici Solem, qui generationis finis est, ostendere uoluit. Sed non est ab re, puulgatissimā quoque fabulam enarrare. Dicitur enim, Iunone irata, dissidentem ab eo, mœstus ea de causa nimium fuisse, quē Alalcomenes indigena docuit, ut alteram ducere simularet, ita consilio eius ex quercu, simulachro mulieris confecto quod dadalem appellarunt, nuptias præparare fingebent. Nymphe igitur tritonides, & uniuersa Boetia confluebat, quibus rebus Iunonem commotam, a Cithærone descendisse, & Platenium multitudinem mulierum sequente, ad Iouem peruenisse, simulationeque patefacta, summa cum læticia reconciliatam fuisse, honorem autem simulachro tantum fecisse, ut dadala nomine ipsius diem festum instituerit, quod tamen ex zelotypia, quamuis omni anima expers esset, cremauit. Huius fabulæ talis ratio

tio est. Iunonis ac Iouis bella & dissidia nihil aliud, q̄ elementorum intemperiem significant, quæ nisi certis proportionibus contempe-
rentur natura rerum soluta, magnā perniciem afferunt. Si ergo Iup-
piter, id est, calida uirtus ac ignea nimium excesserit siccitate, omnia
pereunt. Sin v̄o Iuno humida, scilicet & uentosa natura, Iouē asper/
nata superauerit, magna uis pluuię delata, diluuiō cuncta uastauit,
quod illis temporibus factum, Boetiam maxime regionē proliuit,
quæ multitudine aquarum tectam fuisse dicitur. Quare q̄primum
tempestate transacta, terræ apparuerunt, deorum recōciliatio facta
fingitur. Prima uero arborum omnium quercus effloruit, quæ non
modo pijs hominibus, ut Hesiodus ait, uerum etiā diluuij reliquijs
opitulata est, cum glandes ramalia ferant, & apes cū tegat truncus.
His Plutarchus apertissime nos docuit mirabilem etiā illam & my/
sticam Græce theologiæ rationem, nihil magni nec dignum philo/
sophia continere. Audisti quippe per Iunonē modo matrimoniū/
modo terram, modo humidā significare substantiā. Didicisti Dio/
nysium, nihil aliud q̄ temulentiam esse, Latonam noctem, Apollinē
Solem, ipsum deniq; Iouem calidam uirtutem atque igneam. Tur/
pitudini ergo fabularum accessit, ut secretior hæc & mystica theo/
logia, non ad diuinas quasdam & cælestes uirtutes, nec ad rationa/
les & incorporales substantias conducat, sed rursus in temulentiam
& nuptiarum opera, & egritudines hominum deducat. & quod ho/
nestissimum in ea est, ad terram, ignem, Solem, reliquasq; huiusmo/
di partes orbis terminetur, nec ultra hæc quicq; afferat, qd̄ etiā Plato
nō ignorauit, qui in eo libro quē Cratillum inscripsit, nihil ultra ui/
sibiles mūdi partes priscos Græcorū cognouisse, & stellas dictos pu/
tasse asserit. Verba eius hæc sunt. Vetusissimos græcorū, Cælum,
Stellas, Solem, & Lunam, quæ nunc etiā multi Barbarorū colunt,
deos putasse, manifestū est, huiusmodi quidem græca sunt.

De mystica & naturali Theologia Aegyptiorum. CAP. II

NVnc Aegyptiorū mysticam Theologiam, quæ mltō ue/
rustior fuit, uideamus. Osirim, & Isim, & Solem, & Lunā
esse aiunt, Iouem spiritum, qui per omnia transeat, Vulca/
num ignem. Terram Cererem, Oceanum humiditatem,
ac Nilum fluuium asserunt, cui deorum generationem attribuunt.

e Aere

Aerem Mineruam appellarunt, quos quique deos aera dico, aquam, ignem, terram, & spiritum per uniuersum orbem transire contendunt, & in uanas formas hominum atque animalium commutari, quorum cognomines apud se homines floruisse, Sole, Saturnum, Opim, Preterea Iouem, Iunonem, Vulcanum, & Vestam, quae omnia Manethus latius scripsit. Compendiosius autem Diodorus his uerbis, Osiris & Isis, Sol & Luna, secundum Aegyptios sunt, a quibus trinis temporibus, uere, aestate, ac hyeme, inuisibili modo circumductis, mundus gubernatur, & omnia nascuntur, aluntur, & augentur. Tempora quis inter se aduersent, mirabili tamen concordia annum conficere. Horum autem deorum, alter ignis & spiritus, alter humidus & siccus, uterque uero aeris naturam producere dicitur, quibus omnia & oriuntur & conseruantur. ita totum quidem corpus naturae omnium ex Sole ac Luna originem trahere. Partes autem uniuersi, quinque illas esse, spiritum uidelicet, ignem, siccum, humidum. Aegyptiorum lingua posuerunt, & spiritum quidem diligenti ad latinam aera, quorum singula deos putarunt, & nomina uetustissima, ac prima Aegyptiorum lingua posuerunt, & spiritum quidem diligenti ad latinam linguam interpretatione Iouem appellare possumus, qui cum in animalibus ipsius, ut ita dicam, animalitatis causa sit, quasi partem aliquam rerum animam omnium esse putarunt, quibus maximus poeta quoque omnium attestatur de Ioue dicens. Pater hominumque deorumque. Ignem uero Vulcanum appellarunt, magnum deum esse putantes, permultumque ad generationem atque clementiam conferre. Terram porro, quasi uas aliquod atque receptaculum eorum, quae oriuntur existimantes, matrem nominauerunt. cui rei Orpheus consentit dicens. Terra mater cunctis diuesque Ceres. Humidum autem oceanum dixisse dicunt, quis uerbum expressum latine delitiae, matrem significat. Oceanum autem nonnulli Graecorum designare putarunt. Unde poeta quoque cecinit. Oceanus generatio diuum. Aegyptii autem Nilum fluuium esse contendunt, cui & deorum generationem attribuunt. Plures enim urbes in solo Aegypto, quam in reliquo terrarum orbe fuisse aiunt a priscis dijs, Ioue uidelicet, Sole, Mercurio, Apolline, Pane, Lucina, aliisque pluribus conditas. Aera Mineruam appellarunt, & filiam Iouis ac uirginem putarunt, nam & incorruptibile aiunt esse natura, & ex-

timum

tremum uniuersi locum obtinere contendunt. Quapropter a uer/
tice Iouis fabulose nata fuisse Minerva traditur. Tritonam uero ap/
pellatam, quoniam ter in annuo spacio, uere, estate, hyeme commu/
tatur, glaucopin, id est, glaticulam uocari contendunt, non quia, ut
nonnulli graeci putarunt, Glaucos habeat oculos, quod nomen ipm
denotare uidetur, insaniunt enim qui sic putant, sed quoniam aer ni/
sum animalibus praebeat. Afferunt autem hos quandoque deos totum or/
bem peragraré, & hominibus in sacrorum aialium formis apparere.
quod & poeta ab Aegyptiorum sacerdotibus acceptum uerum esse his
uerbis attestat. Peregrini inquit dii similes uiroque urbes ingrediunt,
aequitatem ferentes. Eadem a caelestibus dijs, quorum eterna generatio
est, Aegyptum afferunt, alios deinde ab hominibus propter bene/
ficia, quae communiter omnibus contulerunt, ad immortalitatem trans/
latos, quorum aliqui caelestibus dijs cognomines fuerunt, Sol scilicet,
Saturnus, Iuppiter, quem nonnulli Hammonem appellant, ad haec lu/
nonem, Vulcanum, Vestam, & extremum Mercurium, primumque o/
mnium, Sole in Aegypto regnasse. Haec Diodorus, Plutarchus au/
tem in libro, quem de Iside inscripsit, his uerbis utitur. Sed quasi ab alio
initio plurimorum atque rudium sententiam consideremus, quod dicunt sic,
Aegyptios Osirim Nilum fluuium esse putare, Isidi terrae matrimo/
nio coniunctum, Typhona uero mare, in quod incidens Nilus, submer/
git, quemadmodum Graeci Saturnum tempus, lunonem aera, Vulcani
uero generationem aeris mutationem in ignem esse arbitrantur. His
dictis, rursus fabulas ad daemones refert, & aliter atque aliter interpre/
tatur. Opera precium autem est, ab his sciscitari, utrum simulachra haec
& simulachrorum figurae daemonum, an ignis, aeris, terrae, aquae, aut ui/
rorum & mulierum, brutorumque animalium formas ostendant. Nam
quoniam caelestium cognomines mortales extiterunt, ut ipsi aiunt, quod
in numerum deorum translatos existimant, caelestium ne formas in
simulachris imprimunt, an quod ipse uisus ostendit mortaliu homi/
num? Quod si ipsi respondere reculent, restat per se magna uoce cla/
mant, mortales fuisse omnes, quorum simulachra constituunt. Plutar/
chus enim in libro de Iside, uel qualitatem corporum describit sic di/
ces, aegyptiorum historia, flauis corporis fuisse Typhona tradidit. Martem
alibi, subnigri Osirim. Haec Plutarchus, mortales ergo dii sui fuerunt &

e ij inter/

interpretatio fabularum perijt uniuersa. Quid enim necesse fuit hominum formas elementis accommodare, cum etiam absq; his colere ea potuerint: utris autem e& appellatiōe indita primum fuerūt, Virū Vulcanus, Minerua, Iuppiter, Neptunus, uno nomina de elementis primo, deinde de hominibus equiuoce, an econtra, hominibus primum imposita ad elementa nominarunt. Præterea hymni, cantus, & arcana deorum mysteria, utrum elementorum aut mortalium hominum symbolis peraguntur: errores autem, temulentia, Amores, mulieres raptas, & uiros insidijs conuolutos, milleque huiusmodi dedecora, quomodo elementis accommodari potuerunt: Aperte igitur ex his omnibus mirabilis & generosa Physiologia, nihil ueritatis habere ostenditur. Sed audi quaeso, quæ Porphyrius etiam in epistola ad Anebum quendā Aegyptium, de istis scripsit. Cheremo enim inquit & alij omnes, nihil aliud præter uisibilia putant, Aegyptiorum rationem ad unguem secuti, qui nullos alios deos præter erraticas stellas & signa, quæ orbem replent obliquum, fixasq; stellas, quæ oriri atq; occidere cum his dicuntur, deos existimarūt, quarum partes alia, alijs erraticis attributæ sunt, ascendentem quoq; particulam ac dominos eius, quos ualidos appellant, quorum nomina & potestates, in libris almenichiacis scripta sunt, ubi ortus etiā & occasus, & futuroꝝ diuinitio continetur. Vidit enim Cheremo Solem ab Aegyptijs, ut creatorem cultum, nec ignorauit omnia q̄ de Osiride & Iside dicuntur, omnesq; fabulas sacras, aut ad Stellas, & ortus, & occasus earū. Præterea p̄gressus atq; regressus aut decrementa clementaq; Lunæ, aut ad solarem cursum, aut ad nocturnū hemispherium, aut ad diurnum, aut ad fluuium Nilum, & omnino ad res causasq; naturales referri, nec ullam de incorporeis eos uiuisque substantijs facere mentionem. Vnde nostra quoq; omnia, nescio q̄ insolubili uinculo, a motu stellarum necessario dependere arbitrantur, quam necessitatem Fatum appellant. Sic omnia stellis attribuūt, quos solos deos & Fatorum dominos existimantes, sacris & simulachris, reliquosq; deorum cultu, propitios sibi reddere conātur. Sic præter illa quæ in cœlo uidentur, alios deos Porphyrio etiam teste, theologia Aegyptiorum nō nouit, creatorem x̄o rerum omnium non intellectum, non incorpoream quandam substantiam, nō uitutem

tutem quādam intellectuam, sed uisibilem hunc Solem arbitratur. Ad stellas igitur omnia refert, & cuncta fatiis, id est, stellarum motui, & aspectibus attribuit. quæ opinio usq; ad hæc tempora ab Aegyptijs tanq̃ uera defenditur. Quod si hæc uisibilia elementa mystica Aegyptiorum Theologia deos putat, hæc autem omnia anime atq; rationis expertia sunt, nec a corruptione omnino aliena. Attēde diligenter ad quantā turpitudinem, sublimiseorum Theologia decidit, quæ ultra hæc nullum intellectum, nullam separatam substantiam pro causa rerum cognouit. Verum, quoniam ipsi quoq; concedunt, ab Aegyptijs in Græcos Theologiam affluxisse, una cum Aegyptijs Græci etiam redarguunt. Sed de his rebus idem Porphyrius huiusmodi uerba eo scripsit in libro, quem de abstinendo a carnibus animalium ædidi. Ab hac peritia inquit, Aegyptij ad cognitionem dei profecti, cognouerunt non ad hominem solummodo deum peruenisse, nec in hominibus animam solummodo habitasse, sed eandem animalia omnia cōtinere. Quā de re, tam homines q̃ be-luas, serpentina simul atq; uolantia quædam in deos suscepērūt, & alius apud eos deus, hominis collum, faciem alius, aliudq; membrū aliusmodi gerit, & rursus, aliud caput hominis, collum auis, cæteraq; membra diuerforum animalium conformia possidet, quibus significat deorū sententia, animalia complura, cum inter se, tum maxime nobiscum amice uiuere. Vnde leoni particula quædā Aegyptij dedicata leonina, alia uero quædam bouina, alia canina nominatur. Virtutem enim, quæ in omnibus est, his animalibus, q̃ a singulis deorum inuenta sunt, colere statuerunt. Aquam & ignē apprime uenerantur, & in omnibus sacris adhibent, quia maxima salutis humanæ causa hæc elementa sunt. Quare ad hunc usque diem quom sanctissimum Serapidis templum aperitur uniuersus cultus, igne atq; aqua peragitur, nam qui dicat hymnos, aquam libat, & ignē tunc ostendit, quādo in uestibulo fixus, Aegyptiorum lingua deū exsuscitat. Ea uero animalia magis colūt, quæ rebus sacris magis cōueniunt. Nam & hominem apud Anabim oppidum adorāt. Quare quemadmodū ab humanis carnibus abstinēdum est, sic ab aliorum etiam animalium. Hac illi cumulatā sapientia & diuinarum rerum consuetudine, quædam animalium magis q̃ homines a dijs intellexerūt

e iij tellexerūt

tellexerunt amari, quæ Soli maxime consecrata putant, quia natura eorum sanguine & spiritu copiosissimo constat. & post pauca. Scarabeum uero animal ait, rerum diuinarum indocti abominabantur, quod Aegyptij summo opere uenerant, animatam solis effigiem esse putantes. Scarabeus autem omnis, uirilem sexum habet, & spermate in sterco infuso, pila deinde cōfecta pedibus inuoluit, ueluti Sol coelum & mensem lunarem expectat. Sic de Ariete, de Crocodillo, de Vulture, cæterisque animalibus philosophantur. Ita ex sapientia & religione ad cultum animalium peruenerunt. Hæc de generosa Aegyptiorum Theologia, locupletissimus testis Porphyrius scripsit, quos aqua & ignem adorantes, & unam rationalium atque irrationalium substantiam animæ dicentes, non iniuria in deorum numerum bruta Aegyptios accipisse affirmant. Quomodo autem stultissimum non est, immanes bestias ideo ut deos uenerari, quasi similem hominibus animam habeant. Nam si homines putant humanos honores eis conferant, nunc autem feris, quas natura rationis expertes fingit, quasque homines appellare non dignamur, non hominum honores, sed primæ causæ & appellationem, & gloriam attribuunt. Ad hæc quare mirabilis Aegyptiorum sapientia lupos, canes, leones uenerant, didicimus, nec Scarabei miracula ignoramus. Non deridebimus ergo amplius hos deos, miserebimur autem humanum genus, gratiasque largitori bonorum Christo reddemus, qui nos a uetustissima ista cæcitate, per euangelicam doctrinam suam liberauit. Iam enim ipsi etiam fere omnes Aegyptij ab hoc morbo liberati, uero militant deo. Habes iam absolutam Aegyptiorum, Græcorumque Theologiam, a quibus didicisti, nihil incorruptum coluisse. Concedat autem eis, ueram fabularum esse Physiologiam, sitque Sol, modo Apollo, modo Osiris, & Luna, nunc Isis, nunc Diana, & quaecunque alia dicere uelint. Solem ergo ac Lunam, Stellas quoque & reliquas mundi partes, quasi deos adorare debemus. Ita generosa Græcorum ac Aegyptiorum Theologia, ad sublimiora nos producere fabularum allegorijs pollicita, ad corpora rursus deduxit. nec aliud quam ignem & aquam, & partes mundi colere adhortata est. Quomodo igitur Saluatoris nostri euangelium mirabile non est, quo Solis & Lunæ totiusque mundi creatorem, dicenti fide credere, nec elementa corporum, nec uisibilia quædam, sed eum

eum, qui per hæc inuisibiliter cognoscitur, creantem intellectum solum admirari, solumque adorare didicimus, qui per omnia penetrans cum sit incorporealis, solo intellectu percipitur, imo uero ineffabilis & incomprehensibilis est. Panditur autem atque perspicitur per ea, quæ facit, quæ producit, gubernat, conseruat omnibus inuisibiliter assistens, non celestibus solum, uerum etiam terrestribus magnificentiam operum suorum per hæc ostendens, quæ illi deos putarunt.

Qui iuniores noua quædam per fabulas excogitarunt.

CAPVT III.

Verum & fabulosa & mystica illorum Theologia rebus ipsis refutata, tempus iam est horum etiam iuniorum cogitationes inspicere. Isti enim qui modo philosophantur, quæ magno tempore post Platonem de intelligentijs & rerum creatore recte inuenta sunt, Theologiæ priscorum attribuerent conati, maxima arrogantiâ fabulas laudant, quorum Physiologiam his uerbis Porphyrius ædedit. Explanabo quibus fas est, procul hinc abestote scelesti, quos etiam uetusti calare uolentes, deum & dei uirtutes presensibiles significarunt imagines, & ea quæ uisibilia sunt, in uisibilibus significantes, figuris ex simulachris, quasi sacris literis magna mysteria tradiderunt. Non est autem mirandum, si ligna & lapides a fatuis simulachra putant. Similiter enim etiam, qui literas nesciunt librorum uolumina, non aliud quam per textum putant papyrum. Hoc exordio auditores præparauit, audias igitur quæ progrediens scribit. Cum igitur deus lux sit, & ignem æthereum habitet, nulloque sensu capi possit, lucida quædem materia, ut crystallo, parioque lapide, ad comprehendendum lumen ipse exhortantur, auro autem ignis ille, immaculataque natura intelligitur. Multi uero nigris lapidibus, inuisibile illius substantiæ significarunt, hominis autem formam dijs attribuerunt, quoniam deus ratio est, pulchros fingunt, propter immarcescibilem illam pulchritudinem, diuersis præterea figuris & etatibus, & alios sedentes, alios stantes, mares alios, alias foeminas, & aut uirgines, aut matrimonio coniunctos, diuerso quoque amictu simulachra constituunt, ut diuersitas deorum non lateat. Vnde factum est, ut omnia cuncta celestibus dijs attribuantur, pila & rotunda omnia mundo precipue Soli & Lunæ, quis nonnunquam spei atque etiam fortunæ. Circulus autem, & qui circularia sunt seculi motui celesti, & circulis quæ

quæ in Cœlo esse intelliguntur. Circuli autem partes diuisis Lunæ figuris, pyramides uero & obeliscos ignis substantiæ & dijs olympijs hac ipsa de causa, ita communi quoque Soli, terræ, cylindrum, sationi & generationi penem, & propter muliebrem sexum, figuram triangularem. Hæc magnus ille philosophus. Quod autem turpius quàm oscanitatem idolorum excusare: quid amentius quàm auro & lapide, huiusmodique materia, diuinum lumen & cælestem naturam significari putare? Quod autem a iunioribus eæ cauillationes excogitatae sunt, quas prisci, ne somnijs quidem uiderunt, quibus ex auro & preciosa materia, imagines deorum fingere turpe uidebatur, & ba Plutarchi audias. Simulachrorum autem fictio, uetustissima quidem res est, quæ prisci ex ligno fingeant. Si quidem lignum erat, quod in Delo primum ab Erisichthone Apollini fuit consecratum. Ligneum etiam Palladi ab indigenis constitutum, quod etiam nunc apud Athenienses inuenitur. Iunonis etiam simulachrum, ex ligno apud Samios erat, ut Callimachus asserit. Sic enim inquit, deos uetusti fingeant. Peras etiam ille, qui primus Argolicæ templum condidit, & Callithiam filiam suam antistitem consecrauit, ex piri trunco simulachrum Iunonis dicitur confirmasse. Lapidem enim rem duram & inanem, in deorum effigiem calare nolebant. Aurum uero atque argentum, in fecundæ terræ atque infelicis, morbos colores esse putabant. Ebores uero propter uarietatem abusi sunt. Hæc Plutarchus. Plato uero magnis ante eum temporibus non decere ex auro & lapidibus, & Ebores, aliaque materia, inanima deorum effigies fingere putans, sic in legibus precepit. Terra inquit & Vesta, sacra deorum est habitatio, ne igitur ex his, ceteris dijs simulachra constituat, aurum autem atque argentum inuidiosa possessio est, ebur animam deposuit, ac ideo ad simulachra deorum ineptum est, æs & ferrum belli sunt instrumenta. His aperte refutatum esse Porphyrium puto, sed tamen reliqua etiam inspicimus. Admiranda inquit est Græcorum sapientia, qui louem mundi mentem arbitantes, quæ in se ipsa mundum continens produxit. Sic a Theologia Orphei profecti de eo tradiderunt.

Iuppiter altitonans, ante omnia sæcula primus.
 Iuppiter extremus, longa est post sæcula mundi.
 Iuppiter est summus tertex atque infima planta.

Ipsæ

Ipsa æternum semper simul est, ac totus ubiq;
Terra fundus.
Sydereaq; domus rex est, & Iuppiter ipse
Principium atq; ortus rerum, uis una, deusq;
Vnus & omnipotens, regali in corpore cuius
Singula ponuntur tellus, unda, ignis, & aer.
Nox simul atq; dies, sapientia primaq; origo.
Ac iocundus amor, magno hæc in corpore regis
Sunt Iouis excelsi, ceruicem namq; uidebis.
Coeli suspiciens renitentia magnaq; tecta.
Hoc caput auricomum flauū de uertice crinis
Stellarum erutilant radij, dehinc aurea pandit
Cornua bina caput, capitisq; simillima tauri.
Vnum est ortus, occasus aliud.
Ast oculi fulgens, ingenti lumine phœbeus.
Lunaq; purpureo phœbi redimita colore
Præscia uenturi mens constat regis æther.
Quam strepitus nullus, nec uis, nec fama, latere
Arcanumve potest, penetratq; per omnia uictrix.
Præterea inuictum corpus sine fine modoq;
Panditur, ast humeri magni sunt pectora lata.
Est aer, alas quoq; uenti possidet ille.
His ad cuncta uolans Euro est uelocior ipso.
Tum sacer antiqua matre ex tellure tumescit.
Venter, & ex altis consurgit montibus ingens.
Quem medio pontus succingit rite sonorus.
Ultima præterea terrarum lumina & ampli,
Fundamenta globi, furibundaq; tartara plantas
Esse pedum magni constat rectoris olympi.
Hic dum sub terris cælasset cuncta deinde
Eximius repetens in lucem protulit almam.
Vniuersus igitur mundus Iuppiter est, animal ex animalibus, deus
ex dijs constitutus, Iuppiter autem est, in quantum intellectus est, a
quo uniuersa producuntur, & qui cuncta creat intelligendo. Hoc
igitur modo, Theologis de Ioue sentientibus impossibile est, talem
f eius

eius imaginem fingere, qualem carmina descripserūt. Iouem igitur esse credendum est uirtutem providentem atq; uiuificantem, quam pila & rotundis figuris significabatur, nominis uero simulachrum ei constituunt, quoniam mens est, qua cuncta seminali ratione producit. Sedere autem fingitur, ut stabulis uirtus, atque incommutabilis exprimat. Nuda apertaq; habet superiora, quoniam conspicuus intelligentijs & superioribus est. Inferiora uero teguntur, quia occultatur inferioribus creaturis. Sceptrum leua tenet, quia in his corporis partibus, eorum spiritualissimum uitae domicilium inuenitur. Creatiuus enim intellectus, rex spiritusq; uiuificans mundi est. Dextero uero aut aquilam protendit, aut uictoriam, alterum quia ceterorum deorum dominus, quemadmodum aliarum auium aquila est, alterum, quia omnia sibi subiecta sunt. Hæc Porphyrius. Nō est autem ab re diligenter cōsiderare, quisnam Iuppiter esse his carminibus affirmatur. Mihi enim non aliud uidetur q̄ hic uisibilis mundus, qui coelo, æthere, aqua, terra, cæterisque partibus constat. Aperte namq; in ipsis dicitur. Regali in corpore, cuius singula ponuntur, & quæ sint ista, declarat. Tellus, unda, ignis, & aer. Nox simul atq; dies, sapientia primaq; origo. Ac iocūdu amor. Ad hæc adijcitur mentem atq; intellectum Iouis æthera esse, quod Stoici postea secuti, substantiā igneam mentem esse mundi, & deum esse corpus, nec creatorem aliud esse, q̄ uirtutem igneam asseruerunt. Hæc enim a carminibus istis eos accepisse arbitror. Præscia uenturi mens constat regius æther. His uerbis manifeste magnum quoddam mūdus esse animal declarat. Quod cum Iouem appellauerit, ætherem quidem mētem ipsius, corpus uero reliquas partes mundi putauit. Sed huiusmodi quidam carminum Iuppiter interpretæ autem iste carminum uniuersus mundus inquit. Iuppiter est animal ex animalibus, deus ex dijs constitutus. Ita nullum alium q̄ hunc uisibilem mūdum significari uoluit. Sic & Aegyptiorū ratio, a quibus Orpheus ista recepit, mundum & partes eius deus astruebat, alia deinde sententia a se adiecit, creatorem omnium deum, providentem quendam intellectum esse affirmans. quomodo em̄ separatim intellectū in carminibus intelligi dicemus, quē poeta ille siue Orpheus siue alius, nunq̄ intellexit. Siue enim a priscis Græcis, siue ab Aegyptijs didicerat

Theolo/

theologiā, nihil intelligibile atq; incorporeum tradi ab eis poterat. Sigdem locupletissimus Plato testis est, qui in Cratillo clamat, ut diximus, priscos Gracos, eos duntaxat deos putasse, quos modo Barbari Solē, Lunā, Stellas, & cœlū. Sed Cheremo q̄q; paulo ante a Porphyrio citatus, testimonium perhibeat, nō aliud q̄ mundū & partes mundi deos ab Aegyptijs cultos, nec quicq; ipsos de intelligibilibus & uiuis substantijs intellexisse. unde igit̄ poeta ille deū, qui sup̄ om̄ia est uniuersū creatorē, per ipm̄ uniuersum, & partes eius mentem solummodo cognoscibilē, cognoscere potuit. Rei x̄o incorporeæ cognitionē unde habuit, nec certe quicq; incorporeū ab eo p̄ceptū carminibus ostenditur. Creatiua em̄ mens, nec a pluribus est cōstituta partibus, nec cœlū sibi caput dici pōt, nec ignis, aqua, & terra, corpus ei cōficiūt, nec oculi eius Sol atq; luna possunt affirmari. Quomodo aut̄ humores, pectora, terga & mentē creatrix mens oīum habebit, aut quomodo æther, mēs creatoris dici aut fingi pōt. Quod igit̄ hæc cauillat, carminis huius interpretēs neminē fugere pōt. Ego x̄o in pfundū impietatis incidisse arbitror eū, qui ptes mūdi, partes dei putauit, & ausus est mundū & deum eundē affirmare, & ad hæc quasi aiām mūdi esse intellectum, q̄ om̄ia creauit. Nō em̄ pium est, coniunctum mūdo creatorē, & aiām corpori putare. Adeste autem ipm̄, uniuerso mūdo puidere ac gubernare scriptura diuina docet. Annō impleo inqt̄ dñs ego cælum & terrā. Rursus, Deus supra & in cœlo, & idē in terra est. Et alibi, In ipso uiuimus, & mouemur, & sumus, non tñ ut ptes, nec sicut in mēte aiāq; nostra, sed si oportet similitudinē uti, sacras literas audiamus. Cœlū mihi sedes, terra uero scabellum pedū meorū clamātes. Cōsidera igit̄ quāto melius & expressius hæc dicta sunt. Nam q̄ cœlū sedē appellat, terrāq; scabellū, & uniuersum mūdum puidentiæ dei subiecit, & sup̄ om̄ia deū esse significauit, quippe cū neq; scabellū, neq; sedes corpus sedētis appellari possint, sed nec partes eius. Qui uerō cœlum caput dei, & mentem eius æthera, & partes mūdi partes dei asserūt, nec creatorē, nec deum cognouisse redarguuntur. Nō enim ipse seipsum creabit, nec mens ipse poterit dici, cuius mens æther est. Quomodo enim deus erit, cuius terra & cætera corpora ptes sunt res corruptibiles & abiectæ. Si x̄o mēs louis nihil aliud q̄ æther est, & si aer subtilissimus atq;

f ij igenus

igneus appellatur æther (id enim uocabulum idemq; ipsi significare arbitrantur) suntq; ambo hæc corpora, aer dico & æther, animaduerte quo mens louis iam cecidit, & cogita quis non mente captus deum appellabit eum, cui mens corpus quoddam insensatum est atq; inanime. Quare merito Theologia nostra negatiue omnia hæc appellat, quod scilicet neq; coelum, neque æther, nec Sol & Luna, nec stellarum fulgor, nec uniuersus ipse mundus deus sit, sed opera manuum eius. Quæ omnia parua quædam & uilia reperiuntur, nō dico creatori, sed intelligibilibus creaturis comparata, quas immortales, & longe corporibus prestantiores, beate apud deum uiuere arbitrantur. Probe igitur de mūdi partibus hoc modo a scriptura docentur. Videbo cœlos opera digitorum tuorum, lunam & stellas, quas tu fundasti, & opera manuum tuarum sunt cæli. Et rursus. Respiciate in altitudinem oculis uestris, & considerate quis omnia ista monstrauit. Sed age iam reliqua perspiciamus. Impossibile est inq; talem eius imaginem fingere, qualem carmina descripserūt, & ideo ei simulachrum hominis cōstituerunt, quoniam mens est, qua cuncta seminali ratiōe producit. quomodo igitur si mundi, & spaciū eius cœli, aeris, terræ, ceterarumq; huiusmodi imaginem, quā carmina descripserunt fingere impossibile est, diuinæ mentis effigiem fabricati sunt. Quod enim corpus intellectui diuino similitudinem habebit, cum nec mentis humanæ imaginem habere posse cognoscatur: humana enim mens incorporea est atq; simplex, corpus autem omne corruptibile atq; compositum. Quare iure, rationalis atq; immortalis anima & intellectus eius, imaginem & similitudinē dei habere dicat. Immaterialis enim & incorporea, intellectualis rationalisq; per essentiā est uirtutis & sapientiæ capax. Qui si humanæ animæ atq; mentis formam & effigiem fingere impossibile est, quoniam nec sensu percipitur, quis adeo stultus erit, ut ligneum simulachrum ac effigiem dei creatoris, omnium similitudinē habere arbitraretur. Natura enim diuina, omnem materiā, & omnia quæ percipimus excedit, mente solummodo ac sanctis animis intellecta, figura uero louis. q̄ in simulachro cōspicitur, mortalis uiri effigies est, quæ non totum hominem, sed peiorem eius partem imitata, expressit, nullam enim uitæ atque animæ uestigium ostendit. Quo-
modo

modo igitur uniuersi deus, mensq; omnium creatura ipse Iuppiter erit, qui aut in are, aut in ebore cernitur: aut quomodo pater Herculis est, qui ab Alcumena natus esse dicitur, reliquorumq; heroum, qui cum homines fuerint mortales, sue mortalitatis argumēta posterioribus non pauca reliquerunt: ut enim in primo probauimus uetustissimi Phœnicum Theologi Saturni filium, mortalem ex mortali, & ex Phœnicia originem traxisse affirmabant. Hæc eadē ægyptij nunq̃ negarūt, præterq̃ quod ab Aegypto fuisse oriundum contendunt. Cretenses quoq; suum fuisse Iouem asserētes, sepulchrum eius magnifice constructum, apud se ostēdunt. Atlantij enim & ceteri omnes, qui apud se Iouem natum fuisse asserunt, mortale nunq̃ negarunt, resq; ipsius gestas, mortales enarrāt, factaq; multa turpia, omnis petulantie plena conscribunt. Fabularum uero priscis q̃dem illis expositoribus, modo calida quædam & ignea uirtus, modo spiritus quidam Iuppiter uidebat. Nunc autem nescio, quo modo his iunioribus, creatiua mens rerum Iuppiter appellatur. Interrogandi ergo sunt, quem dicunt patrem, auum, atq; proauum istius mentis esse, ut em Theologia eorum prædicat, Saturni filius Iuppiter fuit. & Orpheus in prædictis carminibus, id ipsum confirmabat. Saturnum autem Cæli filium fuisse nō negant. Si igitur deus omnium & intellectus, qui cuncta creauit Iuppiter est, quemnam dicent esse Saturnum patrē Iouis? & Cælum rursus Saturni patrem. Quod si primus Iuppiter omnium est, quasi creator, necesse est secūdos, & post eum ceteros esse, qui ab eo creati sunt. Saturnus enim, quē temporæ esse uolunt, quoniā tempora motu Cæli conficiuntur, a Cælo genitus dicitur. Cæli autem & temporis ipsius causa, est profecto mens illa creatrix, quam Iouem appellant. Quare non erit a Cælo tertius Iuppiter. Quomodo igitur tam ægyptijs & Phœnicibus, q̃ Græcis & primis omnibus philosophis, tertius a Cælo, creatius iste intellectus in Theologica genealogia narratur? Patefacta est igitur huius philosophi astuta fictio. Patefiet autem ex his magis, q̃ subiicit dicens. Coniugem Ioui Iunonem recte putarunt, ætheream em atq; æream uirtutem, Iunonem appellarunt. Nam ether est aer subtilissimus, Iouis certe mentem æthera esse carmina significarūt. Modo autem iste interpres diffiniendo aera, ipsum dicit esse subtilissimum.

f iij mum,

mum, corpus autē aer, corpus igitur æther. Quare mens quoq; Io/
 uis erit corpus omnium subtilissimum. Et quomodo corpus atque
 mens natura diuersissima, idem esse intelligentur. Deinde, nescio q̄
 pacto sui & carminum oblitus, quibus aperte dicit, mentem Iouis
 æthera esse, præscia inquit uenturi mens cōstat regi, & æther luno/
 nem ætheream, & aeream uirtutem esse ait. Diuisione deinde utit,
 dicens uniuersi aeris uirtutem lunonē, inferioris autē, qui lunari lu/
 ce illustrat, Latonam nominari. Latonā enim a latendo dici, & obli/
 uionē significare. q̄a cum animæ lunare orbem descēdendo trāsi/
 erint, diuinag; rerum obliuiscunt, propterea etiā Apollinis & Dia/
 nae dicit mater, q̄bus noctis pellunt tenebre. Aer etiam hic inferior
 cum Lune, Solisq; mater sit, nō iniuria per Latonā designatur. Ego
 uero nō uideo, quomodo aer Solis & Lunæ mater appellari possit,
 cum ipse magis a luminaribus fiat & transmute, q̄ ab ipso lumina/
 ria. Paululum x̄o progressus, telluris uirtutem uestam appellat, cu/
 ius uirginale simulachrum, in foco ignis statuitur, quæ uirtus quo/
 niam ferax est, mulieris eā specie denotarūt. Rhæa x̄o, quā Opem
 latine appellamus, lapidosæ atq; montanæ terræ uirtutem designat.
 Ceres feracis & planæ, differt enim a Rhæa, quoniam bonam Ioui
 peperit deam, ac ideo imago eius spicis coronat, & papauera q̄ fer/
 tilitatis symbolū sunt, circa imaginē ponunt. Hic diligēter anīaduē/
 te, quomodo deorū ipsiusq; Iouis matrē, quæ Rhæa dicitur, ad terrā
 & lapides detraxit, & eandem esse Cererē ait, q̄bus adiecit. Quoniā
 autem quædam uirtus etiam proiecti seminis in terram est, quā Sol
 in hyemali solstitio fouet, Bona q̄dem dea, quam & Persephonem
 uocāt, uirtus seminum est. Pluto uero Sol, qui tempore hyemis re/
 moti, omnem mundi partē perlustrat, idcirco raptam ab eo Proser/
 pinam dicunt, quam Ceres sub terra latentem quæritat. Plantarum
 autē omnium uirtus Dionysus nuncupatur, & bonæ quidem deæ
 imago germinā q̄dam quali sui symbola protendit. Dionysus x̄o
 cornua habet, & muliebri formis est, promiscuam uirtutē genera/
 tionis plantarū significās. Plutonis autem raptoris galea caput te/
 getur, quod occulti uerticis symbolum est. Sceptum x̄o breue, qd̄
 tenet, inferioris regni symbolum est. Canis autē eius frugum a ter/
 ra partium tripartito, in projectionem, orationem, germinationem
 diuidi

diuidi notat. Atys porro atq; Adonis, ad fruges ac fructus pertinere uidentur. Sed Atys flores maxime designat, qui anteq; ad fructum ueniant, defluunt. Quapropter pudēda ei fuisse incisa dicunt. quoniam flores defluxi, semina non produxerunt. Adonis pfectos fructus significat. Silenus uero spiritalis motus symbolum est, qui non parum uniuerso conducit, cuius caput eādore fulgens, cælestis motus. Cæsaries ꝑo, quæ inferioribus imaginis partibus apponit, crassitudinem terrestris aeris significat. Verum, quoniā uaticinandi etiā quædam uirtus est themis, id est, latine carmēta uocitata est, eoque qd statuta unicuiq; præcinat, quibus omnibus uirtus hæc inferior colitur, ut Vesta & uirgo sponte sua nascentium arborum ferax, ut parturiens nutritrix, ut Rhæa lapidosa & montana, ut Ceres herbosa, uaticinatrix, ut themis. Vis autem seminalis, quæ in terram descēdit, quasi priapus honoratur, cuius quod ad siccos pertinet fructus. Bona dea, quod ad plantaria Dionysus nuncupatur, ita bona dea a Plutone, id est, a remotiore ac sub terra immorante Sole, sementis tempore rapitur. Dionysus ꝑo exacta hyeme, quasi renouatis temporibus germinat, florendi uirtus Atyda, ut diximus, perficiendi. Adonim spiritalis Silenum ꝑsidem possidet, motio autem eorū, & quasi quēdā extensio per Bacchum denotat. Satyri ueneream oēm uirtutem ostendunt, quibus oñibus, uniuersa terrestris uirtus ꝑficiat. Hæc necessario tibi exposui, ne pulchram horum philosophorū Theologiam ignorares. Cur autē hæc quasi dij honoranda sunt, quæ ad alimenta animalium deus produxit: aut cur nobis terrestris uirtus colenda est, quibus cælestis & immortalis anima inest ꝑspicax, si a sordibus libera est, dei rerum omniū creatoris. Cur etiā si motus spiritalis Silenus est, & motiuā uirtutē significat, tum cælestē candore capit, tum aeream & crassiorem prolixitate ac densitate barbæ, non magno em̄ honorari cultu uidemus, qui omnibus erat præponendus, cum Adonim atq; Dionysum, fruges uidelicet atq; plantas diligentissime honorari uideamus. Quis autem nō mirabitur nisi insanus sit, cum turpissimi hominum morbi quasi Satyri & Bacchus colantur. Sed non est opus pluribus ea confutare, quæ sponte sua iacent, exponenda potius cætera sunt, ne quid arcanū & sublime nos lateat. Aquarū inqt & effectiuam uirtutē oceanū, symbolū autē eius

thetym

Thetym appellarūt, eius uero aquae quam bibere possumus, uirtus Achelous dicitur, marinae Neptunus, quam inquantū generare potest, Amphitritem uocāt, & aquarum quicūq; dulcium, particula/res uirtutes nymphae, maris Nereides nuncupantur. Ignis uirtutem Vulcanum dicunt, & in forma hominis ei simulachrū constituunt, in cuius capite pileus est caeruleus, caelestis symbolū uolūtōis, ubi integer sincerusq; ignis inuenitur. nam qui a cōelo in terrā delapsus est, cū imbecillior sit, materiaq; indigeat, claudicans fingit, quam uirtutem in Sole Apollinem uocarunt, a radiorum uidelicet motu, quoniam pallyn grāce, mouere est, Nouem autem Apollinem circa musae cōcinunt, septem uidelicet planetarum orbēs, octaua sphe-ra, & haec ultima, quae Luna est. Laurum ei dedicarunt, quoniam haec arbor ignea est, unde odio a dāmonibus maxime habetur. & quoniam si uritur, plurimum sonat, quod praedicendi uirtutē designat, hunc ipsum, quia agrotationibus medeatur, & morbos pellat, Herculem uocant, & .xij. ei attribuunt certamina, quoniam per duode-na signa pertranseat. Clauam & leonis pellem accommodant, alteram, ut inēquabilitatē motus significant, alterum, quoniam in leone maxime uires suas ostentat. Huius salutarem uirtutem Aesculapius designat, cui Bacillum traditur agrotantium sustentaculum. Serpēs inuoluitur animae, atq; corporis signum salutare. Naturales enim omnes, ceteraq; quidē reptilia crassioris dicunt, & terrestri/oris esse substantiae. Serpētem uero esse spiritalissimū animal aiunt, quod & imbecillitatem corporis exuat, & ad medicinam perspicacissimum esse uideatur. nam & ad acuum uisum herbam inuenisse, & reuiuiscendi quandam herbam cognoscere traditur. Ignea Solis uirtus, quae fructus maturat, Dionysus nuncupatur. Quae ratione anni tempore circūuolutus cōficit, horus dicitur. Virtus autem eius, quae ex agricultura fructum percipimus, quia diuitiarum largitrix est, Pluto esse asseritur, quae cum uirtutem etiam corruptiuiam contineat, una cum Serapide dicitur habitare. Cerberum tricipitem dicūt, quia superioris Solis regiones tres sunt, ortus, occasus, meridies. Lunā etiam Dianam nuncuparūt, quae quis uirgo sit, Lucina tamē est, quoniam nouilunij uirtus, ad parendum non parum cōferat. Quod autem Apollo in Sole est, id in Luna Minerua, quae

pruden

prudentia designatur. Rurſus Luna Hecate dicitur, propter varias
 eius corporis figuras, quas a diſtantiâ Solis ſumere uidetur. Trifor/
 mis enim uirtus eius eſt, nam nouiluſij uirtutem, cãdidis & aureis
 uestibus, & ardente face ſignificant. Cifſta uero cum iam mediã ſit
 designatus, quoniam creſcẽte lumine, fruges maturat. Plenilunij au/
 tem uirtutem, ferrugineo colore denotarunt, ramus ei laureus attri/
 buit. quoniam a Sole ignea ſit, papauer propter fertilitatẽ & mul/
 titudinem animarum, quæ in ea tanq̃ in ciuitate inhabitant, ciuita/
 tis enim ſymbolum papauer eſt. Arcum habet ut Diana, quoniam
 partus dolores acuti ſunt. Parcæ quoq; ad uirtutes Lunæ referũtur,
 Cloto ad generandum, Lacheliſ ad nutriendum, Atropos quoniã
 incõuertibilis dea eſt, trepin enim uertere græce ſignificat, fructuũ
 etiam generatiuam uirtutem, quam cererem appellant, Lunæ coha/
 bitare dicunt, ad exaugendam uirtutem eius. Continetur enim bo/
 na dea lunari poteſtate, Dionyſum quoq; ſibi accõmodant, partim
 propter cornuum productionem, partim propter nubium locum,
 qui Lunæ ſubiacet. Saturni autem uirtutem, quoniam tarda & fri/
 gida eſt, tempori attribuerunt, quem ſeniores depingunt, q̃a tem/
 pore uniuerſa ſeneſcunt, occaſiones autem curetes ſignificant, & Sa/
 turni cuſtodes ſunt. Temporis enim obſeruatio, quẽdã occaſio eſt.
 Quattuor uero anni tempora, alia Soli, quæ aeris ianuas aperire di/
 cuntur, alia Cereri attribuiſimus, Cifſtas, quæ ferunt duas, alteram flo/
 rum, qua uer, alteram ſpicis, qua æſtas ſignificatur. Virtutem uero
 Martis, quoniam ignea eſt atq; ſanguinea, bellis præfecerunt, pluri/
 mumq; obefſe atq; prodeſſe putarunt. Venerem generandi uirtu/
 tem poſſidere dicunt, ſpermatis & cupiditatis cauſam ei mulierisq;
 formam accommodant, propter generationem, pulchram fingunt,
 quia ueſper eſt, quæ pulcherrima in cælo ſtella eſſe uidetur, cui Cu/
 pido aſſiſtit, propter cupiditatem. Vbera & partes genitales tegun/
 tur, quia ſpermatis & nutritionis hæc membra cauſa ſunt, & ex ma/
 ri eſſe perhibetur, quod elemẽtum humidum calidumq; eſt, & mo/
 tu crebro ſpumas eiſcit, quæ res ſpermatis ſymbolum eſt. Orationis
 autem & interpretandi uirtutem Mercurium appellant, qui pro/
 tentus atq; rectus fingitur, propter orationis uigorem, quĩs & Dio/
 nyſi ſpermaticas uires, quæ per omnia tendunt, ſignificare cõfirma/
 g tur.

tur. Sed cum oratio cōposita sit, aliam in Solem ponunt, & Mercurium appellant, aliam in Lunam, quam nuncupant Hecatē, aliam in uniuerso, & appellant Heriōpin, in omni- bus enim seminalis uis est. Mercurij autem filium Cupidinem dicūt, quoniam amādī uir- tus orationi quoq; attribuitur. Vniuersi symbolum Pana esse affir- mant, cui cornua dederunt propter Solem & Lunam, uariam Pan- therā pellem propter uarietate cālestium, sed hāc Grācorum sunt. Aegyptiorū autem ait deorum symbola talia sunt. Creatorem ingt Eneph aegyptij appellant, cuius imaginē in forma hominis faciunt colore caeruleo, zonam tenentē, & sceptrum, cuius in capite pennā ponunt, significantes difficilē inuentu esse creatorē, & nemini con- spicuum, uiuificum etiā & regē, & intelligibili motu circulatū. Hic deus ingt, ab ore ouum producit, a quo nascit deus, quē Aegyptij Phtha, grāci Vuleanū uocant. Significat autē huiusmodi ouo mū- dus. Huic idcirco ouis dedicata est, quoniam prisci lactis potu dege- bant, uerū mundi quoq; ipsius simulachrum tale sinxerunt, cōplū- catos habet pedes, uestem uariā usq; ad talos indutum, aureā pilam capite sustinet, partim quia locū non mutat, partim propter uariam stellarū naturam, partim quia mundus ipse rotundus est. Solis imagi- nem in nauī collocant, q̄ Crocodillo ferūt, ut per nauigium motus in humido, per Crocodillum autē potabilis aqua significet, in qua Solē ferri contendunt. Cālestis autē atq; terrestris, telluris uirtutē Isin ap- pellarunt. Isin em̄ grāce, equale est, unde iustitia orit, cālestē tellu- rem Lunā esse asserunt, terrestrem ꝑo hanc frugum pcreatricem, quā habitamus. Qd̄ ergo Ceres apud grācos est, idēst Isis apud egyptios, & rursus bona dea, & Dionysius apud Grācos Isis, & Osiris apud egyptios. Fructuū em̄ procreatricē uirtutē Osirim putāt, quā fletibus placant, quoniam occationis tpe in terris occultet. Designat autē etiam pluuiale Nili uirtutē, uerum quādogdem tellurē terrestrē per Osirim denorant, fecundā terram intelligunt, qn̄ uero celestē, Nilum esse aiunt. Hūc em̄ Osirim, idēst Nilum, a coelo defluere ar- bitrant, quem etiā deflere solent, lachrymis reuocari uirtutē eius pu- tantes, q̄ ceteris tēporibus desinere uideēt. Isis autē quā sedm̄ fabulas Osiridi cōiungit, terra egyptia est. Isidos em̄ maritus Osiris est, q̄ & frater & filius eius tradit. In Elephantinopoli autē Aegyptia urbe si- mulachrū

mulachrum colitur carulei coloris uiri corpus, caput arietis habēs, arietis igit caput & facies & caprina cornua, q̄ habet, cōiunctionē Solis & Lunæ in ariete significāt. Caruleus color ei attribuit, q̄a lunaris cōiunctio humidior est. Secūda x̄o Lunæ lux in Apollinopoli urbe cōsecrata est, cuius symbolū homo accipitris habēs faciē, lancea typhona interficiēs, hoc simulachrū candidi coloris est, qui color ab alio Lunam accipere lumen significat. Accipitris x̄o facies a Sole id fieri denotat, unde & spirītū attrahit. Soli em̄ accipiter dedit, qui lucis & spirītus symbolū apud eos est, alterꝝ propter motus uelocitatē, alterꝝ, q̄a in altiora uolat q̄ lucidiora inferioribus sint. In mysterijs aut apud Eleusina antistes, q̄ rerum sacrarū expositor est, imaginem fert creatoris, ille q̄ faciem tenet Solis, q̄ stat in ara Lunæ, sacrorū p̄eco Mercurij. Castellum aut quoddā est Aegypti, qd' Anamis appellat, ubi homo colit, qui q̄ sibi ad sacrificiū preparant, comedit. Quod autē animalia deos nō arbitrant, sed imagines & symbola deorum putant, inde patet, q̄a Soli & Lunæ boues sacrificant, & in Heliopoli maximus bos & nigerrimus, quem Nīneuin appellant, ad imaginē Solis colitur, nam & Solis ardor, nigriora humana corpora reddit. Habet autē caudā ille bos, & totum corpus pilis ad contrariā partem, quam in alijs bobus inclinatis densissimam, quoniam & Sol contra totius motum mouetur, testiculos maximos habet, quoniam uenerea cupiditas caliditate uiget. Et Sol fœminariū naturæ appellat. Lunæ taurum dedicarunt, quem Apin nuncupant, nigrum prae cæteris, & signa Solis atq; Lunæ habentem. Habet em̄ ex Sole & Luna lumē. Solis symbolum est coloris nigredo, & q̄ sub lingua est scarabeus, Lunæ x̄o coloris diuisio. Hac breuiter a Porphyrij libro, ne qd̄ mystice Græcorum ac Aegyptiorū Theologia nos fugeret, conscribere placuit, q̄s errores nos fugimus, & transiugas nos p̄dicare nō p̄det, nō em̄ terribit me arrogas illa oratio. Explicabo quibus fas est, procul hinc abestote scelesti. Nō em̄ nos scelesti sumus, qui hos errores fugimus, sed qui turpes atque obscenas has fabulas, & scarabeus ac ceteras fabulas, ad summam Theologiæ sapientiā accipiunt, q̄ iuxta uocem apostolicā, cū sapiētes se dicant, fatui sunt inuenti, quoniam incorruptibilis dei gloriā in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, nec hominis solum, uerum

g h etiā

68 DE PRAEPARATIONE EVANGELICA.

etiam uolatilium quadrupedum & serpentum commutarunt.

Refutatio mysticæ Theologiæ CAP. III.

Verum quoniam mysticam & arcanam Theologiam, ad incorporeas reducit uirtutes, ne uideatur ad has uisibiles mundi partes diuinum cultum referre. Consideremus ne omnia sibi rursus labantur, cum una diuina uirtus non multæ colendæ sint, nam quemadmodum quæuis multæ partes & membra unius corporis sint, non tamē tot animæ, sed una in homine uno anima est. sic & in uniuerso putandum unum quidem ex una materia esse mundum, plurimis partibus constantem, cuius non multæ sed una est creatiua uirtus ueri dei uirtus & sapientia. Illud autē ridiculum est, quod etiam Aegyptiorum nugas, ad incorporeas transtulit uirtutes, oblitus Chæremona illum ab eo productum, qui præter hæc uisibilia nullum alium ab Aegyptijs cultum fuisse deum testabatur, & omnia in res naturales, nihil in rem incorporeā illos traduxisse. Cur igitur cum ipsi Aegyptij incorporeas & uiuas substantias, nullo se modo colere clament, frivolas has inuentiones excogitastis? & uniuersaliter quidem omnia sic refutantur. Particularum autem non difficilis redargutio est. Nam ut aegyptiacas nugas præteream, quis mentis compos non deridebit has Græcorum physiologias? Si enim Iuppiter secundū eos, non ignea illa uirtus atque æthereæ, ut teste Plutarcho præsci putabāt, sed supremus ipse intellectus rerum omnium creator & uita est, quomodo Saturnus pater eius erit, per quē tempus significari uoluit? Ops autem quo pacto mater, quā interpretas iste lapidosam & montanā uirtutem esse asseruit? lunonem uero æra esse dicens, nescio quomodo, & sororem & uxorem creatoris intellectusque uiuifici esse affirmat. Latona rursus si quasi quædā obliuio sit, quæ animas ad inferiora hæc lapsas consequatur, quomodo hæc obliuio Solis & Lunæ mater erit? Apollinem quippe atque Dianam Latonæ liberos ad Solem & Lunam traduxit, cur autē Opem & Cererem, id est, secundum ipsum lapidosam atque montanā telluris, & planæ ac equæ symbola colendas esse putat? Cur Dionysium prætereæ & Atym & Adonim generatiuam scilicet plantarum uirtutē, aut immaturæ defluentium florū, aut perfecti fructus symbola, tanquam dij colendi sunt, cum humanum genus ad usum, cuius omnia hæc

hac a creatore producunt, multo atq; multo illis honorabilius sit.
 Hoc modo & reliqua facile redargues, & si diligētius cōsiderabis,
 mirandā impudentiā eorū duces, quā Solem modo Apollinē, modo
 Herculē, deinde Dionysum ac Aesculapiū dicere nō uerent. Quo/
 modo em̄ idē pater & filius simul, id est Aesculapius erit atq; Apol/
 lo. Quomodo autē Sol Hercules est, cū Alcumenæ mortalis foemi/
 næ filius Hercules phibeat. Aut quomodo furore Sol exagitabat,
 & liberos incitatus interimet suos, qd' Herculem fecisse omēs faten/
 tur. Sed, xij. inq; certamina, xij. caelestia signa sunt. Quis igitur Eu/
 ristheus excogitabit, qui Soli hūc certandi laborē inuito imponat.
 Quomodo autē ad Solē quinquaginta festiades, & captiuarū reliqua
 multitudo, qbus om̄ibus Herculē cōuenisse fabulant. reduci pote/
 runt, p̄sertim cum mortales liberos, ab illis Herculē suscepisse cōfir/
 ment, a qbus Herculeū genus tractum per longa tpa successiōe du/
 rauit, quē porro esse centaurū dicent, cuius sanguine cruentatā ue/
 stem Soli Deianira obtulit, unde succēsus furore diciū fuisse. Verū
 nō Herculem, sed Dionysum esse, Solē ponamus. Quē igit eum ge/
 nuit, siue Semele qdam, siue Persephone. quomodo autē Dionysus
 iste & Sol simul erit, & germinādi mirāda uirtus. quā autē dicemus
 multitudinem mulierū fuisse, q cū Dionysio militauit. q uero Solis
 erit, Ariadne. Quare autē nō oīum q a terra nascunt, sed uini solum/
 modo largitor Dionysus. q si Aesculapius & Sol est, quomodo a
 Ioue turpissimi causa quæstus fulmine percutitur, iuxta Pindarum
 sic de ipso dicentem.

Aurum illi nimium præciosaq; munera curæ.

Horrendum inde pater diuorum concitus ira

Contorsit fulmen, animamq; e corpore uulsit.

Asclepiadum x̄o genus, qd' multis seculis in Gracia floruit unde
 nam ortum est e terris. Sit sane uerisq; ac certis rōnibus in Solem &
 Lunā, & reliquas ptes mundi fabulæ trāsserant, ergo rursus creato/
 re relicto, falso creaturas coluerūt. Qd' si nō partes mūdi, sed inuisi/
 biles creatoris uirtutes, quibus om̄ia replet, om̄ibus abest, om̄ia gu/
 bernet & cōtinet, colere se dicent. quare non projectis fabulis, sicut
 impijs atq; turpissimis ad ipm uerum & unum deū cōuertuntur.
 Hoc em̄ facere debēt, nō autē quasi mēte capti uenerabilē dei appel

g iij lationē

lationē creaturis ascribere, nec in profundis ita se ipsos tenebris claudere, ut intus se deum inuenturos confidere uideant, nec in simulachris & inani materia diuinas honorari uirtutes putare, nec sanguine ac nidore quasi res gratas creatori offerre, a quibus omnibus liberatos oporteret, tanquam ueros philosophos magna uoce predicare, non hanc se uisibilia, sed inuisibilem solummodo creatorem admirari, & inuisibiles atque incorporeas eius uirtutes inuisibiliter colere, non incensendo ignem neque arietem aut taurum sacrificando, non fertis & simulachris, sed pio animo & recta de deo sententia & uirtute, quam ut possibile homini est, ad deos adducit similitudinē. Sed nullus unquam Barbarus, nullus Graecus ante doctrinā Saluatoris nostri hanc ueritatē cognouit. Saluator autē noster solus omnes undique gentes Euangelica predicatione, ad ueram religionem conuocauit. Sapientes autem huius saeculi, omnia se scire iactantes, cum deum cognouissent, non ut deum glorificarent, aut gratias egerunt, sicut Apostolus ait, sed obtenebratum est imprudens eorum cor, & dicentes se sapientes, stulti inuenti, creaturas non creatorem colentes, qui est benedictus in saecula. Post enim longam philosophiā & mysticam, imo uero impiā theologiā a physiologia sua deieci, multitudinē conferuntur, & multorum errores simulachris sacrificando adaugent. Quare patet pudore uictos, turpitudinem Theologiae suae physiologia exalare uoluisse, cum opere fabulas comprobent. Quod mihi mirum nequaquam esse uidetur, cum & ipsos deos uideo fabulas contemnere non posse. Quippe operae precium est, Apollinem ipsum & Aesculapium audire, quid de se ipsis dicant. Sic ergo Apollo, teste Porphyrio in libro quem de responsis scripsit, de se ipso addidit.

Cum Latona graui partus oppressa dolore
 Commotique essent gemini intra uiscera diui
 Stabat terra, aere stabat, fixa insula, robur
 Accipit, fluctus etiam mitescere ponti
 Capere, arcitenens uatesque exiuit Apollo,
 Aesculapius quoque de se ipso sic addidit,
 Natus ego ex sacra trica cui tota medendi,
 Ars, cui sese omnis pariter sapientia debet.
 Quem mater peperit compressa ab Apolline magnum

o Illum

Illum Aesculapium diuum numeroq; recaptum.

Mercurius autem sic de se ipso clamat.

Sum Ioue Mercurius, maiacq; Atlantide natus.

Formas etiam suas ipsi describunt, ut ex hoc panos oraculo aperte monstratur.

Exoluo panis mortalis uota bicorni.

Delitiasq; deo pariter bipedi capricruro.

Nō ergo uniuersum ipsum pan est, sed dāmon quispiam talis uide/ licet, qualem se ipsum hoc oraculo descripsit, non enim uniuersus mundus hęc carmina addidit. Mercurius etiam quomodo interpretatiua oratio dici potest, cum Maia Atlantidos filium se fuisse fateatur, & Aesculapius quomodo Sol erit, qui se tricensem fuisse affirmat, & a mortali se muliere natum nō inficiatur. Quomodo autem cum sit Solis filius, Sol ipse erit? Solis autem & mortalis cuiusdam mulieris filium se appellans, quomodo non erit ridiculus? Apollo etiam si Sol est, quo pacto in Delo insula genitum, se a Latona prædicat? Hęc obijcienda eis tunc maxime censeo, quādo imprudēter Saluatoris nostri uirgineum partum deridere audent, præsertim cū non a poetis ista, sed ab ipsis dijs dicta sint. Cum igitur & poetę fabulose Theologiā tradiderint, philosophi Phisyslogice fabulas intelligant, dii uero ipsi aperte, qui & unde fuerint, oraculis suis declararit, manifestum scilicet est, quia dijs credendum est, uel quia dij sint, uel quia unusquisq; melius quam ceteri sua cognorit. Quod si ita est philosophorum physiologiæ falsæ omnino inueniuntur. Sin uerō Philosophi ueritatem assequuntur ipsorum deorum, de se ipsis testimonia falsa relinquentur. Sed illud forsan quispiam obijciat, quia respōsum Apollinis philosophorum sententiæ cōueniens hoc modo inuenitur.

Sol & Osiris item Dionysus Horus Apollo.

Rex & item retinet lucis, qui & noctis habenas.

Qui uentos, qui dat, imbres, qui tempora mutat.

Stellarum summus rex immortalis & ignis.

Idem ergo dij, & poetarum fabulas, & philosophorum sententias, comprobantes, pugnantia de se ipsis confirmant. Nam si mortalem sibi matrem ascribit Apollo, & patriam unde oriundus

g iij fuit

fuit sponte fatei quomodo sol erit: quod si sol est, quomodo Delos, insula, patria, & mater Latona: hec em uera esse ipse Apollo respondit. Præterea si Apollo Sol est, quomodo hec de seipso cecinit: Virum Sol de caelo in aliquem hominem descendit, & hæc de se cecinit: Sed non est possibile tale tantæque substantiâ homini se subicere. An intelligētia & uirtus illa, quæ in ipso est: Sed nec illam animam hominis unquam suscipere potuit. Eadē utemur rōne de Luna, quæ uis potestatis, quæ in Luna est, Hecate appellantes, & malignorum spirituum originē putantes, cum ad amoris obscena inuocent ministeria, cōcedendū eis fortasse uideat. Quomodo autē & Pluto & Serapis in Solē referunt, cum malignorum spirituum princeps esse Serapis prædicet: ex quibus omnibus mysticæ philosophorum Theologia, falsa & cauillatoria uniuersa uidetur. Oraculorum autē omnium auctores demones esse malignos, quod nonnunquam fabulas, nonnunquam philosophorum sententiā ratam faciunt, ut & illos derideant, & hos maiore arrogātia perdant quis non uiderit.

EVSEBII PAMPHILI DE PRAEPARATIONE Euangelica. Liber quartus.

Is itaque dictis, iam tēpus est in hoc uolumine tertiam partē gentiliū theologiæ percurrere, quā ciuilem appellat. Nā quoniā in tria genera theologiā partiuim, in fabulosum, quod etiā historicū appellant, poetis maxime attributū, in naturale atque mysticum, quod philosophi approbarūt, & in ciuile, quod in singulis ciuitatibus cōsuetudine ac legibus defendat, estque de duobus primis partibus in superioribus libris expositum. Tēpus iam est tertiam quoque portionē quā ciuilem appellant, testimonio semper ipsorum utentes redarguere. Continetur igitur in hoc tertio genere oracula, responsa, curæ morborum in hominibus pijs, & ecōtra, eiectiones uel aucti morbi in impijs, quarum omnium rerum periculum fecisse, dicētes pie se deos colere, nos uero impie facere affirmant, qui tam manifestas uirtutes cōtemnamus, leges patrias transgredientes, quas oportet unumquemque seruare, ut nemo debet res nouas temeraria cura scrutari, præsertim cum a legibus capitalis poena aduersus eos decernat, qui secundum leges & consuetudines

diues patriæ deos non uenerantur, sed primum quidem & fabulo-
sum Theologiæ genus, & secundum naturale scilicet ac allegoricū,
unusquisque sicuti placet inquit interpretetur ac reprobet. Tertium
autē quod singulare legibus ciuitatum comprobatur, nec poe-
ta quisquam, nec philosophus moueat, nisi uelit tanquā impius iure
patrio puniri. Ad hæc igit nobis dicendum, ratioque reddenda, qua-
re Saluatoris nostri Euangelica prædicatio omnium gentium hu-
iusmodi legibus contemptis, ad uerum sui cultum non reuocat.

Quod hominum artificio responsa reddi quispiam non
temere diceret.

CAP. I.

Q Vales igitur eas uirtutes, quæ in simulachris habitant di-
cere oportet? Vtrum bonas & uere diuinas, an e contra?
Hoc enim modo mihi nunc placet eos interrogare, nam
alius fortasse non ita faceret, sed nullam omnino uirtutē
in simulachris esse cōtenderet, & hominum malitia
arteque malefica omnia fieri probaret. Responsa enim ipsa ad decipi-
endos auditores ab astutis & cautis hominibus ambigue ad utrūli-
bet euentum esse acute composita. Miracula quoque, quæ in simulachris
attribuunt, natura rerum fieri, multa enim genera esse herbarum, mul-
ta lapidum, secreta quadam & multis ignota natura insita morbos
quosdam pellentia, quosdam inducentia, alia enim contrahere atque
densare, alia distrahere & rarificare tendere, aut omnino mutare &
saluare, nata esse. Quod alia breui tēpore, alia lōgo efficiunt, & alia
in longum durant, alia cito dissoluunt. ita nonnulla conseruantia fa-
nitatis inueniunt, nonnulla ecōtra morbos inducunt. Multa etiam
lucem Lunæ ita sequuntur, ut simul cum ea crescant atque decrescant.
Animalia igitur nonnulla, plantæ, lapides, aromata, magnas uirtu-
tes insita sibi natura possident, ad quæ omnia posicio quoque locorum
multum conducit. Instrumenta etiam ipsis ad huiusmodi artem
multo ante præparata, & ministros eis esse multos diceret, qui per
ciuitatem uagantur inuestigantes, cuius rei quilibet egeat, ut intel-
ligant quid petiturus a deo uenerit, propterea ex adytis & penetra-
libus & profundissimis plerumque speluncis responsa ferri, ut & tene-
bræ ipsæ non nihil cōferant, & nonnulli lateant in cœternarum se-
cessibus nuncij atque ministri, ad quæ omnia uidelicet nō parū super-
g v stitio

stitio & opinio faciat hominum. Preterea multitudinis inscitiam &
 eorum astutiam, qui hæc peragunt non parum posse, qui uel uolu/
 ptate capiant interrogantes bona spe sibi proposita, uel si nonnulla
 coniectura quid euenturum sit consequi potuerunt aperte, ut in cæ/
 teris credantur, mala prænuncient. Sin uero nihil coniecturis inue/
 nitur ambiguitate, ita falluntur, ut redargutionem effugere uidean/
 tur. Multa uero etiam contingere alijs quibusdam cauillationibus
 adhibitis, nam & cantando nonnunq̃ peragere quædam uidentur,
 & inaudita quædam nomina inuocant, ut diuini uideantur. Maxi/
 me autem multos decipi, cum aliquo modo docti sint, quos ipsa respō/
 forum mirabilis cōpositio, & uerborum elegantia, & orationis gra/
 uitas simul & ambiguitas adeo trahit, ut diuini esse facile credāt. Ex
 illis autem responsis, quæ ambitione dicta non sunt, sed quadam fu/
 turorum coniectura clarius prolata multa, imo uero pene omnia fal/
 sa inuenta sunt, unde si quod etiā euentu rerum comprobatum fu/
 erit, casu potius q̃ ratione id accidisse credendum. Quæ quamuis
 paucissima sint, feruntur tamē in primis, & lapidibus insculpta per/
 manent. Quæ autem falsa fuerunt, pene innumerabilia eorum nul/
 lus meminit, neq̃ nihil animo uoluit bellorum & seditionum. Hæc
 responsa deorum causa fuisse plerumq̃, nec etiam eo tēpore, quan/
 do Græcia florebat, & demonum superstitio in ea uigebat, clarum
 quid & utile facinus prædictione deorū factum unquā fuisse. In ca/
 lamitatibus enim bellorum nihil prouidentes dereliquerunt eos,
 quos in summa bellorum pericula responsis impulerunt, quod loco
 suo planius faciemus, probabimusq̃ multos ab illis in bella iniectos,
 nec utiliter unquam responsum, sed ambiguitate, qua ignorantiam
 suam tegebant, delusos decaptosq̃ fuisse quærentes. Multa enim
 etiam tu ipse ab historijs colligere potes, quibus sæpenumero salu/
 tem & uitam ægrofantibus promittentes, & quasi dñj crediti, ac di/
 uinæ p̃dictionis magna exacta mercede, euentu ac morte languen/
 tium patefacti sunt, malefici quidam uiri nō dñj fuisse. Quid autem
 oportet dicere, quod ciuibz suis isti fatidici nunquam profuerunt,
 & eis, q̃ de longe ueniunt, ignotiq̃ sunt, mirabilia promittunt, cum
 certe oporteret cōsiliis magis suis quam alienis deos propitios fa/
 cere. Sed quia peregrinos ignorantes malitiam suā, facile decipiūt,
 ciues

ciues autem suos longi temporis periculo doctos decipere non possunt. Hoc ita fit, sic uniuersam rem istam humanæ inuentiōis opus fuisse quispiam assereret. Vnde ab omnipotenti iam deo cum templis & simulachris deiecta, omnino putrescit. Vbi enim est oraculum Delphicum, quod magna religione ab hominibus colebatur? Vbi Apollo Pythius aut clarius: ubi Dodonæus Iuppiter? Delphicum quidem oraculum, ter a Thracibus concrematum fuisse traditur, nec unquam ab Apolline calamitas illa prædicta. Idem de Capitolino Ioue Ptolemæorum temporibus fuisse audiuius, quando Vestæ quoque templum exustum fuit. Magna uero illa effigies Iouis, quam decus quasi uniuersæ Græciæ dicunt fuisse temporibus Iulij Cæsaris, in olympicis certaminibus fulmine diuinitus icta flagrauit. Antiquioribus etiam temporibus, Capitolum arsisse templum fertur, & Pantheum fulmine disiectum atque dirutum narratur. Serapis quoque, sacrarium in Alexandria similiter arsisse non ignoramus. Quæ omnia ab ipsis gentilibus conscripta tenemus. Quid igitur mirum est, si alijs prodesse non potuerunt, qui ab extremis seipsos periculis non defenserunt? Illud autem quod maximo argumento est ab hominibus hæc, non ab alia uirtute fieri non prætermittam. Nam multi uarum atque aruspicum non solum priscis, sed etiam nostris temporibus tormentis in iudicio coacti, uniuersam rem suis inuentiōibus fieri ædiderunt, a quibus modos quoque artificij exquisitus patefactos non ignoramus qui tanquam seductores & malefici uiri, ultimo supplicio secundum leges affecti sunt, quæ res adeo claræ sunt, ut neminem lateant. Non enim deiecti quidam & ignobiles, sed alij generosam istam philosophiâ pallium induti, & supercilium eleuantes, præstebant. Alij primates Antiochenæ ciuitatis fuerunt, & illi maxime qui aduersus ueram Christi religionem multa conati sunt, Nec sumus nescij philosophum quoque illum & uatem similia in Mileto passum interfuisse. Quibus omnibus in unum collectis, non dubitabit forsitan aliquis dicere, nec deos nec daemones hæc oracula constituisse, sed seductorum atque improborum hominum ad turpes quæstus excogitationem fuisse. Quam opinionem multis etiam Græcis. Et illis maxime, qui nominatissimi Philosophi fuerunt, placuisse non ignoramus. Nam Peripatetici homines, Cynici,

atque

atq; Epicurei sic sentiūt, quos ego idcirco summo opere admiror, q̄a
nati & educati moribus corruptissimis, & a parentibus tam deos q̄
oracula reuereri docti, sua sponte potuerūt ab erroribus illis emer/
gere, adeo ut scribere quoq; ausi sint, non modo falsa, uerum etiam
inutilia, & multorū detrimentorū causam oracula esse. Quorū scri/
pta cum pene infinita sint, unius testimonium mihi nunc sufficit, q̄
cum Chrysippus a p̄dicatione deorum fatalem uim cōfirmare uel/
let, sic aduersus eum cōscribit redarguens, q̄a male responsis deorū,
quæ ut plurimū falsa sunt, fatum esse ostendat. Audias igit̄ quid ipse
ad uerbum scribit. Ad hæc alia quoq; rōne in his q̄ de fato conscri/
psit Chrysippus utitur. Nō enim possent inquit p̄dicationes uatum
ueræ esse ac certæ, nisi fato fierent uniuersa. quæ ratio multo uanior
est q̄ cætera. Quasi enim uerum atq; concessum esset, ueritatem in
responsis deorum cōtineri, qualisq; id manifestum sit, omnia fati fi/
eri. Ex hoc intulit. Videmus autem omnino cōtrarium aperte, nāq;
patet plurima ex oraculis mēdacio ac fraude composita, uerū Chry/
sippus ex alterutris hæc comprobauit. Omnia enim fati fieri inde
ostendit, q̄a uaticinatio sit. Vaticinationem x̄o esse inde probat, q̄a
om̄ia fati fiunt, quo probationis modo nihil uanius excogitari po/
test. Qd̄ si nonnulla responsa euentu rerū uera fuisse cōtendat, quia
perpaucissima illa sunt, patet nō uaticiniū certitudine, sed casu sic ac/
cidisse, quod nullam esse uaticiniū artē ostendit. Nec enim arcu aut
funda artificiose uti eum dicemus, q̄ cum sapius atq; sapius telum
proiecerit, semel aut ad summū bis uel ter ad signum p̄uenit, cum
pene infinities lōgissime a signo abfuerit, nec ille certe medicinam
tenet, q̄ cū multos interemerit, uix tandē unum a morbo liberauit.
Nulla em̄ scientia uel ars dicit̄, q̄ om̄ia uel saltē plurima ad debitum
finē nō deducat. Qd̄ autē om̄ia fere falso uates isti p̄dicant, uniuersa
uita hominū testis est. & isti ipsi maxime, qui uaticinandi artē profi/
tentur, quos manifeste uidemus, cum sibi aliquid agēdum utile im/
minet, sententia & consilio eorum uti diligēter, qui rerum peritiam
habere putantur. Verum, quod uaticinatio nulla sit, in alijs plenius
approbabitur, ea etiā efferentes, q̄ hac de re Epicurus conscripsit.
Nunc autē illud, quod diximus cōfirmandum nō esse, scilicet artis,
sed casus ueritatē oraculorū. Cū em̄ nō sp̄ neq; plerūq; sed rarissime
aliquid

aliquid assequimur, nec sciētia, nec arte, sed casu & fortuna id factū dicimus, si uocabulorū potestates recte rebus accommodamus.

Inutilem esse diuinationem.

CAPVT II.

AD hanc etiam si concederetur uera esse respōsa, uaticinan-
diq; artem nō fictam, fatata quidem esse omnia probe se-
queretur, utilem uero esse diuinationem hominibus nul-
lo modo hinc demonstraretur. Summopere nanq; uatici-
nationes Chrysippus laudat, tanq; humanæ uitæ perutiles. Sed que-
nam utilitas sequeretur, si futura omnino mala prædiscas, cum nullo
modo cauere possis. Nam quæ fatata sunt, nemo euitare potest, nul-
la igitur utilitas, imo uero & dolor inde sequitur. Mœror em̃ pro-
pter futura mala hominum, animos perturbat, Nec uero ecōtra, tan-
ta ex prædictione bonorum læticia homines efficiuntur. Non enim
tantum solent homines expectatione bonorum gaudere, quantum
timore malorum exagitari. Præterea mala nobis imminere, nisi au-
diamus, nullo modo cogitamus, bona uero humanum genus expe-
ctare solet, propter naturæ mirabilem ad ea inclinationem. Ita fit, ut
bonorum nunciatione, non magnopere augeatur læticia, imo autē
nonnunq; etiam minuatur, si maiora sponte sperauimus, q̃ uaticinio
prædicuntur. Malorum autem prædictione, quoniam præter speam
sepenumero annunciat, uehementer turbemur. Verum etiam,
si hæc ita non se haberent, neminem tamen lateret, nullam esse in di-
uinatione utilitatem. Quod si quis dicat ideo ipsam conferre homi-
nibus, q̃a futura mala prædicat, nisi caueamus, is fatorum uim abstur-
lit, siquidem nostrarū uirium est cauere, & non cauere. Quot si ne-
cessario id quoq; fieri quispiam contendat, ut fati necessitas uniuersa
complectetur, sic diuinationis commoditas nulla erit. Fiet enim
omnino quod fatatum est, etiam si omnibus oraculis prædiceretur.
Oedipoda quidem & Alexandrum Priami filium, ipse quoq; Chry-
sippus asserit, nō potuisse a parentibus interimi, quā summopere id
facere studuissent, ut malum quod ab illis sibi futurum erat, effuge-
rent, sic nec diuinatio nec studium eis suum profuit, propter fatorū
necessitatem. Hæc ille, Tu autem illud semper probas, Cynicos, Peripa-
teticos, ut diximus, Cynicos atq; etiā Epycureos, græcos homines
atq; philosophos, & Graciæ moribus a pueritia educatos, & inquit
sitioni

sitioni ueritatis maxime deditos, oraculorum responsa omnia tanquam inania contempsisse, quo certe nequaquam illi fecissent, nisi apertissime rem falsam omnino uiderent. Plurima huiusmodi colligere in animo non est. Nam quis magna istorum copia sit, non tamen hoc pacto, quia scilicet hominum inuentione, ac acuta excogitatione oracula penitus constent. Sed sicut incepti, aliqua uirtute fieri haec non inficians, respondere constitui. Non enim parum huius loci refutatio euangelio conducit. Nam si omnes simul Graeci atque Barbari ante aduentum Saluatoris nostri deum uerum ignorasse, & a malignis demonibus in morem caecorum fuisse ducti ostendunt, quomodo non magis euangelicae dispensationis mysterium admirabimur, quo undique a seductione & oppressione demonum liberati sumus: ex illo enim tempore ad hunc usque diem cum ipsis simulachris atque templis cuncta ubique oracula iacent, ac pro eis orandi & hymnis efferendi uerum deum & Saluatorem nostrum ecclesiae in medijs urbibus euangelicae doctrinae uirtute in toto orbe condite sunt, ubi animis pijs & cultu uirtutis fulgentibus secundum salutaria & diuina praecepta quotidie ab omnibus gentibus, hostiae quae solae deo placent, deo saluatori nostro offeruntur. Quibus cum simul etiam illud ostenditur, non temere nos uti multi putant superstitionem a parentibus traditam contempsisse, sed uero certoque iudicio ueritatem euangelicam amplecti. Sed de his haecenus. Tempus enim est iam, ut propositum negotium capiamus.

Diuerse gentium Theologiae. CAPVT III.

In quattuor igitur genera exquisitissimi facultatis Theologi, non Theologiae modum quendam, ut in superioribus, sed quasi subiectum ipsius partiunt. In primis enim deum patrem omnium atque regem locandum putant, deinde aliorum deorum multitudinem sequi consueverunt, tertio loco demones, quarto heroes ponunt, quos omnes lucem esse & appellari autumant, praeter malignos demones, qui tenebrae appellantur. Demones enim alios bonos, alios prauos arbitrantur, & hos ita primum locum in malis obtinere, quemadmodum deus in bonis, ita rebus diuinis de dijs quidem caelestibus & usque ad Lunam habitacula tribuerunt. Demonibus precipiant caelestes, quos & aethereos deos appellant, summa esse religionis

religione colendos, post eos bonos dæmones, tertio, heroum anias, extremo prauos dæmones placandos aiunt. Hæc uerbis partientes, opere malignas dæmonū uirtutes solummodo colere inueniuntur. Cōsideret em̄ unusquisq; quales iam putari oporteat eas uirtutes, quæ idolis colunt, deos ne, an dæmones, & utrum bonos dæmones an proteruos. Quod facile facere poterit, si diligēter his libris attendet. Ignorare autē nō oportet, nullū dæmonē a diuina scriptura bonum appellari, necq; deum aliū esse uere atq; proprie, p̄ter unum, q̄ om̄ia creauit. Virtutes autē bonas, q̄ creaturis connumerant, nec deos nec dæmones, sed dei angelos & spiritales ministros, potestates diuinas, archangelos, alijsq; nobis pulchre accommodatis nūcupat. Dæmones autem si nominis potestatem dicere licet, nō q̄ dæmones sint, quod latine sciētes dicere possumus, sed q̄ dīmānīn soleāt, pulcherrime appellauit. Id autē latine tum timere, tum terrere significat. Absurdum certe omnino est bonas & malas uirtutes, q̄ nullā operationis similitudinē habeant, eadē appellatione confundere.

Porphyrus de Philosophia responsorum.

CAPVT. IIII.

Vldeamus igitur, quanam uirtutes oraculis & responsis p̄sunt, ut impietas gentilitatis om̄ibus pateat, nec a me ipso quicquam afferre in animo est, ne criminandi anas præbeam inimicis, sed testimonijs, quod adhuc feci eorū ipso rum in medium productis, totam rem peragam. Cum autem innumerabiles sint, & philosophi, & historici, illum idoneū magis proposito meo iudico, qui & dæmonibus maxime amicus fuit, & multa nostris temporibus aduersus nos mendosissime conscripsit. Hic enim gentiliū pene omnium deorum ac dæmonum naturam maxime inuestigasse, & summopere falsitatem defendisse uidetur. Hic igitur in libris, quos de responsorum Philosophia conscripsit. Apollinis ac reliquorum deorum & bonorum dæmonum illa responsa collegit, quibus putauit, & uirtutem suorum dæmonum ostendere, & ceteros homines ad uerum, ut ipse dicit, dæmonum cultum impellere posse. Ex istis igitur responsis, quæ ab ipsis electa sunt, quæque quasi ueriora memoriæ tradita, operæ precium est totam hanc rem considerare atq; cognoscere, quales nā sint eorū auctores. Sed primū

primum illud uideamus, quomodo in exordio librorum iureiuran-
do affirmat, nihil se falsi allaturum, cōstantibus inquit atq; firmis ho-
minibus, quia bonitate deorum atq; dæmonum, spem salutis hauri-
unt, nihil addens, nihil auferēs hāc tradere oportet. Nā & ego deos
ipsos testor, nihil ad responsorū sensum aut addidisse aut detraxisse,
nisi forsan uerbum aliquod correxerim, magisq; impietatem timui,
q̄ futuram sacrilegij poenam. Collegemus autem in his libris multa,
quæ ad ueritatem dogmatum pertinent, & diuinationis negotium
non omnino contemnemus. Nam & ad speculationem harum rez
conducit, & ad bene uiuendum hortatur. Quam autem utilitatem
hic labor afferet noster, illi maxime cognoscent, qui cum ueritatem
magno labore quassissent, uōra sepius fecerūt, oraruntq; ut autho-
ritate docētium deorum uisione dignati, possent a dubitationis ue-
xatione liberari. Huiusmodi usus exordijs obtestatur postea, ne ad
multos libri efferantur his v̄bis. Tu uero caueas ne lucri, aut inanis
gloriæ gratia, scelestis & indignis hominibus hāc tradas, non enim
paruum tam tibi qui ædes, q̄ mihi qui tibi credidi periculum immi-
net. His autem solummodo hāc cōmunicanda sunt, qui uitam ad
anime salutem direxerunt. Nam & ipsi dī non aperte, sed enigma-
tice hominibus ista tradiderunt. Respōsa deinde Apollinis colligit,
quibus non solum dæmonibus & infernis uirtutibus, uerum etiam
cælestibus animalia esse sacrificanda præcepit Apollo. Cum idē ipse
in alijs dæmones non deos esse affirmet, qbus gentiles cæde anima-
lium sacrificabant, non enim fas esse animalia deorum gratia interfi-
cere. Sed primum Apollinem ipm audiamus, qui de cultu & sacrifi-
cijs deorum sic per responsa homines instituit.
Hæc age, qui nutu diuorum ingressus amice es
Huius iter uitæ, mactanda est hostia cunctis
Multa deis, seu qui terram, seu qui mare uastum
Aera seu qui habitant, latum seu qui æthera, seu qui
Alta colunt cœli, seu qui infima regna barathri,
Quæ quibus obseruanda modis sint singula dicam
Tu memori conscripta animo mea dicta teneto.
Terna quidem diuis cælestibus hostia, & ipsa
Candida mactanda est, terna & terrestribus atq;

Atra eadem, gaudent porro & capiuntur apertis
 Terrestres aris, foueas cum numina contra
 Exposcant atro imbutas inferna cruore,
 Nec placeat nisi quæ terræ mandetur humata
 Hostia, mel uero nymphae atq; liquentia uina
 Offerri lætantur, ac ignem accendier aris
 Quæ circūuolitant terram sibi numina quarunt.
 Imponiq; atrum corpus, tum thura simulq;
 Inijciet falsas fruges, & dulcia liba.
 Hæc facito, uerum quibus est data cura profundi
 His ipso semper fer sacra in litore, totum
 Projiceq; in fluctus animal, cælestibus autem
 Extremas reddes partes atq; igne cremabis
 Quod superest propone tibi, dapibusq; reserua.
 Sudet odoratis crassiq; uaporibus aer.
 Deinde hoc Apollinis oraculum exponit dicēs. Cum igitur & ter/
 restres & inferni dii sint omnibus istis atras quadrupedes offerēdas
 iubet. Modus autē differt, nam terrestribus quidem super aras, in/
 fernis autem in foueis mactandas esse hostias præcipit. Aeris autem
 uolatilia dicit offerenda corporibus holocaustis, & sanguine ad aram
 circumducto, uolatilia etiam marinis, sed uina in fluctus projicere
 mandat, ita omnibus dijs præterq; terrestribus uolatilia imolari pos/
 sunt. Sed marinis solummodo nigri coloris uolatilia, quare cæteris
 alba offerenda sunt. Cælestibus uero & æthereis bestiarum, quas al/
 bas esse uult, extremitates ait conseruādas, reliquas autem partes co/
 medendas. Ex his enim solummodo comedere oportet, ex alijs ꝑo/
 minime, ita quadrupedes & terrestres terrestribus sacrificāda sunt,
 simili nanq; simile gaudet. Ouis porro terrestre animal est, & idcir/
 co Cereri gratissimum, atra uero, quia & terra naturaliter tenebro/
 sa. Tres autē simul, quoniam terrestris corporis tria sunt symbola,
 & super aras terrestribus, quoniam super terram uersantur. Ceteris
 uero dijs idcirco uolatilia sunt offerenda, quoniam uniuersi mouen/
 tur, in motu em̄ semper maris aqua est, cuius atræ sunt hostiæ, quo/
 niam & cæruleus color aquarum. Alba uero aeris, lucis enim, rece/
 prius aer est. Cælestibus autem atq; æthereis extremitates dat con/
 h. secrādas

secundas, quoniam leuiore relinquo corpore sunt, quorum sacrificiis communicare oportet, quia cum alij dii arcere mala soleant, caelestes bona nobis largiuntur. Tunc mirabilis ille philosophus in libris Responsorum conscripsit.

Redargutio praedictorum ipsius Porphyrij. CAP. V.

A Ge iam uideamus quemadmodum contraria omnino in eo libro posuit, quem de abstinendo a carnibus animalium conscripsit. Ibi enim primum nihil sacrificandum, neque incendendum censet, deinde opiniones aliorum reprobat, asserens non esse deos illos, qui caede animalium gaudent. Sceleratissimam enim esse brutorum etiam animalium caedem, & abominabile non solum deo primo, uerum etiam caelestibus & diuinis uirtutibus. Ita Apollo in suum redarguit, qui etiam caelestibus animalia esse offerenda responsis suis iussit, Theophrasti quoque autoritate utitur, cui placuisse ostendit non dijs, sed demonibus duntaxat esse sacrificandum. Quare si quis Theophrasti & huius ratione acquiescit, Apollo etiam ipse non deus erit, sed demon, ceterique omnes, quos deos gentilitas dicit, quibus ubique animalia immolantur, daemones erunt, & daemones perniciosissimi. Nam si caedes & immolatio haec animalium sceleris & abominationis secundum ipsum plenissima est, quomodo erunt boni, qui hac re summopere gaudent? Quod si non solum animalia, uerum etiam crudelitatis cumulo homines etiam mactari offerrique sibi cupiunt, quomodo aptissime sceleris & inhumani non erunt, nihilque aliud quam perniciosissimi daemones: aut quomodo iure nos accusabimur, quod omnino impium esse putamus sanctissimam dei appellationem atque uenerationem immundis spiritibus attribueret? Solum enim creatorem illum omnium deum adorare didicimus, nihil terrenum & mortuum, sed integritatem animi, & castimoniam corporis, rectam scientiam & ardentissimam fidem afferentes, quam ad extremum usque spiritum intemeratam auxilio Saluatoris seruiabimus. Sed uideamus, quibus ostendit rationibus, nec deo, nec diuinis uirtutibus terrenum aliquid offerendum, aut incendendum esse. Aliena enim haec aut ab omni sunt pietate, nihil enim materiale inueniri potest, quod immateriali deo non sit obscenum, ideo neque oratio ei, quae uoce proferatur conuenit, sed nec interior oratio si anima uicio contaminatur. Silentio autem sancto, & cogitatione integra,

tegra, ab omni morbo remota eum colimus. sic illi & cōiungimur,
 & similes, ut possibile homini est, efficiamur, mundissimā ueritatem
 quasi sacram hostiā ei offerētes, ita hymnis deū laudamus, ita salutē
 ac impossibilitatē animi requiramus. Sacrificium em̄ deo est aliē ab
 omni uitio mentis speculatio, uirtutibus autem q̄ circa ipsum sunt,
 dijsq; intelligibilibus, hymnos oratiōe offerre possumus. Primitias
 enim offerre omnes solent, earum rer; quas acciperunt, & quibus
 alitur & continet substantia nostra. Quemadmodum igitur agrico/
 la fructuum primitias offert, sic homines oportet mundā inuentio/
 nem mentis intelligentijs offerre, gratias agētes, q̄a hec nobis tribu/
 erint, & quia nos mentemq; nostram speculatione sua cōtineant at/
 q; nutrant, iuuantes, cōsules, & ad salutē nos nostram reducē/
 tes. Hæc Porphyrius, quibus similia in libro de sacrificijs, de primo
 ac magno deo Thyaneus ille Apollonius conscripsit. Sic ergo inqt
 maxime decētem alijs curam de rebus diuinis suscipiet, propitiūq;
 habebit deum, si deo primo, q̄ unus est & ab alijs om̄ibus separatus,
 post quem longo interuallo reliqui cognoscunt, nullo modo sacri/
 ficet, nec ignem incendat, nec sensibilem ei aliqd offerat, nullius ei
 rei eget, non dico a nobis, sed nec ab intelligentijs ipsis. Nō est autē
 in terris, nec in aere quicq; cui nō insit aliqua obscuritas. Meliorem
 igitur ac superiorem rationem atq; orationem ei offerre debemus.
 Sic autem appello eam, quæ nō ore profertur, quæ illi offerenda est.
 Nam ab optimo atq; pulcherrimo rer; omnium peroptimum simi/
 liter atque pulcherrimum omnium bonorum nostrorum. Intellectus
 uero hic est organo nō indigenis, bona nobis petenda sunt. Sic
 Apollonius. Sed Porphyriū rursus Theophrasti testimonio uten/
 tem audiamus. Gliscēte paulisper inquit iniquitate animalium crui/
 delis immolatio suscepta est, adeoq; creuit, ut ad cacumen iam ma/
 ledictionis peruentum sit, iugulatis hominibus & sanguine aris hu/
 mano cruentatis. Ita demones concitati iustas poenas sumpserunt.
 Alij nanque hominum omnino impij facti sunt, nullos deos colen/
 tes, alij malos deos uenerantur, quos humana meliores natura
 non putant. Nō ergo animalia immolanda sunt, sed illa quæ immo/
 lata nihil omnino ulli officiunt. Innocens enim immolatio atque
 sancta penitus esse debet. Si uero quispiam obijciat ita usui nostro

h ij animalia

animalia diuinitus esse concessa, quemadmodum & fruges terræ, seiat animalibus cæsis nō nihil noxæ committi. Priuantur enim anima uiolenter non ergo sacrificanda, præsertim cum ut ipso nomine ostenditur, res sacra sit, sacer autem homo est, qui ex alieno gratias refert. Nec enim fruges, si aliunde per uim accæperis, offerre fas est. Nō enim aliorum iniuria deus placatur. Quod si ablatae fruges offerendæ nō sunt, multo minus animalia ui anima inde ablata offerenda sunt, præsertim cum anima multo nobilior frugibus sit, qua qui animalia priuat, magnopere peccat. Præterea si primitias quasdam ex animalibus dijs offerimus, cuius rei gratia id facimus? utrum honoris? quisnam honor hic potest esse, qui ab iniuria originē trahit? an potius dedecoris & uituperationis? Nō possumus quippe negare non iniuste agere, cū animalia nihil iniuriā interficimus. Sed neque hac uia gratia dijs referendæ sunt. Qui enim beneficij gratiam retribuit, non maleficio id peragit. Non enim magis retribueri uidebitur, quam si rem a uicinis raptam, in gratiam & honore retribueret. Sed neque gratia impetrandi cuiusdam boni. Nam qui alterum lædendo exorare deum putat, is ingratum se futurum ostendit. Quare nec spe futuri beneficij animalia immolanda sunt, præsertim cum non sit possibile ita hæc agere, ut deum lateant. Si ergo re alicuius causa immolandum est, nullius autem rei gratia id faciendum ostēditur, relinquē profecto nequaquam immolandum esse, & maxime cum nulla re ij indigeant, sed animum hominis respiciant, illudq; sibi sanctissimum sacrificium sit, rectam de his ipsis, & de reliquis rebus habere sententiam. Mens igitur sancta & anima omnis passionis expers optimæ primitiæ deo sunt. Aperte igitur omnibus his iuxta summos Græcorum philosophos patet, nullo animantium litari posse iniustumq; ac obscœnum esse cæde animalium deum credere fore propitium. Quare non deus nec dæmon quidem bonus, sed seductor & mendax fuit, qui nidorem carniū & libationem sanguinis petijt. Et in eodem libro ipse Porphyrius. Non ignorat inquit, cui curæ pietas est, nihil animatum dijs offerri, sed dæmonibus, aut bonis aut malignis.

Quod omnes dæmones mali sunt.

CAPVT.

VI.

Quoniam

Quoniam igitur alios bonos, alios malos daemones putat, age iam uideamus, certis rationibus approbemus, malignos esse omnes demones, quibus gentilitas loco deorum eos ueneret. Quod quidem hoc modo demonstrare conabimur. Omne quod bonum est non posse non potest, & e contra, quod malum est. Daemones autem & dii gentilium Saturnus, Iupiter, Iuno, Minerva & similes ac inuisibiles uirtutes, quae in simulachris & per simulachra operantur, non solum brutorum immolationibus animalium, quod iniustum & abominabile Theophrasto & Porphyrio esse uidetur, uerum etiam caede ac sanguine hominum summopere gaudent, quomodo igitur boni daemones isti erunt, & non scelesti atque perniciosi spiritus.

Quod homines sacrificabant daemonibus usque ad tempora Saluatoris.

CAPVT VII.

Incipiamus igitur latius ostendere, quantus error, quantaque impietatis putredo humanum genus ante Saluatoris nostri tempora detinebat, quae postquam incepit euangelium in orbe terrarum praedicari, minui sic coepit, ut Adriani temporibus in morem Solis euangelica iam coruscante doctrina apertissime dissoluta sit. Gentilium ergo ipsorum, ut adhuc fecimus uocibus ad declarandam praescorum temporum pestem utemur, quae adeo animos hominum inuaserat, ut quasi daemoniaci & a perniciosis profecto spiritibus agitati, liberorum sanguine scelestas placarent uirtutes. Ita pater unicum filium, dilecta mater filiam daemoni, tanquam ouem sacrificabant. Ita genus hominum, quod humanum esse natura cognoscit, ad furiosam immanemque crudelitatem a daemonibus impellebatur, quae ita se habere non modo apud Barbaros, uerum etiam apud Graecos omnis historia plena est. Nam & Rhodii hominem Saturno sacrificabant, quam rem magis temporibus postea mitigare uolentes, mortis supplicio aliquem damnatum ad saturnia usque conseruabant, quem in ipso festo uino grauato immolabant. In Salamine uero insula, quam antiquissimis temporibus Coroneam uocabant usque ad Diomedis tempora Agraulae Cecropis filiae homo caedebatur. Postea uero in templo Palladis Agraulae ac Diomedis (unum enim trium fuit) Diomedis homo immolabatur, qui ab adulescentibus ter

h iij circū

circum aram ductus tãdem a sacerdote hasta percussus, & in rogo impositus cremabatur. Quam rem Diphilus rex Cypri Seleuci temporibus abominatus, non hominẽ sed bouem Diomedĩ sacrificari statuit. Dæmon autẽ ille quicunq; fuerit, nõ inuitus bouẽ pro homine suscipiebat. Ita nõ multum interesse inter immolationẽ hominis atq; bestiae uidetur. Manethus autẽ hyfioricus, apud Aegyptios in Heliopoli homines immolatos fuisse in libris de Pietate testat, quẽ morem Amosis improbauit. Sacrificabant uero Iunoni tres in die, quos inquirebant, si mundi essent, quẽadmodum postea uituli. Ce reos autẽ offerri pro illis tres Amosis iussit. Dionysio etiam omadio apud Chios appellato, homo crudeliter discerptus sacrificabat. La cedamonios etiam Apollodorus scribit, hominẽ Marti sacrificare solitos, & Phoenices bellorum aut pestilentie calamitatibus amicis/ simos Saturno solebant immolare, quod omnes qui eorum historiã scripserunt testantur, maxime autem Sachoniatho a Philone biblio in grecam linguã, ut in superioribus dictum est, traductus. Histrus quoq; qui Cretensem historiam collegit, Curetas scribit Saturno antiquitus pueros sacrificasse. Sed pallas qui optime omnium mitre mysteria addidit, sic hac de re scripsit. Immolationes autem hominũ imperatoris Adriani temporibus ubiq; fere cessarunt. Immolabant enim prius in Laodicea Syria Palladi uirgo, nunc autem cerua, & arabes singulis annis pueri immolantes sub ara sepeliẽbãt, omnesq; Græci communiter antequã in bella exirent, ut Philarchus histori/ cus tradidit, hominem immolabant. Prætereo Thracas & Scythas cæteraq; prisca. Verum etiam nunc quis ignorat in magna urbe La tini, Iouis solennitate hominem immolari? & usq; ad hunc diem nõ in Archadia solum Pani liceo, nec in Carthagine Saturno, sed omẽs communiter homines cum dies statutus aduenerit, quo sacrificare hominem solebant, aram sanguine hominis spargunt. Philo etiam, qui Phoenicum historiam conscripsit, his uerbis in primo utitur li/ bro. Morem inquit prisca in magnis calamitatibus atq; periculis fu/ isse, ut ciuitatis aut gẽtis princeps, dilectissimum ex liberis ulciscen/ ti demoni quasi redemptiois præmium traderet, & sic traditum my/ stice jugularet. Sic igitur Saturnus rex regionis, quem Phoenices Israelem uocant, qui posteaq; hominẽ exiuit, ad Saturni stellam ad/ ductus

ductus est, cum ab Anobret nympha unicum haberet atq; charissimum filium leud, a re ipsa dictum (sic enim etiam nunc Phoenices unicum filium appellat) quia maximò atq; periculosissimo bello ciuitas premebatur, regio indutum ornatu super còstructam, ad hec preparatamq; aram immolauit. Nò iniuria ergo eximium dicemus illum Clementē in libro, quo adueritatē gentiles adhortat, his x̄bis ista deplorassee. Crudeles immanesq; hominū hostes dī uestri sunt, qui non solum amentia latantur nostra, uerum etiam modo per cōtemptiōnem certaminis, modo per cupiditatē uictoriæ animis uestris concitatis ad uoluptatem suam immolationes hominū postulant, qui multis nonnūq; ciuitatibus atq; gētibus, tanq̃ communes pestes & fulmina incidentes nō cessarunt atrociter homines uexare, quousq; sanguine hominū placati sunt. Aristomenes em̃ Mese/nius Ioui, quem illi appellant Ithometem, trecentos simul sacrificauit, in quibus Theopompus etiam Lacedæmoniorum rex fuit nobilis scilicet ac regia hostia. Tauroscythæ autem quoscunq; aduenas ceperint capiunt autem multos, qui fluctibus & tempestate ad eos depelluntur. Dianæ statim immolare solent, quæ sacrificia tragice in scæna Euripides decantauit. Monuimus x̄o in libro miraculorum collectionis in Pellæ ciuitate Thessalica hominem Achium Peleo & Chironi singulis annis immolatum fuisse narrat. Lycij etiam. Crēteses autem isti sunt, Ioui hominem immolabant, ut Anticlides scripsit. Lesbi quoq; Dionysō, & Phocenses Dianæ, al/teros Doscida, alteros Phitocules historici hominem immolare solitos conscripserunt. Herechteus x̄o Atticus & Macharius Romanus filias suas alter Proserpinæ, ut Demaratus in primo tradidit, alter defensori dæmoni, ut Dorotheus in quarto italicarum rerum exposuit, immolare nō dubitarunt. Per humani uero dæmones, quomodo enim non scelestissimi sunt, & illi qui tanquam Saluatores inuocantur, & isti qui salutem ab insidiatoribus petunt, litareq; putant deis hominum iugulo: nec enim homicidij crimen effugiunt, etiam si Ioui hominem offerant. Cur igitur o prouidentissimi bæluas fugimus: & si forte ursam aut leonem aut serpentem uidimus, statim resiliamus, ut poeta omnium maximus ait. Retro pedem cum uoce repressit.

Impro/

Improvūsum aspris ueluti qui sentibus anguem
 Pressit humi nitens trepidusq; repente refugit
 Attolentem iras, & carula cœlia tumentem
 Perniciosos autem damonas fraudulentos & pestes hominum ma-
 nifeste uidentes, a quibus liberi etiam uestri ad eadem petunt non
 fugitis. Hæc ille. Ego autem etiam Dionysium Halicarnasæum ui-
 rum Romanæ historiæ ac Italicæ peritissimum, huius sceleris testem
 adducam, qui in primo de Antiquitate italica, Iouem & Apollinem
 quoniam decima hominum immolata non fuerat, magnas Italici ca-
 lamitates induxisse his & bis scribit. Nullus in arboribus fructus in-
 quit ad maturitatem usq; permansit, sed immaturi omnes defluebant,
 nec spica semine replebantur, nec herbae pecori sufficientes germi-
 nabant, fontes quoq; ipsi alij bibi non poterant, alij æstatis tempore
 deficiebant, & aut mulieres abortum patiebant, aut nati pueri man-
 ci & discerpti erant. Cætera quoq; hominum multitudo egrotatio-
 ne ac morte crebrius q̃ solebant uexabatur, sciscitantibusq; ipsis qd
 in deos commiserunt quidq; facturi, ut ab his pestibus liberarentur,
 responsum fuerat, quia cum impetrassent quæ petierant, non reddi-
 derunt omnia quæ uouerunt. Sed maiora adhuc debent, quæ si red-
 diderint, conquiescent. Pelasgi enim & Aborigines nihil sibi terra
 producente uouerunt Ioui atq; Apollini, ex nascituris decimam se-
 partem immolatueros. Cessauit igitur postea talis calamitas, & illi fœ-
 cundissimo rerum usu prouentu, decimam nascetium omnium par-
 tem sacrificabant. Hæc Mirsinus Lesbius non Pelasgos aut Abori-
 gines, sed Thyrrenos passos fuisse narrat. Responsum igitur recita-
 tum magna omnes ambiguitate tenebatur. Senior deinde quidam
 aliarum rerum primitias dixit recte dijs consecratas fuisse, nullam au-
 tem ex hominibus partem, quam dii maxime diligunt esse immola-
 tam. Quare calamitatibus semper inquit uexabimur, nisi ut cætero-
 rum animalium, sic hominum primitias sacrificabimus. Hanc senis
 orationem cum alij probarent, alij plenam insidiarum putarent, scisci-
 tari rursus per oracula placuit, si hominum decimam sacrificare dijs
 gratum esset. Deo autem annuente, magna seditio uexati sunt, &
 tunc primus primates ciuitatum & reliqua multitudo atroci suspi-
 cione, ne dolo ista primates facerent commota, scissi atq; diuisi sunt,
 o migra/

bantq; multi, imo uero quasi amentia furentes pellebantur & pelle/
bant, multaq; ciuitates destitutæ pene fuerunt. Sequebantur enim
fugientes filios, qui genuerunt, & fratres cognati, & propinqui pro/
pinquos, ita ex Italia fugientes, Græciam & Barbariam repleuerunt,
quod malum non paucis annis Italiam uexauit. Nam & ciuitatum
principes tum seditionem timentes, tum religioni satisfaciendū pu/
tantes ab adolescentibus, qui ad iuuentam in annos proueniebant,
primitias deligebant. Et paulo post. Afferunt autem Saturno in Ita/
lia, priscis temporibus ita sacrificatum fuisse, quemadmodum apud
Carthaginenses antequam urbs eorum dirueretur. Celti uero ad hæc
usq; tempora & occidentaliore fere omnes homicidio sacrificant.
Hercules autem fertur primus in Saturnino ara adificata intemera/
tas hostias immolasse, ac legem qua homines sacrificabantur reuo/
casse, & ne quasi, patrio ritu neglecto, superstitione inani incolæ tur/
barentur, simulachra pro uiuis hominibus, quos influentia Tyberis
proijciebant hostiarum ornata, modo in Tyberim immittere docuit,
quæ res a Romanis temporibus quoq; nostris idibus Maijs diligen/
ter fieri solet. Ea enim die pontifices animalibus primo secundum le/
ges immolatis, uirginesq; uestales, prætores, alijq; ciues quos sacris
adesse fas est, xxx. simulachra hominum, q̄ argiuos appellant, a pon/
te sacro in Tyberim demittunt. Hæc Dionysius. Diodorus x̄o con/
sentanea istis in uigesimo hystoriæ uolumine Carthaginensibus ac
Agatocle Tyranno Sicilia post mortem Alexandri Magni primi
Ptolemæi temporibus obsessis his uerbis conscripsit. Dicebant autē
Saturnum illis iratum fuisse, quoniam prius ipsi excellentiores ex fi/
lijs suis sacrificabant. Postea x̄o clam emptis infantibus atq; eduea/
tis, liberorum loco immolabant. Cumq; diligenti facta inquisitio/
ne, multi ex suppositis inuenirentur sacrificari, facile animis induxe/
runt, ut crederent ad obfessionē urbis hostes idcirco diuinitus mis/
sos fuisse, quoniam priscos deorum honores non seruarent. Itaque
deos placare studentes, ducentos ex nobilissimis adolescentibus pu/
blice sacrificarunt. Tercenti x̄o alij, quoniam suspectos se esse uide/
bant, sponte se tradiderunt. Erat autem apud eos ænea Saturni sta/
tua magnitudine mirabilis, cuius manus in terram extense ita erant
in gyrum, ut qui ad eum prouenire adolescentes cogeant, ingen/
i tem

tem foueam igni s'repletam inciderent. Iure igitur Hebraeorum scriptura reprehendit eos, qui moribus patrum contemptis, haec imitati sunt, dicens. Immolabantque filios atque filias suas daemonibus, in/etiamque terra est in sanguinibus, & contaminata in operibus eorum. Arbitror iam per ea quae dicta sunt satis patere, non bonorum daemonum inuentionem fuisse priscam illam, & primam simulachrorum institutionem, & uniuersam religionem gentilium, sed perniciosorum omnino atque scelestorum. Itaque uerus profecto inuenitur propheticus ille sermo. Omnes dii gentium daemones. Apostolicum etiam illud quo dicitur, quia quae gentes sacrificant, daemonibus non deo sacrificant. Et certe si quid boni in deis gentilium esset, amatores profecto iustitiae salutes & benefactores hominibus essent, nec humano sanguine gauderent. Sed responsis & omnibus modis a cede humanum genus repellerent.

Quod mali daemones ad omnia flagitia & facinora homines impellebant. CAPVT VIII.

QUOD uero maligni ad ista daemones humanum genus intruserunt, quis per se ipsum pateat, tamen inde quoque apertius uidebis, si adulteria & fornicationes gentilium, quae usque ad hunc diem in Heliopoli Phoenice, multisque alijs in locis peraguntur, in mentem tibi ueniant, quasi enim primitias quasdam dijs debitas turpissimas huiusmodi operationes in templis offerunt. Nam si nec homines quidem modesti ac mites cadiabus & stupris laetantur, quanto magis dii aut boni daemones ab his rebus erunt alieni? Si vero quispiam obijciat malignos quidem esse daemones eos, qui haec petunt, alios autem illos bonos, quos maxime tanquam Saluatores uenerant, querendum ubi nam isti Saluatores sui, quos colunt sint, & non possunt malorum uim ab huiusmodi facinoribus atque flagitijs auertere. Quomodo autem boni sunt, si malos daemones non depellunt? si cultoribus non auxiliantur? Aut cur humanum piumque hominum genus atrocitate malorum daemonum uexari permittunt? Cur etiam non admonuerunt homines non ut deum honorare, sed ut perniciosum daemonem odisse illum, cui haec iniqua & turpia placerent? Quomodo ergo uerum isti deum colunt, qui nec Rhodios, nec Salaminis, nec Heliopolitanis fugiendos esse prauos daemones signifi-

significauit: nec malignū Iunonis spiritum, cui tris quotidie hoīes sacrificari solitū ab historia didicimus, contemnendum esse unq̄ dixit, nec Chios docuit, ne mēbratim crudelissime discerptum hominē Dionysio immolarēt, nec Tenedos similiter: nec prohibuit Ma-
 uorti hominē ubiq̄ offerri: Cur igit̄ eum colūt, qui uel liberos prauis dæmonibus iugulantes, nequaq̄ defendit, nec dixit in Laodicea Syriae, ubi singulis annis uirgine litabatur, perniciosum dæmonem habitare, nec in Lybia atq̄ Arabia, ubi adolescentem sacrificantes, sub ara sepeliebāt. Hæc omīa uerus deus quē colunt, quomodo nō admonuit faciunda nō esse. Incestus etiam & adulteria uerus ille ac bonus deus quomodo nō docuit uero deo & bonis dæmonibus placere non posse: qđ nullus unq̄ preterq̄ uerus profecto deus noster, qui solus deus est, fecisse inuenit, Is enim per Mosē uniuersos præmonuit hoīes, nō esse colenda dæmonia, ecōtra x̄o repellenda contemnendaq̄ tanq̄ perniciosissimos spiritus, templaq̄ ipsorū ac cærimonias q̄bus honorant, sic esse delenda, ut nulla eorū extet memoria, qui adeo maleficiose humanū genus inuaserūt, tantamq̄ uictoriam amentia hominum cōsecuti sunt, ut si colligere in unum, q̄ ab historicis suis dicunt uolueris, uniuersum istis scelestis orbē spiritibus subiectū fuisse inuenies, Græciam, Africā, Thraciā, Scythiā, prudentissimorū Atheniensium gentē, ipsam quoq̄ magnā urbē, siq̄dem etiam ibi dialibus homines iugulabant. Rhodum præterea, Salamina, insulas omnes, Chium, Tenedum, Arcadiā, Lacedæmona, Aegyptum, Phoeniciā, Libyam, Syriam, Arabiā, ubiq̄ usq̄ ad tēpora Saluatoris nostri, tam animalium, q̄ hominum cæde, & turpissimis pollutionibus perniciosissimos dæmones placabant, neque prius uitam hominum hæc mala reliq̄runt, q̄ Saluatoris nostri doctrinæ fulgor orbem illustrauerit. Historicos em̄ suos iam audiui-
 mus ad Adriani usq̄ tempora, facinora & flagitia illā fuisse protensa. Eius uero imperatoris temporibus turpitudinem hanc omnem intellectā atq̄ contemptā fuisse. Illo uero maxime tempore salutaris euangelij p̄dicatio per orbem in modum fulguris cōruscabat. Mentiuntur autem, quando rebus uicti prauis, se dæmonibus sacrificasse negant, Illos enim adorabant, illis homines cædebant, ad honorem illorum turpissima admittebāt flagitia, quos deos maximos &

i n̄ puta-

2. DE PRAEPARATIONE EVANGELICA.

putabant & appellabant. Saturnum enim, Iouem, Martem, Dionysum, lunonem, Mineruam, Venerem, & sapientissimum atq; pulcherrimum Apollinē, optimos & maximos deos, ac deniq; Saluatores esse prædicant. Isti ergo perniciosissimi, illi dæmones sunt. Nā si huiusmodi sunt, qui cæde hominū gaudent (gaudent autem isti, quibus nisi homines immolentur, ferre nō possunt scelestissimi certe spiritus esse conuincunt, siue ipsi talibus gaudeāt, quod dubitari nō pōtest, siue alijs hæc offerri permittant. Cur enim si boni sunt spiritus, his sceleribus malignos placari dæmones iubentur? cur adeo errare homines patiuntur, ut ad colēdos prauos dæmones ignorantia deductos despiciantur? Cur huiuscemodi humanum genus seruare spiritibus nō dedignant, cum oporteat si boni dī sunt, longissime ab hominibus omnem falsam religionem diuina sua uirtute, prædicationeq; integra pellere? An pater bonus non negliget filium a prauis hominibus circūrentum, nec humanus dominus seruū, nec dux belli ad captiuitatem suos milites duci patietur, si aliquo eis poterit modo providere, nec pastor lupis pecudes tradet. Dī autē boni, qui miseros ut dicunt homines tutantur, qui pastores & Saluatores, reges, patres, & domini nuncupantur, inimicis dæmonibus quasi atrocissimis bæluis homines, a quibus pie coluntur, crudeliter trucidandos tradent, nec propugnabunt & p̄tegent imbecillum genus hominum, nec hostes & prauos spiritus tanq̄ immanes bestias longe a grege hominum fugabunt, nec docebunt homines, qui se, remq; suam illis commendant, non colendos, sed fugiēdos esse prauos spiritus? Quando igitur hoc nec faciunt, nec unquā fecerunt, imo uero e contra, oraculis atq; responsis suis homines immolari sibi peteant, & turpissima flagitia in templis offerri, re ipsa patet pessimos & iniquissimos esse natura. Ad hæc quomodo deus aut bonus aliquis dæmon a gentibus unquam adorabitur, si bonum malo nunquā conuenire potest, nisi lucem ac tenebras ad idem cōcurrere posse contēdat. Quomodo autem dī sunt, aut omnino boni dæmones, qui bonitate ab hominibus superantur? Iniquum enim Porphyrius scripsit, non dico homines solum, sed etiam quod multo minus est, animalia bruta occidere. Quare immolationes huiuscemodi modesto atq; prudenti uiro fugiendas, nec placandos spiritus sanguine

guine, sed animi uirtute repellendos consulebat. Mundum em̄ animi/
mum non inuadunt, quoniam eis dissimilis est.

Quod omnibus contemptis, deo inhærendum est.

CAPVT IX.

Suero ciuitatibus necesse est hos etiā placare, nihil ad nos. Ci/
uitates enim etiam res externas, ut diuitias, & omnia quę cor/
poris sunt, ut formam, bona esse confirmat, & horum contra/
ria mala. Pauci enim sunt in ipsis, qui animę curam habeant.
Nos autē, quantū nobis possibile est, istis nō indigemus, sed omni
studio atq; opera deo similes fieri conamur. Quod fieri solet perfe/
ctiore uirtute, & uera de rebus opinione. E contra uero, prauis tam
dæmonibus q̄ hominibus, & omnibus qui caducis atq; materiali/
bus rebus gaudent, dissimiles esse studemus. Nō iniuria igit̄ philo/
sophus & dæmones contemnere debet, & diuinationes negligere.
Ea enim, quę homines uaticinationibus petunt, negligit. Nō ergo
de matrimonio, non de mercibus, non de seruo, non de furto, nō de
alijs inanibus rebus, quas falsa opinione homines capiunt, ab extis
animalium quæret, sed ipse per se ipsum deo accedens, æternam so/
lummodo uitam quæret, quā toto animo desyderat. His & bis Por/
phyrius auguria & auspicatus & uniuersam diuinationem, quam
multi admirant̄, falsa opinione hominum constare aperte ostendit,
quibus philosophum nullo modo indigere dicit. Si ergo modestus
prudensq; uir ea fugit, quibus dæmones placantur, q̄ sunt gētilium
sacra sanguine animalium cōfecta, nemo priscorum prudens ac mo/
destus inuenit̄. Omnes enim ut diximus, ante Saluatoris nostri aduē/
tum, uel hominū sanguinem dæmonibus offerebant. Nemo ergo
secundū Porphyrium, prudēs modestusq; gentilium fuit. Præterea
ipse rationē sequens, sacra dæmonum refutat, & mūdo animo esse
hortat̄, quem dæmones inuadere nequeunt, quoniā dissimiles sunt.
Apollo & deus suus rursus enim homini cōparatus, inferior repe/
rietur p̄niciosissimo dæmoni, q̄ uidelicet ei amicus sit, pernicioso
enim perniciosus amicus est, sacrificandum consulit, quod ipse in li/
bro de responsis conscripsit. Cum enim uates festinaret quod que/
rebat inspicere, Apollo ei respondit, munera prius dæmoni offeren/
da esse dicens. Ratio autē humana duce, naturā his contraria facien

i in da

da probat, mundiciam scilicet animæ adhibendam, & sacrificandum non esse dæmonibus, quoniam purum mundumque aggredi nō possunt, cum dī similes sint. Quod si prudens & modestus uir est, q dæmonibus non sacrificat, qui suis responsis sacrificandum consulit, qualisnam sit, per te ipsum considera. Pessimi ergo atq; perniciosissimi sunt, qui cæde ac sanguine hominum gaudent, quem morem si quis laudat, is omnes homines qui modo uiuunt, uituperat. Quod si prudenter nostram tempore huiuscemodī rem contempserunt, priset omnes stultissime id faciebant.

Quod omnibus contemptis, deo inharendum est.

CAPVT. X.

His omnibus hac luce clarius patet, nō dī, nō boni dæmones, sed lōge ab omī bonitate remoti, hostes ueri dei perniciosi atq; impij gentiliū esse deos, a quibus nemo præter dominum nostrum Iesum Christum, humanū genus eripuit, qui euangelio suo uniuersis Barbaris, simul & Græcis huic morbo medetur, & a durissima antiquissimæq; seruitute liberat, ac ad ueram conuocat libertatem, ad quam curriculo tendere magna uoce omnibus prædicat clamans. Spiritus domini super me, propter quod misit me euangelizare pauperibus, misit me sanare contritos corde, prædicare captiuis remissionē, & cæcis uisum. Et rursus. Educere ligatos e uinculis, & e domo carceris sedentes in tenebris. Hæc enim ab antiquissimis tēporibus uera Hebræorū oracula redēptionem nostrā, & cæcæ mentis illuminationē prædicentia cōfirmabāt futuram, unde nos Saluatoris nostri gratia & patrociniū cōfirmati, a flagitijs ad modestiā, & ad prudentiā ex amentia liberi iam a dæmonum seruitute nec sacrificabimus unq̃, nec seruiemus dīs gentiliū, a quibus (proh dolor) oppressi tenebamur, nunc quia liberati, euāgelica doctrina ad Saluatorem nostrum dominum, & benefactorem creatorem & regem uniuersi adducti sumus, quē pie adoramus, non ut dæmonibus uidetur, sed ut ab euangelica doctrina didicimus, qua nutriti, prauos dæmones atq; perniciosos facile fundemus. Nam castitate & bonis moribus nixi, eamq; uitæ mundiciam adhibentes, quam nobis Saluator tradidit, nequaquā illos timebimus, qui mūdum aggredi animum, quoniam dissimiles sunt, nequeunt, ut phi/

ut philosophus cōcedēbat. Sed neq; diuinationis indigebimus, neq; aruspices interrogabimus, nec quicq; penitus dæmoniācum perscrutabimur. Quorum enim gratia hæc petuntur, ea nos cōtemnere Christus docuit, illaq; solummodo desyderare iussit, de qbus nemo aruspex, nullius hostiæ exta significare aliquid poterunt, quæ solus Saluator noster uerbum dei, quod semper cum deo patre est, omnibus significauit, qui animum atq; mentem suam domicilium illi constituerūt, de quibus ipse dicit. Habitabo in ipsis, & ero sibi deus, & ipsi erunt mihi populus. Hæc de prauitate dæmonum, quos & deos appellant, dicta sufficiant.

De Transmutatione prauorum dæmonum & operatione
CAPVT. XI.

NVnc uideamus quēadmodum cum esum carniū Porphyrius exterminet, apertissime prauos istos dæmones in multas figuras & formas ut homines seducant, trāsmutari, bonorumq; ut cupiditatū inflammatione multitudinem alliciant, persuadeantq; deos esse cum nō sint, effigiem assumere confirmet, quos tantū ait potuisse, ut sapientissimos poetas & philosophos cōplures decaperint, quorum eloquentia multitudinē euerterunt. Præterea omnes maleficas artes ab ipsis dæmonibus inuentas fuisse, ad uoluptatemq; homines impulsos, ut titillatiōe obcæcati, primum eorum spiritum summum deum putarent. Sed uerba eius ascribamus. Quæcunq; inquit animæ uitij subiectæ appetitui feruntur iræ cōcupiscentiæq; seruientes, in naturam dæmonum conuertuntur, ac perniciosæ sicut illi fiunt. Sunt autem sicut & dæmones inuisibiles atq; insensibiles humano sensui. Non enim habēt corpus, quod soliditate sua sentiri possit, nec formam omnes unam, sed multis atq; uarijs transmutati figuris, modo apparent, modo inuisibiles sunt. Spiritus autem, quia quidem corporalis, & passibilis, & corruptibilis est, quia uero animæ colligatus est, longo temporis spacio perdurat. Aeternus autem esse non potest, quoniam mutatur & defluit. Proportionati autem sunt bonorum spiritus, sicut & corpora fuerunt, malorum autem impropportionati. Dæmones igitur uitij dediti, quicquid male excogitare ac efficere possunt, libenter aggrediunt, uiolenti enim omnino atq; simulatores cū sint,
prūa/

priuatiq; luce meliore insidiose aggrediuntur, nunc occulte adulan-
 tes, modo manifestius cogentes. Et paulo post hæc inquit, Ac simi-
 lia faciunt a uera opinione de cultu deorū ad se ipsos transferre cupi-
 entes, omnibus enim gaudet malis, & deorum assumpta persona te-
 meritate nostra fruunt. Alliciunt enim multitudinē ardore cupidi-
 tatum, diuitiarum, potentiae, uoluptatum, inanis præterea gloriae ap-
 petitione, unde seditiones, rixae, bellaq; nascunt, quodq; omnium pes-
 simum est, deos etiam ipsos, & primum uniuersi deum similibus ser-
 uire, uitijs persuadent, ita omnia sursum deorsumq; perturbant, Cre-
 dunt enim eis non solum uulgus, sed multi etiā philosophorū alteri al-
 teris causam præbentes. Qui enim philosophi communes opiniones non
 cōtempserunt, ad impietate uulgi delapsi sunt, multitudo etiā uicis-
 sim consentanea impietatis suae a philosophis uerba percipiens, in fal-
 sa de dijs opinione confirmata est. Nam poësis, quoniam in uerbis so-
 nantibus & cōpositione magnifica utitur, persuasit, imo & inflam-
 mauit homines ad impietate, ita seducti non possunt perspicere, nec
 bonitati nocere, nec prauitatem iuuare unquam posse. Nam non potest
 caliditas, ut Plato ait, frigiditatem inducere, nec frigiditas calidita-
 tem, sic nec iustitia nocere potest, iustissimus autem omnium deus
 est, non esset enim deus, nisi esset iustus. Quare alia quaedam est uir-
 tus bonorum demonum, alia malorum. Qui enim ad nocendum nati
 sunt, & istud omnibus peragunt uiribus bonis contrarij sunt, cōtra-
 ria & in eodem esse non possunt. Ab istis autem malefica quoq; ar-
 tes constitutae sunt, hos enim summopere & præidentem istorum
 malefici omnes uenerantur. Hi pleni sunt omni falsa phantasticaq;
 uisione, qua facile decipiunt, monstra quaedam & prodigia sensui
 & imaginationi præponentes, unde amatoria & incentiua libidinum
 præparantur, quibus omnis luxuria, & diuitiarum copia, & inanis glo-
 ria cumulus cōparari atq; acquiri credit, hac falsitate homines deci-
 piunt. Dij enim esse uolunt, cum nidore carniū & fumis gaudeant.
 His enim uaporibus cōfirmari & roborari uidentur. hæc omnia eius
 sunt, qui exactissime ista sciebat. Prænominatus enim philosophus
 qui maxime omnium ista scrutatus est, prauos daemones omnes, qui
 sanguine prævalent, appellauit, & multitudinē a poetis & nonnullis
 philosophis persuasisse falso bonos uideri asseruit.

Qui

Qui sunt principes demonum secundum Porphyrium
CAPVT XII.

Idem declarat malignorū dāmonū principes Serapin & Proserpinam esse, diuina & scriptura Beelzebub prauitatis principem appellat. Sunt autē uerba eius hæc in libro Responsorū cōscripta. Malignos omēs dāmones nō temere Serapidi subiicimus. Non enim sacrorum eius symbolis solummodo persuasi sumus, uerum etiam, quia quæcunq; alliciunt & quæcunq; repellunt, Plutoni attribuunt, ut in primo libro monstrauimus. Serapis autem apud Aegyptios deus est, qui apud grecos Pluto nuncupatur, idcirco prauis dāmonibus iste princeps est. Nam iste symbola quoq; dedit hominibus, quibus dēmones expellunt, iste supplices docuit, quomodo brutorum assumpta figura, dāmones hominibus insiliunt. Vnde apud Aegyptios & ceteros omnes, q̄ prudentes in agendis cērimonijs deorum esse uidentur, corrigiæ in templis irrumpuntur, & animalia ante inuocationē deorum expulsa, multitudine cāduntur, ita domo ceteris rebus uacua, & munda spiritu, & sanguine animalium deus inuocatur. Sunt autem corpora hominum istis plena, & maxime illorum, qui delicatis cibis uiuunt. Comedētibus em̄ nobis adueniunt, & inhaerent corpori, idcirco ieiunium & castitas maxime laudantur, non quia principaliter deus bonus istis placet, sed ut recedant illi, qui sanguine & immundicia gaudētes, ut his fruantur, in utentium corpora ingrediuntur. Certum enim est, q̄ uel hemens caducarum rerum cupiditas, & appetitiui spiritus impetus non aliunde, quam ex præsentia istorum maxime creseit. Quare cū appetitio nimium inflammata est, & uoluptatis ardor animum ita exagitat, ut omnis cogitatio ad exteriora uagetur, tunc huiusmodi dāmonum præsentium esse cognoscas, quorum præsentia facit, ut appetitiuus spiritus in corpore nostro multiplicetur. Et paulo post. Nunqd ait isti sunt illi dāmones, quorum princeps Serapis est. Symbolum em̄ etiā horum triceps canis est, ille scilicet qui in aqua, terra, & aere tribus his elementis uersatur perniciosissimus dāmon. Is em̄ ceteros dāmones tanq̄ princeps expellit. Sed Proserpina etiam dāmonum princeps est, quia in tribus his elementis plurimum potest. Et post pauca. Vnum inquit Proserpinæ responsum si apposuerō,

k uolumē

uolumen istud concludam.

Naturæ triplicis ego sum lucina puella.

T aurea itemq; triceps missæ cælo aurea phœbe

Quam multæ uariant formæq; trinac; signa

Quæ terna & simulachra fero terræ, aeris, ignis,

Quippe meis atris terrarum est cura molossis.

EVSEBII PAMPHILI LIBER QUINTVS.

Quod potentia demonum per aduentum Saluatoris est
adiecta. CAPVT I.

Einde, Quinam sint canes atrī clare interpretatur,
dicens perniciosos dæmones sic appellari. Verum
& si satis a superioribus pateat, nō bonos, sed pernī
ciosos dæmones, quasi deos a gentilibus cultos, nō
tamen erit ab re, quoniam multi ad huc imbecilli/
tate quadā animi seducuntur, religionem patrum
laudantes, cum latius eandem rem ostendere, a qua non ab alio q̄ a
prædicatione Christi liberati sumus. Ipsi enim fatentur temporibus
Saluatoris nostri oracula sua cessasse, & mortem nonnullorum dæ/
monum accidisse, & ad hæc, ut in superioribus patuit, post euange/
licam doctrinam dijs offerri homines improbatum esse. Adicien/
dum autem est non solum superstitionē dæmonum ruisse, uerum
etiam multos atq; uarios principatus cessasse. Fere enim per omēs
ciuitates & castella, reges & tyranni antiquitus erant, ita ut nō pau/
ciores principatus essent, q̄ ciuitates, facileq; a dæmonibus impulsī,
alteri in alteros insurgebant. Sic depopulationes regionum, obsidi/
ones urbium, & seruitus maxima uigebat in morem iumentorum
captiuis seruiētibus. Vnde facile consyderatū est, q̄ ingens ante Sal/
uatoris nostri tempora humanum genus calamitas premeret. Que
omnia diligēter in unum collecta, si non ante cessasse consyderant.
nec per successionem unum post alterum defecisse, sed omīa simul
quali terremotu facto, post Domini nostri resurrectionē ruerunt,
quomodo nō oportebit euangelicæ ac ueræ salutaris doctrinæ my/
sterium admirari, cuius prædicatione factum est, ut creatori & soli
uero deo per uniuersum orbem ædes constitutę sint, ubi tam uetus
q̄ noua

quam noua scriptura ita publice legitur, ut ab omnibus audiatur. Vnde audientes discunt summa uirtutis & uera pietate ac religione uiri simul & mulieres uiuere. Perierunt autem responsa daemonum, & auguria & aruspicia hominum, nec quis adeo nunc insaniuit, ut postea quod nomen Christi in orbe clauit, audeat clarissimorum sanguine, aut eade hominis immanissimos daemones placare, quam rem prius non rudes aut priuati solummodo, uerum etiam sapientes & reges faciebant. Quod autem post tempora Saluatoris nostri, potentia daemonum fracta iaceat, ipse Porphyrius christiani nominis hostis in libro, quem aduersus religionem nostram conscripsit, hoc modo testatur. Nunc uero mirantur inquit, si tam multis annis pestis ciuitas uexatur, quum & Aesculapius & alij dij longe absint ab ea. Postea enim quam Iesus colitur, nihil utilitatis a dijs consequi possumus. Haec uerba illius sunt. Quod si dij sunt o Porphyri, quare uiribus suis Iesu uirtutem non deprimunt? Siquidem ut uos dicitis, mortalis homo Iesus & seductor fuit, daemones uero uestri & dij & Saluatores, cur igitur omnes simul cum Aesculapio terga uerterunt? uniuersumque humanum genus fusi atque fugati Iesum tradiderunt? qui etiam post mortem apud omnes gentes indies crescit manifestissima uiuere signa, & infinitas ut deus uires habere omnibus ostendens, qui aliquantisper uolunt aduertere, tantum unus solus & ipse mortuus potest, ut innumeros deos expulerit, & honoribus eorum destructis, cultum ad se transfulerit. Illi autem & multi & uirui, ut dicitis, nec apparent usquam iam, nec operantur. Cur igitur ita sit? quia non dij, sed prauis daemones dij uestri sunt. Iesus autem & qui eum misit pater, deus uerus est, ac ideo gloria sua crescit indies, sed humanum genus ad maiorem quotidie uirtutem progreditur. Cumque oporteret si dij essent, & humanarum rerum curam haberet religionem Christi deponere, & cultum suum corroborare, nihil efficiunt, sed conati quidem sapientius sunt, & reges ac principes, uniuersumque Romanorum imperium aduersus Saluatoris nostri euangelium concitarunt, iacent tamen superati, nec totius orbis uires, quamuis ipsorum suggestionibus conspirassent, contra pauculos homines ac pauperrimos euangelij nuncios quicquam efficere potuerunt. Iesu enim mortui, diuinae uires, pulsas demonibus

k ij ac

ac falsis deis, qui terrestrem hunc aerem, & cauernas terræ habitare condemnati in sepulchris hominum, omniq; immunda materia uagantur, sanguine ac uaporibus gaudentes, ad ueram humanum genus pietatem attraxerunt.

Quibus rationibus homines daemonibus decapti sunt.

CAPVT II.

P Rincipes certe demonum siue aerei siue inferni, postquam uiderunt ab hominibus, nonnullos mortales, quasi deos sanguine ac nidore sibi gratissimis honorari motibus, quibusdam simulachrorum, quæ homines in memoriam mortuorum fecerunt, facile amentes decipiebant. Preterea diuinationibus, quas daemoniaca operatione prædicare uidebantur, & uoluptate corporis omnes alliciebant, adeo ut modo cælestes uirtutes ac dei, modo heroum animas, quæ post mortem in cælum ascēdissent, ab hominibus crederentur. Vnde opinio de multitudine deorum, cum a simulachris ad inuisibiles spiritus, qui per simulachra operabatur, & in eis habitabant, cogitatio raperetur, quasi uera uehementer creuit, ita terrestres & aerei daemones malignitatis spiritus dii maximi putati sunt. Priscorum etiam heroum, qui maxime colebantur memoria, in maius errorem extollebat, quorum figuras per singulas ciuitates imaginibus atq; statuis exprimere conabantur. Animas uero prodigiose aut incorporeas uirtutes, statuis plerumq; adesse daemones simulabant. Sic maleficis artibus & inuocatione animarum omnia perturbabant. Isti ergo terrestres daemones aerei atq; inferni spiritus, quos huius mundi principes diuinæ literæ nuncupant, modo bonos se demones, modo deos cælestes, & nunc heroum animas, nunc alios atq; alios fingentes, in uarios humanum genus errores iniecerunt, ut alij deos, alij heroas, alij daemones esse contenderent, & hos alij bonos, alij malos, quos tamen ne noceant, placandos sacrificijs censebant. Ita factum est, ut multitudo, imo uero innumera multitudo deorum credita sit.

Quomodo multitudo deorum credita.

CAPVT III.

P Rimum enim fulgentia in cælo corpora, tum propter perpetuum motum, tum quoniam cuncta hæc inferiora perspiciant

ciant atq; moueant, deos appellarunt. Deinde quoniam heroes uir-
ta hominum communiter profuerunt, in deorum numero accepti
sunt, quorum turpissima facta theologiæ suæ partem putantes, fabu-
losam appellarunt, quam postea detestati, quæ & uera & prisca sit,
ad naturalia tamen reducens fabulas negant, nec finem hic fece-
runt, sed proprijs quoq; passionibus adorabile nomen dei attribue-
runt, quod theologiæ genus ita per se ipsum iacet, ut oratione cõfu-
tatoria non egeat. Quid enim turpius q̃ Venerẽ, Cupidinẽ, & Pri-
pum deos nũcupare? Res quoq; humanas deos fecerunt, orationis
enim uim Mercurium, excogitationis Palladem nominarunt. Ad
hæc opera & artes, alias Marti & Mineruæ ut bellicas, alias Vulca-
no ut omnes, quæ per ignem fiunt, accõmodarunt. Extremo mali-
gnos quosdam dæmones, uarios certe atq; multiplices, quos modo
deos, modo animas mortuorũ esse credunt, in Theologiã suã susce-
perunt. Hæc cum ita se habeãt, ceteris, q̃a manifeste friuola sunt, p̃-
termisissis, de operatione dæmonum, quæ in superioribus dictum sit,
tamen q̃a fere omnes occuparunt, nunc quoq; dicamus.

Quod dæmones, quos inter hominum deorumq; naturam
collocabant, respõsa dare credebant. CAPVT IIII.

PRimum autẽ Plutarchi uerba in testimoniũ adducam, q̃ in
eo libro, qui inscribit, quod oracula defecerunt, conscripta
sunt. Probe inq̃t asserunt multi, cum a Platone quod quali-
tatibus subiicit, elementum inuentum sit, quam materiam
uocãt, a multis magnisq; dubitatiõibus philosophos esse liberatos.
Mihĩ autem uidentur pluribus atq; maioribus satisfecisse dubitationi-
bus, qui genus dæmonum inter deos & homines posuerunt. Modũ
enim excogitarunt, quo humanum genus diuino coniungit. Lau-
dandus ergo est, qui primo inuenit, siue Zoroaster, ut dicitur, siue
Orpheus, siue q̃dam Phryx, aut Aegyptius, ut ab utrorumq; cæri-
monijs conicere possumus. Egracis autẽ Homerus promiscue his
nominibus uti uidet, eisdẽ modo deos, modo dæmonas nũcupãs.
Hesiodus primus hominum distinctius quattuor generationalis
naturæ ordine posuit, deos primum, deinde dæmonas, postea hero-
as, postremo hoĩes, e quibus mutationẽ atq; progressũ in melius fa-
cere uidetur, aurei quidẽ genus homines in bonos dæmonas trans-
ferẽs,

k iij ferẽs,

ferens, semideos autem viros in heroas reducens. Nec necesse est de spacio temporis cum Demetrio contendere. Nam siue longo quodam tempore, siue breui, siue certo, siue incerto demonis anima & herois uita commutetur, nihil ad rem cum priscorum hominum atque sapientum testimonio pateat, naturas esse quasdam inter deos & homines, quae suscipiunt mortalium passiones, quos demonas appellant & honorantes, leges patrias conseruabimus. Et post pauca, Recte mihi dici uidentur non deos, qui longe a terris semoti sunt, sed demonas deorum ministros/oraculis praesse. Qui pro his demonibus peccata & errores attribuunt secundum Empedoclem, & ad haec mortem atque luctum, si mihi parum prudentes solent uideri. Et paulo post. Est enim ut in hominibus uirtutis diuersitas, & appetituum atque irrationalis partis, sic in ipsis quoque demonibus, sed in alijs irrationalis haec pars tenuis est atque imbecilla, in alijs uehementis atque impetuosa, cuius rei uestigia testimoniaque sunt sacra, & carimoniarum fabulosa multis ad hunc usque diem in locis peracta. Nefastos enim dies & tristes in quibus ieiunia & planctus in sacris adhibentur, ad pellendos prauos demonas constitutos esse crediderim, cuius rei argumentum est, quae antiquitus fiebat hominum immolatio, quam nec diuinitus introductam fuisse credendum est, nec reges, neque principes temere charissimos sibi liberos iugulasse, sed perniciosorum demonum iram & impetum retrudentes fecisse. Nam demones cum non possint aut nolint animae per corpus coniungi, quemadmodum Hercules Oetalam amore uirginis commotus obsidebat, sic animam hominis corpore detentam petentes, bella, pestes, aliasque calamitates urbibus inuexerunt, nec ante cessarunt quod habuerint quod cupiebant. His apertissime Plutarchus praecipuus apud gentiles philosophus, ostendit perniciosissimis demonibus homines immolatos fuisse. Quorum si aliqui boni sunt, cur ita prauis placabantur, cum possent facile boni exorari ut prauos pellerent? Nunc autem cum nunquam id fecerint, sed turpissima semper uita & obscenis uerbis, & sanguine brutorum atque hominum malignos demones placarint, quomodo haec facientes quod prauis gratissima sunt deo, & bonis uirtutibus placere putabant? Neminem enim fugit non posse bonorum esse amicum eum qui sic uiuit, ut malis gratissimus sit. Non ergo deos sed neque bonos demonas gentiles, sed perniciosos solummodo uenerant.

uenerantur. Quam rem magis idem Plutarchus confirmat/ dicens,
 fabulosas de dijs rationes res quasdam significare a dæmonibus an/
 tiquissimis gestas temporibus, & ea quæ de Gigantibus, ac de Ti/
 tanibus decantant, dæmonum fuisse operationes. Vnde mihi suspi/
 cio nonnunquam incidit, ne ista illa sint, quæ ante diluuium a gi/
 gantibus facta diuina scriptura tetigit, de quibus dicitur. Cum aut
 uidissent angeli dei filias hominū quia essent speciosæ, elegerunt si/
 bi ex illis uxores, ex quibus procreati sunt famosissimi gigantes a sæ/
 culo. Suspiciabatur enim fortasse quispiam illos, & illorum spiritus
 esse, qui ab hominibus postea dij putati sunt, pugnasque illorum
 tumultus & bella esse, quæ fabulose de dijs conscribebantur. Plu/
 tarchus etiam in libro ubi de Iside ac Aegyptiorum dijs conscri/
 pfit, his uerbis utitur, Multo melius autem dicunt, qui quæ de Ty/
 phone, Osiride, & Iside conscribunt, nec deorum, nec hominum,
 sed magnorum dæmonum calamitates affirmant fuisse, quos etiam
 Plato, Pythagoras, Xenocrates, & Chrysippus priscos secuti theo/
 logos excellentiores quam homines fuisse affirmant. Sed naturam
 suam quamuis homine superiorem, anima tamen & corpore con/
 iunctam dixerūt. Quare uoluptate quoque atque dolore alios ma/
 gis, alios minus affici. Vt enim in hominibus, ita etiam in dæmo/
 nibus uirtutis & uitij diuersitas inuenitur. Nam q̄ de Gigantibus
 & Titanibus Græci decantant, & Apollinis aduersus Phytho/
 nem bella, Dionysi præterea fuga & Cereris peregrinatio, nihil
 ab illis differunt, quæ de Osiride & Typhone apud Aegypti/
 os narrantur. Empedocles autem pœnas etiam dare dæmonas
 peccatorum confirmat. Aeter enim eos inquit, & pontus expel/
 lit, terra nullo modo suscipit. Sic ab alio in aliud elementum de/
 pulsi, atrociter uexantur quousque purgati primum ad locum re/
 deant. Similia uero de Typhone ferunt Aegyptij, quem aiunt
 inuidia commotum, terra simul atque mare turbasse. Deinde
 graues pœnas persoluisse. His similia idem Plutarchus in libro
 quoque de Casu oraculorum explicuit. Ille inquit dæmonibus
 diuinationem attribuens, multa de Delphis, & de Dionysio di/
 cebat, Nec erat nescius eorum sacrorum, quæ apud Græcos ce/
 lebrantur, sed dicebat eis magnas istorum dæmonum fuisse ca/
 k iij lamita/

lamitates significari, Apollinique cum Typhonem interfecisset, nō annorum nouem, neq; ad tempus fugere necessarium fuisse, sed in alium mundum impulsio, post nouem magnos annos poenis purgato contigisse, ut ad oraculum, quod interim Themis custodiebat, rediret. Sic se habuerūt quā de Typhone & de Titanibus narratur. Dæmonum enim aduersus dæmonas pugnae fuerunt, & exilia eorum, qui uicti fuerant atq; supplicia, qualia Typhon, quoniam in Osirim, & Saturnus, quoniam in coelum peccauit, passus est. Quorū honores aut omnino apud nos defecerunt, aut minores sunt, cum in alio ipsi exulent mundo. Audio enim etiam Solymos Licioꝝ uiuinos Saturnum maxime ueneratos fuisse, Sed postq̃ Archalum & Arithon & Tosibim principes suos interfecit, fugisse inde ipsum testantur, ac ideo neglectum fuisse. His autē similia multa possumus a fabulis accipere. Si vero nominibus deorū nōnullos dæmonas appellamus, minime mirū uideri debet, cui enim deorū unusquisq; subiicitur, cuius uirtute sustentat, eius nomine solet nuncupari. Nam & nostrum alius Iouialis, alius Martialis, alius Mercurialis est. & multi forte ita nuncupati sunt, ut nomine rem ostendant. Multi cōtrarias etiam denominationes habuerunt. Hæc Plutararchus.

De operatione bonorum dæmonum scdm Porphyrū

CAPVT V.

NVnc rursus de bonorū dæmonum uirtute atq; opatione a Porphyrio nōnulla colligamus. Iure namq; testimonio ipsius crebrius utimur, qui & nostræ religionis maxime hostis fuit, & exactissime Theologiā gentilium sciuisse putat. Is igitur in libro de Responsis, Pana Dionysi famulum enarrat fuisse, quē cum in numero bonorū dæmonum collocet, agricolis quibusdam apparuisse confirmat, quos & repente postea mortuos asserit sic dicens. Pana Dionysi famulum fuisse Apollo isto responsō significauit. Nam cum nouem simul homines in quodā Branchidarum agro mortui essent, interrogantibus quānam necis eorum causa fuerat, sic Apollo respondit.

Toruis Dionysi famulus pan auricq; cornis
Per nemora obscura gradiens, montesq; per altos
Pinū una atq; alia resonam syrīga tenebat.

Gestabatq;

Gestabatq; manu, multos is corpore uasto.
 Prostrauit, mortiq; uiros dedit horridus ille.
 Audis homicidia: uides figuram? Perspicias res gestas panos, quas
 Apollo exposuit: Quomodo igitur bonus est dæmon, qui talia fa-
 ciebat? Sed cōsydera etiam aliorq; magnifice facta, quorq; gratia cæ-
 lorelictō, in terra conuersant. Non enim modestiam aut iustitiā ex-
 emplo docuerunt, sed alij obscenis uoluptatibus, alij pugnis, alij ue-
 nationibus gaudent. Cum enim ab Apollīne quereretur, si iuran-
 dum est, sic responsum fuisse ait.

Sunt calami matri diuum, sunt tympona curæ
 Fœmineiq; chori, dura atq; horrentia bella
 Pallas amat, nemora & saltus uenatibus apti,
 Dianam capiunt, lunoniq; humidus aer
 Debetur, Cereriq; seges, perquirat Osirim
 In latis Nilī ripis fidissima coniunx.

Si ergo fistulæ atq; tympana talesq; sonitus & turba muliebris matri
 deorq; gratissima sunt omni uirtute neglecta, hæc adhibenda esse ui-
 dentur. Mineruæ quoq; pugnae atq; bella, non pax nec quies homi-
 num, & Dianæ uariæ canes tanq̃ uenatrici nimium placent. Cur igi-
 tur relictis cæteris, quæ ad beatam uitam conducunt, hæc quæ gra-
 ta dijs sunt, non amplectuntur.

Quod dæmones cogunt ab hominibus.

CAPVT VI.

Agnam uero naturam dæmonum ea, quæ istis subiecit,
 maxime ostendunt. Recte inquit a Pythagora dictum est
 nō sponte inuocatos deos, sed necessitate quadam impul-
 sos accedere, quibus alios maiore, alios minore impelli necessitate non
 ignoramus. Nonnulli autē quadam accedendi cōsuetudine, & maxi-
 me si natura boni sunt, facilius accedunt. Nonnulli cum inuocati ad-
 uenerint, nocere conent, præsertim si negligētius quispiam in ea re
 se habuerint. Hæc em̃ omnia uera esse, ac necessitate omnes inuoca-
 tos uenire a responsis eorum discere possumus, nō autem simplici-
 ter dicta necessitate, sed psuasione quadā perfusa cōgunt.

Exorata tuis ueni sermonibus istuc

Mortales quos consilio inuenere deorum.

Et in alio multo clarius,

k v Decelis

De caelis Hecate cur huc compulsa uenire es?

Et paulo post respondetur.

Victa hominum precibus caelestia numina terram

Coguntur petere, & easus aperire futuros.

Apollo quoque inquit cogi se hoc responso declarauit

Carminibus domitus phœbus fulgor ab alto

Defluxit tacitus, purumque per aera uectus

Afflatu spirans, labensque in corda sonoro.

Et subiit mentem innocuam, sanctique capacem

Nuninis, & peperit mortali ex gutture uocem.

Istis ipsis subiicit dicens, nihil his clarius, nihil diuinius, nihil uerius excogitari potest. Spiritus enim a caelesti defluxus uirtute animatum & organicum corpus ingreditur, & anima tanquam basi usus per instrumenta corporis uocem reddit. Hinc igitur patet coactos accedere, ab his autem qui sequeuntur, nec posse quidem cum uelint recedere perdiscemus.

Cessa nunc tandem & uerbis iam parce, uitaque

Da requiem soluens priscas cædensque figuras

Et remoue a membris ac lintea dura resolue.

Et in alio.

Soluite ferra pedes, liquidis & spargite lymphis

Ecce manu ramum laurus auferte uiuentis.

Linea sitque omnis deleta, omnisque character.

Quibus addit philosophus, lineas ergo dicuntur delendas ut recedere possit. Ista enim & habitus corporis atque uestitus, quoniam inuocatores habent deorum effigiem, ne recedat, facile faciunt. Quam ergo diuinitatem habent, qui ad tantam miseriam deiectioni sunt, ut ab hominibus detineantur, neque uirtute aut sapientia cogantur, sed arte quadam malefica impellantur. Nec ergo Pythagoras, nec tu Porphyri, nec quicumque illos appellat, recte unquam dicere poterit, sed nec etiam onos quidem appellare daemones licet, eos, qui a mortalibus, praesertim maleficis atque magis ita illigantur, ut neque recedere quidem possint cum uelint. Nam si diuina impassibilis omnino natura est, quomodo dii erunt qui uestitu, lineis, figuris, coronis, herbarum floribus, & uerbis quibusdam ineptis ac barbaris, quasi uinculis ab hominibus uincuntur? Quomodo autem boni saltem daemones erunt, qui coacti hominibus adsunt. Nam si ad benefaciendum uocantur, oportet certe si

boni

boni sunt, sponte absq; ulla necessitate accedere. Sin autem ad malefaciendum, quomodo boni erunt, qui mala peragunt? & quomodo adoratione atq; cultu digni sunt, qui maleficis hominibus seruiunt, & mala coacti & præter uoluntatem suscipiunt, nõ uirtutis aut alicuius boni gratia, sed perniciosissimo magorum artificio: quod idem Porphyrius in epistola ad Anebonum ægyptium latius exposuit, petijtque ab eo tanquam in ea re perfectissimo, quare tantum illud artificium uim habeat perdocerì. Sic enim dubitando interrogat. Magnam uere mihi dubitationem illud affert, quia ut meliores rogant, & ut peioribus imperant. Deinde cur cum ipsi dii iubeant ceteros esse iustos, iussi multa iniqua committunt? Nam cum nullo modo uelint exaudire hominem, qui multis se diebus ab operatione uenerea non abstinuit, ipsi uocati ad iniustam uenerem, multos impellunt. Præterea nolunt ab esu carniũ ad inuocandum uatem accedere, ne scilicet animalium cæde inquinentur, ipsi uero nidore ac sanguine maxime ducuntur. Ad hæc, qui mortuum tetigit, ei ad uisionem accedere non licet, mortuis autem & cadaueribus animalium, omnes fere diuinæ res peraguntur. Illud autem nullam mihi rationem habere uidetur, quod non dico dæmoni aut animæ, sed ipsi regi atque reginæ, Soli dico ac Lunæ, aut alicui cælestium deorum famuli, nõ nunquam & scelesti homines terrorem inferunt, & multa falso dicentes, ad manifestandam ueritatem illos compellunt. Falsa enim profecto dicunt atque impossibilia, cum cælum se scissuros, & arcana lidos edicturos, & mēbra Osiridos Typhoni tradituros minantur, nisi dii respondeant. Quomodo enim deiecti atque formidolosi non sunt, qui ficto huiuscemodi terrore tanquam infantes mouentur? Moueri autem eos istis Chæremone etiam sacer scriba testatur, & hæc illa dicit esse, quibus maxime dæmones coguntur. Ipse uero quibus utuntur rationes ac preces, qua ratione ualeant non uideo. Tu uero inquit, qui e limo emeristi, qui sedes, in loco, qui nauigio nauigas, q singulis horis formā commutas, & in singulis zodiaci signis cōmutaris. His enim orationibus atq; hymnis uisui hominis dicunt deum se subijcere, nescientes, q̃a imaginationis suæ passionem illi attribuunt. Si uero hæc symbolice dicunt, q̃a uirtutum signa suarum sunt, expositionem nobis horum signorum afferant.

*non sunt dii
sed uirtutes*

afferant. Non enim passio certe solaris aliquo modo credi potest. Nam si Solis esset quemadmodum eclipsis, sic ab uniuersis hoibus uideretur. Barbara ꝛo uerba, & quae nihil significant, quod sibi uolunt. Nam si ad uerborum significationē deus respicit, quacunque uoce eadem res significat, mouebit, non enim Aegyptius erat deus, si autem Aegyptius fuit, sed tamē nō Aegyptia lingua, imo uero nec humana omnino utitur. Quare aut magorum malignitate haec omnia sunt excogitata, qui nostras passiones deo attribuere ausi sunt, aut aliter homines de deo cogitant, quam rei ueritas habeat. Et post pauca. Falsum ergo omnino esse uidet, quomodo necessitas deo possit inferri, nec enim permulcet nec cogitur deus. Ita frustra per hanc, ut ipsi dicunt, sapientiam, de inueniēdo fugituo seruo, de pēdis emendis, de uxore ducenda, diuinū intellectum perturbant. Haec ab epistola Porphyrii sumpta sufficiant.

Quod dii gentiū magicas artes docuerunt. CAP. VII.

Magicae autem artis ipsi dii gentiliū & inuētores & doctores fuerunt. Vnde namque homines, quibus demones coguntur quae ab ipsis daemonibus discere potuissent. Neque putes id ita a nobis dici. Nihil enim nos harum rerum scimus, nec scire uolumus. Sed ad redarguendum errorem gentilium, & ad defensionem nostram idem ipse Porphyrius testis citetur, qui in libro de Responsis, his uerbis utitur. Nō autē solum felicem conuersationē suam, uerum etiam quibus rebus gaudeant, & quibus illi gentes dii hominibus significarunt. Et ad haec quibus rebus cogant, & quae sibi offerenda sunt, & quos dies uitare oporteat, figuras quoque ipsas simulachrorum quales esse debeant, & in quibus locis ipsi uersent, & omnino nihil est, quod ab ipsis diis homines non didicerint. Quam rem cum multis approbare possumus, paucis tamen erimus contenti. Primum enim Proserpinae responsa de simulachris, quomodo & ex qua materia facienda sint, his uerbis Hecate declarat.

Quale mihi facias simulachrum aduerte docebo.
 Siluestri cape nata loco atque absinthia circum
 Ponito, tum totum calato & pingito mures
 Qui soleant habitare domos, pulcherrime sunt
 Hec ornamenta, atque animo gratissima nostro.

Tū myrrha

Tum myrrham, thus, styracem, ipsorumq; cruorem
 Conterito pariter murum, sacra desuper inde
 Verba cane, tot uero adhibe muresq; reponē,
 Quot mihi tu esse uides formas, tum summito laurum
 Exq; eius trunco uaginam aptato, piasq;
 Tunc effunde preces simulachro & debita solue
 Vota, hæc si facies per somnum meq; uidebis.

His alijsq; huiusmodi magnus apud gētes philosophus, theologus/
 q; mirabilis, secreta deorum mysteria, sublimia atq; arcana ostēdit,
 quibus dæmonum uirtus & malignitas profecto manifestat. Quid
 em̄ profunt maleficæ istæ artes, aut quam utilitatē inanimata nobis
 simulachra afferunt? Quid autem oportet magicas artes insequi, si
 uirtus & philosophia ad felicitatē sufficiat? sed uideamus qualia sint
 quæ subiecit, characteres & inqt figuras non parum a deis diligi Pro
 serpina his uerbis significauit.

Quisnam hominum formas aeris neglexerit unquam,
 Aut auri flaua, aut argenti candida dona?

Quis non miratur? quis non hæc ipsa deorum?

Nō autem solum figuras a dijs peramari, sed ip̄os etiam circumscri/
 bi docuit. Contineri enim eos ait in consecrata imagine, quasi in sa
 cra quadam terra. Sacra enim est terra quæ dei habet imaginē, qua
 sublata, illud statim soluit, quo deus continetur. His omnibus opti/
 me astruit terrestres atq; passibiles dæmones a gentibus coli, quos
 non iniuria nos penitus contempsimus. Vides enim a theologis eo/
 rum, & ab illis ip̄is cōcedi figuris, & characteribus eos detineri, cum
 oporteret non alibi, q̄ in animo, nec in omni animo, sed ab omni ma
 cula remotissimo, & omni uirtute prædito eos habitare. Merito em̄
 certe ad talem animum diuinus aduenit spiritus, nec nobis uirtute
 ac pietate præparatis, ad suspiciendum deum magicis artibus opus
 erit. Sed de his satis.

Quod oracula defecerunt CAP. VII.

Nunc autem audias, quæ responsa deorum de deficienti/
 bus oraculis in eodem libro Porphyrius recitat.
 Ablata est Pythij uox haud reuocabilis ulli
 Temporibus longis, etenim iam cessit Apollo.

Clauibus

Clauibus oclusus flet, ergo rite peractis.

Discedas patria, & redeas ad limina sacris.

Opportune istis adijciam illa, q̄ Plutarchus de deficientibus cōscripsit oraculis. Cum igit̃ ait Amonius tacuisset, tunc ego ad Cleumbrotū dixi. Narra nobis o amice si placet de oraculis, de q̄bus apud uos p̄clara dicebant̃. Nunc autem omnia extincta esse uident̃. Hæc ego. Tacente autē Cleumbroto, & quasi rubore cōfuso, ac in terrā respiciente. Quid oportet inquit Demetrius de illis quærere, cum omnia fere hic præter unum uel ad summum alterum defecisse perspiciamus. Quare cōmuniter inter nos cōsideremus, quanā de causa oracula deorum sic debilitata, imo uero extincta sunt. Non enim ignoramus Boetiā multiuocam propter multitudinē oraculorū appellatam fuisse, q̄ omnia quasi aquarū fluentia deficcata sunt. Nullibi enim nunc q̄ in Lebadia Boetiæ oraculū in illis partibus inuenitur. Cætera q̄o uniuersa uel silent, uel penitus desolata ruerunt.

Quod gentiliū dæmones mortales sunt CAPVT. IX.

AD hæc alia quoq̄ subiicit Plutarchus, q̄bus gentiliū dæmonas mortales esse ostendit. Non enim inquit male mihi dici uidet̃ non deos, sed ministros deorū dæmonas oraculis præesse. His autē dæmonibus errores & calamitates attribuere, ac deniq̄ mortales esse opinari barbarice dictum arbitror. Interrogauit igit̃ Cleumbrotus Philippum, quis & unde adulescens esset. Cumq̄ audisset, neq̄ nos ignoramus, inquit o Eracleo in absurda q̄ba nos incidisse. Sed nō possumus, cum de magnis rebus dicat̃ audacter magis q̄ uere subiectis principijs recte ad ulteriora procedere, nec credo te fugere datum esse abste quod negaueras. Concedis enim dæmones esse ministros deorum. Quid autem inter hos & deos intererit, si utrisq̄ incorruptibilitas & impassibilitas essentialiter inest. Ad hæc cum Eracleo silentio cogitaret, malos quidem dæmonas esse ait Philippus, nō solum Empedocles, uerum etiam Plato & Zenocrates & Chrysippus scripserūt. Democritus autem cum deprecetur bona sibi apparere demonia, ostendit non ignorasse proterua quadam etiam esse profecto. De morte q̄o dæmonum audiui ego ab Aemiliano rhetore uiro prudente simul atque modesto, quem credo multos uestrum cognouisse, quod cum
in italiam

in Italiam pater suus nauigaret circa insulas, quas Echínadas appel-
lant, flatu uentorum deficiente, noctu prope Paxas deuenisse. Cūq;
omnes pene qui simul nauigabant, attentiores uigilarent, repente a
Paxis insula uocem magnam auditam fuisse, qua Thramnus qdam
uocabatur, quæ uox nouitate rei omnes magno pertulit miraculo.
Thranus em̄ ille, q uocabat homo, erat Aegyptius, eius ipius nauis
gubernator. qbus uocatus nihil respondit, tertio x̄o uocatus, morē
gessit uocanti atq; respondit. Illum uero multo maiore uoce sic ex/
clamasse. Quando iuxta paludem fueris, annuncia tunc Pana ma/
gnum mortuum esse. Quare audita, magno dicebat Epitherses (sic
enim Aemiliani pater appellabatur) omnes terrore perculsos fuisse.
Cumq; dubitarent utrum obtemperandum esset illi uoci, an non,
hoc Thramni gubernatoris consilium ab omnibus comprobatum
fuisse. Si secūdi qdem spirarent uenti, nihil esse dicendū, sin x̄o tran/
quillitas maris esset, & uentorum flatus, cum in eo loco essent o/
mnino deficerent, nō esse retinenda quæ audiueret. Cum igitur iux/
ta paludem essent, quia nullus erat flatus uentorum, tunc Thram/
num in mare pronum respicientem, magna uoce dixisse quæ au/
diuit. Magnus Pan mortuus est, quare nunciata, magnus multo/
rum gemitus, immo uero innumerabilium miraculo quodam com/
mixtus, subito auditus fuerat. & quoniam multi fuerant, qui ea in
nauī nauigabant, cito ac facile cum Rhomam uenissent, huiusmo/
di rei rumores uniuersam urbem repleuerunt, & a Tyberio Cæsa/
re qui tūc gubernacula rei publice gerebat, Thramnum accersitū
fuisse, cui rei tantam fidem Tyberius præbuit, ut philosophis, q tūc
Rhomæ reperti erant accitis, diligenter quisnam esset ille Pan, ac/
curiose scrutaretur. Omnes autem illos quibusdam in idem conue/
nisse coniecturis, ac dixisse de illo sibi uideri nunciatum fuisse, qui
a Mercurio & Penelope natus fuit. Cum hæc Philippus dixisset,
nonnulli eorum qui aderant, eadem ipsa ab Aemiliano sene audis/
se testabantur. Tunc Demetrius ultra Britanniam inquit, mul/
tas esse insulas desolatas, quarum aliquæ dæmonibus, ac heroi/
bus sunt dedicate. Nauigauī autem ipse inquit auxilio regis uiden/
di gratia ad proximam Britanniae insulam, ubi pauci quidem inco/
læ, omnes uero sacrosancti a Britannis habentur. Cumq; ibi essem,
magna

magna tēpestas in aere commota, nimbis & fulminibus omnes ex/ terruit. Quam rem incidisse insulares dicebant, quia ex demonibus uel heroibus aliquis defecerit. Sicut enim lucerna dum ardeat nemini noceat, extincta uero multis, sic magnas animas aiebant, ppitias esse dum uiuunt, dum x̄o extingunt, aut corrumpunt, aut nimbis & grandine, ut modo, aut pestifero cuncta replent ueneno, esseq; ibi narrabāt insulam, ubi Saturnus somno uinctus, a Briareo custodi/ retur. Somnum em̄ quasi nexum ipsi esse iniectum, multosq; cum ipso esse daemones cultores atq; ministros. Hæc Plutarchus. Ani/ maduertendum autē arbitror diligenter, quo tēpore daemonis mor/ tē fuisse dicit. Quippe Tyberij tēpore Saluator & dominus noster cū hominibus cōuersatus, omne daemonū genus ab humana depu/ lit uita. Habes igit̄ etiam a summis apud gētiles uiros nō alio tēpore unquā q̄ tpibus Saluatoris nostri daemones extinctos fuisse.

De uetustorū fallacitate oraculorū ex Tenemeo. CAP. X.

Verum quoniā hæc cunctis nota sunt, ad ea transgredi ani/ mus est, quæ neminē e studiosis fugere possunt. Vetusis/ sima enim deorū respōsa, omnes Græcorū populi, & uni/ uersa solent gymnasia decantare. Ea respōsis delphici A/ pollinis delusus Oenomaus uir apud Græcos tam philosophia q̄ elo/ quentia nobilis, curiose collegit & refutauit. Vtar igitur x̄bis eius, ut uideas gētium deos ab ipsorū gentiū philosophis derisos, oracu/ laq; deorū signēta hominum putata fuisse. Sic igit̄ Oenomaus in li/ bro de falsitate oraculorū conscripsit. Cum fame inquit Atheniēses propter Androgei cādem agitentur, & ad auxilia deorum confu/ gerent, nō ut iustitia & humanitate, aut saltē pœnitentia mētis, quæ cōtritione placādos deos Apollo respondit, sed mortem morti, pe/ stem pesti, crudelitātē crudelitati addidit. Iussit enim singulis annis septem mares, totidemq; foeminas in Cretam sacrificādos mitterēt, cuius rei memoria, immo quadam uestigia uel usq; ad tempora So/ cratis quingentis annis postea durauere. Id q̄ppe fuit, quo mors So/ cratis remorata fuisse dicitur.

Deligite ex omni septem uos corpora sexu.

Atq; ea Mip̄ri regi mandate quotannis.

Per mala sic hæc uestra dei placabitis iram.

Cur

Cur autē o deorū optime si iustissimum fuisse Minoa sciebas, q pri/
mus leges sanxissetur, & apud inferos iudex esse propter iustitiā
credī cōstitutus, tantā ad eum moriturā iuuentutem destinasti: an
ut fame illius officeres? Interfectores enim Androgei nō innocētes
si iustus ille fuit, petiisset. Cur aut si deus ex ambiguis homines ora/
culis in perniciem decaptos, crudeliter & iniquiter intrudis? Croesus
enim impium Lidia a maioribus successione susceptum pietate, in
deos maiores suos statuēs supare, ut eorum patrociniū tutior esset,
te Apollo maxime coluit, templumq; tuum Delphice auro atq; ar/
gento ita ornauit, ut ditissimum templorum omnium & sit & ui/
deatur. Vnde iure tua beneuolētia fractus, aduersus Persas arma mo/
uere statuit, neque id absque consilio tuo. Tu enim ea de re inter/
roganti sic respondisti.

Intrepidus si croesus Alym transmiserit amnem,

Imperium perdet magnum, regnumq; superbum.

Hic responsi ambiguitate tui numinis cultorē, qui te suis operibus
ditauit euertisti, & regnum Lidia, quod longissima successionis se/
rie in eum deuenerat, in Persas transulisti, non sponte opinor. Nō
enim tam pium religiosumq; regem, & praeipue tui amicum deci/
pere unq; uoluisses, sed futurorū ignorantia id factū arbitror. Nam
si tanq; deus futura cognosceres, nō latuisset te non intellectus ora/
culi ambigua Croesum. Miser igit tu, qui Delphos habitās inde ad
uniuersum orbē inania fundis responsa. Insani autē omēs homines,
qui ad te quasi ad ueridicum deū accurrunt, nec me ipsum insanum
fuisse inficior, qui & bis ambiguitate, ne ignorantia tua dicam, de/
ceptus, tertio etiam nō diuitijs aut uana re quapiam, sed quomodo
facilius atq; tutius philosophari possem abs te q̄liui. Sed mea omit/
tenda forsan sunt, alienaq; simul, q̄ temporibus nostris efficiens, o/
mnia cōfundis. Antiquissima yō, quae uniuerfis patent omnino p/
dicanda. Magno Xerxes terrestribus copijs atq; naualibus in Græ/
ciam impetu ferebat. Quare Athenienses, qbus maxime infensus
erat turbati, cum nulla salutis spes sibi aliunde restaret, ad te Delphi/
ce confugerunt. Quid autem tu, num amicos atque cultores tuos
defendisti, minime? sed ligneo muro munitos, derelicta urbe fu/
gere consuluisti.

I Effu/

Effugite externas mundi, & penetrare sub oras
 Ne miseritardate, feret fuga sola salutem.
 Non saluum caput ullius, non pesve, manusve
 Villa nec in reliquo pars denique corpore salua
 Curribus ecce furit uectus de gente Syrorum
 Mitis erit nulli, rapiet ferus omnia maiors.
 Non templis diuum parceret, non moenibus urbis,
 Cuncta igni consumet, an ipsa exterrita magno
 Sudore aspicietis superum simulachra maderet.
 Haec ne diuinatio est: Nemo profecto conditionem illorum tempo-
 rum perspiciebat hoc ignorasset. Sed quid deinde sequitur.
 Post multas tandem prostratas Iuppiter urbes
 Ligna moenia dat pallas, quam condidit urbi,
 Vnde optata salus felix & palma sequetur,
 Si tantum pugnam non expectarit equestrem.
 Tu uero Salamis, uel cum successerit aestas,
 Vel cum tristis hyems, proprijs priuabere gnatis.
 Quo pacto si Apollo futura quasi praesentia praeuidere potest, am-
 suram sciebat filios Salamina, utrum quo hyeme quando Cerealium se-
 mina iaciuntur, an aestate, quando metuntur ignorabat: quia uideli-
 cet certum erat non potuisse illos ingenti Persarum exercitui resiste-
 re. Quo autem tempore aggredierentur, maleficus ille, qui haec omnia
 responsa fingebat, minime scire poterat. Simili ratione ruinam ur-
 bis Atheniensium praeuiderat, ac ideo fugere illis nauibus, quasi li-
 gneo munitos muro consulebat, quod etiam Themistocles huma-
 ni uiribus ingenij praeuiderat. Sed antequam tu auctoritate tua popu-
 lum mouisses, persuadere non poterat. Nunc quid hac de re queren-
 tibus Lacedaemonijs responsum fuit, uideamus.
 Qui spartam antiquam colitis uel moenia uestra
 Aspersis deuicta cadent, uel regis adempti
 Herculis mortem grauiter plangetis amaram.
 Haec certe si quieto tempore cecinisses, omnibus friuola uisa fuisset,
 sed terrore factum est, ut ignorantia tua lateret. Non enim solu-
 uaticinia, uerum etiam aruspicia, & autum uolatus atque cantus in ta-
 libus solent temporibus facile credi. Considerasti enim urbe prostrata
 regem

regem quoq; non euasur. Sin autē rex egredereē casurum illū ne/
mo dubitasset, qui & multitudinem hostium & uirtutem Lacedæ/
moniorum non ignoraret. Ita fieri posse coniecisti, ut perterriti ho/
stes, admiratīq; animos hominum cōsiliū aggrediendæ urbis re/
linquerent, quam si tamen capissent ac diruissent, rex etiam euade/
re non poterat. Rege interempto, posse urbem euadere sperasti, ac
ideo ita ex ignorantia disiunxisti, ut quoq; res se uerteret, ueridicus
uidereris. Prætereo multa, quorum ambiguitate magnas urbes ple/
rumq; scimus euerfas fuisse. Nihil em̄ unquam hominibus hæc de/
orum responsa contulerunt, offuerunt uero sapius, alios in alios cu/
piditate ac spe uictoriæ Apollinis autoritate concitantia. Sed au/
diamus quid Lycurgo respondit.

Chare Ioui magno qui templa ad nostra Lycurge

Venisti. chare & cunctis dilecteq; diuis

Tene hominem appellem ne deum: sed quando sacrarum

Cura tibi tanta est documenta exquirere legum

Te potius natum caelesti ex stirpe putarim,

Has autem concedo libens cognoscere binas

Prima uias opus est, bina & uestigia uitæ

Humana, quarum una fouet, lætaq; fouetur

Libertate homines, semper contra altera tristi

Seruitio & turpi premit, hanc ignauia uecors

Seditioq; parit, pax illam dulcis amorque

Hanc igitur fugiet, illam sed quisq; sequetur.

Quæris an deus sit, & deum potius fore putas, etiam ne conijciens il-

lum propter uirtutem futurum memoria: Leges autem illi eas con-

cedis, quas anicula quoq; mediūssidius & mancīpīa nō ignorant.

Quis enim uirtute atq; cōcordia ciuitates crescere, cōtrarijs liberta-

tem amitti ambigeret? Sed doce, quomodo fortes, quomodo con-

cordes ciues erunt, nec mortales homines uelis hæc uidere, quæ tu

nescias. Nō autē de rebus publicis atq; grandibus solum, sed priua-

tis etiam ac leuioribus inutilia dabant responsa. De ducenda enim

uxore interrogatus respōdit, Argiuam eligito puellam, de filijs au-

tem Neue Labdacides uxor pariet tibi perniciosum, de migratiōe,

ad aureos migrate uiros, de inani gloria.

Excedit

Excedit cunctas exculta pelasgica tellus,
 Thraces equis praestant, uirtus sed maior eorum
 Est hominum, qui pulchrae arethusa eurgite potant.
 Non uidetis certe o Apollo aruspibus & auguribus melior. Mul-
 to enim te Socrates praestantior, qui cum ab eo quidam quereretur, duceret ne
 uxorem, utrum facies inquit, poenitebit. Ille vero quod filios desiderabat,
 dixisse fertur, non recte ipsum facere, quod de habendis cogitet libe-
 ris, cum potius cogitandum sit, quomodo si dabunt, debent governa-
 ri. Ei uero qui patriam deserere uolebat, quoniam infeliciter in ea
 degeret, non proba ipsum agitare respondit consilia, patriam enim re-
 linquebat, sed suam morositatem quae faciet, ut apud alios quoque non
 prospere uiuat, secum afferebat. Tu autem o Apollo non modo uo-
 catus, sed etiam sponte nonnullis consuluisti. Nam Atheniensibus ni-
 hil petentibus uiginti ante uiginti post caniculares dies opaca in
 domo Dionysio uti medico consuluisti, nec praclarum quid, sed quod
 uel mediocriter peritus medicus sciret protulisti. Quod uero seni
 cuidam si liberos procreare uellet, iuniorum ducendam uxorem re-
 spondisti, quidlibet, id qui naturae uires ac aetatum considerauit,
 non peius te ipso uideret.

Quod malefici uates partem quaestus petebant.

CAPVT XI.

CUr autem ei sapientissime deorum Charialo ac Archelao La-
 cedamoniorum regibus multo utilius fore respondisti, si
 agri quem bello acquisuerint, mediam Apollini partem attri-
 buerunt. Cui porro alteri Apollini tribueretur? Non enim tibi
 petebas, neque ita ego te imprudentem audeo dicere. Sint haec.

Quod Poetae responsis laudabantur quasi diuini.

CAPVT. XII.

Archilochum autem poetam omnium poetarum petulantissi-
 mum, quod de mulieribus ea scripsit, quod nemo frugi aequo ani-
 mo audiret, & Euripidem a Socratica philosophia impro-
 batum, & Homerum, quem Plato tanquam inutilem a ciuitate
 sua reppulit, laudibus ad astra tulisti. Archilochi enim patri de filio qui
 renti dixisti, Praclarus hic inter homines erit o Thelesicles. Simili-
 ter fere de Euripide. Nasce tibi filius Mnesarchides optimus atque
 glorio-

gloriosus. Homerum autē & felicissimū quasi deum, & miserę, quoniam in agēda uita nō paruos tulit labores pronunciaſti. Quid igitē erat, quo immortalitas tibi Archilochus dignus uidebat? Dic quę ſo abſq; inuidia, ut mirabilē eius uirtutem etiam nos imitati, ad cœlum ſimiliter cōſcendamus. An uituperandas om̄es mulieres putas, q̄ nobis nubere nolint, ut Archilochus fecit? Sed ppter carmina uidelicet tibi placuit. dij em̄ & uiri diuini carmine utunt, nec domus, nec ciuitas aliqua, nec natiōes ſine carmine pbe gubernant. Quare qui eum occidit Archias a tēplo, quaſi ſceleſtus exire abs te iuſſus eſt, Muſarę enim occidit amicum. Qua ȳo uirtute dij Euripidē admirati ſunt neſcio, niſi coronas ac plaudentia theatra ſoleant admirari, an q̄a publicę in arce Athenienſium cœnaret? an q̄a Macedonum populi eum laudabāt, cœlo dignum iudicaſti? Homerum ȳo cur deum, cur felicē fore putabas? cui de morte interroganti reſpondiſti, patriam quære. Nam hanc mater tibi, nō pater dedit. Sed non procul a Minois tellure inſula eſt, in qua tibi erunt ultima fata, cum adoleſcentium abditum ſermonē audies. Graue nanq; o ſapientiſſimi uiroꝝ, deorum uolui dicere, graue inquam eſt, ſi neq; ubi natus eſt, neq; ubi moriet ſciat Homerus. Simileq; mihi uidet ac ſi Scaraheus uehemētia uentorū a ſtercore ubinatus eſt, ad alia ſtercora latus Delphicū Apollinē interrogaret, quonā e ſtercore natus eſſet, & in quo deniq; moreret. Sed de Poetis haſtenus.

Quod Athletę diuinis honoribus authoritate Apollinis afficiebantur. CAPVT XIII.

TV uero nō Poetas ſolummodo, ſed pugiles etiam atque Athletas in deorū tuis oraculis honores conduxiſti. Vti nam cum mare metiri poſſis, & harenarū numerum non ignores, ſurdos intelligas, & mutos audias, hæc om̄ia neſcires, & illud probe teneres, q̄a pugiles a calcitrantibus nihil differunt. Sic em̄ aut aſinos quoq; deos putares, aut Diomedem pugilē, nō quaſi deum honorares. Vltimus heroum Diomedes, quē uenērator ſacris. Cur em̄ o Græcorū interpres, ut Plato diſcit, ad cœlum illum hominem rapuiſti? An q̄a uno ictu in olympico certamine aduerſarium deiecit, apertisq; pectoribus eius, manu pulſionē abſtraxit? O rem mirabilē. An q̄a quattuor talentis damnatus nō tulit, ſed

I iij mœrore

moerore ac ira commotus, columnam qua domus sustentabatur ubi iudicum filij docebantur, subtraxit, miseramq; omnes morte cōfecit. Sed illud forsan admiraris, quia in loculum persequentes fugiens, sacrum ingressus, tegmen oculi sic apposuit atque tenuit, ut inde nō potuerit abstrahi. Ideo ergo deus & non mortalis, ideo uirtutē eius dñi admirati in cōelum ipsum sicut Ganymedem rapuerunt. Sed illum pulchritudine persuasi, hunc robore corporis, & quia uiribus bene usus est. Cur non de asinis quoq; bene calcitrantibus, ut de pugilibus oracula reddis? Præcipuus deorum Siluester asinus nō Diomedes, quē uenerator sacris. Quippe & Diomedē & multos alios, si calcibus secum certaret, omnino superaret, ipsum etiā pugilē Thasiū ad barathrum de cōelo calcibus facile deiceret. Credamus em̄ deo, quod etiam Thasius ambrosia nectareque deorum in cōelo utatur. Nunc demum intelligo diuinum quid esse caelestibus uti. Quod si philosophi omnes intellexissent, omni uirtutis genere spreto, Thasium pugilem imitati fuissent, cui immortalitatem quidem, ut Diomedei dñi nō concesserunt. Sic autem honorarunt, ut cum aenea statua eius, quasi animata super pulsantem hostem ceciderit, cumque Thasij quasi diuinarum rerum ignari scelus illud putassent, in mareq; statuam idcirco proiecerint, dñi commoti, ingenti annonae penuria eos uexabant. Tu autem Apollo quasi deorum humanissimus ambiguum, ut Soles, auxilium eis praeuisti sic dicens, Reductis in patriam exulibus, Cererem metetis. Thasij quoque quasi maiori cure deorum humanitati exules quam statuæ forent, restituerunt eos in patriam, & nullam utilitatem consecuti sunt, donec quidam uidelicet sapiens pugilis demersam statuam intelligi per oraculum exposuerit, qua restituta, fecunditas agrorum Thasij restituta est. Simile qd Loris accidisse fertur, qui cum Eutyculem quasi proditionis conscium in carcerem intruissent, & post mortem eius statuas dehonestarunt, fame laborantes oraculum acciperunt, ut dehonestatū honorarent, si agros non frustra uellent arare. Non minus igit Athletas dñi uidētur diligere, quam boues saginati ab hominibus diliguntur, quibus sacrificatis, tu Apollo placari soles.

Quod etiam Tytannis Apollo adulabatur.

CAPVT XIII.

Quid

Quid autem dicam, quod crudelissimis etiam Tytānibus sic adularis, ut summos viros putare uidearis? Quid enim ais de Cypselo. Felix hic uir Cypselus eacida. Quomodo autem si Cypselus felix, Phalaridem, cuius ille similis fuit, beatū fuisse negabimus, imo vō uideo quārōne Phalaris etiam tibi ac Ioui placuit. Sic enim ipsi quoque respondisti. Apollo Iuppiterque pater uitam Phalaridi prorogauit, quia Caritona & Menalippum humanissime tractauit. Nam cum illos insidiantes sibi capisset, patientiam quam dum torquerentur ostenderunt admiratus, dimisit.

Quod ligna & lapides adorandos Apollo consulebat.

CAPVT XV.

Methymnensibus autē perutile fore asseruisti, si ligneum Dionysi caput colerent. colunt enim certe Methymnenses ligneum Dionysi caput tibi hortanti persuasi, alij vō lapideis, alij aneis, nonnulli aureis, multi argenteis simulachris sacrificant. Triginta deorum milia in terra esse censebat Hesiodus. Ego autem multo plures lapideos atque ligneos hominū creatores ac dominos esse uideo. Sed tibi o Appollo mirabile uisum est, quod ligneum humani capitis simulachrum dum iactum traherent Methymnenses extraxerunt, colendumque illud diuinis honoribus esse respondisti. O rem mirabilem, ex profundo maris ita repente retibus annexum Dionysi caput profiliuit. Hec Oenomaus.

EVSEBII Phamphili Liber Sextus.

Vnc in hoc sexto euangelicæ præparationis uolunt mine falsitatem oraculorum a falsa de fati opinione profluxisse, neque aliunde quam celestium motu corporum diuinationem illorum coniectura colligere etiam fuisse ostendemus.

Quod quæcunque dii gentium præuidebant celestium motu præuidebant.

CAPVT .I.

Adit ergo rursus magnus apud gentes Porphyrius, qui in libro de oraculis manifeste hoc his uerbis aperit. Quæcunque inquit dii fatata prædicunt, Stellarum ino-

tus

tus ita futura significant, quod omnes & maxime Apollo multis responsis aperuit. Cum enim ab eo quæreretur, marem ne an foeminam in utero habēs mulier parere; foeminam respondit, idque a cōceptionis tēpore pcepisse declarat dicēs. Nō sperato marem Phœbe cū Ararē Cypriæ radijs tenebra. Aegrotatiōes etiā Stellarū cursu p̄dicabant. Malis enim pulmonē agitari humoribus respondit, quā salebris Saturnus p̄meretur, & in alio respōso, Fatatus tibi adest dies, quē Saturnus Maiorūq; simul statuerūt. His abunde intellectum puto nō diuina quadā uirtute, sed caelestium motus obseruatione ac ratione mathematica gentium deos futura cognouisse. Ita nihil diuinius quam homines afferebant.

Quod uoluntates hominū satis agi arbitrabant, libere negātes arbitriū, idque deorū cōsilijs p̄suasi. CAP. II.

Quare modo attente cōsydera, quod nō solum exteriora, & quae in potestate nō sunt, uerum etiā uoluntates hominū fatatas arbitrabant. Sic enim ipse Apollo cū de milite quodam interrogatus esset, quare tā periculosa rei studeret, respondit dicēs. Mars eum genethliacus cōcitāt, adeo autē generosi quidam illi dij fatatū extulerunt, ut nec tēpla sua defendere se posse a fulminibus cōfiterent. Quae igitur spe uota illis redduntur, aut cur pie colēdi adorandique sunt, quae sibi ipsis sufficere nequeunt. Quae omnia oraculo suo his p̄bis adito Apollo cōfirmauit.

Vos ab erictionij generati sanguine magni
 Qui quando structura cadet pulcherrima templi,
 Percupidi scire haec oracula nostra petistis
 Cum ualidi magno uenti cum frigore surgent
 Compressus cum fulminibus ruet undique crebris
 Exilietque aether, quae templa excelsa deorum
 Sub medijsque undis naues multasque cremabunt
 Atque altos ferient montes, ipsosque fugabunt
 Pastores trepidos, speleaque poscere cogent.
 Tunc quoque terrifico percussus hoc fulmine templum
 Ardebit, sic stat fatorum immobilis ordo
 Ferre autem longe praestat quodcunque seueræ
 Et iuxta & stabili statuerunt lege sorores.

Esse

Esse etenim certum, stabile, inuiolabile semper
 Quicquid nent fufis Parcae rex iuffit olympi.
 Si ergo nec templa fua defendere dii poffunt, fed uenire neceffe eft,
 que Parcae fufis funt euoluta, qd oportet deos aut colere, aut de fu-
 turis interrogare, fi tam bonorū q̄ cōtrariorū caufa neceffitas erit fa-
 talis. Erit igitur hæc neceffitas dijs om̄ibus fpretis, fola ueneranda.
 Quod fi Parcae dñs Iuppiter eft, q̄ quodcunq; fufis Parce conuol-
 uent, immobile fore ftatuit, cur nō ceteris omnibus relictis, folum il-
 lum deum, & folum bonorū largitorē magna p̄dieas uoce: p̄fertim
 cum ipfe folus confilia Parcarum, ut alibi dicis, mutare facile poffit.
 Vera igitur ratio illum efle deum, illum fequēdum atq; colendum
 folummodo aftruit.

Quod facta magica ui folui poffe Apollo refpōdit. CAP. III.

Contra ꝑo Pithius Apollo maleficis artibus fata folui cō-
 tendit. Cum enim q̄reret qdam, cur ineptus ad rem quā/
 piam ab Apolline iudicatus efferet, quidq; faciēdum efferet,
 ut quali aptus fufciperet, fatorū impediri uī eum refpon-
 dit, quā magicis artibus effugere poterat. Vnde aperte patet magi-
 cam diuinitus autē hominibus cōceffam, ut aliquo modo fatum re-
 pellerent. Hæc Porphyrij nō mea funt. Qui autē re magica fata ho-
 minibus foluēda confulat, quomodo ip̄e qui deus eft, fatatum tem-
 pli nō reppulit incendium? Nobis autē illud etiam confyderandum
 eft, quam dignus dei appellatione ille fit, qui non ad philofophiam,
 fed ad malas artes homines hortatur.

Quod Apollo nonnunquam mentiri fe fatebatur.

Porphyrius autē mentiiri quoq; deos fatef, exquisitam futu-
 rorum cognitionē dicens nō hominibus folum, fed multis
 etiam deorū incōprehensibilem efle, unde interrogati, non
 fponte mentiunt inquit. Quare p̄dicere folent nō poffe ue-
 re ferespondere: homines autem ex amentia perfeuerantius cogūt
 ut refpondeāt. Appollo igit̄ delphicus cum huiufmodi cœli ac cōti-
 nentis affectio efferet: ut uerum p̄uidere nō poffet: retine dicebat per-
 uatem uim iftam, & potentia ꝑba hæc nō proferas, falſa dicam ſi co-
 ges. Et in alio refponfo. Nihil hodie inquit ftellarum mihi uia dicen-
 dum præſtat. Deinde cōcludens ait. Manifeſtum iam fecimus unde
 m falſitas

falsitas ad deorum oracula subrepat. Hæc Porphyrius. Nos autē dicimus hinc patere nihil in deorū oraculis diuinum fuisse. Quomodo enim deus, qui natura ueritas est mentietur? aut quomodo boni dæmones falsitate querentes fraudabunt? quomodo etiam homine superior erit, qui stellarum motu impeditur? Sed mortalem qdem hominem, cui aliqua cura uirtutis sit, nulla ratione cogi posse ut mentiaturs nō dubitamus. Nam si etiam uerba & cædem minaberis, nō dubitabit exclamare, ense acue, ignem afferas, corpus meum incidas, totum cremato, stellæ in terram ante descendent, & terra in cœlum ascendet, q̄ falsum a me quicq̄ audias. Deum autem aut bonos dæmonas ad continentis cæli necessitatem ignorantiam suam referentes credemus? minime.

Quod falsa est opinio de fato CAPVT V.

Non enim dii aut boni, sed perniciosi ac nequam dæmones sunt, qui libertatē nostrā destruxerunt, & stellis non exteriora solum, uerum etiam uolūtates nostras cogi nobis persuaferunt. Quod si esset, iaceret omnis philosophia, iaceret pietas, nulla esset laus uirtutis, nullus fructus laborū, nec puniendi essent improbi, nec admirandi studiosi, si non libera uolūta te & nostra sponte susceptis laboribus, sed necessitate fatorum hæc fierent. Ita uniuersam hominum uitam hæc uertit opinio. Nam si euentura omīno sunt prospera uel aduersa unicuiq̄ hominum, est q̄ necesse hæc me agere, & te illa, quid oportet cura laboreq̄ confici? Nam si qui militiam ire cupit, non sponte, sed fati coactus id cupit, & latrones similiter ac adulteri ceteriq̄ nequissimi homines, & econtra modesti & iusti fati compelluntur. Quomodo igitur hoc dogmate imbutus quisquā monenti ac p̄cipienti mentē adhibebit? aut quomodo non exclamabit, non sunt potestatis hæc meæ o doctor, ac ideo quid oportet sollicitum esse, nisi etiam fati hæc mihi sollicitudo destinata sit? Quod si docendi p̄cipiēdiq̄ tibi necessitas instat, frustra tamen doces ac p̄cipis, faciam enim si fata uolunt, imo uero laboradum mihi nō est. Aderit em̄ mihi necessario quod fatatum est, & profecto, qui hortatur & docet, qui peccantes castigat, & probos commendat, is re ip̄a liberum nobis arbitrium inesse ostendens, solo fatorum uitur nomine, similiterq̄ facit, ut si q̄s bonitatē

nitatem naturæ, qua uniuersa gubernatur nequitia appellet, uoca/
 bulo, eodem enim certo pacto cum manifeste omnes non aliunde, sed
 a libera nostra uoluntate admonēdos filios, castigādosq; seruos in/
 ducamur, & sponte nos aliud uelle, aliud nolle cognoscamus. Vhe/
 mēter errat, q̄ hac necessitate fatore fieri cōtendit, & studia hoīum
 retrudit. Exhortatiōe nāq; atq; doctrina bene uitā agi humanā ui/
 demus, q̄ oīa una cū legibus hæc opinio si sibi constet, radicitus euel/
 lit, non em̄ erit opus aut peccantes castigare, siq̄dem coacti fecerūt,
 aut honores p̄bis uiris retribuere, q̄ utraq; p̄fecto uidemus magnā
 uim altere ad improbitatē rep̄hēdendā, altere ad p̄bitatē amplexan/
 dam retinere. Pietas em̄ in deum nonne funditus euertit̄, si nec ipse
 deus nobis, nec pia orationes & cultus eius necessitate iūctis homi/
 nibus pōt p̄desse? Quomodo autē cū sentiamus nostra nos appeti/
 tione moueri, nō om̄ino amentissimum erit ab exteriorē quadā ui/
 quasi animi expertes moueri nos credere? Sic em̄ libera uoluntate
 alia fugimus, alia seqmur, ut quēadmodū dolere, gaudere, uidere,
 audire, non ratiocinando, sed re ipsa cōphēdimus, ita a nostrum
 ipsorū consilio aut fugiendū aut sequendū moueri nos p̄fecto senti/
 mus. Quas ob res rōnalis naturæ libertas iure negari nō pōt. Si autē
 multa p̄ter uoluntatem eueniunt, quibus nonnulli turbant̄, distin/
 guenda res elegantius est, cōsiderandumq; diligentius, quā rōne
 fiant, uidebimus enim non fatore, sed alia quadam atque sublimiori
 prouidentia ratione ita fieri. Age igitur altius rem cōsideremus.
 Vniuersa igitur diuina prouidentia existere ac gubernari, uera pi/
 etatis p̄dicant iura, propria q̄o ratione singula secundum formas su/
 as, q̄dam habitu, quadā natura, q̄dam sensu, alia ratione ac iudicio
 & uoluntate mouentur, & alia q̄dem antecedēte ratione facta, alia
 uero consequente ad ea quæ per antecedentem producta sunt, ua/
 rium totius atq; diuersum constituunt ornatum. Cumq; singula re/
 rum genera propriā naturæ determinatamq; fabricam a prima cau/
 sa cōsecuta sint, hinc libertatis quis naturæ rōnem facile perspiciet?
 cum enim nō simplex quadam res homo existat, sed a duobus con/
 trarijs animo atq; corpore constet, cumq; corpus ex consequēti, ut
 organum animo attributū sit, anima q̄o de intellectus substantia p̄/
 dicente sit rōne creata, & illud q̄dem irrōnale ac mortale, hæc autē
 m̄ ij irratio/

irrationalis incorporea atq; immortalis, cumq; corpore baeluis ani/
mo rationali immortalisq; naturae coniungamur, iure ita compositū
hoc animal cum simplex natura sit, dupliciter diuersaq; uia uiuendi
rationē complectitur. Nam & naturae corporis seruit, & diuiniorē
partem, si se ipsum cognouit, non spernit libertatis suae cupidum, ita
idem & seruit & liberum est, talem enim a deo corporis atq; animae,
quibus ipse sciuit rationibus, coniunctionem homo consecutus est.
Si ergo quispiam quae corporis aut animae nature sunt fati uocabulo
abusus necessitati subijcit/uehementer errat, si enim necessitas, quae
impediri nō potest, fatum esse intelligitur, multa q̄o animae & cor/
poris naturam consequentia impediuntur, infinitaq; forinsecus pre/
ter naturam & animae & corpori accidunt, quomodo fatum & na/
tura idem atq; unum erit? Fiunt em̄ in nobis multa uoluntate, quae
in nobis est, cuiusmodi sunt, quae secundum naturam animae appe/
timus. Multa etiā corporis natura fiunt, alia istis animo dico & cor/
pori accidunt, quae alijs natura cōueniunt, sed neq; animi libertatē,
neq; corporis naturam, neq; q̄cunq; forinsecus accidunt, iure quis/
piam a causa subtrahat. Causa q̄o omnium, & quae libertatis nostrae
sunt, & quae naturae corporis sunt, & quae accidunt extrinsecus deus
est, a quo uniuersa quae sunt producunt. De omnibus omnium quae
sunt scriptura id dicit. Quoniam ipse dixit & facta sunt, ipse manda/
uit & creata sunt. Si ergo cum alia uolumus, alia p̄ter opinionē acci/
dunt nostrā, meminisse tunc debemus coniunctionis huius nostrae,
quae corpore atq; animo cōstat, unde rationalis atq; intellectiua ani/
ma in infantis corpore prae naturā suam irrationalis esse uidet, &
intellectus aegrotatione corporis uersus insanit, & senectute instru/
mentis om̄ibus intellectis, intellectiuae animae uirtus hebetat. Do/
lores rursus p̄ter naturam uehementius corpus urgentes, libertatem
animi deiciunt, quae doloribus uicta, corpus consequitur. Ita patet
ineuitabilia q̄dam uincula libertati animae, partim a natura corporis,
partim ab exterioribus imminere. Sed uoluntas hominis ad tantum
uirtutis interdū peruenit, ut & naturae corporis & exterioribus cum
ctis resistat. Corpus em̄ plerumq; ad Venerem fertur, & anima ha/
bens utens rationis subigit corporis impetum atq; domat, fame, si/
ti ac frigore corpus conficit, & remedia q̄ritat. At uoluntas ecōtra,
ea ipsa

ea ipsa nonnunquam eligit, & ieiunio cæterisque laboribus appetitum carnis frænât. Præterea natura corporis titillatione gaudet uoluptatum, & uoluntas laborem plerumque amat. Multi autem peiora secuti, naturalem usum ad eum, qui propter naturam est, conuertunt, masculi & masculos turpitudinem operantes. Ita non in omnibus ratio uincit, sed interdum ipsa ducit, interdum autem ducit, adeo ut nonnunquam mori melius quam uiuere iudicauerit, proprijs homo manibus se ipsum interimat. Si ergo solummodo ad corpus uniuersa sibi esset cõcertatio, non magna beneuiuendi esset difficultas. Nunc cum hæc uitam deus inter multa cõstituerit, inter homines, inter bæluas, inter ignem etiã atque aquã, continentemque aera, non est sibi solummodo pugnandum aduersus cõiunctam corporis naturam, uerum etiam ad infinita pene exteriora. Crebro enim etiam ciborum & continentis temperies, aut ecõtra, æstus aliaque huiusmodi complura natura quædam facta, nobis autem per accidens ingruentia non parum propter corporis naturam, quæ facile potest exteriores sufferre, uoluntatem hominis perturbât. Ad hæc illi, quibus cum uiuimus uoluntatem plerumque nostram rationibus, aut quouis alio modo ad suam conuertunt, & alias meliorem, alias peiorem efficiunt. Solet enim cõuersatio praua nocere, sicut ecõtra bona prodesse. Bonos quippe mores cõuersatio mala corrumpit, ueluti etiam prauos mores proba cõuersatione corrigunt. Sic igitur rationalis anime uirtus huc atque illuc ab exterioribus fertur. Rursus autem uiribus suis diuinis aliquando superat cuncta, & inuicto robore philosophat. Quid dicam, quod quibusdam sæculis excelsio magnoque animo homines & robustissimis corporibus abundarunt, nonnullis e contra: quæ omnia gubernationi totius aptissime congruentia quam maximum ornatum uarietate rerum faciunt. Omnibus autem simpliciter tam his, quorum nos sumus causa, quam his, quæ aut natura fiunt, aut extrinsecus accidunt, una omnipotens atque omnia penetrans prouidentia dei præsidet, quæ uniuersa ineffabilibus gubernans rationibus, multa etiam eorum, quæ natura fiunt cõmutat, auxiliumque affert, ut ea quorum nos sumus causa & eligamus, & operemur. His omnibus tripartito, ut diximus, diuisis, in ea, quæ in nobis sunt, in ea, quæ secundum naturam, & in ea, quæ per accidens fiunt, omnibusque istis ad uoluntatem dei reductis, nullum locum fatorum possidet ratio. Hinc etiam

m iij unde

unde malorum scaturiat fons aperitur, qui nullum locum habet in his, quæ secundum naturā, aut corpore, aut animo fiunt, sed nec in his quæ forinsecus accidunt. Solummodo autem in libro animi motu, quando non secundum naturam, neque recte mouet, sed a regia exiens uia, sponte (dominus enim sibi ipsi animus est) propter naturam fertur. Cumque præcipuum honorem a deo accaperit, ut liber sit, & sui motus iudex, diuina quidam lex iniuncta sibi naturaliter est, quæ in ipso anteriore recessu exclamat, Via regia perficaris, noli ad dexteram aut sinistram declinare. Via ergo regia recta est, quam uniuersus animarum quasi natura insitam legem auxiliatricem ad opus creator nobis instituit. Sic per legem rectam ostendit uiam, per potestatem vero liberam effecit, ut in ipsa essent uirtutis præmia sine ui aliqua eligere, cum possit etiam contraria male. Ita si proprio motu naturalem despexerit legem, fons uitiorum sponte, non aliunde, neque ulla necessitate, sed libera uoluntate atque iudicio facta est. Eligentis igitur culpa est, deus uero inculpabilis est, nec cum prauam deus, aut naturam, aut substantiam animarum creauit. Cui enim ipse bonus sit, bona sunt omnia quæ ab eo creata sunt. Bona igitur sunt omnia, quæ natura insunt. Vnicuique rationali animæ liberum arbitrium natura insit. Bonum ergo est id ad eligenda bona creatum, ideo quando male agit non est natura culpanda, non enim natura, sed propter naturam malum agit, cum sit electionis deprauata, non naturæ opus. Cum enim uirtus ad eligenda bona inest, si ea non elegit, sed sponte melioribus spretis, mala imitatus sequitur, quis potest eum dicere morbi sui causam non fuisse, præsertim cum insitam atque salutarem legem uolens contempserit. Qui ergo istis omnibus reiectis, a necessitate motusque Stellarum omnia deprehendere putat, nec nobis, sed uirtuti qua omnia mouentur, peccandi causam tribuit, is quomodo non impius atque amens erit. Nam si fortuna & casu absque aliqua prouidentia ferri omnia opinatur, impietatis crimine reus mente captus quoque uidebitur, quoniam pulcherrimum rerum omnium ordinem non perspicit. Sin uero prouidentia dei & optima ratione cuncta gubernari fateatur, quoniam tamen non peccare uisitorum delinquentes concedat necesse est, causamque dictorum diuinæ attribuat prouidentiae, mutato uocabulo necessitatem & fatum ipsam appellans, impius profecto iudicabitur, imo

imo pro pessimus omnium, quia creatore uniuersi, alios ad adulteria, alios ad rapinas, alios ad alia uitia impelli arbitretur. Vnde sequitur, aut hec peccata non esse, aut peccandi causam in creatore referri. Nam siue cum uideatur uniuersa, cunctisque adsit, peccare homines cogit, siue Stellarum motui uim cogendi concessit, ipse certe aut per seipsum, aut per orbem caelestes, quasi per organum nolentes homines ad uitia immittit. Quare non iure homo, sed creator eius peccator erit, quo dogmate nihil sceleratius excogitari potest. Ita qui fatorum necessitatem esse credit, is aperte deum & prouidentiam negat, ueluti e contra, qui deum uniuersis praesse putat, uim factorum omnino destruit. Aut enim idem est deus, quod fatum, aut diuersum. Idem certe non erit. Nam si seriem causarum ineuitabilem caelestium motu effectam fatum esse opinantur, quomodo elementa corporea, unde caelestia etiam constant, priora fato non erunt? & quomodo quod elementis & caelo posterius est, idem erit quod prima causa? Quod si elementa & rationis & animae expertia sunt, deus autem incorporeus & uita & sapientia est, rebus omnibus, & ut sint, & ut bene sint, bonitate sua largiens, non erit perfectio unum ac idem deus & fatum, quod cum caelestia corpora consequantur, eorum accidens est. Si ergo diuersum, quaerendum, utrum melius deo est, an non. Sed nihil deo melius, nihil potentius excogitari potest. Vincet ergo deus, superabit exterminabitque omnino fatum, aut si patietur ipsum extare, cum possit uim eius malignam compescere, ipse ad se ipsum malignitatis causam attrahet, imo pro siquidem creator omnium deus est, fatum quoque ab ipso productum est. Ita nullae uidebunt sibi cure uniuersum esse, cum tamen ab ordine rerum, & alterius ad alteram affectionem, & ab his quae libera potestate animi fiunt, a parte prouidentiae pateant effectus. Nam et si nullae quaedam partim corporis, partim externarum rerum, animum plerumque a uirtute repellat, ad omnia tamen resistit, & inuicta diuino auxilio, libertas humana euadit, quae res certamine martyrum, qui pro euangelica doctrina cuncta libere subierunt pericula, comprobatur. Infiniti pene homines, non solum Graeci & Barbari, uerum etiam mulieres, teneraeque puellae intrepidae cruciatu omni superato, libenter a corpore abierunt. Nec quisque poterit factorum necessitati haec accommodare. Quando enim alias talia caelestium motus effecit

effecit certamina: aut quādo uita hominum ante Saluatoris nostri doctrinam tales luctationes proposuit. Vbi autē doctrina huiusmodi unq̄ fuit, q̄ prauam superstitionem deijceret, & cognitionem ueri dei omnibus immitteret. Quis autē sapiens unquā potuit doctrinā suam ad uniuersum orbem dispergere, & deus uel ab omnibus uel a pluribus credi. Quod si hæc nunq̄ fuerunt, non est certe causarum series, & fatalis necessitas omnium horum causa. Nam si esset profecto alius quoq̄, eandem aut similem Stellarū necessitatē nascens habuisset. Quibus porro satis, Saluator noster deus uerus per uniuersum orbem p̄dicatur, & qui apud Græcos, uel apud Barbaros dīputabantur, non alia re q̄ prædicatione nostri Saluatoris deijciuntur. Quod x̄o fatum uniuersi creatorē ipsum esse confirmauit, qui nullam esse fatorum uim docuit, atq̄ docet, quomodo igit̄ ipsum fatū non esse se ipsum prædicat. Qui autē prædicationis euangelicæ gratia uel certarunt iam multis annis, uel etiam nunc certāt, quomodo ad unam uoluntatē & fidē, & ad eandem uirtutem animi uiuendiq̄ rationem diuersis temporibus, & tam multi nostra memoria compulsi sunt. Quis mentis compos credere unq̄ poterit iuuenes simul ac senes, uiros & foeminas, seruos & liberos, doctos atq̄ indoctos, nō in uno climate orbis, neq̄ in eadē hora natos, sed ubiq̄ terrarū & diuersis tēporibus factis coactos, unam & eandē, nouā atq̄ inauditā doctrinam, & q̄dem cū periculo mortis patrijs ritibus anteposuisse, & ueræ philosophiæ dogmata duriciemq̄ uiuendi, q̄ delitias maluisse. Cæcus profecto de his, ut trito prouerbio dicitur, recte iudicaret, nō necessitate, sed libero hæc fieri arbitrio.

Ipsorum gentiliū philosophorū uerba contra eos, qui fatum esse opinantur. CAPVT. VI.

Lura dicere possem, sed quoniā suis testibus gentes non argumentis nostris cōfundere instituius. Oenomaum rursus audiamus, qui magno animo in libro de maleficis artificibus his aduersus Apollinē uerbis utitur. Sed eas igitur in Delphis tu, neq̄ possis tacere cum uelis, sic Iouis filius Apollo uult modo, nō quia uult, sed quia necessitas uelle ipsum compellit. Videtur autem mihi quopiam in hunc sermonē deductus sum de potestate nostra, quā fundamentū humanæ uitæ multi appellant, diligētius q̄rere, hanc

hanc potestatem nos libertatem nuncupamus. Democritus autem, si bene memini, atque Chrysippus, alter seruam, alter semiseruam pulcherriam omnium humanorum rem conatur ostendere, de qua bustam non multum curandum est. Quod si deus etiam aduersus nos est, quid faciemus? Sed non est æquum uel Apolline repugnante, ueritatem prodere Christo enim Chironis sic respondit. Patria relicta, Euboeam pete, ubi fatatum tibi est urbem ædificare. Quid ais o Apollo? An non est potestatis meae patriam relinquere? quod si mihi fatatum est ibi urbem ædificare, siue tu consulas siue non, & siue ipse uelim siue nolim, omnino faciam, eritque mihi necesse etiam si nolim. Sed forte melius est tibi quam rationibus credere. Aliud igitur afferas, nuncia Parijs o Thestides in Aeria urbem sibi condendam fore. Nunciarem inquam etiam si tu non præciperes, quoniam fatatum est. Aeriam autem Thasum insulam Archilochus Thestidis filius prius appellatam fuisse docuit, & Parijs coloniam illo mittere persuasit, qui uidelicet nunquam id fecisset, nisi tu iussisses. Cur igitur fatatum erat? Sed quoniam ocio si sumus, age nunc mihi responde. Sumus ne ego ac tu aliquid? Sumus certe respondebis. Qua ratione id ita iudicabis? Non aliunde uidelicet quam sensu, perceptioneque quadam nostra. Quod porro quomodo cognouimus animalia nos & ex animalibus esse? Ut ego quidem dico, homines ex hominibus, alter malesicus, alter malefici reidargutor. Ut uero tu diceres, alter homo, alter deus, & alter diuinatior, alter sycophanta. Quod tibi facile concedam, si rationibus ita mihi esse ostendes. Quid ais? An non recte iudicauimus sensu ac perceptione nostra illud intellexisse? Nam si non ita se habeat, quomodo aliquis ad Delphicum oraculum ueniat, nisi sentiat intelligatque alicuius rei indigere? Quomodo autem Chrysippus, qui se in seruitute induxit, id quod dicebat intelligebat? aut quomodo uel cum presente Arcesilao disputat, uel absenti Epicuro responderet, si nec quid sit Arcesilaus, nec quid sit Epicurus omnino præcipit, nec percipere potest, imo uero nec quid ipse sit? Si hæc aduersus uos quispiam diceret, nullo modo ferre possentis. Quare o Democrite, & o Chrysippe, & tu o celestis diuinatior, si molestum uobis uidetur, cum quis intelligentiam atque sensum eripere a uobis conatur, nonne nos quoque moleste ferre debemus, si magni sensum & mentem uestram putatis, nobis autem fati necessi-

n tatem

tatem, nescio quam incutiatis, quā alius uestrum a deo esse asserit, alius ab atomis deorsum latis, ac inde sursum percussis, quē modo coniungunt, modo resoluunt fieri contendit: cum aperte eo sensu ac mente, quo nos aliqd percipimus, nec fugit nos quātum interest inter ambulare ac ferri, aut inter uelle atq; cogi. Quorsum hec? quia hāc nescire uidearis o Apollo, quā sint ea, quorū domini sumus, quae a nostra uoluntate dependent. Hāc certe uoluntas nostra non paucarū rerum principium est. Tu autē cum omnia scias, hoc principium ita te latet, ut quae hinc sequuntur, nullo modo scire iudicaris. Nonne igitur imprudens es, qui Laio respondisti, quia interim eum a filio fatatum esset? Ignorasti quisque, quia uoluntatis suae dominus nasciturus filius foret. Illud porro ridiculum est, cōiunctionem nescio quā esse causarum & seriem. Vtuntur autem sapientiores ratione quadā Euripidis. Laio em̄ aiunt dominum sui fuisse, siue uellet filium procreare, siue nollit, filio ꝑo nato necesse fuisse ab eo interfici, quare potuisse id recte Apollinis prouidentia percipi, uerum filius quoque sicuti & pater suae uoluntatis erat. Et quemadmodum ille dare operam liberis, & nō dare, sic iste interficere & nō interficere poterat. Huiusmodi sunt omnia responsa Apollinis, qui etiā apud Euripidem ad Laio dicit. Vniuersa tua sanguine corruet domus. Series igitur causarum quānam fuit? Cædes patris antecessit, & enigmatis solutione matris nuptias consecutus est filius. Ad hāc aliter nepotum regnum rapuit, alter profugus Adraști filiam in uxorem duxit. Vnde septem duces ridiculose mouentur, quē series ista conglutinauit. Nam si Oedipus regnare uoluisset, aut locastes nuptias reppulisset, quomodo maledictionem illam Euripideam in filios edixisset? Præterea si Oedipodis filij conuenissent simul, uel uicissim regnare, uel si qui profugit, nō ad Argos, sed in extremas terrarum horas abiisset, uel si cum in Argos uenisset, Adraustus ei filiā non dedisset, uel si uxore ducta in patriam reduci non curasset, aut si cuperet quidem ipse, Adraustus uero & ceteri duces contempsissent, aut si cum parati ad pugnam Thebas petissent, timore percussus frater cum fratre conuenisset, quomodo uniuersa domus corruisset? Sed facta omnia sunt ista dices fateor. Non enim rem, sed seriē istam rerum necessariam pernego, quamcunque enim rem mihi ob-
tuleris/

tuleris, simili quodam pacto eam incidere potero, ac ita ostendam nullam esse in rebus necessariam seriem. Quippe cum singula principia & causas rerū agitabilium liberē homines mutare possint, an non intelligis, quia & asinus & canis & pulex proprio appetitu mouentur? Quæ omnia tu nullo modo sentire uideris Apollo, Tibi Iuppiter dedit Locro respondisti, dabitque mala. Non recte o Apollo, non iniuriantem hominem tam male dii tractant. Cur enim Iuppiter huius necessitatis auctor nos ac se ipsum non punit. Ipse quippe necessitatem agendi nobis imposuit. Cur ergo nos plectimur, qui huic seriei resistere nullo modo possumus? Tu quoque ipse uaticinandi inanem artem depone. Erit enim quod fatatum est, etiā si nō prædixeris. Lycinum autem illum, qua ratione laudasti o Apollo? Nam si bonus erat, non illi hoc, sed fatis tribuendum. Si enim omnia necessitate agimus, ut tu prædicas, non sponte, sed uia bonus erat. Quasi quispiam mēte captus formosos laudet, & deformes uituperet, lure namque neque homines dicere possunt. Noluisti nos Iuppiter bonos esse, imo uero etiam coegisti prauitatem amplecti. Tibi autem o Chrysippe atque Cleanthes nulla laus attribuenda est, si boni fuistis, ita uirtutem quidem laudabo, uos autē minime. Quare Epicurum quoque non dignum fuisse assero, quem obprobrijs peteres. Mollem atque iniustum appellas eum o Chrysippe, quod iuris sui nō fuit? Hæc quomodo dicebas, si sponte ipsum peccare non credebas? Hæc Oenomaus, qui tibi si non satisfacit, reliquos philosophos perlegere non graueris. Multi enim atque insignes aduersus huiusmodi dogma scripserunt. Inde igitur aliqua, quoniam multi tam docti quam indocti falsa opinione tenent, sumere statui.

Idem ipsorum gentilium philosophorum uerba contra eos qui fatum esse opinantur.

CAPVT VII.

Primum igitur Diogenianum aduersus Chrysippum adducias. Chrysippus enim & nos causam esse agitabilem, & omnia fieri fato contendens, Homeri testimonio utebatur, quod parum fuisse ab eo intellectum Diogenianus ostendit. Sed Chrysippi quædam prius ponemus, qui in primo de fatis libro necessitate omnia fieri autoritate multorum arguit, & demum Homerum inducit dicentem.

n. h. Qua

Quæ data sorte mihi est nato fors me inuida pressit.

Quæ nato inuoluit filis sibi parca seueris

Quum mater peperit illum. Et alibi.

Non est qui fixas Parcarum auertere leges

Effugere aut possit.

Non recordabat enim inquit contraria istis alibi Homerus cecinisse, quibus & ipse Chrysippus in secundo libro tunc usus fuit, cum multa etiam a nobis fieri ostendere uolebat, quid enim clarius atque acrius illis. Vt caderent tribuit sua certe amentia causam.

Etrursus.

Quam falso accusant superos stultique quærentur

Mortales: etenim nostrorum causa malorum

Nos sumus, & sua quemque magis uecordia lædit.

His enim & horum similibus non esse cuncta necessario & fati faciunda nobis probat, quibus etiam ab illis carminibus paræ ab Homero Chrysippi dogma confirmat. Non enim omnia, sed nonnulla fato fieri uerbis suis Homerus significat. Cum enim dicit. Quæ data sorte mihi est nato fors me inuida pressit. Non omnia profecto, sed mortem fati ac necessario euenire ostendit. Hoc ipsum etiam illud uult.

Quæ nato inuoluit filis sibi parca seueris. Non enim omnia, sed quidam fato destinato necessario sibi euentura confirmat. Illud quoque ab Homero optime dictum est. Non est qui fixas parcarum auertere leges. Effugere aut possit. Quis enim potest quod necessario impendit effugere? Non ergo suffragatur Homerus Chrysippo, uerum etiam refragatur. Ille namque apertissime a nobis multa fieri predicat, necessario autem cuncta fieri nunquam ab eo dictum est. Chrysippus vero necessitate factorum cuncta fieri conatur ostendere. Et ille quidem cum poeta sit, non pollicetur ueritatem rerum docere, sed uarias hominum opiniones plerumque ponit, unde non est alienum ab eo contraria nonnunquam dicere. Philosophis autem & contradicere ipsis turpe est, & poetarum uti testimonio magis quam ratione turpissimum. Putat autem insolubilibus uti argumentis expositione nominum. Fatum enim dicit dictum quoddam determinatumque diuinitus esse. Parcas autem e contrario, quoniam nemini parcant. Sortes, quia ita sortitum unicuique sit, ac ideo tres esse parcas arbitrantur, quia tria sunt tempora in quibus

in quibus omnia inuoluunt. Lachesimeque dictam esse, quia Lanchanim
 grace, euenire per sortem designat. Atropon, quia uerti non possit.
 Cloton, quoniam contorta & coordinata omnia teneat, hoc enim no-
 mina ipsa graeca lingua ostendunt. His nugis fatalem putauit neces-
 sitatem demonstrasse. Ego autem satis mirari non possum, quomodo
 nihil se penitus afferre non sensit. Significant enim nomina quemad-
 modum exposuit, positaeque ab hominibus sint ea de causa, cur igitur
 o Chrysippe uulgares ubique opinione sequeris? An forte, quia omnes
 uulgo ueritatis perspicaces tibi uidentur? Quomodo igitur scripsisti
 neminem esse hominem, qui non aequae ac Orestes & Alemeon insa-
 niat, praeter solum sapientem. Deinde addis unum uel duos aut ad-
 modum paucos sapientes fuisse, opinionesque multorum de gloria,
 de diuitiis, de regno, de uoluptate, quae omnes pene bona arbitran-
 tur, tanquam uulgares refutandas ducis? Aut quomodo omnes pe-
 ne leges male positas a rebus publicis putas? Cur autem tam mul-
 tos etiam libros conscripsisti? Non enim docendi sunt, qui falsas opi-
 niones non habent, nisi forte recte tunc omnes opinari dicas, quan-
 do tecum conueniunt. Cum vero diuersa quam tu putant, tunc furiosos
 appelles. Nam cum te sapientem non nomines, non erit nobis argu-
 mento recte illos sapere, qui tecum conueniunt. Deinde quare o-
 mnes furere dixisti, cum laudare quasi sapientes, quia te sequuntur,
 debuisses? Ad haec etiam si non furere illos ego asseram, cum tamen
 a sapientia longe absint, ridiculosum est propter positionem nomi-
 num eorum uti testimonio, quos non praestantiores teipso, neque sa-
 pientiores arbitraris, nisi forte eos, qui ab initio haec nomina excogi-
 tarunt sapientes fuisse contendas, quod ostendere nullo pacto pote-
 ris. Sed sit ita, quomodo ergo nominibus significatur, omnia simpli-
 citer satis fieri, & non ea solum quae fatata sunt? Nam & Parcarum
 numerus, & nomina ipsarum, & fusus, & glomeratum in eo filum,
 caeteraque huiusmodi ineuitabilem a seculo determinationem cau-
 sarum ostendunt. Quae tamen necessitas earum rerum solummodo
 est, quae necessario euentura sunt, quaeque aliter accidere non possunt.
 Quae uero non quas infinitas esse scimus, earum alias dijs homines
 attribuerunt, alias uoluntati nostrae subiecerunt, alijs natura praest,
 alijs fortuna, quam mutabilem atque instabilem esse uolentes prisci ho-

mines significare in pila sedentem depingunt. An hæc omnibus ita esse non uidentur: Ita quæcunq; fato aut fortuna fiunt, omnia diuinitus fieri arbitrant, quæcunq; autem nos agimus, nostræ uoluntati attribuunt. Quare uides non attestari tibi uulgarẽ hominum opinionem, sed potius repugnare. Paulo post deinde ait. Sed in primo quidem libro huiusmodi demonstrationibus utitur Chrysippus, in secundo uero repugnantia opinioni suæ soluere conatur, quæ nos incipientes cõscripsimus, ut puta studia hominum retunduntur, nec laus aut uituperatio mouere hominem poterit. Quare in secundo libro ait manifestum esse multa fieri a nobis, quæ tamen ad gubernationem totius referantur, ea fatata esse. Utitur autem huiusmodi exemplis. Non inquit simpliciter fatatum fuit uestem te non posse amittere, sed si eam diligenter custodieris, ab hostibus quoq; non capite fatatum est, si hostes caueris, liberos quoq; habere fatatum, si uxorem uolueris cognoscere. Nam ut si quis diceret Milonem inquit pugilem intactum fato certamine abiturum, non recte arbitrareris, si luctaturum eum putares, sic & in alijs res se habet. Multa enim sunt, quæ fieri non possunt, nisi nos quoq; studium conferamus. Ita enim fatata sunt si nos uoluerimus. Miranda profecto est huius sermonis inconstantia. Nam quemadmodum dulce amaro, & nigrum albo, & calidum frigido, contrarium est, sic & fatum libertati nostræ contrariũ. Nam quæ fatata sunt, siue nolis siue uelis, omnino fiunt. Quæ uero in nostra potestate sunt, ea sicut uolumus diligentia nostra disponuntur. Si ergo diligenti obseruatione in ea factum est, ne uestem amiserim, & liberi nati, quia uxorem cognoscere uolui, nec captus ab hostibus, quia fugi, & intactus e gymnasio recessi, quia certare uolui, quomodo fatata hæc erant? Nam si fatata erant, nihil uoluntas mea contulit, & si contulit, non fatata. Non possunt enim hæc simul conuenire. Fatata inquit hæc sunt, nam uoluntas nostra fati continetur. Quomodo inquam fatata sunt, si mee potestatis est pugnare & non pugnare? Sed non contineri fati uoluntatem nostram, uerbis quoq; supis aperitur. Habebis enim filios inquit, si uxorem cognoscere uolueris, si nolueris igitur, nõ habebo. Hæc ita dicere in rebus fatatis non possumus. Non enim morituros omnes homines, aut nõ morituros, si hoc uel illud fecerint, sed simpliciter morituros dicimus.

mus, susceptibilesque doloris esse simpliciter dicimus, siue uelint, siue non. Quare patet quando aliquid fit, quia nos operam dederimus a nulla causa contineri, sed nostra id esse potestatis, quod si ita est, nulla serie causarum a sæculo continebatur, nisi forsan ipsum quoque uelle ac nolle fatatum in nobis sit, ut necesse sit uelle aut nolle uxorem cognoscere. Nulla igitur in nobis potestas esset, nisi diligentia mea uestis saluaretur, & si amitteretur, omnis ego culpæ profectio expers, quemadmodum nulla dignus laude, si saluaretur. Hæc Diogenianus. Nunc Aphrodisium audiamus Alexandrum præclarum in philosophia uirum, qui in libro, quem de fato ad Antonium edidit, his uerbis Chrysippi dogma refutat. Omnium quæ fiunt inquit quattuor sunt causæ, ut diuinus Aristoteles demonstrauit. Causarum enim quædam efficientes, quædam ad materiam reducuntur, quædam ad formam, quædam finales sunt. Finalem autem causam dicimus cuius gratia quauis enim non omnia quæ fiunt quattuor his causis egeant, nulla tamen res quaternarium causarum numerum excedit, uerum ut res apertior fiat, in re aliqua ista consideremus. Statue igitur causa efficiens artifex est, quem statuarium appellamus. Aes uero aut lapis, ut materia. Species vero aut forma, quæ huic subiecto ab artifice imponitur, etiam causa est. Nec istæ tres solummodo causæ sunt, uerum etiam non minus finis, cuius gratia facta statua est. ut uerbi gratia ad quendam hominem honorandum. Nam absque aliqua huiusmodi causa non esset facta profecto statua. Cum igitur istæ causæ rerum sint, ac inter se manifestissime differant, quauis in nonnullis concidere uideantur, factum ad efficientem causam, non iniuria reducimus. Nam ad ea quæ fato fiunt, ita se habent sicut ars ad statuam. Quare si aperte uidere uolumus, utrum cuncta, an quædam fatata sint efficiens nobis, causa diligentius est consideranda. Omnium igitur quæ fiunt, quædam alicuius gratia fiunt, cum efficiens ad finem aliquem tendens ea faciat, quædam nullius, ut barbæ tactus, manus nonnunquam extensio, & similia, quæ quoniam sine aliqua intentione terminere fiunt, omnino relinquenda sunt. Quæ autem alicuius gratia fiunt, alia natura, alia ratione fiunt. Nam & natura certo quodam ordine ad finem peruenit, nisi impedita fuerit. Cum autem finem consecuta sit, cessat motus, ratio etiã nihil frustra facit, sed ad eternitatem
n iij tum

tum semper mouetur finem. Ratione autem fieri dicimus, quando qui facit cogitatione quæ facturum est prosequitur quæ sunt, quæ artificio, & quæ uoluntate fiunt. Inter hæc & ea quæ natura producit id interest, quod naturalia in se ipsis principium atque causas generationis habent, & fiunt quidem ordine, sed natura faciens nulla utitur ratiocinatione. Quæ uero arte ac uoluntate fiunt, foris habent motus principium, & facientem causam, non in ipsis productionibus suæ faciendis præest cogitatio. Fortunam autem & casum ad eam reducimus, quæ alicuius gratia fiunt. Differunt autem ab his quæ præcedenter alicuius gratia sunt, quoniam in illis quæ finem antecedunt, ipsius finis gratia fiunt. In casu autem atque fortuna, quæ ante finem sunt, alterius gratia fiunt. Accidit autem eis, cum alterius gratia fiunt quæ si finis, quod a casu & fortuna factum est. Hæc cum ita se habeant, considerandum est, ad quasnam efficientes causas connumerare factum debemus, an ad eas reducendum est, quæ nullius gratia, sed factum ad finem aliquem tendere omnes dicimus, quamobrem in his quæ alicuius gratia fiunt, collocandum est. Hæc cum primum ita paratus sit Alexander, multis deinde argumentis ostendit, nihil aliud esse fatum, aut fataum quam quod natura sit. Nullo enim modo inquit ad rationem & uoluntatem nostram reduci fata possunt. Præter naturam etiam fieri nonnulla ostendit, cum interdum accidat impedimento quodam naturam detineri. Si ergo præter naturam quædam fiunt, profecto si natura fieri est fato fieri, fient etiam præter fatum. Videmus enim inquit corpora humana ægrotationibus alijs aliud secundum particularem eorum naturam esse subiecta, nec sumus nescij huiusmodi naturalem corporum dispositionem diligenti norma uiuendi, & medicorum arte & deorum consilio in melius uerti, quod similiter animo quoque accidit. Nam præter naturalem inclinationem eius quam complexionem corporis habet, exercitio atque doctrina melior saepe fit. Vnde cum Physiognomo Zopyrus turpia quædam de Socrate & a uirtute aliena ipsius dixisset, a multis idcirco derideretur. Non erat Socrates respondit Zopyrus, huiusmodi enim natura essem, nisi naturam philosophia superassem. Huiusmodi ergo ait esse, quibus natura præest, quæ naturalia nihil a fatis differre ostendit. A fortuna uero ea fieri ait, quæ nullo modo intenduntur, quando alterius gratia

gratia quædam fiunt, & aliud accidit quod ab initio nec sperabatur quidem, ut si quis fodiens thesaurum inuenerit, cum huius gratia non foderet, & equus casu saluus, quando non huius gratia, sed alimentum cupiditate hostes fugiens, domum redierit, quæ omnia fato non fiunt. Sunt autem inquit causæ quædam hominibus penitus ignotæ. Nonnulla enim suspensa morbos aliquos curare dicuntur, in quibus nullam certam habemus causam. Incantationes etiam maleficę artes, quam causam habeant, incertum est. Sed præter hæc sunt quædam, quæ ad utrumlibet contingentia dicuntur, quæ fato fieri omnino negamus, ut mouere pedem, læuare supercilia, tacere, loqui, ceteraq; huiusmodi innumerabilia, quæ fati fieri nullo modo dici possunt. Non enim quod fatatum est, contrarium suscipit. Præterea consilium hominis frustra non est, esset autem frustra, si homo necessario ageret quæ agit. Aperte autem id præter animalia cetera homo possidet, ut non similiter illis phantasiam sequatur, sed rationem habeat qua faciunda iudicet, cuius quidem usu ea quæ in phantasiam inciderunt, examinans si quidem examinabo probat concedit phantasie, & ad agendum mouetur. Sin uero improbat, eiicit, expellitq; ipsa rationi obtemperans, unde solummodo de his quæ agere possumus, deliberare solemus. Et si aliquando nimia cupiditate non maturo quicquid consilio egerimus, temeritatis atq; sprete consilij crimine postea nos ipsos accusamus, omnes temere aliquid agentes uituperamus, hortamurq; consilio uti, quasi agendi potestas in nobis sit. Quod autem opinio quæ de fato habetur falsa penitus est, inde patet, quia etiam eius opinionis auctores & docent, & hortantur, & discunt, & consulant. Increpant etiam, castigantq; suos, quasi propria uoluntate peccantes. Plurima quoq; conscribunt, quibus ad rectos iuuenes adhortantur mores, ueniamq; dignum putant si quis inuitus peccat, sponte autem delinquentes, puniendos non negant. Quare uel secundum ipsos hæc necessitas fati nulla penitus est, libertas igitur nostra natura inest omnibus. Plura tamen non esse nostræ potestatis concedimus, ut omnia, quæ natura uel fortuna fiunt, quæ nullus fati subiecta dicere audebit. His ita nobis compediōse a summis philosophorum sumptis, quæ diuinis nostrisq; scripturis astipulantur, opinio nem uero de fato simpliciter redarguunt, non est alienum aduersus

n v etiam

etiam malignam Chaldeorum astrologiam, quam ueluti disciplinā aliquam profitentur nō nihil asferre.

Bardefanes de eodem.

CAPVT VIII.

Dicamus igitur nō mea, sed ea quæ Bardefanes uir genere quidem Syrus, doctrina uero cælestium corporum omnium Chalææorum excellētissimus in dialogo, quem sciscitantibus amicis composuisse ait hoc modo scribit. Natura homo nascitur inquit, alitur, crescit, comedit, bibit, dormit, senescit, moritur, quæ omnia sibi cum cæteris animalibus cōmunia sunt. Sed bruta quidem cum animalia sint, coniunctione procreata, natura omnino feruntur. Leo carnes est, salutis suæ propugnat si quis iniuriam infert. Oues scœnum ædunt, carnes non tægunt, nec ab iniuria se defendunt. Scorpio aggerem comedit, & pestifero nō iniurias stimulo petit. Formica natura duce hyemem suspicatur, idcirco summis laboribus futura sibi alimenta in æstate recōdit. Apes mel operatur, & melle nutriuntur. Plura mirabilia quæ possem narrare, sed hæc sufficere arbitror ad intelligendum natura ferri expertia rationis animalia, & secundum eam iucunde uiuere. Soli autem homines cum & natura ducantur, ut dictum est, mentem etiam & orationem quæ a mente profertur, quasi præcipuum quoddam donum possident, quo non natura feruntur. Non enim unus cibus omnibus est, sed alij sicut leones nutriuntur, alij sicut oues. Non est unus uniuersis uestitus, nō mos, non lex, non unus uiuendi modus, nō simplex rerum cupiditas, singuli enim hominum propria uoluntate uitam sibi eligunt, nec uicinos, nisi quantum uolunt imitantur. Libertas enim hominis seruituti subiecta nō est. Nam etiam si sponte seruiat, libertatis suæ id quoque est, ut possit cum uelit seruire. Multi hominum, ac maxime Alaneorum gentis quasi atroces bestie carnibus aluntur, panem non comedunt, non quia non habent, sed quia nolunt. Nonnulli carnes omnino fastidiunt, alij pisces solummodo ædunt, nonnulli etiam si famæ morerent, pisces nō essent, alij aquā, alij uinum, alij ceruissiam bibunt. A deo multiplex atque diuersa cibi & potus in hominibus est differentia, ut in oleribus quoque comedendis cōuenire nō uideant. Sunt etiam qui ueluti scorpiones aut aspides non læsi iniuriant, & qui nō iniuriant quidem, sed læsi ppulsant iniuriam

nam, nonnulli tanq̃ lupi rapiunt, & sicut catē furant, alij tanq̃ oues sic omnia ferunt, ut etiā iniuria uexati perpetiant. Vnde alios iustos, alios iniustos appellamus. His rebus apertū est, nō natura in hominibus hominē ferri, una enim in omnibus natura est, hæc uero diuersa, sed in quibusdam natura, in quibusdam uoluntate. Quare in his laudem uel uituperationē meret, in illis autē iure inculpabilis est. Post pauca deinde subiicit diuersas hominibus leges scriptas, & non scriptas in diuersis regionibus latasse, e quibus inquit narrabo quanto melius possum. Apud Seras lex est, nec occidere, nec fornicari, nec adorare simulachra, unde in illa regione nullum tēplum cōspicitur, nulla mulier meretrix, nulla adultera nemo fur, nemo homicida, nec uoluntatē alicuius illorū ardētissima stella Martis in medio cœli cōstituta ad cēdem hominis coegit. nec Venus Marti cōiuncta, ut aliam quispīā sollicitaret uxorem potuit efficere. At qui singulis etiā apud eos diebus, in medium cœli Martem peruenire necesse est, & in tanta regione singulis horis nasci homines negandum. Apud Indos autē & Baetros multa millia hominū sunt, qui Brachmanes appellantur. Ii tam traditione patrum q̃ legibus nec simulachra colūt, nec animatum aliqd comedunt, uinum aut ceruisiā nunq̃ bibūt, ab omni demum malignitate absunt soli deo attendētes. At q̃ cæteri omnes Indi in eadē ipsa regione adulterijs, cæde, temulentia, simulachrorū cultu inuoluunt, inueniunt q̃ ibi nonnulli, imo uero gens quidam Indorū est in eodē climate habitans, qui homines uenantes atq̃ sacrificantes deuorant, nec ulli planetarū, quos felices ac bonos appellant, a cæde ac sceleribus istis prohibēt, nec maligni Brachmanas pellere ad malefaciendum potuerunt. Apud Persas lex erat, filias, sorores, matres quoq̃ ipas in matrimonium ducere, nec in Perside solum, uerum etiam quicunque Persarum ad alia climata orbis e patria exiuerunt, nēphanda hæc diligenter matrimonia celebrant, quos aliæ gentes hoc scelus abominatæ Magusseos appellant. Suntque usque ad hodiernum diem in media Aegypto, Phrygia, Gallatiaque plurimi Magussæi successionē patrum, eisdem sceleribus contaminati. Nec dicere possumus in terminis, & domo Saturni cum Saturno ipso in natiuitatibus omnium Marte aspiciente Venerē fuisse. Apud Getulos lex ista a mulieribus

ribus agros coli, aedes aedificari, huiusmodiq; cetera opera fieri, & ad haec ut quibuscunq; uelint, conueniant, nec a maritis accusant, nec adulterae appellant, cum passim omnibus misceant, ac praecipue aduenis. Aspernant quoq; apud eos foeminae uniuersos odores, nec tinctis uestibus induuntur, & nudis omnes pedibus degunt, cum uiri apud eos e contra & uestibus & odoribus & coloribus uarijs gaudeant, nec id mollicie faciunt, Fortes enim & bellicosissimi praeter ceteras gentes sunt, nec omnes apud eos natae foeminae in Capricorno, aut Aquario male affectam Venerem habuerunt, nec uiri omnes in Ariete una cum Marte constituta Venere nati sunt, quod fortes simul & delicatos efficere uiros Chaldaeorum nugae conclamant. Mulieres in Baetris praestanti ornatu atq; unguentis utuntur, & ab ancillis & seruis multo magis quam earum mariti cultae singulari quadam pompa equitantes exeunt auro atq; lapidibus phaleris equorum ornatis, nec caste uiuunt, sed tam seruis quam conuenis permiscunt, nec a uiris accusantur, quippe cum eorum dominari uideant. Nec Baetrianarum omnium natiuitas, Venerem cum Ioue ac Marte in medio coeli & terminis Veneris habuit. Apud Arabes adulterum omnes interimunt, & suspectum solummodo puniunt. In Parthia uero atq; Armenia interdum a iudicibus iudices, interdum occisi a cognatis homicidae necant. Qui autem uxorem aut filium aut filiam, aut calibem fratrem aut inuolutam sororem interfecerit, nec accusatur quidem, legem namque ita sanctum est, cum apud Graecos & Romanos uideamus maiori supplicio parricidia expiari. In Aethiis qui aliquid uel minimum furatus est, lapidibus obruitur. In Baetris qui pauca furatur, sputis dedecoratur. Romanorum legibus uulneribus caditur. Ab Euphrate fluuius usque ad orientalem oceanum, cui caedes uel furtum obijcitur, non magno moerore torquetur. Qui uero pudorem masculi eripuit, si res in lucem uenerit, magnitudine ignominiae seipsum interficere cogitur. Graecorum etiam sapientes, speciosos sequi pueros non uerentur. In eadem orientis plaga parentes atque cognati si cognouerint filios aut agnatos turpitudini se subiecisse, & interficiunt, & sepulturae tradere non dignantur. Apud Gallos autem pueri publice nubunt, nulloque dedecore propter legem notantur. Nec est profecto possibile omnes, qui apud Gallos produnt florem

florem atatis Venerem & Mercurium in domo Saturni & Martis
 terminos occidentes habere. Multi apud Britannos unam uxorem
 habent, apud Parthos contra multæ foeminae unum maritum, casteq;
 omnes uiuunt, legibus obtemperantes. Amazones uiros non ha-
 bent, sed tempore ueris fines suos egredientes cum uicinis conue-
 niunt. Vnde oēs naturali lege eodē tēpore pariūt, masculisq; interfe-
 ctis solas foeminas alunt, bellicosæq; omnes similiter sunt, magnam
 exercitationis bellicæ curam gerentes. Mercurius in domo sua cum
 Venere a Chaldaeis efficere dicūt homines numularios, & q; fingere
 atq; pingere sciunt. In domo ☿o Veneris unguentarios, uocem ex-
 ercentes, histriones actoresq; fabularū. At apud Saracenos & Mau-
 ros, in superiore quoq; Libya & exteriore Germania, & apud Sar-
 matas, & Scythas ceterasq; gētes, quæ septentrionales ponti partes
 habitant, in Alanía quoq; atq; in Albanía, Othene, Saunia atq; Au-
 rea, nullus numularius, nullus pictor, nō architectus, nō geometra,
 nemo exercēs uocem, nemo fabularum actor inueniūt, sed inanis o/
 mnino in tot tantisq; orbis terrarum partibus Mercurij atq; Vene-
 ris huiusmodi cōiunctio inuenitur. Omnes Medici canes non parua
 alunt cura, quibus morientes homines adhuc spirantes proijciunt,
 neq; omēs in natiuitate diurna Lunam cum Marte sub terra in can-
 cro habuerunt. Indi mortuos cremant, quibus cum sponte uxores
 coneremantur, nec omnes quæ sponte rogum mariti ascendūt, mu-
 lieres natiuitate nocturna, Solem cum Marte in termino Martis in
 Leone habuerunt. Plurimi Germanorum laqueo gulam frangunt,
 nec est possibile omnes, qui ita se suspēdunt, interceptam a Saturno
 atq; Marte Lunam habuisse. Quid plura? singulis horis apud omēs
 gentes homines nascuntur, Vbiq; autem leges atq; mores propter
 liberā hominis potestātē pualere uidemus, nec natiuitas aliq; nolen-
 tes Seras ad homicidium cōpellit, aut Brachmanas ad esum carniū,
 nec Persæ a sceleratis nuptijs remouent, nec Indi a rogo, nec Medici
 canibus, nec Parthi ne multas ducant uxores, nec a castitate Meso-
 potamienses foeminae, nec Græcia gymnasijs, ubi nudis corporibus
 exercent, nec Rhomani ab imperando, nec Galli ne muliebria pa-
 tiantur, nec gentes omnes, quas Barbaras appellamus, masarum co-
 gnitionē approbandam ducunt. Singulæ namq; gentes, ut uolunt,
 & qñ

& quando uolunt libertate sua utuntur, legibus moribusq; obedi-
 entes. Naturam quoq; ipsam, quæ corpus homini tribuit sequentes
 interdum sponte, sepius etiã coacti, suntq; ubiq; diuites atq; pau-
 peres, principes & subditi, sani & ægroti, nemoq; ipsoꝝ necessaria
 natiuitatis sorte hæc cõsecutus est. Hæc o Bardefane, quis satis nos
 mouent, astrologi tamen terrarũ orbem in septem climata partiunt,
 & alius in alio climate planetarũ dominari dicitur, diuersasq; leges
 hominum a principibus positas, quos nõ aliena a legibus quas tulerunt,
 loca stellarum habuisse nõ est impossibile. Non est o Philippe
 uera inquam hæc ratio. Nam & si terrarum orbis septẽ partibus di-
 uidatur, in singulis tamen partibus multas, nec. vii. solummodo. vii.
 planetarum instar, nec. xij. ad. xij. numerum signorũ. nec facierũ nu-
 mero. xxx. & vi. sed innumerabiles legum differẽtias inueniemus.
 Repetere igitur debetis uobiscum crebro quæ dixi. In uno em̃ In-
 dorum climate atq; regione sunt, qui a carnibus omnino abstinent,
 & qui uel humanas carnes deuorant. Et Maguslei nõ in Perside so-
 lum, sed ubicunq; habitant, filiabus matrimonij me iure cõnectun-
 tur, multaq; Barbaræ gentes, aliæ meridiem, aliæ occasum, aliæ or-
 tum, aliæ septentrionales partes, diuersas & regiones & climata ha-
 bitantes, nulla mercuriali scientia participant. Quot sapientes puta-
 tis malas leges sanxisse? quot leges necessitate solutas? quot uictores
 leges uictis dedisse? nec tamẽ Stellarũ aliqua proprium clima muta-
 uit. Nostra memoria in Arabia Romani uincentes irruerũt, & Bar-
 barorum expulsis legibus suas seruari iusserunt. Sed exponam uo-
 bis, quod oēs facile ad hanc ueritatẽ adducere potest. Omnes Iudei
 mosaica lege in octaua die pueros circũcidunt, nec alicuius Stellæ ui-
 cogunt, nec regionis tẽpore impellunt, nec alienis moribus, ut ali-
 ter faciant, inducunt. Nã siue apud Syros siue apud Galatas, siue in
 Italia, siue in Græcia, siue in Parthia, ubicunq; sint, legẽ suã seruant,
 quod necessitate natiuitatis fieri nullo pacto potest. Nõ em̃ possibi-
 le est eandẽ habere natiuitatẽ oēs Iudeos. Præterea una semp. vii. di-
 erum ubicunq; fuerint, ab om̃i opere cessant, nec iter agũt, nec igne
 utuntur, nec genethliaca qdam ratio coerces Iudæum ædificare uel
 diruere domum, uendere aut emere illo die, atqui multi eorum eo
 die nascunt, multi ægrotant aut sanantur, multi deniq; eo die mo-
 riunt.

riuntur: Hæc enim liberi arbitrij non sunt. In Syria & Ofroene sunt etiam Galli, & Phrygia matri deorū multi abscindebant, deinde rex Abagarus omnium quoque manus, qui id agebāt, abscindi iussit, nec quisque postea in Ofroene uirilia sibi amputauit. Quid autē dicemus de christianorum secta, qui in omni parte orbis, imo uero in omni ciuitate inueniuntur: nec multas Parthi christiani ducunt uxores, nec canibus mortuos obijciunt Medi, nec Persæ filias ducunt, nec Bactriani & Galli matrimonia corrumpūt, nec Aegyptij Apin, aut canem, aut hircum, aut Felem colūt, sed ubicunque sunt, alienis legibus & moribus uiuere, nec cogi possunt, nec genethliaca ratione, aut sua, aut principijs alicuius impellunt unquam, ut quæ nephāda magister eorum duxit, faciendā putent, sed paupertatem, labores, ignominiam, cruciatus intolerabiles sufferūt. Nam quæadmodum libertas nostra cogi nō potest, sic corpus nostrū nō facile potest pericula effugere. Et certe si omnia potestatis essent nostræ, nos esse mus uniuersa, sin ꝑo nihil possemus, aliorum essemus organa, nihil nostra uoluntate producentes. Deo autē uolente, nihil impediri potest, illius enim potestati cuncta subijciuntur, qui unicuique naturæ proprium aliquid largitus est. Homini autē illud dedit eximium, ut libertate uoluntatis atque iudicij uteretur. Hæc Syrus ille.

De eodem per auctoritatem scripturæ ab Origene.

CAPVT IX.

Verum quoniam ab exterioribus multa iam ad hanc rem colligimus, nō erit ab re nō nihil a sacris afferre literis, ut undique fallitate obruta, ueritas facilius emergat. Sed quoniam nudas intelligere sacras uoces perfectior est, ab excellentiarum interprete expositionē petamus. Audisti quippe quantus fuit ille Origenes, quē non negauerim, laboribus suis persuasus, ineffabili eternæ gloriæ uti gaudio, quē exteriores etiā propter mirabilem in omni genere rerū doctrinam, minime ignorāt. Audi ergo quid de proposita questione sentit, & quomodo totā hanc rem in commentarijs super Genesim complexus est. Valde nec necessarium est inquit diligentius exponere in signa facta esse luminaria, Solem scilicet atque Lunam & reliquas stellas. Non enim solum gentiles Stellarum cōiunctione atque aspectu, quæ in terris sunt, necessario accidere credunt,

*Z. Anno m. d.
origen. q. 3. 17. 19
red. 8*

cr. dñt, quam uim fatum appellant, uerum etiam multi ex fidelibus
 cōturbant, impossibile aliter fieri credentes q̄ Stellarū cursus effece-
 rit. Vnde sequit̄, nullam in nobis esse libertatē, nullam opationem
 nostram laudari aut uituperari iure posse. ita prēdictum a scripturis
 dei iudicium, quo alij ad æterna supplicia, alij ad æternam beatitudi-
 nem destinant, falso fore p̄dicaretur. Quid plura? ipsa quoq; fides,
 & Saluatoris nostri aduentus, & omnis prophetarū labor, ac aposto-
 lorum in constituendis ecclesijs prädication, inania erunt, nisi forte
 Christum quoq; quis audeat dicere cælestium corporum uī coactū
 fecisse quæ fecit, passumq; fuisse quæ passus est, nec suæ deitatis, sed
 Stellarū cuncta uirtute euenisse. His impijs uerbis etiam illud confi-
 citur, ut fideles fato ducti, in Christum credant, quos libenter inter-
 rogabimus, quamobrem deus huiusmodi mundum produxit. An
 ut in eo alij absq; ulla culpa muliebria paterent, alij immanes bestias
 crudelitate uincerent, homicidio & rapina gaudentes? Quid opor-
 tet hæc innumerabilia dicere? in q̄bus non hominibus, sed deo cul-
 pam attribuunt, quē nullo modo iustum esse ostendere poterunt?
 Quomodo enim q̄ tot tantaq; mala produxit iustus esse dicet? Præ-
 terea interrogandi sunt, utrum etiam ipsi, qui hæc dicūt, Stellis sub-
 iecti sunt, an soli miseriam effugerūt. Si primum manifestum est, q̄a
 a Stellis etiam hanc op̄inonem consecuti sunt, quæ si uera est, cur o-
 mnibus insita similiter non est. Sin alterz, cur non omnes simpliciter
 ab huiusmodi necessitate liberamur? Ad hæc si fato res humanæ a-
 guntur? cur orant? cur fouent? cur temere aliquid a deo petunt?
 Quid plura? abūde namq; his paucis patet temere susceptam a mul-
 tis op̄inonem de fato. Quare autem cum illud consyderemus, sint
 in signa luminaria in hunc sermonem incidimus, nunc explicemus.
 Qui ueram alicuius scientiam ab alijs acceperunt, aut ab his, qui in-
 terfuerunt passiq; sunt, aut ab his, qui uiderunt, aut ab his qui nullo
 modo interfuerunt, sed auditu didicerūt, docentur. Si ergo ab alio
 quis audit factum esse, aut facturum aliquid, cuius tamen ille nec fuit
 nec erit causa. Si hic idcirco quoniam ab illo didicerit causam ipsius
 fuisse illum, uel futurū esse arbitratur, nō parum profecto errat, ue-
 luti si quis prophetæ librum euoluat, in quo de proditione iude scri-
 bitur, & cum iam paratam rem uidcat, quoniam a libro futurum id
 didicit,

didicit, librum causam putet. aut si nō librum, ip̄um auctorem libri. uel hunc quidem minime, sed deum qui inspirauit. Nam quemadmodum prophetiæ de Iuda diligentius uerba examinata, nō fuisse deum causam proditionis ostēdunt, sed solum significasse quod prouiderat ex malignitate illius futurum. sic si quis altius uoluerit præscientiæ dei uniuersaliter rationē scrutari, & quod in quibusdam futura nō impressit, nec eum qui p̄sciuit omnium quæ p̄sciuit, nec eas res, quibus præscita impræssa sunt, causam esse profecto intelliget. Deum igitur omnia futura præscire, quanq̄ etiam per communem de deo cōceptum clarissimum sit, tamē & a scriptura nō nihil afferamus. Susanam ergo audiamus dicentem. Deus æternæ qui absconditor es cognitor, qui nosti omnia anteq̄ fiant, tu scis quod falsum testimonium tulerunt aduersum me. Dilucide autem in tertio Regum, nō solum res gestæ, sed ipsum quoq̄ nomen regis complures annos prophetice sic cōscribuntur. Et cōstituit Hieroboam diem solennem in mense octauo q̄ntodecimo die mensis, in similitudinem solennitatis, quæ celebrabatur in terra Iude. & ascendit in altare quod erat in Bethel ut immolaret uitulis, quos fabricatus fuerat. Et post pauca. Et ecce uir dei uenit de Iuda in sermone domini in Bethel, Hieroboam stante super altare, & thus iaciente. & exclamauit contra altare in sermone domini, & ait. Altare altare, hæc dicit Dominus, ecce filius nascetur domui Dauid Iosias nomine, & immolabit in te sacerdotes excelsorum, qui nunc in te thura succedunt, & ossa hominum incēdet super te, deditq̄ in die illa signum dicens, hoc erit signum quod locutus est dominus. Ecce altare scindet, & effundet pinguedo quæ in eo est. Deinde significatur repete altare scissum ac effusam pinguedinē fuisse secundum signum, quod homo dei dederat in uerbo domini. Apud Esaïam autē, qui multo ante captiuitatis tempora fuerat, nominatim de Cyro mētio fit, qui captiuitati finem attulit. Hæc dicit autē dominus Deus, Christo meo Cyro, cuius apprehendi dexterā, ut subijciā ante faciē eius gētes, & uires regū fundam, aperiam ante eum ianuas, & urbes nō cludent. Ergo ante ibo & montes humiliabo, portas areas conteram, & uectes ferreos confringam, & dabo tibi thesauros absconditos, ut scias quia ego dominus, qui uoco nomen tuum deus Israel, propter seruū meum Iacob,

o & Israel

& Israel electum meum. Quibus dilucide significat propter beneficia, quae populo contulit, multarum sibi gentium regna diuinitus fuisse concessa. Apud Daniele quoque Nabuchodonosor per imaginem futura regna conspexit. Aurum namque Assyriorum, argentum Persarum, aes Macedonum, ferrum Romanorum imperium praetendebat. In eodem propheta de Dario ac Alexandro, & de quattuor Alexandri successoribus, de Ptolemaeo quoque rege Aegypti, qui cognominatus est Lagus, his uerbis scribitur. Ecce autem hircus caprarum ueniebat ab occidente super faciem totius terrae, & habebat cornu inter oculos suos, & uenit usque ad arietem illum cornutum, quem uideram stantem coram Vbal, & cucurrit ad eum in impetu fortitudinis suae. Cumque appropinquasset prope arietem, efferatus est in eum, & percussit arietem, & contriuit duo cornua eius, nec poterat aries resistere ei. Cumque misisset eum in terram conculcauit, & nemo quibat liberare arietem de manu eius. Hircus autem caprarum magnus factus est nimis, cumque creuisset, factum est cornu eius, & orta sunt quattuor cornua subter illud per quattuor uentos coeli. De uno autem ex his egressum est cornu unum, & factum est magnum contra meridiem. De Christo uero etiam minutissima praedicta fuisse non ignoramus, locum ubi natus, ubi educatus est, recessum in Aegyptum, miracula etiam quae fecit, & quomodo Iudas eum tradidit. Haec enim omnia argumento sunt, deum ab aeterno cuncta praescire. Ipse quoque Saluator euerisionem hierosolymorum praedixit. Quorsum haec? ut facilius enodare possimus, quomodo Stellae in signa factae sunt. Sic igitur sitas esse in caelo Stellas non ignoramus, ut & contrario motu, quoniam uniuersum, & alias tardius, alias uelocius ferantur, ut hoc modo per uarios earum aspectus atque coniunctiones tam uniuersa quam singula, non quidem homines (excedit enim omnino exquisitissima motus Stellarum ratio mentem hominum) sed uirtutes, quibus ut postea ostendemus, haec scire necesse est, percipiant. Cum autem homines aut quibusdam observationibus, aut aliquorum spirituum & doctrina, qui ordinem suum transgressi, multa hominibus suggererunt, nonnulla Stellarum motu confusius prouiderint, putarunt eas a quibus capiuntur, causas earum esse rerum, quas non efficiunt, sed significant, de quibus omnibus breuiter ac exquisite secundum uires nostras dicemus.

dicemus. Proponantur igitur hæc ordine cōsideranda, quo pacto cum a sæculo futura deus omnia præsciat, libero nos arbitrio fruamur, & quomodo Stellæ nō sint humanarū rerum causa, sed solummodo signa, & quod homines exactam de his cognitionem habere nequeāt, sed uirtutibus, quæ superiore homine sunt, hæc signa diuinitus depicta sunt. Postremo, quamnam causa fuerit, ut deus signa futurorū ad cognitionem uirtutum expresserit. Primum igitur aggrediamur, quod Gentiliū sapientes in magnos intrusit errores. Cū enim p̄scire deum uniuersa minime negarent, necessario nos agere quicquid agimus crediderunt. Nam si ab æterno inquirunt, iniustū aliquid futurum deus præuidit, nec scientia diuina falli potest; erit omnino ille iniustus, nec possibile est iniustum eum non fore, cum nō possit aliter agere q̄ deus præsciat, ex quo ad sequentia etiā nonnulli descēdentes frustra culpā iniustos cōtendunt. Similiterq̄ de cæteris delictis & de uirtutibus opinantur. Vnde sequit̄ liberā non esse hominis uoluntatem, si deus frustra præsciat. Aduersus quos dicendum, quod omnia deus ab æterno uideat, antecedentia, sequentia, causas rerum atque effectus, nec tamē omnium est causa. Nam quemadmodum si quis temeritatē hominis alicuius perspexerit, q̄ ignorantem eum cognouerit, & propter temeritatē eius non dubitet periculosa eum ac lubrica aggressurum itinera, in quibus lapsus misere iacebit, nō effecit hunc ipse temerarium illi homini lapsum. sic deus cum uniuscuiusq̄ uoluntatem præuideat, hunc perperam, illum recte acturum non ignorat. Non ergo p̄cognitio futurorum causa, nec enim ullo pacto ad peccandum deus quenq̄ impellit, aut mouet, sed e contra, dicam enim etiā si absurdum multis forsan uideatur id quod futurum est, causa est, ut deus euenturum illud præuideat, non ergo ideo fit, quia præscitur, sed quia futurum erat præscitur. Distinctione autem hæc res indiget. Nam si quis quando futurum aliquid dicimus, sic accipit quasi necesse sit omnino fore, minime id ei dabimus. Non enim dicimus quia proditor ludas præsciebatur, necesse fuisse ipsum prodere, si sic enim esset, non uituperaretur ab his, qui proditurum p̄uiderunt. uituperat autē nimium, quoniam potuisset etiā nō prodere. Audi quid Propheta de ipso dicit. Nec sit qui misereatur pupillis eius, pro eo quod nō est recor-
o ij datus

datus facere misericordiam, & persecutus est hominem inopem, & mendicum, & compunctum corde mortificare, & dilexit maledictionem & uenit ei, & noluit benedictionem, & elongabitur ab eo. Si quis autem ita futurum accipit quasi euenturus sit, posset autem etiam aliter fieri, hoc ipsum est quod dicimus, praescientiam enim dei ueram non esse, impossibile simpliciter est. Quae vero contingentia sunt, quaeque accidere & non accidere possunt, ea uel uentura uel non euentura deus certe prauidit. Sed liquidius forsitan hoc modo dicetur, Si continget Iudam prodere, praesciuit hoc deus, si non continget, similiter deus praesciuit. Cum ergo duo haec contingentia sint, & potestas in Iuda sit, deus praescientia sua prauidit quod a Iuda eligeretur, nec praescientia dei ex contingenti, necessaria fiet proditio. Si enim ponamus deum secum loqui, possibile est Iudam proditorem fore, sed contrarium quoque possibile est. Quamuis ergo contingens utrumque sit, ego tamen uideo proditurum. Non enim similiter istud accipiendum est, quemadmodum si diceres prauidere deum hunc hominem nunquam uolaturum, nulla enim uolandi potentia inest homini, sed delinquendi & non delinquendi potentia inest. Cum ergo utrumque possibile sit, qui rationi non obtemperat, is peiora sequitur. Qui vero ratione cuncta idcirco inquit, ut rationi parcat, is uirtuti adheret. Ille uoluptate delinquit, nihil de honestate curat, hic communi conceptioni persuasus, rationem anteponit. Sic alter uoluptati resistere non potest, qui laborem sufferre nolit, alter spernit atque repellit uoluptatem omnem, quia dedecus eius formidat. Quod uero praescientia dei nullam necessitatem nobis imponit, inde quoque affirmari potest, quia saepius in scriptura, poenitentiam per prophetas mandasse inuenitur, nec cognouisse simulauit, utrum conuerteretur delinquentes an non, ut apud Hieremiam scribitur. Forsitan audient & agent poenitentiam. Sed aequaliter utrumque contingens a diuinitate esse ostendit, ne praescientia sua palam facta audientes deiciat, quasi necessario aliquid eorum futurum sit, nec in delinquentibus conuertere & non conuertere potestas insit. & haec res peccandi causa foret. Et contra, si conuersionem eorum omnino futuram praedixisset, huiusmodi praedictio dissolutionis causa fuisset, faceretque ne uiriliter in uoluptate insurgerent, quasi emendatio uelint nolintue futura sit. Sic enim praedicto impedimento futuro boni esse uidetur. Cum igitur proutlibet deus mundum gubernet, merito

merito

merito futura cœlauit, quorum cognitio minime hominibus cōducit. Si enim malos futuros se p̄uiderent, desperatione sui bonos dissolutione ac enervatione distraherent. Cuius rei gratia dictum esse in Exodo arbitror. Quis fecit surdastrum & surdum, & uidentē ac cæcum, an non ego dominus Deus? Eundem enim cæcum atq; uidentem fecit, alterum ad præsentiā, alterum ad futura. De surdaastro uero ac surdo dicere, alienum ab hoc proposito est. Non autē ambigimus ea, quæ in nobis non sunt, causam esse interdum eorum, quæ in nobis sunt. Facimus enim aliqua plerumq; libēter, aut non facimus, quia nōnulla quæ uoluntatis humanæ non sunt præcesserunt. Si uero quispiam absolutam esse nostram uoluntatem putat, ut nulla re p̄cedente, uoluntas nostra hoc aut illud amplectatur, is mundi se particulam esse cōtineriq; ab uniuersō oblitus est. Sed de p̄sciētia diuina, quod nullam necessitatē agendi hominibus afferat, breuiter ita dictum sit. Nūc ostēdamus nihil humanarum rerum a Stellis effici, sed tantummodo significari. Primum igitur illud patet, si quid a Stellarum sextili ponamus aspectu, qui hodie fiat, efficeretur, nullo posse illud pacto p̄teritum esse, prius eū efficiens effectum est. Nō ignoramus autem eos, qui hanc scientiam profitent̄, multa præterita hodierna stellarum propositione p̄dicere. Nam cum positionem Zodiaci diligēter in duodenas sedes diuiserint, gradusq; ac minuta singulis cōuenientia domibus perspexerint, ac erraticas Stellas cæteraq; ut solent apte collocauerint, & ortus atq; occasus, aspectus & cōiunctiones cōsiderauerint, nō solum futura, uerum etiam ea quæ natiuitatē hominis & cōceptionem præcesserunt, dicere conantur. Patris enim fortunas & corporis eius prosperas, aut e contra dispositiones similiter matris atq; fratrum ab hodierna positioe p̄cipi posse putant. Verum de gradibus domorum alijsq; huiusmodi postea dicemus. Nūc quasi exquisitissime om̄ia possint inuenire interrogentur, si res humanas necessitate agi Stellarum putatis, quomodo talis hodiernus aspectus, ea quæ p̄cesserunt potuit efficere? Quod si hoc impossibile simpliciter est, inuenitur autem uere dixisse astrologus de p̄teritis, patet nō a Stellis illud effectum fuisse. Si quis igitur nō nihil ueri eam rem putat cōtinere, certe necesse est, ut cōcedat nō fecisse id Stellas, sed solummodo significasse. Quod si quispiam obij-

o iij. ciet

ciet praeſerita quidem ſignificari, futura uero a Stellis effici, differē-
 rentiam oſtēdat, cauſam diſcriminis afferat. Quare quæ ad patrem,
 matrem, fratresq; pertinet, praeſeritaq; ſunt, hæc poſitio ſignificat,
 futura uero quaſi efficiens cauſa producit. Sed nullam huius rei cau-
 ſam afferre unquam ueriſimilem poterunt. Quare niſi pertinaces
 ſint, nihil humanarum rerum a Stellis effici, ſed forſan ſignificari cō-
 cedent, tanquam ſi non a Stellis tam praeſerita quam futura, ſed ab
 ipſo deo per prophetiſcam orationem quandam quiſpiam percipe-
 ret. Nam quēadmodum potestas humana, ut diximus, minime tol-
 litur, quamuis deus quæcunq; facturi ſumus præuideat, ſic etiam ſi-
 gna, quæ ad ſignificandum diuinitus ordinata ſunt, libertati noſtræ
 nequaquam officiūt, ſed eſt uniuerſum cœlum quaſi liber quidam
 apertus, omnia futura in ſe conſcripta cōtinens. Ideirco in oratione
 Joſeph, quod a Iacob dicit, ſic intelligi poteſt. Legi enim inquit in ta-
 bulis cœli quæcunq; cōtingent uobis & filiis ueſtris. Forſan autem
 etiam illud complicabūntur cœli, ut liber ſignificatiuas futurorum
 rationes cōſumatas. & ut ita dixerim, adimpletas fore oſtendit, ſicut
 prophetias etiam adimpletas dicimus, cum iam euenerint. Hoc mo-
 do in ſigna ſecundū ſcripturæ uocem Stellas factas arbitramur. Hic
 remias autem ut homines ad ſeipſum conuertat, utq; formidinem q̄
 a ſignis impendet auferat, ac ut omnem forſan huiusmodi opinionē
 ab hominum animo eiſciat. A ſignis inquit cœli non timeatis. Sed
 rursus alia ratione non efficientes Stellas eſſe oſtendamus. Conce-
 dentes igitur interim poſſe ab hominibus hanc ſcientiam con. præ-
 hendi, querimus quomodo a multis natiuitatibus eandem rem con-
 tineri contendunt. Nam ſi patibulo morituro aliquem dixerint,
 nō a natiuitate ſua id ſolummodo, uerum etiam fratrum, filiorq; ali-
 orumq; attinentium, imo uero etiam interfectorum poſſe intelligi
 credunt. Stultum mihi certe uidetur, in unaquaq; tam multarū na-
 tiuitatum mortem unius eſſe contentam. Neſcio autem quomodo
 reſpondere poterunt, ſiquis eos interroget, in una ne uniuerſi poſi-
 tione. Iudei omnes in lucem aduntur, ut neceſſe ſit in octauo die o-
 mnes circumcidi, & ſtatim in hanc uitam ingreſſi, male uulneribus
 affecti, medico egeant. Iſmaelem autem qui in Arabia degunt, tre-
 decim annos cunctos circumcidi. Ita enim de ipſis traditū eſt. Quomodo
 enim

enim hæc in quibusdam gentibus Stella perpetuo faciunt, in quibusdam nunquam, & nulla profecto ratio uerisimilis, ut mihi quidem uidetur, afferri potest. Verum cum multæ prouidendi uia ab hominibus excogitatae sint, ut augurium, aruspicium, somniorum interpretatio, nescio cur alias omnes uias significare, tantum genethlialogiam uero efficere putarunt, Si enim futura cognosci possunt, ut hoc sibi gratis concedamus, fiunt autem inde unde cognoscuntur. Quare a Stellis potius quam ab extis, aut auibus, aut somniis, aut fulguribus, & tonitruis producuntur. His satis demonstratum esse puto, Stellas non esse causas humanarum rerum. In presentiarum perscrutemur, an uerum sit exquisita loca Stellarum & domorum posse ab hominibus inueniri, quod superius (nihil enim oberat) dedimus. Afferunt igitur Genethlialogici, Planetarum loca exactissime inuenienda, ut & gradus & minuta, & minutorum minuta non ignorentur. Similiter non signum solummodo, ueram etiam gradum & gradus, minuta primæ domus, quam ascendentem appellant, recte teneri oportere. Quomodo igitur cum una hora largo modo mediam signi occupet partem, ascendentis minutum inuenies, cum tam minutam diuisionem temporis habere nequeas? Opus enim esset scire quota hora & minutis, minutorumque minutis ex utero puer effusus sit. Alia enim atque alia posse significari uolunt, minimo temporis discrimine habito. In Piscibus uero atque Ariete per obliquam istorum ascensionem signorum (hora enim & tertia horæ parte ascendere pene uidentur) minimam temporis partem, magnam mutationem facere non ignoramus, ut uel uigesima hora unius pars gradum ascendentis immutet. Sed hoc etiam eis concedatur. Demonstratum autem esse scimus, quemadmodum erraticæ ab occasu ad ortum feruntur, Sic & fixas centum annis uno gradu moueri, & in hoc spacio temporis positionem signorum mutari, cum aliud sit intelligibile illud signum, aliud quod quasi figura quædam est. At non ad figuram, sed ad intelligibile aiunt, omnia signa esse referenda, Quod nescio quomodo comprehendere queant. Sed hoc etiam sibi condonemus, ut aut intelligibile signum comprehendere, aut a sensibili ueritas haberi possit. Quæ autem commixtione, compositione, ac cum tempestiue diuersorum aspectu uisum fieri asserunt, profecto concedet nullo modo sciri

sciri posse. Quomodo enim quantum diminuat a latione maligni propter inspectionē benigni percipies? Et utrum auferat malignus quod a benigno cōceditur, quoniā locum eius aspexerit, aut mutet, aut imminuat, aut mixtura quādam inde fiat quis percipiet? Quā omnia si quis altius inspiciat, facile credat nō posse ista humano ingenio penitus percipi. Vnde si quis harum rerum periculum fecerit, uidebit in pluribus errare, q̄ ueritatem consequi genethialogicos. Quamobrem Esaias etiam quasi hāc om̄ibus impossibilia sint, ad filiam Chaldaeorum, qui maxime ista profitent̄, ait. Ad sint, & saluam te faciant astrologi, cœli annūcient tibi qd tibi accidat. His em̄ uerbis docemur uel diligētissimos in hac re Chaldaeos nō posse predicere, quā uelit unicuiq; gēti deus attribuere. Hāc Origenes. De monstratum iam esse puto nec deos, nec bonos dāmonas gētilium deos esse. Sed e contra, seductores quosdam atq; maleficos nulli magis rei studētes, q̄ ueritatis euerfioni. Ita cum magnos in genere hominum errores perspexerint, fatori etiam necessitate falsa, om̄es pene gētes decaperunt, a quibus erroribus nemo a seculo q̄ dominus & Saluator noster Iesus christus liberauit. Quā om̄ia idcirco in hac Euangelica prap̄paratione priora collocamus, ut rebus ipsis uideas, qua fraude maiores nostri opprimebantur, & unde nos per solam euangelij doctrinam emerfimus.

EVSEBII PAMPHILI LIBER SEPTIMVS.

Repetitio Gentilium Theologiā. CAPVT I.

Hic ergo ita dictis atq; ita dispositis, iam tēpus est de Philosophia Hebræorū ac pietate uitæq; moribus differere. Nam quoniā falsam religionem gentium nō absq; ratione spreuisse iam demonstrauimus, reddenda modo ratio est, quare sapientiā Hebraicæ scripturæ delegimus. Quod autem nulla sit culpa a Barbaris ueritatem uelle cognoscere, alio tēpore omnem philosophiam, omnemq; disciplinam a Barbaris Græcos accepisse ostendemus. Nunc x̄o aperire proposuimus ab Hebræis solummodo ueræ pietatis fundamenta iacta fuisse. Ceteri em̄ homines ceteraq; gētes uniuersæ præter Hebræos, nihil

nihil fere immortalitate animi sentientes, nec aliquid præter hæc uisibilis cogitantes, corporum uoluptate felicitatem terminarunt, adeo ut quasi maxima deorum uoluptas ab eis coleretur, ac propter uoluptatem uitam optabilem ducerent. Quare alij Solem & Lunam & reliquas stellas, a quibus hanc uitam dari putabant, alij terræ fruges, & reliquas mundi partes, unde non paruam se uoluptatem capere uidebant, deos & auctores omnium rerum esse prædicarunt. alij non ueriti sunt titillatione sensuum Cupidinem & Venerem non sibi solum, uerum etiam cæteris dijs proposuisse. alij principes ac Tyrannos, quæ eis uoluptati fuerunt, & uiuos adorarunt, & post mortem in cælum ascendisse crediderunt. alij malignos quosdam spiritus, qui cupiditates eorum incendebant, & culti uoluptatibus explebant, uenerati sunt. alij huius religionis falsitatem perspicientes, non esse deos omnino arbitratii sunt. alij multo impudentius cæteris, summum bonorum omnium, summamque beatitudinem ipsam uoluptatem esse crediderunt, cui quasi supremæ deæ seruire perpetuo non erubescerent. Nam & eorum mulieres, ut sacer Apostolus dicit, mutarunt naturalem feminæ usum in eum, qui est præter naturam. Mares autem etiam similiter spreto naturali usu, alter in alterum exarserunt, masculi in masculos turpitudine operantes, & erroris eorum mercedem in se ipsis capientes. Ita Græci simul & Barbari, docti omnes atque indocti, laudibus & hymnis tam in deorum solennitatibus, quam in publicis spectaculis uoluptatem efferebant. Fornicationis enim uitium, est idolorum exquisitio. Tanto enim errore impliciti, mala malis addebant. In nephanidis nuptijs parentes cum liberis, ac mares cum maribus sceleratissime uitam trahentes, ac ipsas immanes bestias turpitudinis cumulo longe superantes. Quæ omnia a philosophis & historicis suis confirmata sunt.

Quod solum Hebræorum genus ueram sequebatur pietatem. CAP. II.

Solum autem Hebræorum genus inter tot tantosque errores ab uno uoluptatis collo, tanquam hydra in diuersa capita profusus, ueram pietatem secutum est. Hebræi enim soli præ sancta que cōsideratione primum elementa, & quæ ab elementis composita sunt, Solem similiter & Lunam, & cæteras stellas, & cælum ipsum non solum deos non esse, uerum etiam animæ penitus expertia iudicarunt.

carunt. Deinde quoniam neq; a lapidibus casu unq; sine artifice do-
mus ædificari, nec pannus absq; texente fieri, nec nauis sine guber-
natore nauigare potest, cū animalibus atq; irrationalibus, & substantijs
animatis atq; inanimatis plenum hunc modum uiderent, non absq;
sapientia dei hæc omnia facta putantes, a magnitudine atq; pulchri-
tudine creaturarum puritate mentis, creatorem omnium immorta-
lem ipsum atq; inuisibilem cognouerūt. Cum autē non cōtemnen-
dam totius partem hominē esse uiderent, partem eius præcipuam,
animā uidelicet uerum hominem, corpus x̄o quasi hominis indu-
mentū esse affirmarunt. Quare maiorem curam cultui animę affer-
re non dubitarunt, creatori hoc deo placere arbitrātes, quia genere
hominum nō corporis robore sed animi ratione omnia, quæ in ter-
ris sunt, gubernari constituit. His fundamentis iactis, corpus qdem
& quę corporis suauia sunt, non maioris q̄ reliqua pecora fecerunt.
Animum autē, qui rationalis atq; intellectuus est, quiq; ad similitu-
dinem dei creatus est, summo studio excoluerūt, nec quicq; uerum
bonum p̄ter bonorum omnium largitorem deum credentes, extre-
mum finem summamq; beatitudinē in cognitione atq; cōiunctio-
ne dei posuerunt, qui solus humanæ uitæ rerumq; omniū causa est.
Quare illum solum deū cognoscere, illi se soli uitæ puritate coniun-
gere studuerunt, ac pietate uerac; in deum religione altissimi sacer-
dotes genus electum atq; regium, & gens sancta alijsq; similibus ap-
pellationibus digni uisi sunt. Cur igitur rephendendi nos sumus, q̄
hæc Græcorum, Aegyptiorum, Phœnicum, cæterarumq; gētiū
nugis præposuimus. In tantum autē uirtutis multi ex genere ipsorū
peruenerunt, ut angelorum uisione, diuinisq; oraculis non syllo-
gismis neq; coniecturis instituerent, ut quę futura erant, plerumq;
gratia dei repleti, quasi presentia uiderent. Hæc anteq̄ Græcorū no-
men esset, imo uero etiā ante Mosē, & ante Iudæorum genus pri-
scis Hebræis innotuerunt. Post enim Mosē a Iuda Iudæi appellati
sunt. Hebræi uero ab Hebere, a quo Habraam originē traxit. Mul-
tis ante Mosē sæculis absq; lege aliqua scripta, pie sancteq; uiue-
bant, absq; doctrina legum oraculis ueritatem diuinis & mētis acu-
mine magnitudineq; animi consecuti. Primus uero apud eos exi-
mius ille Theologus Mosēs scripta reliquit, qui diuinitus antequā
leges

leges poneret, maiorum uitas animis hominum impressit. Ita bonorum præmijs, & impiorum supplicijs ad amplexandam uirtutem, & fugiendam impietatem exhortatus, leges tadem in medium proposuit. Iudicauit etiam, ne forte difficillima legis præcepta Iudei ducerent, atq; ab illis resileret priscorum exempla esse præponenda, ut omnibus pateret absque legum mandatis, sola ratione nixos, optime maiores Iudeorum uixisse, atq; ideo non esse sibi difficile uitas illorum imitari, si paria diuinitus consequi præmia desiderarent.

Compendiose nonnullorū Hebræorū uitæ narrantur.

CAPVT III.

Non est autem ab re compendio, uitas illorum a Mosaica scriptura exceptas percurrere. Nam quemadmodum ab Aegyptijs Aegyptiam, a Phœnicibus Phœniciā Theologiam, & a Græcis Græcam. Sic & ea, quæ ab Hebræis dicuntur, ab illis ipsis petenda sunt. Non enim aliunde quam a Philosophis opiniones philosophorum narratur, nec medicina ab alijs quam a medicis perdiscenda est. Vt igitur Hebræorū scriptura docet, ante diluuium post primam originem hominum, multi iusti deoq; amici homines fuerunt, quorum primus nomen domini dei sperauit inuocare: Quibus uerbis ostenditur, quod nihil aliud ille quā creatorem dominum & deum secutus fuit, quem credebatur non solum uirtute sua a non simpliciter ante cuncta produxisse, uerum etiam tanquam magnæ ciuitatis dominum uniuersa regere atq; gubernare, atq; ideo cæteris omnibus contemptis, sperauit inuocare nomen domini dei. His duabus appellationibus, creatoris atque gubernatoris totius uirtutem amplexus. Quare primus homo uerus apud Hebræos cōscribitur. Enos enim uocatus est, quod latine uerus homo interpretatur. Neminem enim putant uerum esse hominem præter eū, qui uerū deū & cognoscit, & pie colit, alios uero nihil a pecoribus differre arbitrant, quia uidelicet ueluti bestię ad terrā proni, uentri & Veneri obediāt, quorū alios lupos, alios canes, alios porcos, alios serpētes, uaria quidam uitiorū similitudine scriptura Iudeorum appellare consueuit. Quemadmodū si quando cōmuniter genus hominū appellādū est, cōmodissima similiter uocis appellatiōe Adam significauit, quo nōie a terra natus designat. Primus igitur iustorum

p ij storum

storum Enos, qui primus nomen domini dei sperauit inuocare, & certe semper atq; cōtinue domini dei nomen inuocare, id profecto est summa extremaq; beatitudo, illum nos uirum non fallaces gentiliū heroas imitandum arbitantes optamus, illud nobis auxilio Saluatoris nostri cōtingere, ut nomen eius firma spe perpetuoq; inuocare queamus. Post istum quidam alius ambulabat cum deo, & non inueniebat, quia propter uirtutem eius transposuit eum deus. Is certe perfectus homo in deo est, qui periculosa multorū colloquia fugit. Si enim forum, curiam, theatraq; aliquis sequitur, in ipso malignitatis profundo submergitur. Is autē hominibus inuisibilis est, neq; ab ipsis facile inueniē, qui deo charitate coniunctus, ab eo solo cognoscit. Hunc Hebraei Enoch appellant, quod nomen latine gratiam dei significat, cuius solius mutationem diuinitus mihi concedi magis opto, quam omnium simul, qui uirtutis cultores apud gētes narrantur fuisse. Tertius uir iustitia eximius in seculo suo Noe fuisse perhibetur, cuius quanta fuit uirtus & pietas hinc cognoscitur. Nephanda malignitas uniuersum genus hominum tūc occupauit. Nam & Gigantes illi, qui per ora omnium uolitant impijs factis, qd adhuc usq; praedicat, deo pugnā, id est uirtuti & pietati nō erubuerunt inferre. Et qui eos produxerunt, siue immortales quidam, siue mortales malefica quaedam artificia, & magicam prauitatem primi excogitasse dicunt. Quas ob res, cum deus eodem omnes diluuiο perdere statuerit, unus cum suis in illo genere hominū Noe iustus repletus est, qui omnibus ui aquarum submersis, cum filijs suis simul ac nuribus mirabili quodam modo, quasi semē humani generis cōseruatus est, quem utinam quasi uiuam, quandam imaginem imitari nobis contingat. Et ij quidem ante diluuium fuerunt. Post diluuium autem alij, quorū unus altissimi dei sacerdos, iustitiae ac pietatis miraculo rex iustus lingua Hebraeorum appellatus est, apud q̄s nec circūcisionis, nec mosaicae legis ulla mentio erat. Quare nec Iudaeos (posteris enim hoc nomē fuit) neq; gentiles, quoniam non ut gentes pluralitatē deorum inducebant, sed Hebraeos proprie nominamus, aut ab Hebere ut dictum est, aut quia id nomen transitiuos significat. Soli quippe a creaturis naturali ratione & lege innata, nō scripta, ad cognitionem ueri dei transire, & uoluptate corporis cōtempta,

tempta, ad rectam uitam peruenisse scribunt. Cum quibus omnibus
 p̄clarus ille totius generis origo Habraam numerandus est, cui scri-
 ptura mirabilem iustitiam, quā nō a mōsaica lege (septima em̄ post
 Habraam generatione Moses nascit̄) sed naturali fuit ratione conse-
 cutus, summa cum laude attestat̄. Credidit enim Habraam deo, &
 reputatum est ei in iustitiam. Quare multarū quoq; gentium patrē
 diuina oracula futurum, ac in ipso benedicendas omnes gentes, hoc
 uidelicet ipsum, quod iam nos uidemus, apte prādictum est. cuius
 ille iustitiā p̄fectionem non mosaica lege, sed fide consecutus est, q̄
 post multas dei uisiones, legitimū genuit filium, quem primum o-
 mnium diuino persuasus oraculo circūcidit. & ceteris, qui ab eo na-
 scerent̄ tradidit, uel ad manifestum multitudinis eorum futurā si-
 gnum, uel ut hoc quasi paternae uirtutis insigne filij retinentes, ma-
 iores suos imitari conaret̄, aut q̄buscunq; alijs de causis. Non em̄ id
 scrutandum modo nobis est. Post Habraam filius eius Isaac in pieta-
 te suecessit, felice hac hāreditate a parentibus accepta, qui uni uxo-
 ri coniunctus, cum geminos genuisset castitatis amore ab uxore
 postea dic̄ abstinuisset. Ab isto natus est Iacob, qui propter cumu-
 latum uirtutis prouentum Israel etiam appellatus est, duobus nomi-
 nibus, propter duplicem uirtutis usum. Iacob enim athletam & ex-
 ercentem se latine dicere possumus, quam appellationē primum ha-
 buit, cum practicis operationibus, multos pro pietate labores fere-
 bat. Cum autem iam uictor luctando euasit, & speculationibus fru-
 ebatur bonis, tunc Israelem ipse deus appellauit aeterna p̄mia beati-
 tudinemq; ultimam, quē in uisione dei consistit ei largiens, hominē
 enim qui deum uideat, Israel nomen significat. Ab hoc, xij. Iudeorū
 tribus profectae sunt. Innumerabilia de uita istorum uiro-
 rum fortitudine, prudētia, pietateq; dici possunt, quorū alia secundū scriptu-
 re uerba historice considerant̄. alia tropologicē ac allegoricē inter-
 prātantur, de q̄bus multi conscripserunt, & nos in libro, quē inscri-
 psimus de doctrina priscorū uiro-
 rum. Præter hos Iob iustum, uerum,
 pium, innocuum, ab om̄iq; malignitate alienum fuisse inuenimus,
 qui quīs Iudæo generi non fuit affinis, pietatis tamen laude uel in-
 primis effertur. Verum Iacob liberē religione ac pietate communi-
 ti Hebræorum famam facile ad maius a deo produxerunt, ut totius

p iij ægypti

Aegypti principatus ab uno eorum Ioseph dependeret, qui castimonia praemijs coronatus, gubernatione tot tantarumque ciuitatum suscepra, uirtutem Hebraeorum manifestauit. Is suorum insidijs ad seruitutem redactus, tanto cumulo uirtutis refulsit, ut nemo possit rem oratione assequi. Aderat enim ei libertas animi, maxime robur inuictum, pudor eximius, iustitia, modestia, prudentia summa, sed pietate in uerum deum maxime praestabat, cumque domini sui uxor (erat enim mirabili corporis praeditus formositate, qua adulescentia uirtutibus ornata insignis uidebatur) furore Cupidinis acta, uerbis ac praecibus persuadere non potuisset, manusque in iustum iniicere non dubitasset, pracepta parentum non oblitus, neque ipsa Hebraeorum se esse ostendens, mulierem quidem magna ui reppulit, quasi autem a rabida fera euaserit, fugam salutem quaesiuit: cogitabat enim atque dicebat, Si dominus meus domui suae me propositum, quomodo ergo huiusmodi rem turpissimam coram deo faciam? His ille uirtutibus, ad Aegypti gubernacula diuinitus peruenit, quem utinam ceterosque omnes, de quibus diximus, imitari possimus. Fuit autem etiam hic Hebraeus, non Iudaeus, nondum enim Iudei fuerunt in multitudinem, deinde magnum genus creuit, paulatimque diligentissima norma uiuendi labebatur, & parentum pietas obtundebatur. Ita post aliqua saecula Aegyptiorum conversatione deprauati adeo fuerunt, ut nihil ab aegyptijs differre uiderentur. Tunc deus patrum suorum Mosem ad eos mittit, ac per eum inauditis factis miraculis, conuenientem Iudeorum moribus legem imposuit. Nam cum iam corrupti & recte mutare non possent, alia manifeste mandauit, alia occultius suggessit, symbola umbrarumque, non nudam ueritatem conseruare ipsis praecipiens. Hoc pacto Iudeorum disciplina a temporibus Moysi coepta, usque ad Saluatoris nostri aduentum secundum uoces prophetarum durauit. Sic enim a Mose aliisque prophetis dictum, inuenit Moisaicam legem usque ad Christi tempora duraturam.

De Iudeorum Theologia. CAPVT IIII.

Verum quoniam breui Hebraeorum, qui ante Mosem fuerunt uitas tetigimus, & pietatis eorum adumbrationem addidimus, nunc Theologica eorum dogmata a Mose, aliisque prophetis fundata consideremus. Primus igitur omnium eximius ille Theologus, qui diuinas leges conscripsit, cum pietati

pietati continientem disciplinam tradere uoluisset, non commu/
nibus atq; tritis exordijs usus est, sed nihil potius ducēs q̄ pri/corum
generis sui Theologiam ac recte uiuēdi normam pertinere, a Deo
secūdum Hebræorum Theologiam incepit. nec ut Aegyptij, aut
Phoenices, aut certe omnes gentes multitudinem deorum falso in/
duxit, sed a prima uisibilibus omnium atq; inuisibilibus causa exor/
sus, illum docet creatorem esse uniuersi regem atq; dominum, non
solum quas ipse scripturus erat legum, uerum etiā naturæ ipsius, cu/
ius solo nutu a non ente simpliciter cuncta fuisse producta ostēdit,
cuius uirtute omnia, quæ producta sunt, gubernari docet. Primūq;
omnium cœlum uerbo dei fuisse firmatum, & pondus soliditatēq;
terræ præter naturam suam super aquas suspensam asserit, uerbo
etiā dei, Solis, Stellarumq; motu, diem ac noctem sibi uicissim suc/
cedere, legeq; diuina uicissitudines, mutationesque temporum, an/
nq; uolitiōes fieri, lege dei atque instituto in locis suis fluctuantia
reuolui, maria minime statutos audientia terminos pertransire. Insti/
tuto similiter diuino innumerabilia plantarum atque arborum ge/
nera e terris germinare, ac ut breuiter dicam, naturam omnium ma/
trem instituto dei seruientem diuinæ legi semper parere. Non em̄
casu aut fortuna neque irrationali latione orbem circumuolui, ne/
q; temere mundum, tantam, tamq; pulcherrimam rem esse produ/
ctum, sed dei esse creaturā, & ab eo gubernari, ita legibus hominū
naturæ leges anteposuit, maxime deo uocare exhortatus. Nā si uni/
uersus mundus, cœlum, Sol, Luna, Stellæ om̄es, terra, & quæcūq; in
ipsa sunt, cuncta naturæ opa, naturaq; ipsa creatori deo seruit, quan/
to magis homines ratione ac libero decoratos arbitrio obtempera/
ri creatori decet. Germinet terra uiuentem herbā & lignum pomife/
rum, faciens fructum, & habēs unumquodq; sementē secundū spe/
ciem suā, & statim nō modo tunc, sed usq; ad hunc diem paruit ter/
ra, parebitque semper in posterum. Producant aquæ reptilia ani/
mæ uiuentis, & uolatilia uiuentia sub firmamento cœli, & una/
cum uerbo nutuque diuino opus effectum est, & eo instituto,
semper ita facitatur. Sint Sol & Luna, cæteræque Stellæ in si/
gna & tempora, in diēs & annos, neque unquam hoc præceptum
Stellæ neglexerunt, sed incessabili mirabilique suo cursu, dies &
noctes

noctes, tempora & annos conficiunt. Quam igitur ueniam homines consequentur, diuina negligentes mandata? Hæc illius Theologia nos cepit. Nihil enim huiusmodi apud ceteras gentes inuenire potuimus, sed post hanc primam Theologiam ad eam, quæ secunda est, ordine procedit, deoque cognito, necessariū putauit homini esse cognoscere seipsum. Quare deinceps quid homo sit, quidque ipsum in cognitione & pietatem dei adducat, & qualis principaliter hominis uita esse debeat docet. In animā enim & corpus hominem diuidit, uerumque hominē anima terminat, quæ in corpore intellectualisque substantiæ est, tanquam ad imaginē dei creata, corpus vero terrenum & indumentum animæ esse confirmat, quibus tertiam partem addidit, spiritum scilicet uitæ, qui uirtus quidam est, qua terrenum corpus, & quæ ad imaginem dei creata est anima, coniunguntur atque ununtur. Nunc hominē a deo creatum in felicissimo paradisi loco bonis immortalibus pleno constitutum, legeque dei munitum affirmat, transgressione autem diuini precepti, ad hanc miseram uitam peruenisse, Hæc ille philosophiæ ueritate antequam ponendarum seriem legum aggrederetur, auditores instruit. Non enim fas est imaginē dei unde immortalitatem consecuti sumus, uitiose uiuendo despiciere. Primitiua uero ueracque dei imago uerbum suum est, sapientia, uita, lux, & ueritas, per se ipsum existens, cuius imaginis mens humana imago est, propter quam ad imaginē dei facti esse dicimur. Ita necessarium duxit hæc legibus esse per gustanda. Recordari enim profecto debemus, quod nostri a terra sumptum, in terram reuerterentur. & quid melius, deoque simile, ut cognoscamus quid sumus, nec uitæ eam partem nostri maculemus, quæ ad imaginē dei facta est, utque a perpetuo desiderio primæ illius beatitudinis pedeamus, & redire omnibus uiribus diligenter conemur, præparemusque nos ad iter, quo illuc peruenire, unde diuini mandati negligentia decidimus. Ad hæc rerum diuinarum atque humanarum ille non humana doctrina, sed dei uisione peritissimus nequam quædam dæmonem inuidum atque uersutum unicuique hominum inhaerere docet, quæ serpentem ueneni plenum, atrum, tenebrosamque appellat, qui salutis nostræ inuidus, ad hunc usque diem multos insidijs suis dæcepit, cuius fraude patres quoque nostri beatitudinem illam amiserunt. Quare uigilandum est, semperque aduersus malitiam eius insurgen

insurgendum. Sed quid oportet hæc ita conscribere, cum ipsum au-
dire liceat nō syllogismis neq; hominum calidis argumentis, sed spi-
ritus sancti gratia, cum magna uenustate atq; grauitate cuncta scri-
bentem? In principio inquit fecit deus cœlum & terrā, & dixit deus,
Fiat lux, & facta est lux. Et rursus dixit deus, Fiat firmamentum, &
factū est. Et paulo post dixit deus, Germinet terra, & germinauit.
Et iterum dixit deus, Fiant luminaria in firmamento cœli, & diui-
dant diem & noctem, & sint in signa & tēpora, & dies & annos, &
luceant super terram. Præterea dixit deus, Producant aquæ reptilia
& uolatilia, & factum est. Itē producat terra quadrupedes, & repti-
lia, & bestias terræ secundum species suas, & factum est ita. In his igi-
tur omnibus cum a scriptura dixisse deum dicūt, nutum & uolun-
tatem diuinam non uocem syllabis prolata ostendere uoluit, de-
inde uniuersum hunc repetens sermonem. Hic inquit liber cœli &
terræ, qua die fecit deus cœlum & terram, & omnia quæ in eis sunt.
Huiusmodi Hebræorū Theologia est, quæ uerbo dei creante uni-
uersa esse producta uerissime sola docuit, ad hæc non esse relictum
mundum a deo, gubernatione illius priuatum, sed prouidentia eius
rei asserit. Nō enim solum creauit cuncta, uerum etiā Saluator rex,
dux, omnibus præsidens, omnia disponens dicūt omnia eum uidere.
omnibus adesse. Vniuersa in de gubernari docet. Similiter & q̄ post
eum fuerūt prophætæ, nonnunq̄ a p̄sona ipsius dei exclamāt, Deus
appropinquans ego sum dicūt dominus, & deus delonge. Quid fa-
ciet occulte homo, quod non cognoscām? nonne cœlum & terram
ego impleo. Nonnunquam a seipsis hoc pacto interrogantes, Quis
aquam mensurauit? quis montes pondere, ac ualles iugo firmauit?
quis cognouit mentē dominī? aut quis consiliarius eius fuit? ut rur-
sus, Quis constituit cœlum, & extendit tanq̄ scēnam? Et alibi, Ele-
uate oculos uestros ad alta, & uidete quis ostēdit hæc omnia. Et de-
inceps, Dominus deus qui fecit cœlum & fixit illud, q̄ firmauit ter-
ram & quæ in ea sunt, qui dat spiraculum populis, qui degūt in ipsa,
& spiritum eis qui calcant ipsam. Et rursus, Ego dominus deus solus
extendi cœlum, & firmaui terram, & non est alius præter me. Et ali-
bi. Sic dicetis ipsis, dii qui cœlum & terram non fecerunt, perdantur
a facie terræ, dominus qui fecit terram in fortitudine sua, erexit ha-
q̄ bitabilē

bitabilem in sapientia sua, & in prudentia sua extendit coelum, & adduxit nubes ab extremis terrarum, fulgura fecit in pluuiam, & adduxit uentos ex thesauris suis. Et rursus. Quo ibo a spiritu tuo, & ubi a facie tua me occultabo? Si ascendero in coelum tu illic es, si descendero ad infernum, ades. Si sumpsero pennas meas diluculo, & habitauero in extremis maris, etenim illuc manus tua deducet me. Hæc posteriores conuenientia priscis diuinitus prædicabāt. Sed eos etiā audias, qui ante Mosē fuerunt. Dixit autem Ha' raam ad regem Sodomorum. Extendam manum meam ad altissimum deum, qui fecit coelum & terram. Melchisedech quoq; dei sacerdos Habraam his uerbis benedixit. Benedictus Habraam deo altissimo, & benedictus deus, qui fecit coelum & terrā. Et Habraam rursus, pone manum tuam sub femore meo, & adiuuem te per dominum coeli, Et subiicit. Dominus deus coeli & deus terre, qui coepit me a domo patris mei, & a terra in qua natus sum. Postremo in ipsa uisione Mosi deus interrogatus q̄s esset, diuino respondet oraculo. Ego sum qui sum, sic dices filiis Israel, q̄ est misit me ad uos. hæc breuiter ab inau-
merabilibus excerpta sunt. Est ne igitur dignum gentium Theologiam, imo uero impietatem cum istis ullo modo cōferre, quorū alij nullum esse deum, alij celestia corpora crediderūt, & stellas ignē in coelo fixas dicētes, aut ignē uia & arte circūlatū loco dei adorarunt. Alij nulla dei puidētia mundū, sed irrōnali quadā natura gubernari. Alij celestia solū modo diuinitus regi, nō autē etiā terrestria, mundūq; sine ortu, neq; ullo mō a deo, pductū, sed casu & fortuna cōstitutum esse. Nōnulli ex atomis & inanimatis corpusculis esse cōglutinatum asseruerunt.

De Verbo.

CAPVT V.

His ita dictis, alterā quoq; psonam a prima psona genitā nō creatā Hebræorū scripturæ significant, quā uerbū, sapientiam, uirtutē dei appellant, unde inq̄t Iob. Inuēta est sapientia. Quis autē locus eius est? Nemo mortalis uiam eius nouit. Et Dauid in Psālmis. Verbo domini cali firmati sunt. Et Salomon ex psona ipsius sapiētiæ. Ego inq̄t sapientiam & cōsiliū & cōgitationē constitui. Et dominus possedit me in initio uiarū suarū ad op̄a sua. In principio anteq̄ terra facta est, anteq̄ abyssi, pducti anteq̄ montes

montes firmati, ante omnes colles genuit me. Et alibi. Quid autem est sapiētia, & unde nata sit, dicam & nō ꝓcultabo. Spiritus ipsa est intellectuālis, sanctus, unigenitus, omnipotens, omnia penetrans, uapor enim est uirtutis diuinæ, & fluxus gloriæ omnipotentis, uerissimus fulgor eterni luminis, & immaculatū speculum uirtutis, diuinæ ac bonitatis eius imago, ab extremo ad extremū omnia trāsiens, ac omnia recte gubernans, quod eodem diuinum uerbum a patre ad hominū salutem missum scriptura cōfirmat. Quod deum & dominum, id est creatorē & gubernatorē a Mose prophatisq; appellari cōspicimus. Venit autē ad homines homine assumpto, a patre missum ꝓpter salutē nostrā. Misit em̄ uerbum suum inq̄t, & sanauit eos. Vnde doctrina etiā euangelica, prophetica & paternam Hebraeorum renouans Theologiā hoc pacto incipit. In principio erat uerbum, & uerbum erat apud deum, & deus erat uerbū. Hoc erat in principio apud deum. Omnia per ip̄m facta sunt, & sine ipso factū est nihil. Quod factū est in ipso uita erat, & uita erat lux hoīm. Merito igit̄ eodē spiritu Moses plenus factō cælo & terra, quasi cum filio suo uerba conferentē, sic deum patrē introduxit dicentē. Et dixit deus. Faciamus hominem ad imaginem & similitudinē nostram. Quod plasmasti etiam occultius signiuit dicens. Ipse dixit, & facta sunt, ip̄e mandauit & creata sunt. A parte namq; patris ad filium ordinem atq; mandatum more humano (nec enim aliter poterat) expressit. Nemo enim negabit omnē qui aliqd dicit, ad alium dicere, & q̄ mādāt ac ꝓcipit aliq̄, ꝓter ip̄m mādare atq; ꝓcipere. Manifestius autē Moses duorū dominorū, patris uidelicet atq; filij mentionē fecit dicēs. Pluit dominus a deo sulphur & ignē. Et Dauid similiter. Dixit dominus domino meo, sede a dextris meis. Donec ponā inimicos tuos, scabellū pedū tuorū. Et paulo post aternā illā & ineffabilē generationē uerbi designare desyderans ait. Ex utero ante luciferū genui te. Hæc ita se habere nō solū uetus scriptura occultius (nō em̄ omnes tunc ferre poterāt) uerum etiā noua ipsis quoq; solaribus radijs dilucidius ꝓdicat, quibus nōnulli Iudæorū sancti gratia spiritus carentes aliter interpretati sunt, a quibus nōnulla ponam idcirco nō inutilia, quoniam non effusum in aera uerbum dicunt, nec spiritum non subsistentem, sed diuersas personas ꝓbe sicut & nos. Male autem q̄ ij quia

ga diuerſas quoq; naturas opinant. Philonem ergo audias, ſcriptu-
 ræ uoces interpretatione ſua explicantem. Quamobrem inquit quaſi
 de altero deo dicit, in imagine dei feci hominē. Perpulchre id diui-
 nitus ſcriptori fuit inſpiratum. Nullum enim mortale ad ſupremū
 patrem tanq̃ imago conſerri poteſt, ſed conſertur ad ſecundum de-
 um, qui primi uerbum eſt. Neceſſe enim erat rationalem uim a deo
 uerbo anima hominis imprimi. Deus enim qui ſupra uerbum eſt,
 ita ſupremo eſt, ut nulla rationalis natura ſimilitudinē eius poſſit re-
 cipere. Hæc in primo quaſtionum libro Philonis dicta ſunt, qui in
 primo de agricultura uerbum dei filium quoq; dei appellare his uer-
 bis non dubitauit. Hæc uniuerſa paſtor ille & rex deus iure guber-
 nat, legemq; ſtatuit, rectum eius uerbum & primogenitum filium,
 qui curam totius gregis quaſi maximi regis lux diligenter ſuſcepit.
 Idem in ſecundo. Qui dubitandi ruborem effugere uelit, audacter
 dicat nulla re materiali machinam mundi cōſeruari, ſed uerbo eter-
 ni dei ſempiterno, quod a medijs ad extrema, & ab extremis ad me-
 dia protenſum, inuietum naturæ ſuſtinet curſum, ſouens ipſum at-
 q; conſeruans, quaſi uinculum quoddam pater qui genuit ipſum con-
 ſtituit. Merito igitur nec terra unq̃ aquis ſummerget, nec ignis ex-
 tinguetur, nec cætera peribunt, cum uerbum dei uocale inter muta
 elementa conſtitutum, omnia conſeruet. Hæc Philo. Nonne igitur
 uera hæc noſtra ſunt, qui uerbo ac ſapientia dei om̃ia producta eſſe
 prædicamus, falſa ꝑo illa, quæ nec ueri ſimilitudinem ullam habent,
 & inter ſe cōtraria ſunt. Thales enim Mileſius aquam originem re-
 dicit, Anaximenes aerem, Heraclitus ignē, Pythagoras numeros,
 Epicurus atq; Democritus indiuidua quædam corpuscula, Empe-
 docles quattuor elementa, hoc dei uerbum magni conſilij angelum
 lucem ueram iuſtitia Solem etiam nominant. Tertio ſpiritus addi-
 tur ſanctus a ſcriptura, quem ſicuti patrem & uerbum ſuum eadem
 dignitate atq; honore honorari præcipit. Tertius igitur a patre ſpiri-
 tus eſſe oſtendit, tanq̃ a patre per ſapientia elucens. Poſt hæc eternā
 dei ſubſtātiā rationales uirtutes, nec numero, nec ſpecie nobis no-
 tas, ſed ſolum uiſibilium proportione, alia enim gloria Solis eſt, alia
 Lunæ, alia Stellarum, ſcriptura ludæorum, non ut deos, ſed ut mini-
 ſtras honorandas oſtendit. Et mortali quidem nature Stellarum nu-
 merus

merus omnino ignotus est. Deus uero multitudinē etiam intelligētiarum & nomina non ignorat. Scribitur enim, qui Stellarum multitudinem numerat, & omnibus ipsis nomina imponit, innumerabilia enim genera profecto & intelligentiarum & Stellarum sunt, deo autē omnia numerata sunt, de ipso enim dicitur. Mille milia ministrabant ei, & decies milies centena milia coram eo assistebant. Cum enim numerum uideat aliquē nominare, numeratas illas ostendit esse uirtutes a deo. Cum uero tantā numerari quantitatem dixerit, ignotū nobis illum numerum propter innumerabilitatē suā esse ostendit. Sed de substantia earum sic Psalmista scriptum reliquit. Domine deus meus, quē uehementer magnificatus es, confessionem & decorem uidisti amictus lumine sicut uestimento, extendens cælum sicut pellem, qui facis angelos tuos spiritus, & ministros tuos ignis flammā, Noli credere de hoc corruptibili igni dicere, nec de irrationali aere atque spiritu, sed aliū quidam atque sublimius, necesse enim est cum a sensu nostro uerba prodeant translatiue, non proprie de intellectu alibus dici, unde ipsum quoque deum spiritum, & ignē, & lucem, & huiuscemodi nominibus significamus. Virtutes autem illas, Angelos, Archangelos, spiritus, celestem exercitum, principatus, potestates, thronos, dominationesque nūcupamus. Quarum omnium iustitiā Solem & sanctum spiritum ei annexum una cū deo ac patre creatorem atque gubernatorem scriptura cōfirmat, quem unum deum ab uniuersis, sicuti patrem ac dominum hymnis glorificandum propheta precipit dicens. Laudate dominum de cælis, laudate eum in excelsis. Laudate eum omnes angeli eius, laudate eum omnes uirtutes eius. Laudate eum sol & luna, laudate eum omnes stelle & lumen. Laudate eum cæli cælorum & aquæ quæ super celum sunt, laudent nomen domini. Quia ipse dixit & facta sunt, ipse mādauit & creata sunt. Statuit ea in æternum & in sæculum sæculi, præceptum posuit & nō præteribit. Hæc Hebræorum dogmata merito erroribus gentium spretis complectimur, uirtutes cælorum ut dei ministros honorantes. Solum autem deum, & uerbum ac spiritum eius, qui cælum & terrā, ac omnia quæ in ipsis sunt creauit, & a nihilo simpliciter produxit, ut Hebræorum doctrina occultius & euangelica expressius precipit, colimus atque adoramus.

q. iij. Decō/

Nunc cōsequens esse uidetur, ut qualem Hebrei de cōtra-
ria uirtute doctrinā tradiderunt, perspiciamus. Virtutes
igitur ministrantes, & spiritus, qui ad ministeriū mittunt
propter eos, qui aeternae cōsecuturi uitae sunt haereditatē,
sanctos dico angelos dei diuina luce frui, ac idcirco luminaribus cō-
li cōferri, docti a scriptura credidimus, a quibus pueri qdam spiritus,
cum sua nequitia diuinā lucem suscipere nequuerint, tenebrae factae
sunt. Quorum primum, qui etiā alijs defectionis causa fuit, quoniam
penitus propter impietatē suā in terrā decidit, quicq; totius ueneno-
sae prauitatis auctor est, sponte a lumine ad tenebras lapsum draco-
nem serpentēq; latiferi ueneni productore atrocem baluā, & leonē
humanis carnibus uiuentē, ac deniq; basiliscū scriptura solet appel-
lare, Causa uero qualapsus est furor mētis & arrogantia hoc pacto di-
citur fuisse. Quomodo decidit de caelo lucifer, qui mane orietur, cōtri-
tus est terrā, qui mittit ad omnes gentes: tu autē dixisti in mente tua,
in caelum ascendā, super astra ponā sedem meā, & ero altissimo simi-
lis. Et rursus, Hec dicit dominus, quoniam exaltatū est cor tuū: dixisti
deus, ego sum, & domiciliū dei habito. Et iterum. In monte dei natus
es, inter igneos lapides imaculatus in diebus tuis, ex quo die creatus
es donec iniustitiae inuentae in te sunt. Exaltatū est cor tuum in pul-
chritudine tua, corrupta est sciētia tua cum pulchritudine tua, pro-
pter multitudinē delictorum tuorum in terrā deieci te. His uerbis aper-
tissime cum superioribus illi uirtutibus cōuersatum fuisse docemur.
Et quoniam ceruices extulit propter arrogantiam decidisse, sub quo
innumerabiles qdam sunt spiritus, simili impietatis errore p lucida
diuina regia beataq; habitatione ad cōuenientia sibi ac omnibus im-
pijs loca tartari sentētia dei depulsi. Quae loca abyssum diuina scri-
ptura & tenebras, nō has, sed quas diuina uerba intelligunt, solet ap-
pellare. Ex numero quorum multi exercitationis hominum gratia in ter-
ra & regione, q̄ sublimis est, derelicti erroris humani, & impietatis
gentium cōcausa simul fuerunt, quibus interdū nomina indit scriptu-
ra, malignos spiritus & daemones, potestates & principatus mundi
huius appellās. Interdum symbolice, cum pium atq; religiosum uite
ne multitudinem demonum formidet, hortet. Super aspidem enim

ait

ait ambulabis, & conculcabis leonem & draconem. Signum autem est deum ab ipsis odio haberi, eiusque uoluntati repugnare, quoniam se ipsos deos putari cupiunt, & dei cultum in se transferre conantur, diuinationibus atque oraculis tanquam incertis stultos alliciētes, quos a deo rapientes, ad profundum impietatis detrudunt. Solis autem Hebraeis malitia illorum a priscis fuit intellecta temporibus apertissime damnatibus omnes deos gentium demones esse. Nunc autem dei gratia per Saluatoris nostri euangelicam doctrinam uniuersus orbis uinculis demonum solutus. Deum uerum glorificat.

De hominum natura.

CAP. VII.

Sed Phoenicum quidem ac Aegyptiorum Theologia, casu hominum ceterorumque animalium productionem factam e terra dicebat, nullum inter rationalem animam & irrationalem substantiam discrimen arbitrata, quibus abiectis Hebraeos laudamus, qui pulcherrime, ac sapientissime, ac ideo uerissime de prima hominum productione docuerunt, duplici quadam natura constitutum esse hominem asserentes, cuius altera pars cum incorporea & immortalis sit, uerus homo existit ad imaginem & similitudinem dei, non fortuna & casu, sed a deo ipso creatus. Voluit enim suprema omnium causa non carere rationabilibus terrae animalibus, ut non solum a caelestibus, uerum etiam a degentibus in terram maiestas sua laudaretur. Itaque dixisse deum scriptura testatur, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Et fecit deus hominem ad imaginem & similitudinem suam fecit eum. Et rursus. Formauit igitur deus hominem de limo terrae, & inspirauit in faciem eius spiraculum uitae, & factus homo in animam uiuentem. Quae textum Iudaus Phyllo exponens, his uerbis utitur. Ceteri quidem ab aetherea natura mentem nostram constare dicentes, aetheri affinem esse hominem uoluerunt. Moses autem ille nulli creaturae rationalem animam similem, sed nominis dei uerbo suo insignitum esse uoluit. Inspirauit enim deus inquit in faciem eius spiraculum uitae, & factus est homo in animam uiuentem. Et quoniam necesse est mitti, missum similem esse, idcirco ad imaginem dei homo, non ad imaginem creaturarum alicui factus esse asseritur. Anima igitur hominis uerbo dei designata, necesse fuit corpus quoque ad fulgentissimas partes mundi uisum erigere. Haec Phyllo. Non ergo absque causa

q. iiii. cetera

cetera quidem animalia nutu diuino uel a terra uel aquis prorupisse. Solus autem homo ad imaginem & similitudinem dei factus asserit. Quare solus omnium, qui sunt in terra, rationis particeps principari ac regere leges fere artesque inuenire potest. Sola enim hominis intellectus animae ac rationalis est; reliqua omnino mortalia ad seruendum homini facta sunt. Praeest enim uniueris quasi dominus, atque dux homo rationis uiribus robustiora corpore domans, idcirco prudentiae, iustitiae, aliarumque uirtutum capax est, & ad caelestia seipsum extollens. Stellarum cursum orbiumque uolutiones ita quaerit, ut celestem se esse argumentum prebeat. Quod autem sibi circumiacet terrenum corpus, opus ipsum dei est de terra sumptum, & in terram reuertens. Quapropter oportet sicut pecoris cuiusdam, ita corporis hominem curam habere, alereque, colere ipsum seruum, ut ad huius uitae ministerium perutile, dominum vero in terriori, quasi dei affinem uehementius amare ac honorare, quoniam & a prima causa honoratus est. Homini igitur sic diuinitus ornato, idoneus deus largitus domiciliū fuit. Ipse autem sua sponte diuini contemptu preceptum in domiciliū mortale decidit, propterea pietatem esse adhibendam censemus, & uirtuti dandam operam, ut delictum nostrum deleamus, & ad primum redeamus statum. Non enim in terris finem homini esse constitutum, sed illic unde resiliit restitutione imaginis, quam deprauauimus. Huiusmodi sunt quae de natura hominis Hebraeorum doctrina antea quam Graeci omnino essent, philosophata est. Graeci uero heri uel nudiustertius nati, nonnulla e Barbaris, multa ab Hebraeis, ut progredientes monstrabimus, furati sunt.

Quod natura non est genita.

CAPVT VIII.

Verum quoniam Hebraeorum ueritas unum creatorem omnium deum cognoscit, ipse quoque subiectae corporibus substantiae, quam Hylen appellare solent. Innumerabiles uero tam barbari quam Graeci contra opinantur. Alii malignitatis fontem esse Hylen, nec genitam, nec corruptibilem dicentes. Alii naturam suam absque qualitate figuramque asserentes, uirtute diuina mundum ab ipsa formatum asserunt. Rationibus demonstrandum est, solam Hebraeorum opinionem non falsam esse. Vt autem, ut soleo, non meis sed alienis. Dionysius igitur in primo aduersus Sabellium, haec de proposita questione reliquit. Non sunt absque scelere illi, qui materiam primam ad fictionem

nem

nem totius deo subiecerunt, quā dicūt cum passibilis mutabilisq; natura sit diuinitus ad generationē omniū alterari. Sed ostendant nobis unde similitudo ac dissimilitudo materiae primae ad deū est: necesse enim est si positionē sanā uolunt sustentare, supiorem quendam deo excogitare, quod nephandissimū est. Præterea cum nō genitū esse similiter de utroq; dicat, & aliud alteri ab altero sit, unde id ip̄is aduenit. Nam si nō genitus deus per se est, & ip̄m nō genitum esse, ut quispiā diceret, substantia sua est, nō erit non genita Hyle. Nō enim idē est deus & Hyle. Quod si utriq; est quodcūq; est, id est deus q̄dem deus, materia v̄o prima materia, inest autē utrisq; nō genitum esse, pater aliud esse ab utroq; & utrisq; prius atq; superius. Ad hanc causam reddi postulabimus, quāobrem cū utrumq; nō genitum sit, Deus q̄dem impassibilis, imutabilis, immobilis atq; actiuus est, materia v̄o prima ecōtra, passibilis, mutabilis, mobilis, om̄is alteratio/nis receptiua, quo modo autē etiā apte cōuenerunt: utrum ad materia primā naturā adaptauit se deus, cum ab ea mundum fabricatus est, an ecōtra. Sed hoc ultimū impossibile. Nō enim potest res insensibilis accommodare se ad artificē. Primū autē penitus nephandū, si q̄s putet sicut artificē ad materiae aptitudinē primā causam se accommodasse. Relinquit ergo, ut a dei sapiētia uaria, & ut ita dicā, multiformis formæ scilicet omniū receptiua Hyle producta sit. Multa dici possunt, sed modo nō est nobis hanc q̄stio proposita, meliores tamē sunt, qui hanc dicunt, q̄ qui innumerabiles deos alium aliud creasse cōtendunt. Hæc a Dionysio sumpta sufficiant, nunc Origenē audias. Si q̄s autem putat nō posse deum absq; subiecta inquit materia quicq; efficere, quoniā nec statuarius absq; lapide statuā, nec lignarius faber sine lignis, rogādu est si arbitrat̄ deum posse quicq; uelit. Eo enim pacto quo sicuti uult ad totius ornatum ineffabili uirtute absq; sapiētia qualitates non entes p̄ducit, quod om̄es, qui prouidentiam fatent̄ concedunt, substantiā quoq; quanq̄ uult producere potest. Mihi autē uidetur, qui hæc dicunt, fortunam quoq; deo annectere, qui nisi materiam primā forte reperisset, non esset auctor, nec pater, nec creator & dominus uniuersi. Præterea unde factum est, ut sufficiens ad uniuersa fingenda, nec superfluens aut deficiens materia subiecta sit, sequitur enim necessario a prouidentia

q v quadā

quadam deo superiore, ne scilicet ars dei perderetur si non haberet materiā artificij susceptibilem, deo materiā esse subiectā. Vnde autem omnium quæ deus vult receptiua materiā esset, nisi eā deus talem qualem uoluit produxisset. Sed nō genitam esse materiā supponentes sic aduersus eos insurgemus. Si nulla prouident a deo materiā nō subiecit, quæ tamen ei subiecta est, quasi per prouidentia esset subiecta, quid pstantius factum est q̄ ea quæ casu fiunt? Quod si non est a deo producta materiā, cur mundum ab eo formatum dicunt, an quia tantam mundi fabricam nisi a sapientissimo artifice nō potuisse fieri credunt? Sed materiā quoq; tantā atq; talem, ut corporalium rerum formas omnes possit suscipere, non nisi ab omnipotente, sapienteq; artifice fuisse credendum. Cum autem obijciant, ne minem posse artificem absq; materiā quicquā facere, sciant se multo dissimilia dicere. Prouidentia enim semper hominum artibus materiā subijcit. Hæc aduersus illos dicta sufficiant, qui quoniam inuisibilis terra informisq; dicitur, ideirco materiā primam non genitam existimarūt. Hæc Origenes. Phyllo autem Iudæus de hac quæstione sic scripsit. De quātitate autem substantiæ utrum facta sit, dicendum est ad formationem uniuersi tātam materiā deum creasse, ut nec superflueret, nec deficeret: absurdum enim est, hunc uel illum artificem diligentissime de quantitate materiæ sufficientis præcipue in p̄ciosa materiā prouidere, deum uero qui numeros & mensuram omnium nouit, minime de hoc prouidisse. Ausim igitur exclamare, nec pluri, nec pauciori materiā ad creationem mundi opus fuisse. Non em̄ integer ex omnibus partibus mundus esset, si non a sufficienti materiā esset formatus. Sed cum prudentis proprium artificis sit anteaq̄ incepit sufficientiam materiæ prospicere, homo q̄dem mortalis errare potest, ut nonnunq̄ deficienti materiæ addita menta quærat, nonnunquam ablationem a superfluente. Deus uero cui nihil deest, quiq; omnia potest, ad unguem sufficientem produxit Hylen. Sed qui cauillari uolunt, argumenta multiplicant, qui uero philosophari ueritate rerum contenti sunt. Hæc etiam Phyllo. Maximo uero insigni apud christianos uiro liber quidam de materiā scriptus est, unde nonnulla mihi sumenda esse uideo ad exquisitam quæstionis decisionem. Credo inquit te quoq; ipsum uidere,

duo

duo non genita simul esse non posse, quamuis illud addidisti, alterum ex duobus necessarium uideri, aut separatum esse deum a materia, aut coniunctum. Si igitur coniunctum esse quidam uoluerit dicere, unum non genitum dicet. Nam si coniuncta simul sunt duo, non genita esse non possunt. Sed sicut consequenter dicimus, unam rem genitam hominem esse multis partibus constitutum, sic necesse est, si non est separatus a materia deus, unum non genitum dicere. Sin uero separatum quis dicet, necesse erit aliquod inter eos esse discrimen, quo dissiparentur, Non enim potest aliud ab alio distare, nisi tertium quoddam sit, quo distare dicuntur. Istud autem ulterius progreditur. Nam si tria dabuntur ingentia, similiter de ipsis quæram, & si coniuncta quis dicet, superiorem referam rationem. Sin uero separata, quartum necessario introducet, quod separatio efficitur. Sed illud forsitan quispiam cogitabit, nec separatum esse deum a materia, nec rursus coniunctum, sed esse in materia uelut in loco, & materiam in deo tanquam continens. Erit ergo a materia circumscriptus deus, cumque ipsa in stabilitate sua huc atque illuc feratur, ipse quoque mutabilis erit. Præterea si materia informis fuit, ornata uero formis, ad melius a deo mutata, deus quoque erit in re, locoque informi. Ad hæc interrogandum est, utrum deus replebat materiam, an in parte aliqua materia fuit: nam si in parte fuit minor multo quam materia est, si totam replebat, quomodo eam transmutando formauit: necesse enim est aut contractum illud formasse, quod sui contractione uacuum fuit relictum, aut se quoque ipsum una cum materia transformasse. Quod si materiam esse in deo quispiam dicat, Similiter quærendum est, utrum quasi separata, ut uolucres in aere, an ut in loco. Si enim separatam, ut uolucres in aere dixerit, partibus ergo deus, immo re ipsa scissus, scindi enim dissepārarique necesse est ad receptionem aliorum. Sin uero, ut in loco cum deformis materia per se sit, nec a prauitate aliena erit, deus deformitatis & prauitatis locus, quod cogitare nephādisimum est. Ita cum Hylen ingentiam putes ne malorum causa deus esse uideatur, malignitatis receptaculum deum dicere cogeris.

Quod materia non est causa malorum.

CAPVT IX.

Si ergo

SI ergo materiā nō genitā principaliter diceris, multis ratio/
nibus impossibile id esse demonstrarem, uerum quoniam ma/
lorum ipsam causam esse opinaris, & ex hoc etiam induceris,
ut non genitā credas, ad hoc uertenda mihi oratio est. Si enim
adaperiā quo pacto mala fiant, ostendamq; non esse possibile, quin
malorum auctor deus sit, si materia ei aliunde ad creandum subijci/
tur, opinio hac funditus evertit. Sine qualitatibus ergo coeternam
deo fuisse materiā, unde mundum istum creauit opinaris, Sic pror/
sus. Si ergo sine qualitatibus materia fuit, sunt autē in mundo quali/
tates, quia a materia diuinitus factus est, qualitatū profecto deus
productor est. Ita mihi uidet. Qualitates porro nō a subiectis qua/
litatibus factas esse, & aliud a substantijs dicit. Ita opinor. Si ergo nec
a subiectis qualitatibuseductae a deo qualitates, nec a substantijs, q/
niam substantiae non erant, a non ente simpliciter creatas diuinitus
fateri necesse est. Falso ergo abste in superioribus dicebat, impossi/
bile esse a non ente simpliciter fieri quicquā a deo, quod tāto absur/
dus uidebitur, quanto si diligētius quispiam consideret, uel homi/
nes, qui maxime ex aliquo facere uidentur a non ente quēdam pro/
ducere. Architectus em urbem facit ex non urbe, & templa ex non
templis. Quod si quia substantia subiecta est architecto, idcirco ex
ente ipsum facere opinaris, nō parum erras; non est enim substantia,
quae urbem facit, aut templa, sed ars, quae circa substantiam est. Hec
autem quamuis ex arte fiat, quae in homine est, non est tamen in la/
pidibus. Sed forsā dices ideo non esse ex non ente artem, qua urbs
constat, quia sit ab artificio quod in artifice est. Ego uero tibi respon/
deo, artem illam quae in homine est, non ab alia quadam arte, sed a
non ente in homine fieri. Accidentia enim omnia in substantijs &
sunt & fiunt. Homo enim sine ullo artificio existit, ars yō nulla erit,
nisi prius hominē esse intelligamus. Quare ars a nō ente in homine
facta necessario est. Qd si hominibus hoc modo se habet, quomo/
do non oportebit deum nō solum qualitates, uerum etiam substan/
tias a non ente simpliciter arbitrari posse creare? Si enim aliquid ex
non ente simpliciter posse fieri a deo fateris, substantias etiam a non
ente simpliciter ab eo posse fieri concedas necesse est. Verum quo/
niā apprime audire desyderas, unde mala oriant, quero abste utrū
substantias,

substantias, aut qualitates substantiarum mala opinaris? Qualitates substantiarum arbitror. Materiam autem absq[ue] qualitate ac de for/ mem fateris? Dictum memini, Si ergo substantia[rum] qualitates mala sunt, & materia sine qualitate est, deusq[ue] omnium qualitarum crea/ tor cōcedit, erit malorum omnium auctor deus. Quare si abs te ma/ teria nō genita ponebat, ut malorum causam deum dicere non co/ gereris, cogeris autē hoc facere, multo magis materiā ei ad creandū subijciens, frustra id certe opinaris. Hæc sufficere mihi videntur, ni/ si tu aliquid habeas, ego si contentionis non ueritatis cupiditate uer/ ba hæc faceremus, nihil amplius quærerem. Verē quoniam charitas est, quæ nos mouet, & utilitatis proximi causa disputamus, altius de his differendum arbitror. Et quoniam nihil aliud q[uam] ueritas quærīt, quoquo modo putas facilius atque dilucidius id fieri posse. Sic ora/ tione utaris, ut non tibi solum, uerum etiam mihi magnum cōferas fructum. Sed quoniam qualitates esse mala sup[er]ius diximus, nūc sub/ stantias potius quasdam mala esse arbitror. Quid tu substantiam di/ cis? nonne illam quæ ita per se existit, ut nullo modo indigeat ut ex/ istat? Sic omīno. Malum autē actum alicuius esse opinaris? an quo/ modo? Actum profecto. Nōne igit[ur] actus agentis est? Est prorsus. Cum autem nihil agens sit, putas tu actum esse posse? minime. Si er/ go substantia nulla re alia indiget ut existat, mala q[uo] actus sunt, & omnes actus cum alicuius sint, agente aliquo sunt, & non agente nō sunt, non erunt profecto mala substantiæ. Quod si ea q[ue] agunt sub/ stantiam putas, uerum id q[uo]dem est, ut homicida ea ratione, qua ho/ mo est, substantia est. Cædes autē ipsa nō est substantia, sed substan/ tiæ opus, ac ideo interdum bonum hominem, interdum malum uo/ citamus, dicunturq[ue] ambo hæc nomina de homine propter bonos & malos actus, qui sunt accidentia. Cædes enim nō est substantia, sed ne liberalitas, nam quemadmodum a grāmatica grāmaticus, a me/ dicina medicus dicit[ur], cum substantia, nec medicina, nec grāmatica sit, sed ab his accidētibus appellationē accipiat. Similiter a malis ma/ lus homo dicit[ur], & a bonis cum neutrum eor[um] sit. Quare si quē alium præter homines causam esse malorum putas, simili modo inquantū hominibus suggerit mala, ab actu suo ipse quoq[ue] malus erit. Sic em̄ & homo malus dicit[ur], quia mala agit. Quæ autē agunt mala, nō est ipse

ipse qui agit, sed actus eius, a quibus appellationem accipit. Nam si agētem ea dicemus quæ agit, agit autem eadem, erit homo cædes. Et sic quoniam quæ aguntur, cum aguntur, solummodo sunt, facta uero esse desinunt, erunt homines cum agunt, & cum nō agunt, nō erunt. quæ falsa atq; impossibilia sunt. Sūt ergo mala hominis actus, appellaturq; homo malus non ex eo quod substantia est, sed ex eo quod mala agit. Malum enim dici ab accidentibus substantiæ, quæ non sunt substantia, ideo concessimus, ut a grammatica grammaticus dicitur. Quod si quæ aguntur, tunc incipiunt, quando actus incipitur, certe is etiam qui male agit tunc incipit malus esse, quando male agere coepit. Non est ergo malum absq; principio, nec non genita mala sunt, sed ab eo genita atq; profecta, a quo aguntur. Recte o amice e præsuppositis enim probe intulisti. Nam si absq; qualitatibus materia prima est, estq; qualitarum auctor deus, mala x̄o qualitates sunt, mala essent a deo. Sed contra rationem istam, hæc quæ dixisti sufficiunt. Mihi uero in mentem nunc uenit falso absq; qualitatibus Hylem affirmari. Nulla enim substantia uere absq; qualitatibus dicitur, cum em̄ absq; qualitatibus dicitur, qualitas eius profecto significatur. Qualis enim quadam materia certe prima dicitur, cum huiusmodi esse dicat, ut aliquid in se non possideat, quæ res certe qualitatibus quadam species est. Ad hanc igitur rationē oro respondeas. Nam cum nō genita Hyle mihi uideatur, qualitates etiam innatas habere uidetur, & sic ab ea defluere omnia, quæ mala sunt. Ita deus malorum causa non erit. Magna te puto laude dignum, quod absq; ulla pertinacia ueritatem quæras, causamq; nobis præbeas, ut aut a uerbis tuis facilius tibi persuadeamus, aut rōnibus acquiescentes, ueritatē discamus. Sed si innatas habet materia qualitates, cuius rei auctor erit deus? cum neq; substantias, nec qualitates produxerit, quippe cum tam substantia q̄ accidēs serui huiusmodi rationis uim a principio fuerint. Dic igitur quæso, q̄ pacto Deū creatorē appellas. Vtrū q̄ substantias in alias substantias mutauit, an q̄ substantias qdē nō mutauit, qualitates autē earū mutauit. Absurdū mihi uidet̄ mutā fuisse substantiam dicere. Qualitatū igitur mutatione creatorē appellari Deum assero. Nam quemadmodum cum e lapidibus domus n̄, nō est dicendum lapides in domum esse mutatos, sed quali quadā

LIBER SEPTIMVS

liquadam deorum compositione domum factam esse, cum quali/
 tas ista compositionis lapidum alia sit ab ea, quam prius habebat.
 Sic mihi uidetur permanente substantia, qualitatum mutatione
 hunc mundum factum esse diuinitus. Quoniam ergo qualitates
 quodammodo quasdam a Deo factas ais, respondere mihi non de/
 digneris, mala substantiarum ne qualitates sunt, & qualitates inhæ/
 rent materiæ semper, an impressæ fuerunt. In se dico absque princi/
 pio. Hac igitur qualitates a deo mutatas fuisse asseris. Ita prorsus.
 Vtrum igitur ad melius, aut ad peius? Ad melius scilicet. Si ergo
 qualitates in materia inhærent, quæ in melius mutate sunt, quæren/
 dum adhuc restat, Vnde mala orta sunt, aut enim non permanse/
 runt qualitates illæ malæ natura ut erant. aut si permanserunt ma/
 læ, malignitatem earum in melius Deus non conuertit, & sic malo/
 rum causam ad deum rursus refert, aut forsan malas qualitates ma/
 teriæ mutatas esse non dicis. Earum uero mutatione, quæ indiffe/
 rentes erant, uniuersa diuinitus constructa opinaris, hoc modo cer/
 te. Cur igitur malas qualitates reliquit? utrum quia euellere noluit,
 an quia non potuit? Nam si noluit, & potuit, necesse tibi erit cau/
 sam malorum deo attribuere, qui mutatione mundum creans non
 destruxit, neque mutauit in melius mala cum potuerit. Nec pote/
 ris si ita opinaris Deum non culpare, qui malignitatem materiæ
 non abstulit cum posset, sed ad perniciem creaturarum reliquit.
 Præterea maxima quædam iniuria ipsi quoque materiæ illata est.
 Peius enim modo se habet, quam antequam formaretur, tunc enim
 insita sibi esse mala nequaquam sentiebat, nunc uero multæ partes
 eius acerrimum malorum sensum percipiunt, quod exempli gratia
 in homine uideamus. Materia enim hominis antequam formaretur, &
 creatoris artificio in animal commutaretur, nihil percipiebat, postea
 uero quam in hominem uersa est, acutum habet malorum sensum. ita
 quod diuinitus materiæ ad beneficiū ipsius euenisse asseris, peius il/
 le fuisse inuenitur. Sin uero non potuisse deum insita materiæ mala
 tollere contendis, impotentē deum esse asseris, qui autem impotens
 est, aut natura imbecillus est, aut superioris cuiusdam terroris ac for/
 midine præmitur. Si imbecillum arbitraris, & firmus in hoc propo/
 sito cōsistis, actum est de salute tua. Sin autem a maiore quod præ/
 mit,

mitur, erunt mala deo efficaciora quā vires eius retundūt, quod dictu
 nephas de deo est. Ad hæc quare malum potius deus non est, si qui/
 dem illum esse deum dicimus, cuius vires super omnia sunt? Sed re/
 sponde mihi quæso de materia ipsa rursus quærenti, utrum simplex
 quædam erat, an composita? Nam si unica fuit atque simplex quomo/
 do mundus, qui ex ea est compositus uere dicitur: cum illud compo/
 situm sit, quod a multis varijsque constitutum est. Quod si compo/
 situm fuisse respondebis, erāt ergo a simplicibus quibusdam compo/
 sita, quare absque principio non genita æternaque materia esse non po/
 test. Non enim erat antequā simplicia, ex quibus componitur conueni/
 sent, deinde non duo, sed multa tibi erunt non genita. Simplicia enim
 ex quibus Hyle tibi componitur, multa ac uaria esse necesse est. Pre/
 terea uidetur ne tibi quicquā sibi ipsi repugnare atque opponi? Nihil
 omnino. Quid porro aquæ ignem opponi negas? nullo modo, luci
 autē tenebras, frigidum calidum, siccum humidum? nonne similiter op/
 ponitur? Similiter non inficior. Si ergo nihil sibi ipsi opponitur, non
 erit materia una, nec ex materia una. Simile huic illud est, quod mo/
 do quæram, uidentur ne tibi alicuius totius partes aliæ aliæ destru/
 ctivæ? nequaquam. Ignem autem aut aquam cæteraque huiusmodi, non/
 ne materiae partes putas? Sunt certe materiae partes, ignis porro non/
 ne aquæ destructivus, & e contra tibi uidetur? Scilicet. Si ergo partes
 totius aliæ aliæ destructivæ non sunt, ignis autem & aqua cætera/
 que huiusmodi alterum alterius destructivum est, non erunt partes
 unius materiae, nec ipsa erunt materia, quoniam nihil sibi ipsius de/
 structivum est, Nihil enim sibi ipsi opponitur aut repugnat, aliud
 certe alijs opponitur, ut album non opponitur albo, sed nigro, & te/
 nebræ non tenebris, sed luci. Si ergo una quædam esset materia,
 nulla oppositio in rebus inueniretur. Cum autem aliæ rerum alijs
 opponantur, non eadem esse uidetur materia omnium. Hæc Maxi/
 mus. Sed huius uoluminis iam modus sit, in quo priscorum san/
 ctorumque Hebræorum uitas, qui multo ante Moysen fuerant, bre/
 uiter perstrinxi, quos omnes admirati, diuinis laudibus persequimur
 & prosequemur. Imitationem illorum tanti nobis facimus, ut eam
 nobis recte concedi diuinitus deprecemur.

EVSEBII

EVSEBII PAMPHILI LIBER OCTAVVS

De Traductione scripturæ, repetitio gentilium Theo/
logiæ. CAPVT I.

NUNC ordine progredientes, ad Mosi disciplinam, quæ secundum gradum tenuit, & solis Iudæis, non alijs gentibus data est, transitum faciam. Quod autem nulli alijs genti, sed Iudæis solummodo Mosæica disciplina data est, nec idonea uel possibilis alijs fuit, tempore suo probabimus. Sed quemadmodum Aegyptiorum doctrinam ipsorum Aegyptiorum uocibus exponebam, cæterarumque gentium Theologiâ suorum testimonio auctorum explicabam, ita nunc quoque faciundum est, a Iudæis ipsis, & ab illis maxime, qui doctissimi habent, ante oculos omnia ponam, si prius quomodo in linguam Græcam, & quanta diligentia libri Iudaici traducti sunt, exposuero. Commodissimum enim id mihi ad Euangelicam doctrinam, cuius præparationem modo scribimus, fore arbitror. Cum enim iam Saluatoris nostri tempora uiderent proprijs aduenire, cõducebatque maxime saluti omnium gentium quacunque a prophetis scripta fuerant intelligere per linguam Græcam, quam sere omnes gentes intelligunt, Iudaicam scripturam uniuersis proposuit. Aut enim post Saluatoris nostri tempora non habuissimus, Iudæis ex inuidia occultantibus, aut corruptiores nobis dedissent, aut si recte haberi potuissent, in suspicionem traductores facile uocarent. Saluator ergo noster, qui ut deus omnia prouidebat, optima dispositiõne usus, Ptolemæo Aegyptiorum regi traducendorum librorum cupiditatẽ iniecit. Quam rem Aristæus uir doctus, utpote qui rebus aderat, diligenter cõscripsit. Fuit autem traductio facta temporibus secundi Ptolemæi, Philadelphus uocatus est. Sed Aristæi uerba opere præcium est audire. Demetrius inquit Phalereus, in regia bibliotheca constitutus, grandem a rege pecuniã accepit, ut undique ad bibliothecam regis uel emendo uel transcribendo libros cõgregaret, meminiq; interrogatum me p̄sente a rege, quoniam libri iam in bibliothecis essent, dixisse plures quàm ducenta milia: sed breui tempore nõ erunt forsitan pauciores quingentis milibus, si non ab uniuersa Græcia solum quod feci, uerum etiam ab alijs gentibus, ac præcipue a Iudæis, quorum doctrina

r na

na perutilis mihi esse dicitur, quod plurima possumus uolumina, congregamus. Et quā rex inquit detinuit, ne Iudaeorum libros, quae regio nobis affinis est, aut emeris iam, aut transcriberis, praesertim cum ad hanc rem tanta tibi praestetur pecunia, quantam petieris. Tum Demetrius translatione opus est inquit. Propria enim lingua, & diuersis utuntur quam Aegyptij literis. Multi eos Syrica & lingua, & literis uti censent, quod ita esse non inuenio. Post haec rex precepit Demetrio scribere ad se de Iudaicorum librorum translatione. Omnia enim tanta diligentia faciebat, ut uel res minimas petitionibus atque mandatis exactissime scriptis ageret. Quare ipse quoque cuncta, ut gesta sunt, conscripsit. Hanc igitur epistolam Demetrius Philadelpho misit, Regi magno Demetrius. Quoniam praecipisti o rex, ut undecunque possim, in Bibliothecam tuam libros utiles congeram, maiestati tuae refero Iudeorum disciplinam & leges literis & lingua sua conscriptas, perutiles mihi uideri. Ferunt enim abiecte nonnulla translata tamen certe admirationis, ut & integra & diuina sola legum sanctio iudaica uideatur. Sic enim etiam Haecataeus Abderita propter sanctionem legis, nec a poetis gentium tactam arbitratur, nec diligenter ab historicis expositam. Si ergo tibi uidetur o rex, scribatur ad pontificem Iudaeorum, ut de singulis tribubus seniores uiros, legis peritos & probos sex mittat, ut diligenti examine id eligamus, in quo plures conuenient traductores. Ista quippe res digna mihi maiestate tua uidetur, felix sis perpetuo. Tunc rex ad Eleazarum scribi iussit, quod captiuos Iudaeorum remiserit, & auri quinquaginta talenta, argenti centum, & lapides non paucos ad crateras, phialas, & mensam, ceteraque uasa & sacrificia faciunda deo Iudaeorum obtulit, cuius epistola haec est. Rex Ptolemaeus Eleazaro pontifici salutem. Non ignoras multos Iudaeorum in regione habitare nostra, qui ab Hierosolymis Persarum in tempore, quo illi regnabant, abstracti fuerunt, quorum multi cum patre nostro in Aegyptum ingressi, maiori mercede in legionibus conscripti sunt. Cumque fideles inuenisset, in praesidijs collocauit, ut eorum formidine animos Aegyptiorum comprimeret. Nos etiam postquam regni habenas suscepimus, humanius tuos tractantes, plures quam centum milia captiuos redemimus ac liberauimus, conuenienti mercede dominis deposita, & si quid impetu multitudinis perperam

perperam' gestum est, totum correximus. Putauimus enim id ma/
ximo deo gratum fore, qui tantum regnum cum pace ac gloria no/
bis commendauit. De tuis etiam florentes ætate uolentesq; milita/
re, cum dignitate aliqua in exercitu constituimus, & apud nos non/
nullos admisimus. Quia igitur uolumus & tibi & Iudæis, tam præ/
sentibus quam futuris gratissimum facere, decreuimus ut lex uestra
literis Græcis ab Hebraica lingua traducat, ut uestra quoq; uolumi/
na cum alijs regijs libris, in Bibliotheca nostra inueniant. recte igi/
tur facies & nostro studio condigne, si uiros probos & seniores peri/
tos legis linguæ Græcæ non ignaros, sex ab unaquaq; tribu elege/
ris. Oportet enim quoniã res quã maxima est, illud eligatur, in quo
plures conueniant traductores, hac re gesta, non paruam nos glo/
riam consecuturos arbitramur. De his rebus latius tecum loquen/
tur Andreas de intimis cubicularijs, & Aristoteli, qui & primitias ad
uasa & sacrificia in templum portant, argenti atq; auri pondus non
contemnendum. Scribe tu quoq; ad nos de quibuscunq; uolueris.
Gratum enim id nobis erit, & amicitia nostra dignum, & q̃primũ
fieri curabimus, quod petieris. Vale. Ad hæc Eleazarus sic rescri/
psit. Eleazarus pontifex amico uero Ptolemæo salutẽ. Si tu & Arist/
noe regina, & foror & filij uestri ualeatis, bene est, & ut uolumus fit,
ipsi quoq; ualeamus. Magno gaudio affecti sumus, cum per literas
tuas bonam erga Iudæos uoluntatem tuam cognouerimus. Itaque
uocato populo publice, tuam epistolam legimus, ut scirẽt quantam
in deum nostrum habes pietatem, ostendimusq; uiginti aureas phi/
alas, quas misisti, & argenteas triginta, & crateras quinque, & mēsam
argenteã ad sacrificandum, & ad alia faciunda, quibus tẽplum ege/
ret, argenti talenta cẽtum, quæ Andreas & Aristoteli uiri probi & do/
cti & te digni, abs te nobis tradiderunt, quibus latius diximus quæ
uisa sunt. Omnia enim quæ tibi conferunt, etiam si præter natu/
ram essent, tui petẽtis gratia efficere parati sumus. Plurima enim ac
maxima, & quæ obliuisci nunquam poterimus, nostro generi be/
neficia contulisti. Quare illico pro te, & regina, & filijs, & amicis
tuis sacrificia obtulimus deo, & orauit uniuersus populus, ut cuncta
tibi sicuti uis succedat, regnũq; tibi cum gloria dominus oĩm deus
conseruet. p̃terea ut diuinæ legis cõmode ac secure fiat translatio,
r ij sexab

sex ab unaquaq; tribu seniores elegi, quos ad te cum libris destinaui. Recte igitur facies rex optime, exquisitissime traducta scriptura curare, ut ad nos uiri redeant. Vale. Multis deinde hac de re dictis, post iam traductam scripturam subiungit. Lectitata igitur examinataq; translatione seniores interpretū, ac sacerdotes, & multi aegyptiorum principes corā rege cōgregati, propositis in medio libris, magna uoce dixerunt. Quoniā probe ac sancte diuina scriptura traducta est, decens modo est rex iustissime, ut caueant ne quis peruertere aliquid audeat. Quod cum omēs uoce approbassent, iussit rex secundum morem suum maledicere. Maledixerunt ergo ut solent, si quis addiderit, aut subtraxerit, aut mutauerit aliquid, rectissime id agentes, ut perpetuo inuiolata scriptura seruariet. His ita gestis, mirabili rex fuit affectus gaudio. Lecta uero uniuersa sibi fuerant. & admiratus legislatoris prudentiam, dixit Demetrio quomodo nemo poetarū neq; historicorū de tot tantisq; rebus gestis nullā mentionem fecit? Cui Demetrius. Diuina hæc lex est, & a deo data ut uides, ac ideo si qui tetigerunt, deo percussi resiliunt. Affirmauitq; audisse a Theopompo, quod cōperāt nōnulla a iudaica scriptura translata, græca oratione ornare, & illico turbatione quadā mentis & animi percussus, magno studio deum orasse, cuius rei gratia id sibi accideret. Audiuisseq; per somnium, quia res diuinas lenocinio inquinatis hominibus adderet. Ego quoq; ipse inquit a Theodoto tragœdiarum poeta accipi, quod cum nōnulla e iudaica scriptura ad fabulam quandam transire uellet, luminibus captus fuerit, qui quoniā credidit hac de causa id sibi euenisse, magno tempore poenitentiam egit, & tandem sibi uisus fuerat restitutus. Tūc rex magna cum diligentia sancte scripturā iudaicā iussit reſeruari.

De uita & disciplina Mosaica.

CAPVT II.

Nunc disciplinā Mosaicam, ut doctissimi Iudæorum scripserunt, exponam. Phyllo igitur de Iudæorū ab Aegypto egressu in primo libro, q̄s de Hypotheticis inscripsit, ubi pro Iudæis quasi aduersus eorū accusatores his uerbis utitur. Populus inquit iste, qui a Chaldæo parente traxit originē, a Syriā in Aegyptum translatus post multos annos, quoniā multitudinem eorum Aegyptus nō capiebat, & magnitudine animorum, ac
simul

simul, quia somnijs ac uisionibus exitus ei diuinitus significabatur, magnopere in eam terrā, unde maiores sui in Aegyptum profecti fuerant, redire cupierunt. Quo facto adeo creuerunt, ut ad hęc usq; tempora ludæorum genus durauerit. Et paulo post. Ducebat autē eos uir unus, quē si uis nihilo p̄statiorem cæteris putato. Petunt em̄ multi eum obprobrijs, arte quadam malefica, & lenocinio uerborū omnia illi consec̄ta fuisse dicentes. Sit sane, sed artificium tamē illud maleficum, & uersutia hominis non modo uniuersum populum a siti, fame, cæterisque periculis, quæ quotidie locorū asperitate & solitudine accidebāt, liberauit, ac uelut in copia rerum omnium aliud, uerumetiam longe ab om̄i seditione & sibi obtēperantes obtinuit. Nec breui tempore ista, sed tanto seruata sunt, quanto nec domus una in pace atq; cōcordia conseruari facile potest. Itaq; non sitis, nō fames, non calamitas aliqua, non futurorum formido, non ignorantio euentorum aduersus maleficum illum uirum seductos populos incitauit. Quam igitur uis artem, aut uerborum lenocinia, aut prudentiam aduersus tot tantaq; accidentia quotidie mala suffecisse? Aut enim subditus illi populus natura obtemperans, humilis, & peritia futurorum munitus, libenter eum sequebatur, aut si illi mala fuerant, deus dura om̄ia eis mitigabat, & tam p̄sentium q̄ futurorum noticiam Mosi cōcedens effecit, ut tandem ab omni periculo populus suus euaserit. Vtrum em̄ istorum concesseris magna laude Mosē certe effeceris, postea q̄ in terram istam uenerunt, & si quo pacto eam consecuti sunt, diuinæ literæ significant. malo tamen ego probabili coniectura, q̄ ueritate hystorica uti: Vtrum em̄ quispiam uoluerit ipse concedam, aut multitudine, aut armorū peritia Syrios & Phœnices patriæ propugnantes uicisse, aut ui quidem nihil fecisse, sed a dātibus sponte regionem accipisse, ac nō multo post pie & sancte uiuendi, omnem disciplinam constituisse. Alterum enim fortissimos eos uiros, alterum a deo sic amatos significat, ut etiā inimicis suis uenerabiles uiderent. quippe hostes atq; inimici erant eorū, a quibus regionem, ubi & ipsi, & maiores sui nati educatiq; fuerāt, repente auferre uoluerunt. Quomodo igitur non est mirabile atq; diuinum, si quasi melioribus sine ulla ui sponte hostibus cessisse fatearis? Post hęc nescio, quid primo, quid secundo collocabo, probi-

x iij tatem

tatem ne legis, an obedientiam, sanctitatem, iustitiam, & pietatem illorum, qui uirum illum, a quo legem acciperunt, sic admirati sunt, ut quicquid ille uellet, hoc deum uelle putarent. Nam siue prudentia illius hac agebantur, siue a superiore quadam uirtute doctus faciebat, ad auctorem deum omnia reducuntur. Mirabile nempe mihi uidetur duobus annorum milibus, imo maiore tempore iam fere transacto, non enim exquisitissime annorum possum dicere numerum, nec uerbum unum in lege illius esse immutatum, sed ceteris unusquisque ludaeorum morietur, quod legi Mosaicae derogabit. His dictis, compendio transcurrit disciplinam civilem, quam ludaei lege mosaica tenuerunt deinceps. Nihil inquit huiusmodi apud ludaeos est, non forum & iudicia, non postergationes & morae, non lites & accusationes, sed omnia uera, simplicia, & constantia. Si adulteratus es, si uim intulisti, si fornicatus, si aliquid horum feceris, morte punieris, si seruum, si liberum uituperaueris, si uinculum premes si abductum uendideris, si priuata, si sacra sublegeris, si impietate usus fueris, non opere solum, uerum etiam uerbo. Propitius autem sit nobis deus, qui haec cogitauimus, si in patrem, si in matrem, aut in benefactorem tuum: morte morieris non communi, sed lapidibus obrutus. Praeterea mulieres uiris seruire oportere non ad contumeliam, sed ad obedientiam, parentes in filios ad salutem eorum habere imperium, unumquemque suorum esse dominum, nisi deo ea obtulerit. Nam si uerbo solum deo dedecauerit, tangere amplius non licet dei oblata, neminem rapere, nec aliena omnino furari, uerum etiam si uerbum emisit, quo sua omnia deo oblata esse uideantur, ac demum poenitentia ductus tangere audeat, aut ad alium sensum prolata sibi uerba interpretetur, animam amittat. Sed longum esset omnia dicere. Innumerabilia praeterea sunt moribus & consuetudine sine scripto seruata, quae quis odit, non faciat, quae non locauit, non tollat, nec a prato, nec a torculari, nec ab area magnum aut paruum aliquid auferat, ignem potenti dare, aquarum fluentia non includere, inopibus & mancis opem petentibus stipem propter deum esse concedendam, mortuis sepulchri locum non esse negandum, mortuorum sepulchra non mouere, nihil mali cuiquam inferre, non obtundere aut eicere sperma, nulla ui fecunditatem mulierum retardare, non aliter uti animalibus quam deus & lex uoluit, semina non dispergere,

iugum

iugum non imponere iniuste, non habere modum præter mensu-
ram, nec numum adulteratū, amici arcana in inimicitias lapsis non
patefacias, non superes liberos a parentibus, etiam si captiuos habe-
as, non uxore a uiro etiam si argento tuo emeris: hæc maiora pul-
chrioraq; sunt, illa parua multis uidentur, nō destruere domi nidū,
nullius animalis p̄ces cum ad te lamētanti simile refugiat, cōtemne-
re uelis. Sed lex quæ ista iussit, magna cura seruanda esse constituit,
maledicunturq; qui nō seruant, & deus ipse qui omnia perspicit, ul-
tor inuocatur. Et paulo post. Non semel sed sæpius, imo uero singu-
lis diebus septimis propter malos hæc repetunt, maledicunturq; qui
non seruant. Ita non solum ad agendum exercitatos, uerum etiam le-
gum peritos legislator singulos effecit, septimis enim diebus in idē
congregari uoluit, ut confidentes scripturā audiant, ne quis se igno-
ratione possit excusare. Ita conueniunt semper, & sedentes, magno
cuncti utuntur silentio, nisi ad laudem dictorum uerbum aliquod
communiter emisserint. Sacerdos autem aut de senioribus unus, le-
gem recitat & exponit: sitq; per totum id diem septimum usque ad
uespertinum crepusculum, deinde abeunt & sacrarum legum peri-
tiores, & pietate multo munitiores. Num ociosi septimum perage-
re diem Iudæi tibi uidentur: an hæc quæ faciunt cæteris omnibus ne-
cessaria magis ducis: hac enim re fit, ne a iure consultis quid faciun-
dum sit quererent, nec per ignorantiam fallant. Sed unusquisq; faci-
le de legibus atq; moribus interrogatus respondeat, & uir uxori, pa-
ter liberis, dominus seruis, legis præcepta tradat. Facile de septimo
quoq; anno quis non similiter dicere possumus: nō em̄ ipsi ab ope-
ribus, sicut septimis diebus cessant, sed agros ipsos cessare patiunt,
ut uires ad futura suscipiant. Multo enim foecundiores redduntur,
si cum cessauerint, in noualia rursus proscindunt. Quod etiā corpo-
ribus hominum accidit: semper enim eundē ferre laborem & ualitu-
dini obest, & robur animi atq; corporis dericit. Sed si q; Iudæo pol-
liceatur foecundiores in septimo anno agrum futurum, si eum co-
luerit, nequaquam id facere patietur: nam & ipsi a laboribus accipe-
re se uolunt, & agros aliquando quiescere, ut & ipsi latiores, & agri
foecundiores alio initio laborum sumpto efficiantur. Magnæ autē
humanitatis eorum illud præcipue signum est. In septimo anno q; ipsi

ipsi ab agricultura laboribus abstinent, si quid sponte agri protulerint, non colligunt, neque deponunt, sed quia nullo suo labore productum est, communiter cuiusque uolenti omittit. Quare autem septimum numerum ita lex honorauit, nemo a me quaret, qui a medicis atque philosophis de uirtute, quam ad omnia maximeque ad naturam humanam possidet, audiuit. Hæc Phylo. Similia quoque ipsi & Iosephus in secundo de antiquitate iudaica, hoc pacto conscripsit ab ipsis rebus. Si quis ceterarum gentium leges nostris conferret, diligenter uideret, licet quisnam maxime tam iustissimas leges, quam pietatem in deum ueram hostibus tradiderit. Nam cum infiniti gubernandae ciuitatum modi in hos paucos generaliter reducuntur, ac alij principatu unius, alij paucorum potentia, alij totius populi iudicio gubernentur, nostræ legis conditor hæc omnia despexit, & soli deo (dicam enim etiam si durum uideatur) gubernationem iudeorum attribuit: ad illum enim tanquam omnium bonorum causam respiciendum solummodo censuit, quem nec factum ullum, nec cogitatum fugere potest, qui cum immortalis æternusque sit, omnia potest, nec alia nobis ratione quam creaturis suis cognoscit. Hæc enim de deo opinari oportere sapientissimi etiam Græcorum principibus ab illo sumptis testantur. Nam & Pythagoras, & Anaxagoras, & Plato multique alij hæc ipsa sensisse uidentur. Sed paucis hæc ueritate tradita, in multos efferre ausi non sunt. Nostræ autem legislator, quoniam opera legibus consona effecit, non solum sui temporis iudeos, sed omnes usque ad hunc diem in ueram creatoris pietatem reduxit, atque reducit, cuius rei causa est, quoniam & leges ipsas utilissimas omnium tulit. Non enim uirtutis partem pietatem esse docuit, sed omnes uirtutes pietatis esse partes declarauit, & ipsas uirtutes iustitiam dico, modestiam, fortitudinem, ciuium inter se concordiam, altius omnibus impressit. Omnes enim operationes nostras, omnia uerba & cogitationes ad eum referendas esse uoluit, nec aliquid horum incautatum reliquit. Duplex enim disciplina morum est. Nam cum & doctrina quid faciendum sit discimus, & exercitatio faciliores ad agendum scimus. Alij quidem legum latores altera solummodo ratione usi sunt. Nam Lacedæmonij atque Cretenses non uerbis, sed re atque consuetudine instituebant. Athenienses autem & ceteri pene Græci omnes, quæ faci-

enda

enda essent, uel non, legibus iubebant. Re autem atq; opera ad consuetudinem bene uiuendi reducere homines neglexerunt. Atq; Moses diligenter hæc utraq; coniunxit, nec rectam uiuendi consuetudinem doctrina priuauit, nec doctrinam procul ab exercitatione iacere passus est, sed a primis statim alimentis incipiēs. domesticum uiuendi usum ita complexus est, ut nihil adeo paruum sit, quod uoluntati utentis prætermiserit. Sed q̄ comedēda sunt, & a quibus abstinendū, ac de omnibus q̄ simul uiuunt, de diligentia præterea in agendo, ac de requie a laboribus legem quasi regulam posuit, sub qua tanq̄ sub patre ac domino uiuentes, nihil ex ignoratione peccamus. Nō enim semel aut bis, sed singulis hebdomadibus ab omni labore quiescentes ad audiendam legem cōuenire iussit, ut præceptis eius maxime omnium cognitis, nemo se posset per imprudentiā purgare. Quod ceteri omnes legum cōditores ita reliquerūt, ut plurimi uere homines tunc tandē quicquā prohibitum esse discant, cum iam præuicati sint, & quæ præcipuos maximosq; gerunt magistratus, ignorantia legum præseferunt, cum legisconsultos secum semper habeant assistentes. Quæcunq; uero Iudæum de Mosi legibus interrogaueris, facilius tibi omnes percurreret, q̄ nomen suum proferre posset. Ita fit, ut ab ineunte nobis ætate leges imprimant, & raro quidem aliquis transgreditur, & si quis transgressus fuerit, nullo pacto poenam depræcaripotest. Qua ex re mirabilis generi nostro cōcordia inest. Nam & quia eadem omnes de deo sentimus, & quia in uiuendi moribus nulla differentia est, summa omnes cōcordia coniungimur. Non audies enim apud nos diuersas de deo sententias, quod apud alios non uulgares tantum, uerum etiā philosophi factitant, quorū alij nihil omnino deū esse cauillant, alij deum esse concedentes, gubernationē rerum ipsi concedere nolunt. Apud nos autē a mulieribus etiā & seruis audies, omnia nostra studia ad deum referri oportere. unde factum est, ut nonnulli tanq̄ magos atq; inertes nos accusent, quia nouarū rerū inuentores non sumus. Quod apud alios ita laudat, ut qui patria cōsuetudine contempta, innouare quicq̄ potuerunt, sapiētes fuisse uideantur. Nos autē econtra, id præcipuum prudentiæ atq; uirtutis munus existimamus, ut nihil omnino cōtra legem aut facias, aut cogites. Quæ res maximo argumento est, leges Mosi optime atq; diuinus

s nius

nitus latas esse; nam quæ aliter se habent, experientia redargutæ ceciderunt. Nostræ autem legis quidnam aliquis mutare queat, uel quid melius aut inueniet, aut ab alijs accipiet, num uniuersum disciplinæ ciuilis modum reprehendet? Sed quis iustior aut melior modus excogitabitur quàm hic sit, qui deum principem proposuerit, & sacerdotibus communiter maximarum rerum gubernationem attribuerit, ac summo pontifici sacerdotis, tum omnium regimen commiserit, quod non censu aut genere, sed uirtutis præstantia ad dei cultum assumpsit, & legis aliarumque rerum curam illis commisit, ut ipsi & dubia deciderent, & peccantes puniant. Quis igitur principatus hoc melior, aut quis maior deo potest honor afferri? Tota quippe multitudo pijsissime deum colit, & sacerdotibus maximarum rerum cura committitur. Ita fit, ut tota disciplina ciuilis quidam solennitas esse uideatur. Nam quod paucis diebus uix alij faciunt mysteria, & dies festos appellantes, hæc nos toto animo firmamur sententia multis & conseruauimus, & conseruamus. Vide autem quæ ueræ simplices integræque nostræ opiniones sunt. Primum enim omnium de deo opinamur, quod ipse perfectissimus atque beatissimus sit, sibi atque cæteris sufficiens, omnium ipse rerum principium, ipse medium, ipse finis, operibus notissimus atque manifestissimus, substantia penitus inuisibilis, cui simile nec uidere, nec excogitare quicquā possumus. Quare nec materia ulla ad imaginem eius suscipi, nec ars imitari eum fingendo potest. Opera eius oculis cernimus, coelum, terram, solem, lunam, lucem, fluuios, mare, animalia, plantas quæ ipse fecit non manibus, neque labore, nec alicuius auxilio; sed cum uoluerit omnia bene fieri, omnia illico bona facta sunt. Hic sequendus omnibus hominibus est atque colendus, colitur autem sanctissime operatione uirtutis. Vnum est templum unius dei, amicum enim omnibus, quod simile est, commune templum omnibus est, quia communis deus est, hunc sacerdotes precipue colant, quibus unus præest, huic qui non obtemperat, tanquam impius puniatur. Sacrificia offerimus non ad repletionem ebrietatemque nostram, quæ deo ac omnibus probis odio sunt, sed ad emendationem purgationemque nostram, in quibus pro communis prius salute oramus; deinde pro nostra. Gratissimus enim deo est, qui communem salutem suam anteponit. Primus autem a deo peccantes, non ut bona nobis concedat, quod sponte

sponte iam p̄buit, sed ut capaces eorū bonorū ita nos faciat, ut cum
 ceperimus, non efferamur. Sacrificātes a luctu ab uxore alijsq; per/
 multis abstinere lex iubet. Hæc de deo sentire Mosayca lege didi/
 cimus. Longum esset omnia percurrere, quæ de nuptijs connexio/
 neq; sexuum cum uxore ad procreandum constituit, quāquam se/
 uerissime præter naturam agentes ulciscitur, quæ de latrocinio atq;
 furto, quæ de rapina & ui, quæ de liberis educandis, quæ de paren/
 tationibus mortuorum, ut non magno sumptu neq; magnificentia
 sepulchrorum charitateq; fiant. Purgari autem a cadauere uenien/
 tes iubet quasi immundos, ut hinc discamus quam magna immun/
 diciæ in cade hominis sit. Parentes secundo loco post deum hono/
 rari iussit, & ingratum aduersus parentes hominem lapidibus ob/
 ruendum esse censer, seniores a iunioribus honorari præcepit, nihil
 inter amicos occultum esse uult: & si dissidium acciderit, amici ar/
 cana efferrī non sinit. Iudici muneribus corrupto, mortē intulit, qui
 non auxiliatur supplicanti cum possit, reus secundum legem est. nō
 tollas quod non deposuisti, non tangas alienum, non mutues foeno/
 re. Innumerabilia huiusmodi sunt, quibus societas nostra & discipli/
 na ciuilis inter nos continetur. Sed non est prætermittendum quo/
 modo erga alienigenas affectos nos esse uoluit; sic enim diuinitus
 hæc rem etiam curauit, ut nec nostra corrumpi possent, nec inuide/
 re his possemus, qui legem nostram recipere uelint. Quicūq; enim
 nostris legibus uiuere desyderant, omnes humaniter suscipiendos
 iussit, cum non genere, sed uiuendi disciplina coniunctionē homi/
 num distinguere uideatur. Siqui autem non integre, sed simulatio/
 ne accedunt, hos repellendos imperat, ne conuersatione sua corrū/
 pamur. Cetera q̄o, quorum usus necessarius est, p̄tentibus danda
 esse cōstituit, ignem, aquam, alimentū, ceteraq; huius, ut uiam igno/
 ranti ostendere, insepultum hominē nō negligere. Quam humani/
 ter autē gerenda bella esse censuerit idem patet, quoniam nec igne,
 nec ferro, agros hostiū populari dimittit, nec eos spoliare, qui ceci/
 derūt in p̄lio, nec captis iniuriā inferre, maxime mulieribus. Tāaq;
 facilitate ac māsuetudine fuit, ut uel brutorū aialium curā habuerit:
 nam usum cōgruentē eorū nobis cōcedēs crudelius ea trahere phi/
 buit, nec interficere sinit, si quæ quasi supplicantiā ad nos refugiūt,

s ij parcen/

parcendum etiam in hostili regione, nec interficiendū animalia illa uoluit, quorum labore homines iuuant. Sic undiq; cum docendo, tum puniendo a uitijs ad uirtutem reduxit. Mors enim imminet, si adulteratus es, si puellam rapuisti, si matrem tentasti, si tentatus concessisti, de alijsq; omnibus punitiones rebus conuenientes absq; deprecatione conscripsit. Seruatoribus autem legum pramia proposuit, non argentum, neq; aurum, non oleastri, aut hedere ferta, & inane quoddam pconium, sed & ipse praedixit, & deus miraculis confirmauit. Si quis etiam mortuus esset pro lege, uiuet tamen, & meliora maioraq; pnia consequet. Vnde factum est (non enim uereor dicere, quod res ipsa praedicat) ut multi magno animo summos cruciatus & mortem ipsam subire maluerint, quam quicquā facere aut dicere praeter legem. Et certe si gens nostra ignota ceteris hominibus esset, nec legis nostrae sanctitas ullo modo cognosceretur, & aliquis omnia diligenter scripta Graecis nunc legeret, narraretq; talem se aliqua in orbis parte uiuendi uidisse disciplinam, quam multis saeculis cum summa in deum pietate seruata diceret, omnes admirarentur. Nullus enim uere sanctiores leges excogitauit, nec tot saculis leges suas animis hominū firmiter imprimere potuit. Pretermitto Platonem, qui ueram opinionem de deo in multitudinem efferre non esse tutum cōfiteretur, & leges uerbis inanibus cōscripsit, unde nulla utilitas, nisi forsan eloquentie consecuta est. Lycurgum autem homines admirantur, & Sparten in coelum efferunt, quia longo tempore leges illius inuiolatas Spartani conseruauerunt, quae res certe non parue uirtutis est, sed illi breui tempore id fecisse inueniuntur, si quis eos cum Iudaeis comparat, qui non minus fere, q̄ duo annorum milia in legibus permanent. Praeterea Lacedaemonij liberi quidem leges seruabant, q̄ primum autem fortuna mutata fuit, totius uiuendi disciplinā, omniumq; suarum pene legum obliti. Nos autem saepius aduersa fortuna multo magis quā ceteri homines uexati, nec etiā in summis periculis legem nostram tradidimus.

H Eleazarus apud Aristeum de allegorico sensu scripturae. CAP. III.
Aec Iosephus de mosaica Iudeorū disciplina. Multa uero dicere possem de occulta legum uirtute, & allegorica speculatione,

culatiōe, sed tangam pauca quæ ab Eleazaro atq; Aristobolo sum/
mis apud Iudæos uiris nobilissimisq; q̄i Ptolemæi tēpore perflu/
xerunt, quorum alter Eleazarus pontificatus etiam dignitate insi/
gnis fuit, ut paulo ante scriptum est, cum de translatione scripturæ
in linguam græcam diceremus, qui regijs legatis uirtutem scriptu/
ræ occultam esse ostendens, his uerbis usus est, ut Aristeus alter ex
legatis conscripsit. Dignum autē est inquit nōnulla eorum, quæ ab/
eo audiuius breuiter ponere, p̄cipue quoniā temere quædam de
puris atq; impuris animalibus in lege scripta multi arbitrant̄. Inter/
rogatus enim a nobis, quāobrem si a deo uniuersa creata sunt, impu/
ra nonnulla scriptura uocitat, a quibus abstinendum esse iubet, ita
differuit. Vides quantam uim habet conuersatio atq; consuetudo,
malos enim homines si cum improbis, laudabiles si cum probis con/
uersantur, facile facit. Primum igitur legum diuinarū lator ita cum/
cta deo patere ostendit, ut nihil agi, nihil excogitari possit, qđ eum
lateat. deinde ceteros om̄es homines falso multitudinē deorum in/
troducere docuit, cum ipsi multo p̄stantiores sint q̄ dij sui, quos ue/
nerantur, quorum simulachra lapidea, uel lignea tanquā imagines
eorum, qui ad uitam sibi nonnihil contulerunt, adorant sensum ipsi
habētes ea quæ insensata penitus sunt. Cur autem omnino quasi dij
a gentibus coluntur illi, qui ad usum humanæ uitæ aliquid inuene/
runt, cum nō fecerint neq; prodixerint ipsi quicquā, sed meliorem
eorum, quæ sunt usum excogitarint. A ut cur hodie quoq; multi
non adorantur, cum antiquioribus ad inueniendum excogitandū/
q; multa sagatiores acutioresq; sunt. Nam de Aegyptijs quidē ne/
scio quid dicere oporteat, baluas enim & serpētes, & uiuos, & mor/
tuos uenerant̄. Hæc igitur inspiciens, diuinus ille uir moenibus fer/
reis, & inuiolabili ualle a cæteris gentibus separare nos uoluit, quo
pacto facilius corpore atq; animo immaculatos, longe q; ab huius/
cemodi falsis opinionibus remotos fore uidebat, ut solum uerū dñ
præter cæteras gentes adorantes, illi solummodo inhæreamus. Vn/
de factum est, ut a nōnullis Aegyptiorum sacerdotibus, qui discipuli
nam nostram altius considerarunt, dei homines gens nostra sit ap/
pellata, quod nemini nisi deum uerum colat, accidere potest. Nec
id iniuria, reliquis enim cibo, potui, uestituiq; inhiantibus nostri,

s. iij oibus

omnibus istis contemptis, per totam uitam de omnipotentia dei cogitat. Ne igitur conuersatione atque consuetudine aliorum corrupti, ad impietatem eorum deferamur, cibi & potus, tactus & auditus, atque uisionis purificatione legali nos a ceteris separauit. Cuncta enim ab una potentia omnipotentis dei gubernata naturali ratione similia sunt, quauis singula a quibus abstinemus, & quibus utimur, profundam habeant rationem, quorum unum aut alterum exempli gratia ponam, ne putes temere de rebus tam paruis a Mose fuisse conscriptum, sed omnia uideas ad probitatem hominum, & iustitiae perfectionem sancte pertinere. Volucres enim omnes, quibus utimur, domesticę mundaeque sunt tritico, aut leguminibus connutritae, ut columbae, turtures, perdices, anseres, ceteraeque huiusmodi. Quae proprohibite sunt eas rapaces, carnibusque aliarum auium nutriti comperies, a quibus agnis, haedisque raptis, hominibus quoque tam uiuis, quam mortuis inferitur iniuria. Quae omnia merito immunda nominauit, ut uel hinc rapina & caede nos deterreret, & ad iustitiam hortaretur, moneretque iustissime atque pacifice uiuere, sicut omnes uolucres mundaе, quae nulli auium, nec omnino alijs iniuriant. Ita his quasi symbolis ad iusticiam intelligentes conuertit. Nam si animalia huiusmodi tangenda non sunt propter immundiciam suam, quales erunt homines, qui prauitate morum illis se similes reddunt. Omnia igitur haec Tropologice, sanctaeque intellecta plurimum conferant, consyderatio enim ungulae fistulae, an contra sit, distinguendos esse singulos actus probe significat, quos qui non distinguit, omnes quasi pecora, parentes simul & filie, sorores & fratres, quodque nec in pecudibus inueniunt, mares inter se commiscuntur, a quibus omnibus nos longe absumus. Vnde marisice una & hunc distinguendi modum docuit & uitae constitutionisque nostrae habendam esse memoriam monuit. Cum enim dixisset, quaecumque ungulam scindunt, adiecit, & ruminant. Nihil enim aliud per ruminatorem signat, quam uitae constitutionisque nostrae, ut dixi, memoriam habentem uiuere. Hoc uita alimento conseruat. Ita & alibi iubet dicens. Memoria recordaberis domini dei tui, qui fecit in te magna & mirabilia. Ingenita enim profecto sunt, si quis diligenter consyderat, formatio corporis, alimentum dispensatio, & ad singula membra mirabilis transitus, ac multo magis sensuum uis, mentis agitatio, & summa uelocitas, unde
singulae

singula quoque artes inuenta sunt. Quare monet memoria tenendum omnia, quae diximus diuina uirtute & fieri, & gubernari. Loca deinde ac tempora omnibus accommodauit, ut semper & ubique dei memoriam habeamus, & incipientes quicquam agere & desinentes, & cum inter agendum sumus constituti, iam cibi & potus tam munditiae quam immunditiae: quam primitiis, quibus factis, postea utimur, ad deum nos conuertit. Praeterea per uestitum etiam simile fecit. Quid plura? In ipsis quoque ianuis precepta dei scribere iussit, ut continuam eius haberemus memoriam, & in manibus ipsis circumferre ipsa uoluit, ut ostenderet omnia nobis iuste faciunda, creatori timentibus, & nostrae creationis memoriam firmam retinentibus. Iubet enim si quis dormitum eat, siue a lectulo recipiat, siue ambulet, siue sedeat, dei opera sibi esse meditando, & in singulis dei potentiam, qua sumus & possumus non uerbis tantummodo, uerum etiam cogitatione atque animo admirandam, laudandam, amandam. Sed de cibo ac potu dicta sufficiant. De sensibus autem ita iussit, ut nihil audiendum, nihilque tangendum uelit, quod immundum sit, & hoc simili quadam ratione. Rapaces enim prauaeque bestiolae sunt, a quarum tactu nos prohibuit, sicuti catae ac mures, pestifera quaedam animalia, & omnino inutilia hominibus, ita lex nostra nec verbo, nec opere iniuriose quicquam dicere, aut facere permittit, & tam expressisse quam per signa & symbola, omnibusque modis non fabulose, sed ueris rerum indicibus ad iustitiam & omnipotentem nos deum conuertit. Omnis enim mentio mundorum atque immundorum animalium ad haec refertur. Videbatur igitur mihi, Eleazarus recte ad omnia respondisse, nam etiam uitulos, arietes, & iuuenecos non siluestres, sed domesticos offerendos dicebat, ut qui sacrificabant, hac re intelligerent mites se atque humanos esse oportere, praesertim cum oblatum affectus animi significet. Haec Eleazarus ad legatos, qui ad eum de interpretatione legum a Ptolemaeo missi fuerunt, quibus aperte significauit profundam quandam rationem, ac allegoricam in lege diuina contineri, quam inuestigare deberent, qui scripturam intelligere optarent. Aristobolus autem ille, cuius secundus Machabeorum liber meminit, quoniam Aristotelica peritum fuisse, philosophia constat, similiter manus & cetera membra, quando de deo dicuntur, intelligenda esse in libro, quod ad Ptolemaeum scripsit, his uerbis declarat. Veniamus nunc ad ea,

ea, quibus etiā tu ore significari tibi uoluisti, quid uelit dicere scriptura nostra, cum manus & brachia, facies & pedes iter & quietem deo attribuat. Quae omnia cōuenienter intellecta, rectam de deo sententiam non fabulosam, aut falsam confirmant. Magna nancq; res, q̄ sensibus non cadunt, multis profecto modis a sensibilibus, a scriptore legum exponunt. Et ideo, qui recte intelligunt sapientiam illius, & diuini spiritus gratiam, quae pphetam eum efficit uehemēter admirantur, ex quibus p̄dicti philosophi fuerunt, & poete etiam nonnulli, qui propter illa, quae ab eo acceperunt, maxime admirantur. Qui v̄o a sensu eius profundiore remoti, litera tātūmodo inherēt, nihil magni eum scripsisse arbitrant. Explanabo igitur singula breuiter, atq; clare, quātum in me situm est; quod si longe a ueritate abfuero, non scriptori, qui recte ac profunde omnia addidit, sed mihi parum diuinas illas leges intelligenti temeritatē attribuas. Manus igit etiam nobis multis modis dici apertissimum est; nam cum magnū exercitum, & legiones suas aduersus hostes mittis, magnam manū te habere dicere uulgo solemus, & omnes qui audiunt uires tuas, per manum significari non dubitant, quod etiam Moses designauit dicens. In manu potenti eduxit te ab Aegypto deus. Et alibi a persona dei. Mittam manum meā & percutiam Aegyptios, & rursus ad Aegyptiorum regem. Ecce manus domini inquit erit in pecoribus tuis, & in omnibus agris mors magna, quibus potētia de iure significatur. Vis enim hominum, & actus omnis in manu eorum sita esse translatiue dicit. Idcirco legis scriptor uocabulum manus ad potentiam dei transtulit. Quies autem diuina non iniuria, utputo, dici potest stabilis creaturarum duratio atq; immobilitas, quam esse percipimus quia deus, cui omnia subijciunt, ita constituit, nunquā enim coelum in terram conuersum est, neque terra in coelum mutata, nec Sol luna, neq; Luna sol facta est. Et in animalibus similiter, non est enim in naturam hominis fera conuersa, nec homo in lēluam unq; pertrāsuit. Haec igit quies atq; stabilitas diuina dici potest. Descendisse in montem etiam tempore, quo lex ferebat scriptura deū perhibet, ut omnes operationem dei conspicerent, quam descēsum appellamus. Scribitur enim exarsisse montem igne, quando deus descendit, turbarumq; uoces exauditas fuisse. Cumq; tota multitudo non pau-

pauciores q̄ decies centena milia essent, per quinque dies in om̄i loco montis ardens ignis aspiciebat̄. Ita descēsus ille nullum localem motum significat, ubiq̄ em̄ deus est, sed uiribus ignisq̄ mirabiles sunt, quia uniuersa cōsumunt quinque dierum spacio, sic ardentis, ut nihil ibi consumptum fuerit, sed ipsa quoq̄ herbarū uiriditas intacta permanferit, turbarumq̄ sonitu intolerabili nullis adito instrumentis, descensus dei omnibus significat̄. Descendit em̄ quoniā uoluit diuinis Iudaeorū genus legibus cōmunire. Hæc Aristobolus.

De Essæis, qui priscis temporibus apud Iudæos sublimi uiuebant philosophia. CAPVT IIII.

Verum quoniam diuinarum legum p̄cepta percurrimus, & formam allegorici sensus tetigimus, illud p̄termittendum non est, uniuersam Iudaeorū gentem in duas maxime partes fuisse diuisam; unam quæ p̄cepta legis certo quodā literæ sensu sequebat̄, alteram, q̄ maiore philosophia firmata, altius atq̄ subtilius omnia speculabat̄, qui & philosophi Iudaeorū esse putabant̄. Horum disciplinā omnes, qui nouerunt, uehemēter admirati sunt, Iosephus & o atq̄ Phyloludæi perpetuæ memoriæ uitam eorum cōmendarunt. Itaque ne tam sublimes uiri neglecti esse uideantur, a libro Phylonis, quem pro Iudæis composuit, nonnulla sumenda mihi esse arbitror. Præter cæteros inquit, quos pene innumerabiles sanctio mosaica ad bene uiuendū incitauit, Essæi summi omnium atque maximi sunt, ab Hosiotete, id est græca lingua sanctitate (sicut mihi uidetur) appellati, quorū secta nō genere, sed uirtute atque humanitate discernit̄. Itaq̄ nemo puer, nemo adolescens propter instabilitatem ætatis, sed uiri omnes aut senes sunt, qui nullo corporis morbo, nulla animi perturbatione feruntur, sed uera solihominum libertate fruuntur, cuius rei uita sua testimonium præbet. Nemo proprium aliquid possidet, non domus, non pecus, non uas aliquod, sed omnibus in medio positus, communiter utunt̄, habitant simul & cōuiuunt quasi sodales. Cumq̄ omnia pro communi utilitate faciant, alia aliorum negocia sunt, quæ impigre subeuntes certant, non frigus, nō calorem, non aliquam mutationem aeris formidantes, sed ante ortū Solis ad solitos labores uersi, crepusculo uespertino cum gaudio redeunt, nō aliter q̄ qui certamine gymnii/

t co ex/

co exercetur. Meliora enim & iocundiora tam animo q̄ corpori ea certamina putant, quę non senescunt cum corpore. Sunt autem eorum alij agricolę, alij pastores, alij apium cultores, alij harum artium magistri, ita ut perfecte inter se uiuant, alijs non indigentes, nihil facere recusant, quod cum utile societati sit, turpe non est. Cumq; a laboribus suis mercedem caperint, apud eum deponunt, qui questor creatus est. Is omnia diligenter procurat, quibus egent, egent autem paucissimis, cum omnem luxum tanq̄ animę atque corporis morbum aspernent. Cōmunis est ipsis non mensa solum, uerum etiam uestis tenuis q̄dem omnis, sed grauior in hyeme, q̄ in uno deposita loco est, unde unusquisq; indifferenter assumit. Aegrotatio quoq; corporis si acciderit, studio atq; cura omnium & re communi curatur. Seniores si absq; liberis naturę concedunt, felicissimi omnium putant, honorari a ceteris nō minus quam si eos genuissent. Et quoniam acutissime matrimonio huiusmodi societate facile dissolui posse perspexerunt, uxorem ducere om̄ino recusant, castimonie summo opere studētes. Nimum enim mulier seipsam amat, & zelotypia maxime mordeat, ac uiri mores artificio quodam atq; lenocinio facile potest in peius peruertere. Si uero etiam liberos uiro pepererit, q̄ prius astute faciebat, ea iam audacter atq; aperte aggreditur, om̄iq; ui regere maritum conat. Quare uxor huic societati inimicissima iudicata est: nō seruat enim mores, nec probus erga omnes est, q̄ aut uoluptate uictus, aut liberorum amore superatus, in seruitutē uxoris deductus est. Hac uita eorum sit, ut nō priuati solum, uerum etiam reges atque principes, eorum philosophiam plurimum admi-
rentur. Hac quidem in Apologetico Phylo scripsit, ut diximus. In eo uero libro, quem inscripsit, omnes studiosos liberos esse, ita de Essæis narrat. Palestinam maxima gens Iudæorum habitant, inter quos qui dicuntur Essæi comperiuntur, plures numero, ut ego opinor quam quattuor milia. Essæi dicti, quasi sancti græce, quoniam dei cultores præcipue sunt, non animalia sacrificantes, sed mentes suas uirtute munitas, offerendas deo putantes. In ciuitatibus nō habitant existimantes, ut contagionem aeris corporibus, sic conuersionem uulgi animo nocere. Horum alij agros colunt, alij pacificas artes ad utilitatem suam & proximorum exercent, nec argen-
tum,

tum, nec aurum reponunt, nec ingentes agros laudant, sed tantum colunt quātum necessitati possit sufficere. Hi enim ex omnibus pene hominibus soli pecuniam & fundos negligentes uirtute ditissimi putantur, facilitatē uiuendi & paucorum indigentiam recte magnas esse diuitias iudicantes. Nemo eorum tela, enses, galeas, scuta, ceteraq; belli faciunt instrumenta, sed nec eas artes exercent, quibus facile omnes in improbitatem labuntur, nulla mercatura, nullus cauponatus, nulla eis cognoscitur nauigatio, omnes rapinae occasionēs depellunt. Nemo seruus est apud eos, sed cum uniuersi liberi sint, alteri alteris seruiunt. Omnes qui seruis utuntur, non solum quia aequalitatem contemnunt, tanquam iniustos oderunt, uerum etiam quasi naturae leges transgressos omnino despiciunt. Omnes enim aiunt quasi mater eadem natura genuit, quare quamuis non uocemur, sumus tamen re ipsa fratres, auaritiā crimine abalienati, rationalem philosophiā partem non necessariam ad uiuendum, naturalem maiorem humana natura consequi posse putantes, alteram sophistis, alteram leuioribus reliquerunt hominibus, illam philosophiā partē solummodo approbantes, qua de deo, & de creatiōe omnium scrutamur. Morali maxime inuigilant, ad quā absolute consequendam, paternis legibus adiuuant; quas recte intelligere nemo sine diuino auxilio potest. Has semper quidem, sed maxime septimis diebus docentur. Dedicata enim septima dies deputatur, in qua ceteris omnibus neglectis, ad sacra loca concurrentes, quae synagogae appellantur, ordine sub senioribus iuniores considerare solent, legunturq; scripturae diligenter, & exponuntur a peritissimis, symbolis enim prisco more scripturam uti maxime arbitrantur. Discunt igitur pie, sancte, iusteque uiuere, triplici regula utentes, Amore dei ardentissimo, Virtutis cultu diligentissimo, Charitate proximi feruentissima. Quod igitur summe deum diligant, multa nobis argumento sunt. Castitas perpetua, iusiurandi nulla mentio, mendacij odium; & praecipue quod bonorum omnium nullius mali causam esse deum opinantur. Quot uirtuti studeant patet, quia pecuniam negligunt, gloriam spernunt, uoluptatem oderunt, cōstantes, seueri, magnicq; animi sunt, ceteraq; huiusmodi innumerabilia. Charitatis autem argumenta sunt, beneuolentia, societas, qualitas.

t ij Nullus

Nullus enim domū habitat, quæ omnium communis nō sit, unum ararium, unus sumptus omnibus est. Præterea uestis communiter omnibus proposita, communis cibus & potus, cōmunis mensa, omnis uita communis est. Quæ omnia multo magis illi opere faciūt, q̄ alij uerbis significant. Nec mirum, quæcunq; enim quotidie laborantes cōsequunt, non ipsi seruant, sed in medium afferentes, communi utilitati attribuunt, nō negligunt apud eos ægrotantes, sed a communibus curant. Seniores nō minus quam parentes liberi uenerant. Huiusmodi homines sine græca doctrina, mosaica philosophia effecit, quæ uirtutis opus hominibus proposuit, a qua libertas & oritur, & confirmat. Nam cum multi atque uarij diuersis temporibus, alij crudelitate carnificū more uniuersam Iudæam uexarint, alij astuta simulatione adeo ad improbitatem cunctos peruerterint, ac suæ impietatis, inhumanitatisq; calamitates hominum perpetua monumenta reliquerint, nullus unquam ita efferatus fuit, nullus ita ueterator ac malus, ut Essæorum, aut potius sanctorū uitam criminari uoluerit, sed omnes probitate illorum superati, quasi a naturali beros putantes, summa ueneratione atque laudibus prosecuti sunt. Hæc Phylō.

De Deo, & quod mundus creatus est. CAPVT V.

Verum quoniam philosophorū disciplina iam patuit, & totius etiā multitudinis mores diuinis legibus muniti, expositi sunt, restare uidetur ut iuniorū Theologiam pietati maiore idoneam atq; cōsentaneam ostēdamus. Sic enim perdiscemus quales in Theologia, & in cæteris disciplinis. Hebræi fuerunt. Phylōnem igitur rursus primo libro sup legem audiamus. Nonnulli ait mundum magis quam auctorem mundi admirati, nō ortum, sed æternum esse mundum putauerunt, male nullum pene opus deo attribuentes, cū ecōtra oporteret dei q̄dem uirtutes quasi creatoris atq; patris admirari, mundo autem non maiorem, quam creaturæ conueniat, laudem attribuere. At uero Moses, qui & ad summum philosophiæ peruenit, & dei responsis secreta naturæ didicit, optime cognouit necesse esse, ut rerum aliud quidem agat cū sit integerrimus intellectus atq; purissimus omni scientia præstantior, omni bono melior, omni pulchritudine formosior, aliud uero inanime

inane per se atq; immobile, sed ab intellectu comotum, atque formatum perfectissimum opus hunc mundum effecerit. Quem qui fuisse ortum negant, perutilem atq; ad pietatem necessariam providentiam virtutem radicitus sustulerunt. Patrem enim atq; auctorem operi suo providere ratione probat: pater enim omnis atq; auctor, ea quae genuit aut fecit, diligenter studet conservare, quae opprimere possunt expellens, quae utilia sunt suis acquirens, ad id vero quod non fecimus, nulla conjunctio nobis est. Perniciosa igitur res omnino est, ut sine principatu civitatem, sic mundum sine auctore ac iudice, a quo universa gubernentur, consistere posse putare. Mirabilis igitur ille Moses, quod sine principio est alienum, a re visibili omnino existimans. Quod enim sensibile est, mutationi subiectum, nunquam idem est, invisibili quidem atq; intelligibili perpetuitate attribuit, sensibili autem aliud vocabulum accommodavit. Nam quoniam visibilis atq; sensibilis hic mundus est, necessario ipsum ortum habuisse affirmant. Unde non ab re creationem etiam eius magna cum theologia venustate conscripsit. Haec de origine universi. Quod vero providentia mundus gubernetur in libro, quae de providentia scripsit, contrariis primum expositis, deinde confutatis magnifice probavit. Quorum plura, quoniam longiora sunt, compendiosius ponam. Providentiam esse inquit arbitraris, cum tantae rerum perturbatio nem esse videas. Quid enim humanorum ordine certo geritur. An solus ignoras, praeuos atq; rapacissimos homines bonis omnibus florere, divitiis, gloria, cultu, multitudinis magistratibus, bona ualitudine, quibuscumque dixeris voluptatibus affluere? Virtutis autem amicos omnibus malis oppressos, paupertate, infamia, humilitate, duricie vivendi affligi? His aliisque compluribus ita dictis respondet postea hoc pacto. Non tyrannice neque vi aliqua vel crudelitate, sed ut rex regum iuste universum mundum deus gubernat, rex autem verus, & iam pater est, ut enim se habet pater ad liberos, ita rex bonus ad civitatem, & deus ad mundum, quippe qui naturae stabili lege principatum & providentiam insolubili conjunctione una copulavit. Quare quemadmodum non negligunt, omnino vitiosi a parentibus liberi, inimicorum opus esse putantibus submersos invadere, sed maiore interdum ope fouent, cum nullum in eis praesidium esse videatur. Similiter quoque deus omnium curam gerit, nec minus eorum, qui perperam vivunt, tum ut occasionem

t. iij. eis

eis poenitentiae pbeat, tum ut natura se propitium esse ostendat. Ad
 hac longe absis a ueritate, si malorum aliquem felicem arbitraris, etiam
 si Chreoso ditior, acutior uisu quam lyncus, maioribus corporis uiri-
 bus, quam Crotoniatha ille Milo Ganymede formosior sit, omnibusque
 alijs corporis & exterioribus bonis abundet. Qui enim mentem suam
 plurimorum dominatus ac pessimorum subiecit Cupidinis, doloris, ti-
 moris, stultitiae, iustitiae, felix atque beatus esse nullo modo poterit,
 etiam si uulgo beatus appelletur. Nam si animi oculos parumper uolue-
 ris eleuare, atque ut possibile homini est, de uero bono considerare,
 omnia quae nunc admirari uideris, magno risu prosequeris: semper enim
 cum meliora lateant, in locum eorum mala irrumpentia laudant. Cum
 uero in medium adsunt, bona tunc, quae contraria sunt, hac luce dilu-
 cidius turpitudinem suam ostendunt. Si ergo diuinum illud bonum mente con-
 ceperis, nihil eorum, quae dixisti, facile apud uitiosos inueniri inter bo-
 na collocabis. Preciosissima nampe illorum argenti atque auri metalla sunt,
 quae a pessima terrarum parte solent prodire, permultum namque profecto
 interest inter metallorum sterilitatem, & fecunditatem terrae non metallo-
 sae. Longe quippe abest argenti atque auri natura a bonitate frugum, sine
 quibus uiuere nequimus, quod maxime in annonae patet charitate.
 Omnes enim thesauros pro modici temporis alimento recte propter neces-
 sitatem iudicantes, libenter omnes proicere solent. Quando autem neces-
 saria nobis cumulate affluunt, naturae bonis abundantes contenti esse
 non possumus, sed argento atque auro inhiantes, & quasi oculis capti, ter-
 reno potius huc atque illuc propter auaritiam ferimur, continuoque pe-
 cuniarum gratia bello uexamur. Vestes etiam magnificas cupimus, quod ni-
 hil aliud sunt quam textoriae artis laudes, & flos ouium, ut nonnulli poete
 dixerunt. Qui pro gloria adeo cupidus est, ut uel a malis laudari cu-
 piat, hunc improbum esse necesse est: quippe unumquodque suo simi-
 li gaudet, bonam autem ualitudinem auri quaeret, si didicerit non pra-
 uos animi morbos ab auditu oriri. Qui uiribus corporis ceruicem ele-
 uat, atrocissimas ante oculos baeluas ponit. Ita enim intelliget turpissi-
 mum esse ferarum uiribus hominem gloriari. Formositate corporis ia-
 ctare mentis compositio nemo poterit, quod breui adeo extinguit tempore,
 ut antequam florescat, defloruisse uideatur, praesertim cum etiam inanimata
 artis opera, picta, ficta, texta, non parua uideatur extare pulchritudine,
 quorum

quorum omnium nihil unquam apud deum inter bona enumera-
tum est. Quid dico apud deum? cum nesci periti homines, qui recte
philosophantur bona, caducas has res, aut arbitrentur, aut appellent.
Qui vero falsam, & nomine solum philosophiam sequuntur, non animi se
medicos professi seruituti corporis inhaerent nec corporum qui-
dem medicos imitantur, qui si rex ac princeps aegrotet, omnia trans-
gressi inter columna, porticus, tabulas, argentum, adrilicium, aurum,
lapides, cubile ipsum ilico petunt, nec uestem auro inserta admirati,
nec lapidibus ornatum considerantes lectulum quietius possunt, cete-
ris omnibus contemptis, manus aegroti tangunt, pulsum examinant.
interdum etiam uestibus sublati, qua duricia sit uenter, quo calore
pectus ardeat, quo motu cor exiliat, inquirunt. Ex quibus omnibus
aliisque compluribus quantitate & qualitate aegritudinis percapta,
curam morbi tandem aggrediuntur. Oporteret igitur etiam philoso-
phos cum medicinam animi tenere profiterentur, omnia despiciere, quae
falsa homines opinione maximi faciunt, ac mentis ipsius cubile ingre-
di diligentius, & considerare si propter iram inaequaliter pulsus, mo-
uetur, tactusque ipso examinare, si aspera maledicendo lingua effecta
est, si cupiditate tumidus uenter, & ut breuiter dicam, qua intempe-
rie interiora turbata sunt. Hoc enim pacto, idonea poterunt adoptare
remedia. Nunc vero cum nequeant lucem ueram aspicere, exteriorum
falso rerum nitore percussi, quasi caeci pererrant, reginam omnino men-
tem negligentes, & satellites eius diuitias, gloriam, sanitatem, aliaque
huiusmodi persequentes. Et quemadmodum summa insania est, aut
cacos de coloribus, aut surdos de harmonia, musica, sic & uitiosos
uiros de bono & malo iudices constituere, menti capti namque sunt,
& interioribus tenebris obcacati, discernere nequeunt. Merito igitur
laudatur Socrates & alij, qui paupertatem amplexi, nec quaestu-
osa ipsi artificia didicerunt, nec amicis, aut regibus magna sibi ob-
lata munera acciperunt. Nihil enim aliud quam uirtutem bonum
putabant. Quod si mortali corpore circumducti, & morti ut ho-
mines subiecti, ac cum multitudine iniustorum hominum, ma-
xima uiuentes iniuria perierunt. Cur accusanda natura est, cum
crudelitas hominum culpanda sit? Non enim facile potest eua-
dere, qui degit in regione pestifera. Et ueluti cum magna uis

t. iij. pluuie

pluuiæ descendat, nisi sub tecto sis, necesse est, etiam si sapiens sis, imbrem perferre. cumq; frigidissimus perflat boreas, frigore premi & æstatis ardore calefieri. Eodē profecto modo, si cum iniustis uitā agis, necesse est multa inde perpeti mala. Verū omnes, qui uirtutem negligentes, falsa corporis laudant bona, a Sole se ungi, & a loue lauari putāt. Symbolica enim hæc priscaq; prouerbia re ipsa uera esse ostendunt, nec enim post mortē solummodo, sed etiam per totā uitam animo simul atq; corpore iniusti homines pendent. Cuius rei q; ficulam conscripserunt hystoriā, testes locupletissimi sunt. Nam uel amantissimā uxorem suspectam adeo fuisse tyranno dicūt, ut tabulis cubiculum statuerit, quo maior sonitus cum ad eum irer excitareretur, nudāq; ita, ut nihil occulte fere posset, aditumq; ipsum fouea intercāpisse, ut uel saltibus, uel longis gradibus, uel ascensu descendūq; pergendo, nullum posset telum occultare. Quod quantiscq; igitur animus hominis, quā uel uxore ita suspectam habebat, malis referretus erat. Illis certe mihi similimus uidef fuisse, q; cum ad alta præcipitia scandant, anteq̃ ad cacumen peruenerit timore percūsi, nec altiora petūt iam fessi, nec descēdere audent cum ad hiatum & profunditatem despexerint. Tyrannidem nempe quasi diuinā rem aggreffus, cum pericula eius cognouisset, & statim in proposito, innumerabilia uidebat in dies pericula, & abeunti mortē imminere non dubitabat, omnibus & si nō corporibus, sed animo tamen aduersus cum armatis, quod ille ipse Dionysius ita esse significauit. Nam cū quidam uitam tyrannorū apud eum quasi beatā laudibus afferret, uocasse ad cœnam regio apparatu cōstructam hominē dicif, ac super caput illius sedētis acutum gladium tenuissimo filo suspendisse, quē posteaq; reperire cōiura ille respexit, nec surgere inde ausus, timore tyrāni nec bibere, aut comedere potēs periculo percussus, ceruice ac oculis ad pēdentem gladium directis mortem expectabat. Quod cum uidisset Dionysius, Num inq; intelligis q̃ beata sit uita nostra? talis enim est, nisi uelimus nobismet ipsis adulari. Omnium enim rerum copiam habētes propter frequentiam periculorū & impendentem formidinē nulla frui possumus. Illis similes, qui a deformibus saepe meretricibus decipiunt, quæ ueste atq; auro ualde ornata, & fūco facie deformitatem occultantes, quasi hamo pisces his insidijs

insidijs captos attrahūt adoleſcētes. Hac infelicitate nos p̄minur, q̄ multis felices uidemur, & ſicut tormētis, multi coguntur mentis ſue arcana pandere. ſic interdum huius uitæ moleſtia uicti, ueriffimas uoces de miſeria noſtra emittimus. Illis em̄ certe ſimiles animalibus tyranni ſumus, quæ ſaginantur, q̄bus comedendi bibendiq̄ non ad aliud q̄ ad perniciem ſuam copia ſolet offerri. Multi autem pecunię cupiditate uicti, manifeſta dederūt ſupplicia. Cuius rei exempla & ſi quotidie uidemus, unum tamen ex priſcis referre operapræcium diximus. Dicunt igitur, qui foetidos ſacrum bellum cōſcripſerunt, cum lex eſſet, aut præcípites ex alto deiſci, aut in mare ſubmergi, aut igne cremari ſacrilegos. Cumq̄ Philomelus, Onomarchus, & Phaylus, tres iſti Delphicum ſpoliauerint templum, ſecundum legem diuinitus ſupplicia dediſſe. Alterum em̄ cum per aſpera ſcanderet loca, p̄cípitem deciſiſſe, ac ita expiraſſe. Alterum, cum eques per litōra ferretur in profundo lapſum, una cum equo fuiſſe aquis demerſum. Phaylum autē alijs ſacro morbo conſumptum, alijs cum tēplum Inabis incēderetur, una cōcrematum fuiſſe tradiderūt. Nemo proſecto hac caſu niſi amens accidiſſe putabit. Om̄es enim hos tres eiſdē temporibus propter idem delictum non alijs ſupplicijs q̄ lex uolebat iure punitos, non a fortuna & caſu, ſed diuinitus credere debemus. Quod ſi nōnulli rapaces & factioſi homines, qui nō alienos ſolummodo populos, ſed patrias etiam ſuas ſubiecerunt, impune id feciſſe uident, mirandum nō eſt. Primum enim nō ſimiliter deus atq̄ homines iudicant, homines em̄ de manifeſtis tantummodo cognofcunt, deus x̄o in animum ingreſſus ipſum, nudos uoluntatis peſpicit motus. Quare nunquā humana iudicia diuino tanq̄ meliora & iuſtiora p̄ponenda ſunt. Multis em̄ homines falluntur ſenſibus corporis, atq̄ turbationibus animi, in deo autē nihil eſt, quod fallat, ſed ſumma iuſtitia una cum ueritate cuncta geruntur. Deinde recte illud imprimis, fertur id eſſe ad populum tyrannos, quod ſunt in lege ſupplicia. Quando igitur in ciuitatibus adeo abundant, ut nulla legum reuerentia ſit, tunc deus ut uitia repellat, & ad uirtutem homines conuertat crudelibus atq̄ tyrannicis uiris, non iniuriā potentia præbet, uitiorum enim cumulus ſine crudelitate mundari nō poſteſt. Et quemadmodum uindices publicarum rerum ad homicidas

t v prodi/

proditores & sacrilegos interficiendos publice aluntur, non quia tale hominis exercitium laudetur, sed quia populo necessarium est. Eodem profecto pacto huius mundi gubernator, quasi communes vindices tyrannos, in ciuitates exsuscitat, ut iniuriam atque impietatem, aliaque huiusmodi uis & crudelitate istorum puniat. Qui quoniam non recto animi proposito, sed crudelitate commoti, diuine uoluntati subministrarunt, ut ignis consumpta materia demum extinguitur, sic & ipsi cum ciuitates prauas inanes hominum fecerint, tunc demum in perniciem incidunt. Quid autem miramur, si tyrannorum interdum ministerio effusas hominum iniurias deus compescit, cum etiam sapientius non aliorum opere, sed per seipsum famam, terramotu, peste, aliisque huiusmodi, quibus multas urbes desolatas uidemus, id facit. Satis dictum esse puto, neminem qui male uiuat esse felicem, unde maxime prouidentia esse probatur. Et post aliqua. Ventorum inquit impetus & pluuia uis non ad perniciem nauigantium, aut agricolarum, sed ad utilitatem humani generis diuinitus mittitur. Aquis enim terram, uentis uero regionem, quae sub Luna est, inundare solet, & utrisque animalia & plantas alit, auget, perficit. Quod si nauigantes aut agricolas nonnunquam perdit, mirari non debes, minima enim quaedam isti particula sunt, cura vero totius humani generis deo est. Ut ergo in aditione ludorum atque certaminis, aediles propter aliquos reipublicae usus die certaminis mutato fecerunt, nonnullos luctatorum non affuisse. Sic & Deus quasi magnae cuiusdam ciuitatis, totius orbis curam gerens, humidiores aestatem, & uernalem hyemem ad utilitatem totius effecit, quamuis nonnulli hac temporis inaequalitate magna damna patiantur. Elementorum igitur inter se transmutationes, ex quibus mundus conflatur, & quibus conseruatur, tanquam necessarias ipse instituit, pruinae autem & niues ceteraque huiusmodi ad frigiditatem aeris consequuntur, sicuti ad concussionem nubium fulgura & tonitrua, quorum nihil forsitan & prouidentia sit. Pluuie uero ac uenti, cum uitae alimentique causa plantarum atque animalium sint, prouidentia certe fiunt, & ex istis illa consequuntur, ut si aeditoris munerum liberalitate atque magnificentia magna unguentorum copia proponatur, unde guttis quibusdam in terram deflexis, ubrius ualde locus effectus sit, nemo non insanus prouidentiae aeditoris munere

munerum lubricitatem factam esse contenderet, sed ad magnificentiam abundantiamque unguentorum consecutam concederet. Iris similiter & alia huiusmodi non sunt naturæ opera principaliter, sed nubibus naturali quadam ratione accidentia, & tamen etiam hæc prudentioribus conferunt, tranquillitatem enim aeris, motus uentorum, hyemes & serenitatem, his signis prædicere solent. Fornices porticusque num uidēs, quorum plurimi ad meridiem respiciunt, ut deambulantes in hyeme calefiāt, & in æstate opaco frigore utantur? Quam rem illud consequitur, non ab ædificatoris sententia factum, quod umbris quæ a basi excidunt, horæ significantur. Ignis similiter naturæ opus est necessarium, quem quasi accidens quoddam fumus consequitur, qui tamen est, quando non parvam attulit utilitatem. Interdum enim non igne, sed fumo ad uentum hostium significamus. Talis ratio etiam in Eclipsibus dici potest, quæ Solem atque Lunam consequuntur, & aut moris Regum, aut urbium desolationes prudentibus signa solent afferre. Lactetus uero circulus, stellas habet eius substantiæ, cuius cæteræ. Cuius rei causam, quamuis difficilis sit, non tamen negligunt, sed diligenter queritant philosophantes; putant enim & recte iucundissimam rem per se ipsam esse scientiam. Sicut igitur Sol & Luna cæteræque Stellæ per prouidentiam factæ sunt, sic profecto cælestia omnia, quamuis nos naturam atque uirtutem omnium inuestigare nequeamus. Terræ motus autem & pestilentia fulminum ictus, & similia mala dicuntur, & non sunt. Nullius enim mali deus causa est, sed elementorum mutatione generantur, neque sunt principalia naturæ opera, sed ad ea quæ necessaria & principalia sunt, consequuntur. & si aliqui damnum inde habuerunt, non est accusandus gubernator. Primum, quia quos bonos esse ipsi putamus, boni fortassis non sunt. Deinde quemadmodum in re militari ad fedam seditionem, qui forte primum oblati sunt plectitur, & ad extinguendam tyrannidem cognatos etiam si in culpa non sint, leges exterminat. eodem modo in pestilentia ut reliqui moderatiores fiant, interdum etiam innocentes communi corruptione aeris pereunt. Sic & in nauigio æqualiter omnes periclitantur, quamuis non æque peccauerint. De atrocibus autem bestiis exercitationis bellicæ gratia productas diuinitus diceremus.

Nihil

Nihil enim magis corpus ad labores & animos ad resistendum hosti corroborat quam uenatio, nisi in huic defensionem opponendo detraxisses, sed tamen & qui bellicosi sunt animosiores bestiis se opponentes, facilius fiunt, & qui pacem amant, domi atque in urbibus uiuentes, longe ab omni huiusmodi periculo absunt. Sues enim & leones similiaque animalia ne insidijs hominum aliquid patiantur, procul ab habitationibus hominum uersantur. Si qui autem ex negligentia inermes salutus peragant, seipsum potius quam naturam accusent, sicut in equestri certamine, qui uno loco sedere ac spectare non patiuntur, cum hinc illinc transeant, curruum impetu plerumque coteruntur. Serpentes autem uenenosi non prouidentia sed consequentia quadam rerum, ut in superioribus diximus, producti sunt. Fiunt enim cum innata materiae humiditas calidior facta est. Sic & nonnullae bestiolae corruptione nascuntur, ut corruptione alimentum uermes pediculi a sudoribus. Quae autem spermate natura duce generantur. Ea quoniam natura principaliter intendit, prouidentia nasci non negamus, quamuis etiam illa duabus rationibus ad utilitatem hominum audiuimus producta, quas celare nullo modo decreui. Primum igitur uenenofo animalia multos ad morbos, & maxime perniciosissimos remedia conferre saluberrima medici perhibent. Videbisque si diligenter attendere uolueris, in magnis theriacis nonnulla membra eorum accuratissime sumi. Deinde deo ista esse parata dicunt in peccatores, sicut eculeos & alia tormenta in iudicijs preparata uidemus. Quod autem dixi isti, in dormibus hominum maxime ista nasci, falsum omnino est. Procul enim in desertis inueniuntur locis hominem, quasi dominum fugientia. Quae uero in habitationibus hominum nascuntur, corruptione magis producuntur, quamuis & carnum nidore animalia huiusmodi attrahantur. Hirundines autem si nobiscum uersantur, mirum non est, nam quoniam eas homines non uenantur, idcirco plurimae abundant, nam e regione fugere illa uidebis, quibus insidiamur. Non enim hominibus solum, uerum etiam brutis, ut se salua uelint innatum est. Syriae maritima quaedam ciuitas est nomine Ascalo, quod tunc applicui quando oraturus atque sacrificaturus Hierosolyma ad patrium templum missus fui, eo cum applicuissem, magnam columbarum multitudinem uidens admirabar, interrogantique mihi quamobrem

quamobrem ea atque omnia pene loca illa occupassent, responsum fuit, lege eos apud columbarum usum esse prohibitum. Apud Aegyptios autem mirabilius quidam consyderavi. Crocodilus enim omnium baluarum atrocissimus, in sacratissimo natus & enutritus, Nilo quamvis sub aquis uiuat, utilitatis tamen suae non est ignarus. Magna enim copia apud eos Crocodilorum inuenitur, qui animal id tanquam sacrum uenerant. Minime autem reperiri apud eos potest qui eum uenatur, & nauigantes hic quidem nec digito aquam fluuij tangere audent, Crocodilis statim insultantibus. Id pro timidiore etiam homines, uell ludo in Nilum natantes profiliunt. Barbaras regiones fecunditate agrorum excellere uidemus, ubi magno ingenio homines raro nascunt. Sic alimentis quidem abundant, hominibus autem, quorum gratia diuinitus alimenta producunt, carere uident. At contra accusanda Graecia est, quia sine semine atque cultu nihil producit, sed sola homines generat uere caelestes atque diuinos natura ad omnem scientiam natos, cuius causa est subtilitas aeris. Non enim temere dixit Heraclitus, Aer siccior, anima prudentior atque melior, cuius signum, quod ieiunantes atque uigilantes prudentiores illis sunt, qui cibo & potu semper replentur. Immergit enim quodam modo motus mentis, quam cogitationem appellamus. Verum in barbaris regionibus propter maiorum alimentorum copiam agrorumque robur, non solum animalia plura maioraque, uerum etiam arbores maxime nasci solent. Non est autem culpa naturae, si tam marinis quam terrestribus animalibus crudeliter uescimur. Non enim ad huiusmodi uoluptates natura, sed crudelitas nos atque intemperantia incitat. Ad mundi enim totius consumationem necesse erat, ubique uaria nasci animalium genera. Non fuit autem necessarium, ut homo qui sapientiae decore ornatur, ab humanitate in feritatem conuersus, eade animalium uoluptatem sibi pararet. Vnde ad haec usque tempora qui curam continentiae gerunt, ab hominibus abstinent carnibus, suauissimo cibo herbarum fructumque utentes. Qui pro carnum usum natura concedi arbitrant, magistris & legibus, quibus curae modestia est, ab usu immoderato prohibent. Rosae autem & crocus uarijque flores atque aromata non uoluptatis gratia, sed bonae ualitudinis producta sunt. Nam & odore ipso iuuant interdum, & in compositione medicinarum

dicinarum (magnas enim vires habent) a medicis adhibentur. Multa enim singula nihil prosunt, coniuncta uero quemadmodum maris atque foeminae coniunctio ad procreationem, sic vires suas ostendunt. His ceterisque huiusmodi nisi contentiosus sis, concedas oportet, divina uniuersum hunc mundum providentia gubernari. Haec a Phylone compendiosius sumpsit, tum ut ostendam quales Hebrei etiam iuniores viros habuerunt, Tum ut pia de deo sententia ludaeorum appareat.

EVSEBII PAMPHILI LIBER NONVS

Quod etiam exteriores Iudaeorum gentem admirati sunt.

CAPVT. I.

VNC autem testimonia etiam exteriorum de ipsis diligenter citabimus. Illustrissimi enim etiam Graecorum, non imperiti omnino Iudaicae philosophiae, alij uitam eorum scriptis suis approbasse uidentur, alij Theologiam quantum potuere secuti sunt. Sic enim diuites non temere, sed absoluta exquisitaque ratione Iudaicam philosophiam gentilibus nugis praepositam a nobis fuisse. Primum igitur ea ponam, quae de uita Iudaeorum praecellissimi Graecorum testantur. Theophrastum igitur audias, cuius nonnulli textus Porphyrius in his libris posuit, quos de abstinendo a carnibus conscripsit, hisque his Iudaei ad haec usque tempora Theophrastus ait, animalia quomodo sacrificant, ut si quis nos ad imitationem illorum hortaretur audire, non pateremur. Non enim comedunt ex sacrificatis, sed mel atque uinum noctu infundunt, holocausta facientes, nihilque inde relinquentes, ut nec ille qui omnia perspicit, rem tam prauam inspicere possit, quod faciunt interim ieiunantes, ac quoniam philosophi natura sunt de deo inter se colloquentes, noctu autem stellas aspicientes orationibus deum inuocant. Primi enim isti omnium hominum, & bruta, & se ipsos offerre coeperunt, nulla necessitate aut cupiditate id facientes. Et in quarto eiusdem negotij, haec a seipso scribit Porphyrius. Essaei Iudaei genere sunt, non alter alterum magis diligunt quam ceteri homines faciunt, & uoluptatem omnem quasi uitiosam aspernant, continentiam & integritatem animi ab omni perturbatione remotam, praecipuam putantes uirtutem. Vxores non ducunt, alienos autem liberos teneros adhuc & ad

& ad omnem aptos doctrinam, adoptantes pro suis educare, ac moribus suis stabilire solent. quod faciunt non quia matrimonium abominentur, sed quia mulierum mores cauendos putant. Diuitias oēs adeo spernunt, ut mirabilis quidam in eis communitas sit. Nullus eorum præter ceteros aliquid possidet, omnia eis communia sunt. Nemo alio ditior aut pauperior. Vna omnibus quasi fratribus facultas est. Vngi oleo non patiuntur: quod si quis forte oleo tactus fuerit, diligenter quasi a magna macula corpus illi abstergit: non enim molles, sed aridi atque duri esse corpore cupiunt, alba semper induunt, electione communi quæstores & gubernatores sibi creant, & indiuisæ in omnibus res sunt. Non habitant urbem unam, sed hinc illo facile migrant, semperque assequentes. Heresim suam proficiscuntur, a quibus ita suscipiunt, ut una eos semper uixisse diceret: unde fit, ut proficiscentes nihil impense secum ferant. Vestem & calceos antequam omnino tempore dirumpant, non mutant: nec emunt aliquid nec uendunt, sed commutatione rerum utuntur cum ægeant. Nam inter eos singuli quaecumque uolunt, etiam nihil afferentes. Erga deum maxima pietate utuntur. Nam antequam Sol oriatur, nihil eis prophanum dicunt, sed patria oratione utuntur, qua Solem oriri precantur, deinde a prefectis singuli ad artes operaque sua mittunt, & postea quam horis quinque laborauerint, ad unum rursus locum congregantur, & aqua frigida perloti, in domum ueniunt, quo nemini nisi eiusdem sectæ introire licet. Ita mundi quasi in templum ad coenaculum ueniunt, ubi magna tranquillitate sedentibus, ordine omnibus panis opponitur, & ferculum unum unicuique. Primus autem omnium sacerdos facta oratione comedere incipit, ne phasque omnino putant ante orationem quicquam gustare. cumque præfuerint, multo diligentius orant. Ita & incipientes & desinentes, laudes dei diligenter concinunt. Post hæc uestibus, quibus prandentes quasi sacris utuntur depositis, ad opera rursus exeunt, nocturnoque reuerfi crepusculo similiter coenant, hospitibus etiam confidentibus, si qui forte affuerint. Clamor aut tumultus nunquam apud eos auditur, sed ordine ita colloquuntur, ut tanto eos inter se uti ordine atque silentio mirabile uideatur, cuius causa perpetua continentia est. Cibus & potus uitæ necessitate mensuratur. Qui ad eam sectam ueniunt, non statim, sed posteaquam foris animum integro eisdem moribus uixerint, tunc suscipiunt

suscipiunt, non tamen omnino, sed propinquius quidem accedunt.
 Vna ꝑo cum illis uiuere non licet, nisi duobus alijs annis patientiae
 signa dederint, & anteq̃ communiter cum eis uescantur, iureiuran/
 do confirmant, primo pios se erga deos futuros, deinde iustitiae ita
 fore cultores, ut nec sponte, nec imperio alicui homini sint nocituri,
 odioq; semper iniustos sibi futuros, putaturosq; semper seipsos la/
 di, si iusto uideant iniuriam fieri, fideles fore omnibus, ac maxime
 principibus. Nō enim absq; dei uoluntate principatum alicui com/
 mēdari. Ad hanc si ipsi praessent, nunq̃ se quicq̃ facturos, unde ma/
 culari praefectura uideret, nec ueste aut ornatu quodam melioreq̃
 subditi se usurum, ueritatis fore amicos, & mendaces accusaturos,
 manus a furto, animum ab iniusto lucro procul retenturos, nec oc/
 cultatores aliquid socijs, nec eorum secreta alijs se dicturos, etiam si
 mortis periculū immineret, postremo nulli aliter hāreseos dogma/
 ta tradituros q̃ sicuti ipsi acciperunt, procul se futuros a latrocinio,
 conseruaturosq; sectae libros diligenter & nunciore nomina. Hac
 seruatuos se omnia iurant. Qui autem non seruant diligenter, ilico
 expelluntur, & omnes fere cum ad aliam dietam ac uitam ueniunt,
 moriunt. Sed multos ipsi rursus miserantes recipiunt, cum putau/
 rint non minores iam ipos poenas dedisse, quā delicta eorū postula/
 bant. Tanta ꝑo tenuitate, paucitate utunt̃ rerū, ut raro plus q̃ semel
 in septem diebus altius purgatione indigeant. Qua quidem, ex conti/
 nentia in tantam perueniunt patientiam/animiq; robur, ut nec ecu/
 leo, nec igne, nec alio q̃stionum genere impelli possint, ut aut ꝑbis
 legislatorem uituperent, aut illicitum quicquā comedant, quod ma/
 xime in bello, quod sibi a Romanis illatum fuit ostenderunt nulla
 enim adulatione ad torquentes unquam sunt usi, nullas lachrymas
 torti emisunt, sed suauiter in doloribus ridentes, & eis illudentes,
 a quibus torquebantur, sic expirabant iucundissime, ut ad patriam
 redire uiderent. Firma enim hac opinio apud eos est corpora qui/
 dem morti esse subiecta, animas ꝑo tanq̃ immortales semp uiuere,
 cumq; a subtilissimo aethere dimittantur, naturali quodā delatos im/
 petu corporibus coniungi, cum uero a uinculis corporum, quasi a
 lōga seruitute liberati sint, tunc summo cum gaudio altiora petere.
 Qua quidem uita & pietate facile fit, ut multi apud eos futura pra/
 uideant,

uideant, præcipue qui a sacris uoluminibus & uaria carnis castigatione, & prophetarum dictis exercentur. Hæc Porphyrius de pietate ac Philosophia Essæorum testatus est.

Hecataeus de eodem. CAPVT. II.

Hecataeus autem Abderita uir, & uerbo & re philosophus hyistoriam de ludæis conscripsit, a qua nonnulla sumere non erit alienum. Multa inquit castella oppidaque ludæis sunt, una uero urbs munitissima, quinquaginta pene stadiorum habens circuitum, plures quam centum & uiginti milia homines habitant, quæ uocatur hierosolyma, in medio cuius ædes lapidea est quinque iugertum longitudinis, latitudinis cubitorum centum, qui portæ duplices sunt, in eo ara quadrata est integris lapidibus, ac inornatis composita, cuius singula latera uiginti, altitudo autem duodecim est cubitorum, apud quam domus magna est, ubi altare atque candelabrum, utraque aurea sunt ponderum duum talentorum, ubi lux nocte atque die inextinguibilis ardet. Nullum ibi simulachrum est, nulla omnino imago, nec planta, nec lucus, aut aliquid huiusmodi, ubi nocte ac die sacerdotes caste uersantur, numquam in templo uinum bibentes. Deinde cum rege quoque Alexandro nonnullos ait ludæorum militasse, & successoribus eius fideles fuisse, sequi cum uno eorum sermonem habuisse his uerbis narrat. Cum ad mare rubrum proficisceretur, inter alios equites iudæus quidam nomine Mysonianus me sequebatur, homo quem omnes tam Græci quam Barbari, qui eum cognouerunt, & animi maximi & robusti corporis prædicabant. Erat autem etiam arcu peritissimus. Is cum augur quidam omnes nos stare iussisset, interrogauit quare fixi staremus, augureque auem ostendente atque dicente conducere ita stare, quousque quo auis tenderet, perspexissent, ut si ad anteriora uolaret, conceptum iter perageret; sin autem posteriora uolatu peteret, reuerterent, silentio arcu tracto, auem percussit ac interfecit. Tunc augur & nonnulli alij ualde commoti, ei male dicebant. Ipse vero quis est inquit iste furor o homines? quomodo enim auis ista, quæ nihil de sapientia præuiderat, ueri aliquid de itinere nostro poterat nobis prædicere, quæ si futura præscisset, nunquam huc uenisset, ne a Mysoniano ludæo interficeretur. Hæc ab Hecataeo sumpta modo sufficiant.

v Plear/

Plearchus autem Peripateticus in primo libro de Somno Aristoteli attribuens, uerba hæc de Iudeis scribit. Multa inquit Aristoteles possent de ipso dici, sed pauca modo referenda sunt, quauis non ignoreo multos somnia fingere me putaturos. Tunc Hyperochides idcirco, quia mirabilia dicturuses inquit audire magis gliscimus. Tunc Aristoteles ego inquit, ut rhetorici solent, de genere ipsius primum si placet dicamus. Ita prorsus placet Hyperochides inquit. Ille igitur subiunxit, Aristoteles iudeus erat, qui sunt Calani ex India, Iudæi autem a loco, quem habitant appellati sunt. Vrbs eorum asperrimo quodam nomine Hierusalē nuncupatur. Hic ab altioribus Asiæ locis, ad maritimas ciuitates descendens, & lingua & animo Græcus fuit. Cumq; accidisset, ut eo tempore nos quoq; in maritimis Asiæ locis uersaremur, philosophiæ amore ad nos sponte uenit, qui multo plura nobis attulit q̃ accipit. Hæc Clearchus. Clæmens autem noster Numam Rhomanorū regē pythagoricum fuisse asserit, & Mosaica nixum doctrina legem dedisse Rhomanis, nullam imaginem deo attribuere, unde annis centum atq; septuaginta ab urbe cōdita, nullam imaginem nec fictam nec pictam in templis Rhomanorum respici potuisse. Ita Numa occulte significauit nullo modo, nisi mente ad similitudinē dei hominem peruenire posse. Megasthenes autem, qui cum Seleuco uixit, uir historiæ peritissimus, in tertio Iudaicarū rerū hæc dicit. Omnia q̃ de natura prisca Græci scripserunt, alij etiam ante ipsos scripserunt. Nam & Brachmani apud Indos, qui & Iudæi uocantur, multo prius philosophati sunt. Aristobolus etiam in primo ad Philometora his uerbis utitur. Legem nostram in multis Plato secutus est. Aperte namq; in multis diligēter examinasse singula uidetur, Mosaica em̃ uolumina ante Alexandrum, & ante Persarū imperiū traducta fuerant, unde plurima sicut & Pythagoras philosophus ille accepit. Numerus autem Pythagoricus aperte scribit, nihil aliud esse Platonē quam Mosē attica lingua loquētem. Et in primo uolumine de bono. Plato inquit, atq; Pythagoras, quæ Brachmanes magni ægypti Iudæiq; inuenerunt, ea Græce ipsi exposuerunt. Et in tertio Mosi meminit his uerbis. Iannes & Labres Aegyptij erant uiri magicis artibus

tibus adeo p̄potentes, ut Musæo iudæorū duci uiro deo cōiunctissi-
mo, Soli resistere posse a cunctis Aegyptijs iudicati sunt. Multas
enim calamitates, quas Musæus Aegypto intulit soluere uisi sunt.
His uerbis, Numenius & miraculis a Mose factis, & quod Deo cō-
iunctissimus esset Moses attestatur. Sed iudæicæ gentis Chorylus
etiam Poeta priscus meminit, & multos eorum cum Xerxe in Græ-
ciam militasse affirmat. Porphyrius autem in primo de philosophia
respōsorū, Apollinē ipsum inducit de iudæis hoc oraculum ædī/
disse. Attendere inquit oportet, quoniam omni diuina repletum sa-
pientia est oraculum Apollinis, quod dicturus sum.

Dura uia illa nimis æratis clausaq; portis.

Quæ uitam nobis aperit donatq; beatam.

Nec uero uerbis facile enarrarier ullis

Exponiq; queat, illo quo semita ducit.

Quam primi ante omnes cœperunt tradere pulchras.

Qui Nilī epotant lymphas, phœnicibus inde

Proximāq; assyrijs ea cura, sed inclyta longe

Gens hebræa illam nouit, notamq; recapit.

Et subiicit exponens. Ita uiam ad deum a Barbaris inuentam fuisse
didicimus ab Aegyptijs scilicet atq; Chaldæis, ij enim Assyrij sunt,
& maxime a Iudæis. Idem Apollo etiam quodam oraculo apertissi-
me demonstrat his uerbis.

Chaldæis quæ uera esset sapientia tantum,

Hebræisq; ipsis concessum agnoscere pura,

Aeternum qui mente colunt regemq; deumq;.

Sed de Iudæorum pietate atque philosophia hæcenus dictum est.

Quod multi conueniunt etiam alieni de ueritate historiae.

CAPVT

III.

DE historia uero Hebraica ueritate dicenda conscripta, q̄/
multi conueniant modo consyderemus. Cum igit̃ Mo-
ses diluuiū diuinitus illatum conscribat, a quo Noe cū
suis arca lignea euasit, Berosus Chaldæus, Hieronymus
Aegyptius, & Nicolaus Damascenus hystorici eadē dere, ut Iose-
phus in primo antiquitatis Iudæicæ scribit meminerunt. Scribit em̃

v ij Nicolaus

Nicolaus in nonagesimosexto libro super Niniada magnum montem esse in Armenia Bari appellatum, quo multos temporibus diluuij cōfugisse, ac nonnullos arca uectos in cacumina montis applicuisse, lignaq; arcae illius longo temporis spacio postea perdurasse, unde Bitumina ablato & expiationes, ut Berofus ait, homines uti solent. Hac Iosephus. Ego autem ab Abydeno hystorico nonnulla tibi transcribam, Sissithrus inquit principatum, deinde accipit, cui Saturnus magnam uim aquarum futuram significauit. Quare saluare se cupiens, ad Armeniam nauigio confugiebat, sed aquae ipsum in uia opprēserunt. Tertio autem die postquam aquae cessarunt, aues emisit, ut per eas sciret sicubi terra extaret, quae cum omnia pelagifacie regerent ad Sissithrum, nullibi enim consistere poterant, reuerse sunt. Post aliquot dies similiter factum fuit. Tertio emissae reuersae ad eum fuerunt limo pedes refertae, & tunc dii ab hominibus Sissithrum rapuerunt. Nauis autem adhuc inuenit in Armenia, cuius magna remediū hominibus aduersus multos mirabiliter morbos afferunt. Rursus cum primos homines Moses longis temporibus uixisse asserat, huius rei testes Graecorum hystoricos Iosephus citauit, Nul- lus inquit breuitatem uitae nostrae considerans, falso scribi opinetur, tam magno annorum numero priscos uixisse. Illi enim deo amici, & ab ipso immediatius producti, & integriore utentes alimēto, quod longiore tempore poterat permanere, non iniuria longioribus temporum spatijs uiuebant. Praeterea etiam uirtutis gratia, & ut responderis perutiles, Astrologiam, Geometriamq; inuenirent, longa sibi diuinitus uita largita fuit, quae inuenire nō potuissent, nisi saltem sexcentis solaribus annis, quibus magnus annus reuoluūt uixissent. Cuius rei testes sunt omnes simul Graeci atq; Barbari, q̄ de antiquitate diligentius conscripserunt. Nam & Manetus qui Aegyptiorum, & Berofus, qui Chaldaeorum hystoriam collegit, Molus praeterea estieus, Hieronymus aegyptius, & qui Phoenicam hystoriam traderunt, & ad hos Hesiodus Hecataeus, Elanicus, Acusilaus, Ephorus, ac deniq; Nicolaus consona nostris dicētes mille annos priscos illos uixisse affirmant. Hac Iosephus. De turris aedificatione scripsit Moses, & ab una lingua in multas tunc hominum genus confusum fuisse asserit. Et Abydenus his v̄bis illi attestatur. Primos homines
ferunt

ferunt, & terra natos robore atq; magnitudine confisos, dijs spretis, turrim eo in loco ubi nunc Babylon est, ad Solem usq; tollere contendisse, cumq; iam fere ad coelum aedificando peruenissent, uim uentor; dijs affuisse, qua sup; eos diruta turris cecidit, cumq; ad ea usq; tempora unius linguae fuissent, multas in linguas diuisos fuisse, belumq; inter Saturnum & Titanum tunc incoeptum, locumq; Babylonis nomen habuisse propter confusionem linguarum, quam Hebraei Babel uocant. De turri autem & confusione linguarum etiam Sibylla meminit dicens. Cum omnes uno uterentur sermone, turrim aedificare constituerunt, qua in coelum ascenderent, eam dii uentis diruerunt, & lingua hominum mirabili uarietate confusa effecit, ut Babylon ea ciuitas uocaretur. De campo autem, qui Senaar appellatur Esticus sic memorat. Sacerdotes inquit qui euaserunt, Ioui sacra in Senaar Babyloniae contulerunt, confusaq; lingua hominum, diuersas orbis partes habitare coeperunt, Moses rarius uitam Habrae late conscripsit, cui multos exteriores hystoricos attestari Iosephus his uerbis conscripsit. De patre autem nostro Habraam, quis non nominat, scribit tamen Berofus ita, ut a rebus ipsis non de alio quam de ipso dicere uideatur. Decima inquit post diluuium generatione, praclarus quidam iustusq; uir, & singulari caelestium doctrina praeditus apud Chaldaeos fuit. Hecataeus quoque librum de Habraam conscriptum reliquit. Nicolaus etiam Damascenus in quarto hystoriarum haec narrat. Damasci Habraamus regnabat cum exercitu a Chaldaea profectus, nec multo tempore post etiam a Damasco abiens ad Cananeam, quae modo Iudaea dicitur migrauit, cui nomen etiam nunc magnus apud Damascenos est, uillaeq; ibi demonstratur, Habraam domus appellata. Verum cum fame Cananea premere, aegyptus quoque magna copia rerum effluere diceretur, libenter illo, ut etiam Aegyptij sacerdotes de dijs dicentes audiret, cum suis profectus est. Aut enim aliquid ab illis discere, aut meliora se traditurum ipsis arbitrabatur. Et post pauca. Cumq; una cum peritissimis Aegyptior; uersaretur, & uirtutem & gloriam suam multo clariorem effecit, Aegyptijs enim diuersis uiuentibus moribus, & alijs aliorum mores obscenis prosequentibus uerbis, ille semper quae in absentes dicebant, falsa esse demonstrans respuebat. Unde factum est, ut tanquam grauem sapien-

v iij temq;

temq; uirum admirati, tam ad intelligendum, q̄ ad persuadendum quod uellet paratissimum duceret, ipse ꝑo Arithmeticam & Astrologiam eos docuit. Nam ante aduentum eius nihil harum rerum sciebant Aegyptij, sed a Chaldaeis in eos, unde in Graecos quoq; disciplinae istae affluerunt. Haec Iosephus. Alexander autem hystoricus, qui multarum rerum peritiā habuit, in uolumine de Iudaica hystoria Eupolemon ait haec de Iudaeis scripsisse. Ciuitas inquit Babylon ab his condita primum fuerat, qui a diluuiō euaserunt. Quos omnes gigantes fuisse constat sparsos per uniuersam terram, postquā turris quam aedificabant diuinitus concussa decidit. Decima uero generatione in Camirine Babyloniae urbe, quam alij Vrien dicunt, quod nomen latine Chaldaopolim significat, natus est Habraam, qui sapientia omnibus excelluit, a quo Astrologia fuit apud Chaldaeos inuenta. Is iustitia pietateq; sua sic deo gratus fuit, ut diuino ꝑcepto in Phoenicem uenerit, ibiq; habitauerit, & rationem non solaris motus atq; lunaris, aliaq; Astrologia Phoenices docuerit, unde Phoenicum regi gratissimus fuit. Sed cum Armenij temporibus suis bello Phoenices uicissent, forte factum est, fratruelem etiam eius captiuum abduxerunt. Habraam uero uernas suos armauit, factoque impetu fudit fugauitq; armenios, nec fratruelem solum liberauit, uerum etiam magnam ab hostibus praedam habuit. Qua dere legati ad eum pro captiuis ab Armenijs missi. Ille autem omnem oblata recusauit pecuniā, sumptisque solummodo, quae ad uictum pertinebant, captiuos humanissime reddidit. Cum uero ab eo bello Habraam rediret in urbe Algarixa, id est latine in monte altissimi a Melchisedech dei sacerdote ciuitatisq; illius rege hospitaliter susceptus, magnificis fuit donatus muneribus. Et post pauca. Annonae autem charitate oppressus, in Aegyptum migravit, ubi uxorem eius, quā sororem & uiduam esse dicebat, rex Aegyptiorum abduxit, sed peste domum eius ingressa, ab aruspibus didicit, id mali sibi accidisse, quoniam alienam uxorem abduxerit. Ita uiro suo intactam reddidit mulierem. Vixit autē Abraam in Heliopoli cum sacerdotibus, a quo Astrologiam sacerdotes didicerunt, qui tamen non inuenisse, sed ab Enoch per successionem sibi traditam fatebatur. Subiungit deinde primum, secundum Babylonis Belum regnasse, quem la

tine

tine Saturnū dicimus, a q̄ Belus secundus, & Chanaam orti fuerūt, atq; a Chanaam patrē Phoenicum natum fuisse, qui genuit Chum. Hunc ait Chum Asbolum appellari a Græcis, ac Aethiopum patrē & fratrem Mestram patris Aegyptiorum fuisse. Græci autem inquit Atlantem aiunt Astrologiam inuenisse, Sed Atlantiē & Enoch eundem asserit fuisse. Enoch porro inquit genuit Mathusalem, qui ab angelis dei multa cognouit, & cæteros docuit. Artapanus uero hystoricus Hermuit iudæos dicit appellatos fuisse, & Hebræos ab Habraamo dictos, quem ait ad Pharethatem Aegyptiorum regem migrasse, & astrologiam illi tradidisse, ac post uiginti annos in loca Syriæ rursus rediisse. Melo autem in libris, quos aduersus iudæos conscripsit, post diluuium inquit ab Armenijs reliquias diluuij, quæ ad eos peruenerūt pulsas, montana Syriæ, quia deserta erāt occupasse, & post tertiam generationem Habraamum natum fuisse, quod nomen patris amicum significare asserit, eumq; sapientissimum ait fuisse, duasq; uxores duxisse, alteram Aegyptiam, alteram indigenam, suscepisseq; ab Aegyptia, quæ ancilla erat, filios duodecim. Arabiam obtinuerunt uniuersam, unde ad hæc usque inquit tempora duodecim regibus Arabum populi reguntur. Ab indigena uero inquit uxore unum habuit filium Isaac, quem latine risum appellare possumus, a quo duodecim similiter filij nati sunt, quorum ultimum Ioseph appellauit, a quo tertius Moses fuit. Ad hæc Alexander hystoricus addit præcepto dei ab Habraamo, in montem quendam ductum Isaac fuisse ad sacrificium, diuinitusque a tali sacrificio ereptum, arietemque qui repente astitit pro eo sacrificatum fuisse. Iosephus etiam in primo de antiquitate iudaica, quod Affrem Habraæ filius Libyam occupauerit, ac ab eius nomine illa regio Africa appellata sit. Alexander inquit in omni peritissimus hystoria his uerbis testatur. Cleodemus inquit propheta, qui & Malchas dicitur, non aliter fere quam Moses de iudæis scripsit. Is Achetura multos Habraamo fuisse filios narrat. Quorum tres nominat Afer, Assur, Afran, & Assyriam, ab Assur dictam contendit. Ab Afran uero atque Afer, urbem Afran, & regionem Africam appellatam. Sed de Habraamo hæcenus. De Iacob autem idem Alexander dicit. Cum septuaginta

septuaginta quinque annos natus esset in Mesopotamiam. parentum iussu fugisse, ut iram fratris Esau uitaret, reliquissetque parentem Isaac centum & triginta septem annos natum. Et postquam septem annis in Mesopotamia fuit, fratris materni filias Lian & Rachel duxisse, ac in alijs septem annis duodecim filios suscepisse, quorum non modo nomina, uerum etiam menses in quibus nati fuerunt, memorat. cumque redire ad patres uellet, rogatum a Laba alios sex annos permansisse. Ita uiginti annis illum in Mesopotamia uixisse, redeuntemque ad Chanaam, cum angelo dei fuisse colluctatum, unde non Iacob, sed Israelem appellatum, habitasseque ipsum apud Hemor annos decem, & a Sichen filio Hemor Dinam decemem quattuorque mensium raptam fuisse. Quare Symeon uiginti & unum annos ac menses quatuor natum, & Leuim annos uiginti & menses sex commotos. Hemor & Sichen filios eius, ceterosque omnes mares interfecisse, multis deinde locis mutatis, tandem in Ephrata, quam etiam Bethleem appellat uenisse, ubi Rachel postquam ei genuit Beniamin mortuam fuisse, quam cum Israele coniunxisse annos uigintitres. Inde ab Ephrata in Mambrim ad parentem Isaacum redisse. Tunc Ioseph decem & septem annis natum, Aegyptijs uenditum fuisse asserit, & carcerum uincula tresdecim annos perpeffum, somni regij declaratione liberatum, septem annis Aegyptum gubernasse. Isaacum uero anno uno ante uenditionem Ioseph, centum & octuaginta natum annos diem suum obiisse. Ioseph deinde in Aegypto Aseneth filiam Petheferi sacerdotis in uxorem duxisse, ac duos Manassem & Effrem natos, ab ea suscepisse, & post annos nouem postquam in magnum peruenit statum, patrem ac fratres in se aduocasse. Pastores enim omnes illos fuisse, quare res Aegyptijs turpissima uidebatur, ac ideo tandem uocatos docuisse, ne si a rege interrogarentur de artificio suo, pastores se dicerent. Quaestionem etiam mouet, quare in prandio quinculpas Beniamin germano suo partes apponi Ioseph iusserat, quod ideo factum affirmat, quoniam septem filios Lyapatri eius pepererat, Rachel autem mater sua deos, propterea Beniamin quinque partes dedisse, & ipsum duas accepisse, ut septem etiam ipsi partes, quot & Lyae filij haberent, ne domus matris suae minor uideretur. Habitasse autem eos in terra Chanaam annos ducentos & quindecim, Habraam uiginti quinque, Isaac sexaginta

sexaginta, Iacob centum triginta. Cumq; iam tertio anno fames omnes illas partes depopularetur, migrasse in Aegyptum Iacob annos centum & triginta natum. Aetatem deinde omnium filiorum Iacob, quam transmigrantes habebant conscribit, fuisseq; affirmat ab Adam usq; in migratione Iacob in aegyptum annos tria milia sexcentos uigintiquattuor. A diluuiio uero annos mille trecentos quadraginta, mortuumq; fuisse Iacob in aegypto annos natum centum quadraginta septem. Leui autem centum & triginta septem annorum naturae concessisse, filiumq; reliquisse Elath nomine annorum quadraginta, a quo natum esse alterum Habraam, in cuius aetatis anno quartodecimo Ioseph diem suum in aegypto obiisse natum annos centum & decem. Habraam deinde hunc pastorem duxisse uxorem Lochabeth auunculi sui filiam, & in septuagesimo septimo etatis suae anno Aaron & Mosem ab ea suscepisse, inter quos tres annos interfuisse dicit, mortuumq; fuisse Habraam natum annos centum & triginta sex. Haec ab alexandro sumpta sufficiant. Theodotus autem elegantissimo carmine gentis Iudeorum hystoriam conscribens haec eadem de Iacob, & de filiis suis, & de Ioseph conscripsit. Artapanus similiter & Phylon non Iudaeus in. xiiij. de hierosolymis, ipse q; carminibus similia de Iudaeorum maioribus testatus est. Aristaeus autem in Iudaica hystoria de Iob quoq; conscripsit, dicens Esau ipsum filium fuisse, habitasse in Idumaea atq; arabiae finibus, fuisseq; ipsum & iustitia & diuitijs precipuum, teneaturnq; diuinitus magnis calamitatibus fuisse. Primum enim armenta eius latrocinio sublata, deinde septem milia ouium una cum pastoribus periisse, & postremo filios eius domo super ipsos lapsa expirasse, atq; uno eodemq; die corpus eius uniuersum ulceribus repletum fuisse. Cumq; male ita affectus esset Eliphaz Cemanitarum regem, & Valdad Saucheorum tyrannum, & Sopham Mineorum regem, & Eltum zobitem ad consolandum ipsum accessisse, quibus Iob respondisse sponte sua se paratum esse omnia ita sufferre, ut a pietate in deum nunq; remoueatur. Ita propter hanc magnanimitatem eius liberatum a morbo & ditiores quam prius factum diuinitus fuisse. Nunc Eupolemum de Mose audiamus. At enim sapientissimum hominem Mosem fuisse, & literas Iudeis primum tradidisse, & a Iudaeis Phoenices accepisse, Graecos uero a

x Phoenici/

Phoenicibus. Artapanus autem Merin Chenephrim aegyptiorum filiam regis ait puerum, quoniam ipsa non pareret Iudeum adoptasse, quem Iudaei Mosem inquit Graeci Musaeum appellant, cuius doctrina multa Orpheus didicit. hunc Mosem instrumenta bellica inuenisse affirmat, literas quoque quas sacerdotibus tradidit, aegyptiorumque urbem in sexdecim partes diuisisse, ac singulis praefectos instituisse, quae omnia uidelicet fecerat, ne populi, ut solebant, conspirantes modo hunc, modo illum regno expellerent. Vnde factum esse ait, ut quasi deus ab aegyptiis coleretur, & propter literarum inuentionem Mercurium appellatum. Quibus rebus Chenephrim inuidia commotum, causam interficiendi Mosi quaesiuisset, & sic aduersus Aethiopas in aegyptum irruentes, cum imperio ipsum misisset, exercitumque sibi a Iudaeis maxime conscripsisset, ut propter imperitiam militum una cum eis periret. Quod bellum, ut ab Heliopolitana accipisse asserit, decennio gestum fuit, & propter diuturnitatem eius ciuitatem in eo loco conditam, ubi sedentes, aethiopum impetu sustinebant, quam Hermopolim inquit, id est Mercurij ciuitatem appellant, ibi consecratam, ibi primo fuisse, quoniam nocentes interficeret serpentes. Aethiopas autem admiratione uirtutis ita Mosem coluisse, ut etiam circuncisionem ab eo didicerint. Ita peracto bello cum uictor redisset, uerbo quidem a rege bene susceptum, re autem quotidie mortem illi quaesitam, ac insidias multis modis paratas, maxime cum ad Merida matrem ultra aegyptum in aethiopie sinibus sepultam ex precepto regis proficisceretur, a nomine cuius urbem, ubi sepulta fuit Meroen appellatam: nec minus quam ibi cultam fuisse. Quae cum Moses percepisset in arabiam, ilico profugisse, & Raguelis arabiae regis filiam in uxorem duxisse. Interea Elephantiae morbo, quoniam multis modis Iudaeos premebat, aegyptiorum regem expirasse. Ad alia enim opera, quae ipsos construere iussit, diuersam etiam quam aegyptij uestem indui uoluit, ut facilius cogniti, ab omnibus tanquam inopini nirentur. Mosem autem a deo quotidie liberationem populi petere, & quodam die repente coram eo ignem e terra, ubi nulla incendio apta materies erat, subito erupisse, ac uocem editam fuisse, liberandos sibi esse Iudeos, & in antiquam patriam conducendos. Hac re fractum prius quam exercitum comparasset, ad regem aegyptiorum Soceri consilio

consilio descendisse, dixissetq; orbis domini iussu liberandos esse Iu-
deos. Quo audito in carcere ipsum fuisse intrusum, unde nocte cu-
stodibus mortuis, & repente portis patentibus, armisq; omnibus,
quæ ibi fuerant fractis exiuisse, rectaq; uia in regiam usque ad re-
gis cubiculum ianuis apertis ad ipsum regem intrasse, interroga-
tumq; a stupente rege, quodnā esset dei nomen, a quo missus esset.
Cumq; a ceruicibus inclinatus, Moses in aure sibi dixisset, audien-
tem mutum cecidisse, & a Mose suscitatum fuisse, scripsisse quoque
ipsum nomen dei in Tabula dicit, quas literas cum nonnulli sacer-
dotum deriderent, legere nescientes, spasma ait omnes exspirasse.
Tunc etiam signum rege petente baculum a Mose in serpentē con-
uersum, omnibusq; magno timore perculsis, a cauda captum dra-
conem, in baculum rursus conuertisse. Deinde Nilum baculo per-
cussum abundasse adeo, ut uniuersa Aegyptus summersionem ti-
muerit, singulisque annis ex illo tempore similiter abundaret. Postea
cum aqua rursus baculo percussā in aluenum suum rediisset, anima-
libus in fluuiō cunctis morte corruptis, magno fetore aquam ita
oluisse, ut Aegyptij siti & pestilentia simul laborarent, regem au-
tem perterritum inclinatum iam fuisse ad dimittendum populum.
Sed Memphiticōs sacerdotes uocatos, morique iussos, nisi aliquod
signum ipsi etiam aderent, magicis artibus dracone productio, &
fluuij colore mutato effecisse, ut elatis rex, atrociter Iudæos tracta-
ret. Tunc a Mose terram baculo percussam, muscas uenenosas, de-
inde rursus percussam ranas, locustas, aliaque huiusmodi monstra
produxisse. Vnde apud Aegyptios ubiq; in templo Isidis baculum
deponitur atque colitur. Terram enim Isidem esse, quæ baculo per-
cussā, monstra producebat. Tandem cum grandine percuteretur,
& terramotu Aegyptus uniuersa quateretur, quo domus & tem-
pla multa ceciderunt, perfractum calamitatibus regem Iudæos libe-
rasse, quos ab Aegyptijs argentea, aureaq; uasa, uestem, ac aliam ga-
zam mutuo accipisse, ac tertio die postquam recesserunt, in ma-
re peruenisse. Dupliciter deinde rem fuisse dicit. Memphitas enim
dicere, cum magnam locorum Moses haberet peritiam, refluxum
maris obseruasse, ac ita cum populo transiisse. Heliopolitas autem
propter gazam, quam Iudæi mutuo abstulerunt, regem commouit
x ij magna

magna manu in Iudeos profectum fuisse. Mosē & o percussisse baculo mare, ut caelesti uoce admonitus fuit, & sic diuiso mari transisset. Cumq; post Iudeos persequerentē egyptij, tum fulminibus, tum refluētibus aquis perisset, Iudeosq; liberatos annos triginta in eremo uixisse, quasi niuem deo quotidie illis pluyente, qua nutriebant. Mosē autem longū ait fuisse, flauum canum, prolixiore capillo ac barba, & deniq; statura & facie dignitatis perimagnae, omnia & o ipsum absoluisse ait annos natum octuagintanouē. Ezechielus etiam poeta uniuersam Iudaeorū hystoriam carmine moreq; tragico scripsit, & in omnibus fere cum diuina scriptura cōuenit. Et Demetrius hystoricus similiter, qui dicit Mosē ex aegypto in Madiā profugisse, ac ibi Iothoris filiam Sophorem nomine in uxorem duxisse, quam cōiectura a nominibus capta, ex Habraam genus traxisse affirmat. Habraam enim ex Thetura lessan genuisse, & ex lessan natum fuisse Adam, a quo Raguctē, ex Raguele uero Iothor & Bab, & Iothoris filiam Mosi nuptam fuisse. Generationes quoq; ait ita cōuenire, ut uerisimile sit Semphoram, & Mosē, & Habraam descendentes eisdem temporibus fuisse. Mosē enim septimum, Semphoram autem ab Habraam sextam fuisse, & Madiā urbem ab uno filiorum Habrae nominatam fuisse. Eupolemus uero Mosē ait. lx. prophetasse annos, Iosue autē. xxx. & uixisse centum & x. tabernaculū ab eo in Silo fixum fuisse, & post eum Samuelem prophetasse, a quo iussu dei Saulem ad regendum electum regnasse annis. xxi. Post eū Dauid filium Cis, a quo Syros & Phoenices usq; ad Euphraten domitos fuisse. Idumaeos etiam Ammanitas, Moabitas, Itureos, Nabataeos, Nabdeos, Suronemq; Tyri, ac Phoenices regē bello coactos, tributa Iudaeis contulisse, eiq; petenti locum fuisse diuinitus monstratum, ubi templum esset edificandum. Angelum enim uidisse in eo loco stantem, ubi altare postea conditum fuit, cui angelo nomē Dianathan fuisse, a quo non fuisse permissum. Dauid quoniam sanguine hominum propter bella, quae gessit cōtaminatus erat templū edificare, sed q̄ magnam posset facere p̄parationem, ut templum a filio eius facilius conderetur. Itaq; comparasse ipsum aëris argēti, auri talenta non pauca, lapides etiam & ligna cupressi atq; cædri, naues enim eum praeparasse Melanis Arabiae ciuitate, misisseq; in insulam Vrphen

Vrphen in rubro mari positā, auri metallis abūdantissimā, unde in Iudeā innumerabilia pene pōdo auri delata fuisse, regnasseq; dauid annos quadraginta, ac ab eo regnum Salomoni filio duodecim annos agenti traditum fuisse. Impetratumq; ut templum edificaret, a quo iam regnante, ad Vaphrem ægyptij regem, hoc exemplo literas missas fuisse. Rex Salomon Vaphri ægyptio regi amico paterno salutem. Scias me a deo magno Dauid patris mei regnum accepisse. cumq; mihi pater p̄ceperit templum deo, qui cœlum & terrā creauit condere, ut etiam ad te scriberem p̄cepit. Scribo igitur & peto abs te, ut artifices atq; fabros ad edificandum templum dei mittere uelis. Ad hæc Vaphrem sic rescripsisse. Rex ægyptij Vaphres regi Salomoni salutē. Lectis literis tuis non paruo affectus gaudio sum, quod patri tuo optimo uiro & diuinitus probato in regnū successisti. Ad edificandum autem templum dei inter fabros atq; ministros, octuaginta milia hominum ad te destinaui. Dabis igitur operam, ut ordine uiuant, & rebus necessarijs non careāt, temploq; dei condito, incolumes ad nos redeant. Tyrio quoq; regi scriptum fuisse hoc modo. Rex Salomon Saroni, Tyri, Sydonis atq; Phœnicie regi amico paterno salutē. Scias me a deo magno Dauid patris mei regnum accepisse. cumq; mihi pater p̄ceperit templum deo, qui cœlum & terram creauit condere, ut etiam ad te scriberem p̄cepit. Scribo igitur & peto abs te, ut artifices atq; fabros ad edificandum templum dei mittere uelis. Ad hæc Suronem quoq; sic scripsisse. Saron Tyri Sydonis & Phœnicie rex Salomoni regi salutem. Lectis literis tuis, gratias ægi deo, qui tibi regnum patris tradidit. Et quoniam scribis fabros ministrosq; ad condendum templum dei esse tibi mittendos, misi ad te milia hominum octuaginta, & architectum Tyrium hominem ex matre Iudea, uirum in rebus architecture mirabilem. Curabis igitur ut necessarijs segeant, & templo dei condito ad nos redeant. Scripsit autem Salomon in Galileam & Samariā ad Moabitas inquit, & Ammanitas, & Galacidas, ut frumenta & uinum centum & sexaginta milibus hominū diligenter subministrarent. Oleum autem a Iudæa eis præbebatur. Ligna igitur primum, quæ a patre ipsius in monte Libani cæsa iacebāt per mare in Iopen, ac inde in Hierosolymā duxisse, incepisseq; templum dei edificare

x iij annos

*Exemplum
Epist. Sal.
ad Vaphrem
Regem Aegypti
pro templo dei
edificando*

annos tredecim natum, populosque predictos in opere iugiter fuisse, & prater frumentum ac vinum, cetera que necessaria sunt a ludæis per singulas tribus singulis mensibus ministrata, fundatumque templum longitudinis cubitorum sexaginta, & latitudinis similiter, fundamentorumque latitudinem decem cubitorum fuisse. Sic enim Nathan dei prophetam iussisse, adificatumque templum, totum undique a pavimento usque ad tectum deauratum, & tectum laquearibus factum, & aureis tegulis aeneis de foris contextum, duasque columnas aeneas altitudinis æquales templo decem cubitos in circūitu continentes, auro deauratas soliditate unius digiti, alteram a dextris, alteram a sinistris templi statuisse. Candelabra quoque aurea talentorum singula decem, ad exemplar eorum, quæ a Mose in tabernaculo facta erant fecisse, & alia a dextris templi, alia a sinistris posuisse. Lucernas autem aureas sexaginta septem, in unoquoque candelabro factas, & fornicem maximum ad borealem templi partem adificasse, quæ quadraginta octo aeneis columnis sustentabatur, fecisse etiam labrum viginti cubitorum longitudinis, & latitudinis similiter. profunditas autem cubitorum quinque, gradusque circumductos construxisse, ut sacerdotes adire, ac pedes & manus lavare possent, posuisseque ad dextram partem altaris, iuxta quem basim fecisse duorum altitudinis cubitorum, ut in ea rex staret, quo facilius ab uniuerso populo uideretur. Altare quoque fecisse duodecim cubitorum altitudinis, & catenas tanquam retia super omnem templi altitudinem viginti cubitis, instrumentis quibusdam extendisse, a quibus quadringenta tintinabula ærea dependebant. Hoc factum fuisse, ne aues super templum sederent, neque nidos in laquearibus eius facerent, ut templum ab omni foret immunditia incontaminatum. Hierusalem quoque urbem muris, turribus, ac foueis ab eo fuisse circumductam, regiam quoque ibi adificasse, quæ Hieron Salomonis, id est latine Salomonis ædes fuit appellata, unde corrupto, postea uocabulo urbem Hierusalem uocatam fuisse, & Hierosolymam græce appellari. Quibus factis, sacrificium deo mille bouum in Sylo fecisse, & tabernaculum altareque simul & uasa omnia a Mose facta. Inde in Hierosolymam ad templum dei transtulisse. Arcam similiter & candelabrum & mensam, ceteraque omnia, ut propheta precepit, deoque holocaustum

locatum duo milia ouium, & tria milia quinquagintaque uitorum. Totum autem aurum, quod in templo columnis, ceterisque omnibus templi uasis fuit consumptum, quadragies sexies centena milia fuisse. Argenti uero ad clauos, & alia instrumenta mille ducēta triginta duo talenta. Aeris uero in columnis fornicibus ac ceteris talenta decem & octo milia & quinquaginta, misisseque omnes in regiones suas Phoenices simul atque Aegyptios decem auri talenta singulis data. Talentum autem dico inquit, quod Syclum appellant. Et Aegyptiorum quidem regi oleum & mel in magna quantitate misisse. Saroni autem columnam auream, quae Tyri in templo Iouis conspicitur. Vnde ille simulachrum filiae fecit, quod in aurea columna imposuit. Mille quoque scuta fuisse a Salomone aurea confirmat; uixisseque ipsum ait annos quinquaginta duos, & regnasse quadraginta. Timochares autem, qui Antiochi res gestas conscripsit, quadraginta stadiis circumduci Hierosolymam asserit, abruptis ualibus undique natura munitam, urbemque ipsam multis aquis adeo irrigari, ut hortos quoque multos extra urbem aquis inde defluentibus irrigari. Ab urbe autem usque ad quadraginta stadia, magnam esse aquarum penuriam. Phyllo autem fontem fuisse in urbe asserit maximum, quod tempore hyemis deficiebat, aestate uero copiosissime defluebat. Aristaeus etiam in libro de interpretatione legis iudaicae, de aquis Hierosolymorum hoc modo scribit. Templum inquit ad ortum respicit, posteriora eius ad uesperam tendunt. Lapidibus autem ornatissime pauimentum templi constratum est, & aqua saepius in templum immittitur, ut a sanguine detergat. Multa enim animalium milia in solennitatibus offerunt. Fons uero copiosissime atque integer in templo ipso scaturit, ex quo magna uis aquarum per cloacas plumbo consolidatas defluit. His ita dictis, non est praetermittendum quod de Hieremia Polyhistor conscripsit Alexander. Temporibus inquit Ioachim, Hieremias prophetauit, qui missus a deo cum Iudaeos aureo simulachro, cui nomen erat Baal sacrificantes reperisset, futuram eis propter hoc calamitatem praedixit, unde Ioachim uiuum iussit cremari. Illum autem dixisse foueas ipsos a rege Assyriorum captos iuxta Tigridem atque Euphraten eisdem lignis facturos. Hac Nabuchodonosorem Babyloniorum regem audiuisse, ac a Stibare Medorum rege in auxilium abducto

abducto, centum & octuaginta peditum, equitum cētum & uigin/
 ti milia ducentem, ac decem milia currum. Primo Samaritanas o/
 mnes urbes, Galileam, Scythopolim, & Galatidem euertisse, dein/
 de Hierosolymā, & Iudæorū regem Ioachim unum coepisse, & au/
 rum argentum, as, ceteraq; omnia, quæ in templo fuerant arca ex/
 cepta, & tabulis in Babylonem asportasse. Arcam enim inquit Hie/
 remias detinuit. Et rursus post aliqua, Nabuchodonosor inquit p̄di/
 cta moenia edificare coepit, grauiter egrotauit, mortuusq; est post/
 quadragesimum tertium annum regni sui, cui Enilmalurchus filius/
 successit. hic propter iniquitatem & lasciuia a Nerglisaro sororio/
 suo insidijs exceptus, in secūdo anno regni periit. Deinde filius eius/
 Labeforacus mensibus nouem, quo insidijs interfecto, cōmuni con/
 silio Nabonida insidiatorū unus regnauit, qui Babylonīa muros, q/
 iuxta fluuium sunt, lateribus & bitumine condidit. In septimo autē/
 & decimo anno regni eius, Cyrus rex Persarum magna manu Ba/
 bylonios petiit. Nabonida x̄o regnum suum defensurus, exercitū/
 construxit, & uictus pugna in Borsippum urbem confugit, quam/
 Cyrus Babylone capta obsedit. Sed Nabonida diu ferre obsidionē/
 non potuit, seq; Cyro tradidit, qui q̄humanissime ipsum tractauit.
 ac in Carmaniam cum dignitate ire iussit, ubi non multo post natu/
 ræ concessit. Hæc iudaicis libris, imo uero nostris conuenire uiden/
 tur. Scribit enim in ipsis decimo atque octauo anno regni sui Nabu/
 chodonosorem templum destruxisse, quod secūdo anno regni Cy/
 ri restitui cceptum decimo anno regni Darij tandem conditū fuit.
 Sed Alphœus etiam de Assyrijs, & Nabuchodonosore hoc modo/
 scribit. Megasthenes inquit uir priscus, Nabuchodonosorem Her/
 cule robustiorem dicit fuisse, uniuersamque Libyam, ceteramque/
 Asiam usque ad Armenios domuisse, quem Chaldaei dicunt cum/
 in regnū suum redisset, furore diuinitus captum, magna exclama/
 se uoce. Futuram o Babylonij, uobis ego calamitatem prænuncio,
 quam nec Belus ille, nec ulla uis deorum auertet, ueniet Persa semi/
 asinus, qui uobis afferet seruitutem. His alijsq; huiusmodi dictis,
 subito euanuit. Cui filius Milma Rudocus successit, quem Iglisares/
 interfecit, ac loco eius regnauit. Cui Babaso Arascus filius success/
 sit. Quo insidijs inierempto, Nabinidochus regnauit. hunc Cyrus
 capta

capta Babylone, Carmania principem fecit. De Babylone quoque Abydemus hæc scribit. Omnia inquit illa loca aquis cōtectā fuisse dicunt. Belus autē regionē siccatæ perhibet, & Babyloniā cōdidisse, quæ incenia aquarū illuuiōe deleta, Nabuchodonosorus restituit, quæ remanent ad hæc Macedonū tēpora. Et post pauca, cum principatum ait Nabuchodonosorus accēpisset, cōtinuo Babylonem triplici muro quīdecim diebus muniuit, & fluuios Armachalem atque Acrachanū ab Euphrate ortos obstruxit; paludē etiā effodit uiginti passuum altitudinis, parasangarūque quadraginta, portasque in ea fecit, quas Riutenētes appellabāt, quibus apertis, Babyloniæ cāpos irrigabāt, rubricque maris inundationē obstruxit, & Teredonem urbē ad sustinēdos Arabum impetus cōdidit, & in regia pensiles hortos plātauit. Hæc ab Abydeno sumere placuit. Quoniā legi apud Daniele m Nabuchodonosorē in tēplo suo ambulante arrogantia motum dixisse. An nō est ita Babylon magna quā ego in potētia mea, ad laudē gloriæ meæ in domum regni cōstruxi, & adhuc ista loquētem euersum fuisse. Ad hæc omnia illa placet afferre, quæ Iosephus in libro de antiq̃tate iudaica dixit. Sufficiunt inquit ad ostendendā antiq̃tatem iudaicā Syriorū simul, & Chaldeorū, & Phoeniciū scripturæ, & Græcorū innumerabiles hystorici, maxime Theophilus, Theodotus, Mnasses, Aristophanes, Hermogenes, Euemerus, Comon, ac denique Zophirus, quæ omnes & alij forsitan cōplures (nec enim oīa ipse legi) diligēter de nostris cōscripserūt. quorū multi & si nōnullis aberrarint, cōmuniter tamen ab omnibus antiq̃tati nostræ testimoniū perhibet, quibus Phalereus, Demetrius, & Phylon senior, quæ carmine cōscripsit, ac Eupolemus nō lōge absunt a ueritate, quibus uenia danda est, quoniā magnā nostrarū literarū peritiā non habuere.

EVSEBII PAMPHILI LIBER DECIMVS.

Aec Iosephus & alia huiusmodi multa, quæ breuitati consulentes p̃termisimus, & ad alia trāsire cōstituimus. Nam quoniā quibus rationibus gentiliū fabulis cōtemptis, scripturā Hebræorum suscepimus, dictum est, ac ipsos Græcos, & uitam, & doctrinam Hebræorū admiratos fuisse, auctoribus suis demonstratum. Age iam de
y claremus

clāremus, multa quoque ab Hebraeis Grācos sumplisse. Quemadmodum inquit Geometriam, Arithmeticam, Musicam, Astronomiam, Medicinam: ipsa denique literarum elementa, artesque ceteras a Barbaris, ut postea ostendam, acciperunt, sic de pietate in unum deum, ac reliqua, quae ad utilitatem animae pertinere videntur dogmata, non aliunde quam a Iudeis, ut paulo post patebit, habuerunt. Quod si quis contendat naturali quadam ratione ipsos ea inuenisse, nec hoc quidem recusabimus. Nam si ea, quae a prophetis Iudei acceperunt, & p̄clarissimi Grācorum philosophi conscripserunt, diligenter sequi uolumus, non erimus certe accusandi.

Quod Grāci non solum a Barbaris artes, sed alter alterius inuenta dictaque furantes, suo nomini attribuebant.

CAPVT I.

Non autem miretur quispiam, si ab Hebraeis multa eos furatos esse asserimus, cum nō modo disciplinas atque artes a Barbaris abstulerint, uerum etiam ad hos usque dies ambitioni seruiantes, alter alterius inuentionem furentur, imo uero nonnulli uniuersa aliorum uolumina suis nominibus ascripserunt. Non sunt mea haec uerba, sed eos ipsos audias, cum alter alterum furti arguant. Quod primum ostendere aggrediamur, ut mores eorum facilius cognoscas. Cum enim ipsi alter ab altero furti honorē sibi arripiat, quo modo abstinere a nostris poterunt? Clemens igitur noster in sexto, aduersus gentes poetarum, philosophorum, historicorum, oratorumque furti praeculis posuit. Textus enim ipsos Orphei, Homeri, Hesiodi, Heracliti, Platonis, Pythagorae, Herodoti, Theopompī, Thucydide, Demosthenis, Aeschinitis, Isocratis, aliorumque transcripsit & contulit, reque ipsa ostendit, multos nominibus suis aliorum addidisse uolumina, ueluti Eugramon Cyrenaeus Musci de Thesprotis librum integrum sibi attribuit, nec solum perutilia a Barbaris dogmata furatos esse, uerum etiam, quae nobis per sanctos uiros miraculose tradita sunt imitatos, fabulis implicuisse: percontanturque ab eis falsa ne sint, quae scribunt, an ueritatis aliquid contineant. Si falsa inquit dicent, ut mendaces contemnemus, Si uera, cur ea, quae a Mose ac prophetis facta esse dicuntur, non credunt? Similia enim multa esse nemo ignorat, sicut illud, quod in primis fertur, longo tempore Iouem olim non pluuisse, uniuers/

uniuersamq; Graciam aquarum penuria cōfectam Apollinem in/
 terrogasse, qđ sibi esset faciundum, respōsumq; oratiōe ipsius Aea/
 ci opus esse. Ascendit igitur rogatus in montem Aeacus, & mūdus
 in cōelum extensis manibus cōmunem patrem omnium inuocauit,
 orauitq; ut ab hac calamitate liberare Graciam dignaretur, quo ad
 huc orante, nubes excitata tonitrua facta, magnaq; uis pluuię sub/
 to erumpens, uniuersam Graciam irrigauit, ita orationibus Aeaci
 fecundissimus Gracis annus tunc fuerat. Hoc inde sumptū esse qđ
 non uiderit? Et inuocauit Samuel dominum, & dominus uoces &
 pluuiam in diebus messis. Innumerabilia huiusmodi Clemens con/
 scribit, quibus furacitatē Græcorum ostendit: quem si legeris, quan/
 ta sit eorum ambitio nō ignorabis. uerum quoniā iste noster est, ab
 ipsis græcorum philosophis, ut solemus, latrocinia græcorum osten/
 damus. Audias ergo quid de hac ipsa re scripsit Porphyrius in libro
 de studioso auditu. Apud Lōginum inquit ad honorem Platonis,
 ut singulis annis fieri solet, multi simul philosophi cœnabamus, &
 post cœnam, ut sit, colloquebamur. Cum interim inter Causitrium
 & Maximum orta dissensio est. Maximus enim Ephorum Theo/
 pompo anteponebat, Causitrius uero furem fuisse, nihil a seipso scri/
 psisse ostēdebat, ac a Demacho, & Callisthene, & Anaximene plu/
 ra q̄ tria milia commotum sublata, & in concione transposita osten/
 debat. Tūc Apollonius grāmaticus. Ignoras inquit Causitri Theo/
 pompum etiā, quē tu laudas, furtis plenum esse. Nam in undecimo
 de Philippo ab Arcopagetico Socratis, quod nihil aut boni, aut ma/
 li aliunde, q̄ a se ipsis hominibus accidat, ceteraq; huius ad uerbum
 transcripsit. Sed nō orationes solummodo ille furatur, uerum etiam
 aliorū gesta falso alijs tribuit. Nā cum Andro hystoriā diuinationū
 cōscripserit, dicatq; de Pythagora, quod aquā a puteo haustā in Me/
 taponto sitiens, postq̄ bibit, in tertiu diem terremotū fore p̄dixerit.
 Hac omnia Theopompus ad alios transtulit. Pherecidem em̄ Syriā ita
 p̄dixisse asserit, nec in Metaponto, sed in Syria id fuisse dicūt. Siba/
 ris quoq; urbis captiuitatē ad Melesinæ urbis causam trāstulit. Tūc
 Nicagoras ego qđ inq̄t cū hystoriā eius legerē, multa ipm a Xeno/
 phonte accipisse, mutasseq; ad peius consyderauī. Xenophon em̄
 in quarto Pharnabazī Agesilai collocutionē ppter Apollolopha/
 y ij nem

nem Cyziphenū factam ita cōscripsit, ut & dignitas & mores utriusque quomodo legas cerni oculis uideatur. Hanc rem in undecimū historiæ Græcæ Theopompus traduxit. Itaque dicit, ut muta tardaque uideantur. Vt enim furtum cæleret, ea interposuit, quæ cūctationem quandam colloquentiū ostendunt, & animatā Xenophontis orationem corrumpūt. Tum Apollonius. Cur Theopompum, & Ephorum uiros in dicendo tardos furti accusamus, cum Menander quoque similiter fecisse inueniatur? Et ab Aristophane grāmatico, qui cū ualde amabat, admonitus fuisse dicatur? Vnde Latinus sex libros edidit, quos de Menandri furtis inscripsit, ubi omnia quæ ab alijs accipit, unum in locum cōtulit, sicut Philostratus Alexandrinus de Sophocle fecit. Cæcilius autē integram ad finem fabulam Antiphonis, quæ louista dicitur, a Menandro in Dissidemonem transcriptā ostendit. Sed quoniā in hanc rem nescio quomodo incidimus, ego quoque accusare Hyperidem uolo multa fuisse a Demosthene furatum, uerum quoniam eisdem fuerunt temporibus, uestre puto cōiecturæ relinquendum, quisnam ab alio furatus sit. Ego uero Hyperidem existimo, si autem uos Demosthenem ab illo accepisse cōtenditis, laudo, quoniam quod accepit, multo præstantiora reddidit. Vituperandum autē Hyperidem duco, si elegantissimā Demosthenis orationem ad peius cōuertit. Et post pauca, Belanicus etiā inquit, quod demoribus Barbarorum conscripsit, ab Herodoto, & Damasco intercepti. Quid uero aut de Herodoto dicam, qui in secundo ab Hecataeo milesio multa trāstulit, ueluti de Phoenice, aut de fluuiiali equo, de uenatione Crocodillorum, aut de Isocrate atque Demosthene, quorum alter in numularia oratione, alter in oratione aduersus Onetorem, omnia quæ de quæstionibus Iffæus in oratione de hereditate Chilonis dicit, eisdem fere uerbis transtulerint. Aut de Dinarcho, qui multa eisdem uerbis transcripsit. Antimachus etiā poeta, multa furatus ab Homero, parumque immutata scripsisse inuenitur, uerū ne alios furti crimine accusando, ipse quasi fur reprehendi possim, unde hæc habui dicendum mihi esse uideo. Lysimachus igitur duos libros de furtis Ephori cōscripsit. Polionis etiā ad Soteridem epistola extat de Ctosij furtis. Liber etiā eiusdem legitur de simili Herodoti crimine. Et in libro, quem de uestigijs inscripsit, furta Theopompi recitat.

Tum

Tum Prosenes alios quidem fures deprehēdistis. Platonem autem cuius solēnitatem tanquā herois celebrantes apud Longinum conuenimus hoc ipsum fecisse uereor enim furti uocabulum dicere, cū de Platone uerba facio, nō deprehēdistis. Quid ais inquit Galietas? Aio inquit quod rebus ip̄is probabo. Et fortassis multo plura inuenirentur, si eorum, qui apud Platonem philosophati sunt, libri omnes reperirent. Nam cum forte his diebus Protagorā de ente librum legerem, aduersus eos, qui unum ens dicunt esse, eadē om̄ino inueni scripta, quæ apud Platonē leguntur. Quod ut ita esse cognoscatis, ip̄um audiat, nouitateq; nancq; rei commotus, memoriter omnia tenere studui. His dictis, uerba ip̄orum philosophorum conscribit, quibus apertissime furem fuisse Platonem ostendit. Sed satis iam dictum est, quod alter ab altero Græci furentur, & alter alterum studiose redarguat.

Quod disciplinas om̄es & artes a Barbaris Græci acceperūt.

CAPVT. II.

Non est autem ab hac præparatione Euangelica alienum breuiter ostendere, disciplinas omnes & artes a Barbaris Græcos habuisse, ne quis accusare nos audeat, si ab Hebræorum scriptura pietatem didicisse prædicemus, cum qui ueri aliquid apud eos dicere uideantur, nec fabulis Theologiā immiscere, Hebræorum doctrinam plane imitari cognoscantur. Iuniores enim omnes sunt, qui apud græcos recte aliquid philosophati sunt, non hebræis solum, nec Phœnicibus atq; ægyptijs, sed priscis etiam ip̄is græcis. Primus enim omnium ex Phœnicia Cadmus Agenoris filius, mysteria & solēnitates deorum Græciæ tradidit, simulachrorum cōsecrationes etiam & hymnos, deinde ex Thracia Orpheus. Linus etiam & Musæus, quos circa tempora Troiana floruisse asserunt, a quibus nihil aliud quam Aegyptiorum atque Phœnicum falsitas paucis commutata Græciæ commendata est. Quibus quidem in temporibus Pythius, Clarius, Dodonæus maxime colebantur, simulachraq; aliorum deorum atque heroum & tēpla constituebantur. Et post multa sæcula philosophiæ data ita diligenter opera est, ut cum nihil ueri in traditionibus maiorum philosophantes inuenirent, præclara illa maiorum oracula cum authoribus suis

y iij con/

cōtempserint, quippe ab illis nullam se consequi utilitatē uidentes, aliena tanq̃ nudi atque pauperes ueritatis & disciplinē non temere scrutabantur, & ab alijs gentibus, quā utilia ueraq; censebant, in omnibus artibus atq; disciplinis nō sine labore mutabantur. Nempe ipsi grēci confitentur post Orpheā Linum & Muscum antiquissimos, ut ipsi dicunt, theologos, & multorum autores errorū septē quosdam uiros admirabiles adeo sapientia fuisse, ut sapientes uulgo appellati sint, qui omnes temporibus Cyri Persarum regis floruerunt. Quo q̃dem tempore apud Hebrāos nouissimi omnium prophetae fuerunt annis post troiana tempora pluribus q̃ sexcentis. A Mose autē non paucioribus q̃ mille & quingentis, quod paulo post planius faciemus. Verum ab istis sapientibus nihil aliud q̃ sententię q̃dam commodae atq; breuiter dictae, ad utilitatem humanę uitę cōpertum est. Magno deinde spacio tēporis interposito, philosophorum genus incēpisse fertur. Pythagoras em̃ primus omnium fuit, quem philosophiā quoq; nomen inuenisse constat. Hunc multi Samium, alij Tyrrenum, alij Syrium, aut tyrium fuisse cōtendunt, ita non plane Græcus maximus, & primus philosophorum ab omnibus dicit̃. Nam Pherecidem doctorem Pythagorae Syrium omnes fuisse tradunt, quīs non eum solummodo, sed Persarum etiam magos, & Aegyptiorum diuinatores audisse Pythagoram asseratur, eo tempore, quo Iudaeorum alij in Babylonem, alij in Aegyptum transmigrarunt. Audiuit autem & Brachmanas Iudaeorum philosophos, sic ab alijs Astrologiam, ab alijs Geometriam, ab alijs Musicam, ab alijs Arithmeticam, & aliud ab alijs habuisse. A Græcis autem nihil eum habuisse ausus quispiam est dicere, tanta doctrinā & bonarum artium penuria in Græcia fuit antequam Pythagoras omnia, quę ab illis collegit, summo studio docuit, & diuinos p̃pterea meruit honores, a quo prima philosophia p̃cessit, quam Italicā quoniam ibi maxime docuit, appellare solent. Secunda est, quam Thales unus de septem sapiētibus tradidit, quā Ionica nominatur. Tertia Cleatica dicitur, cuius Xenophanes colophonius author ascribitur. Thalem autem multi non Græcum, sed Phoenicem dicūt, nonnulli Milesium fuisse arbitrantur, quem tradunt ab Aegyptiorum diuinationibus pleraq; accepisse. Solonem uero unum de septem, qui

qui leges Atheniensium cōscripsit, tempore quo Iudæi Aegyptum
frequentes habitabant illo peruenisse Plato in Timæo testatur.
Quo quidem in libro doceri eum a barbaro uidemus his uerbis. O
Solon Solon, Græci semper pueri estis, senex autem nullus unquam
græcorum fuit, ac ideo apud uos nulla disciplina uetus inueniri po-
test. Plato quoque ipse, cum Italicam philosophiam hauserit, in Ae-
gyptum abiisse traditur, nec breui tempore conuersatus ibi fuis-
se. Vnde grato animo omnia, quæ optima sunt, a Barbaris se con-
secutum profitetur. Dicit enim in Epimenide causam fuisse Bar-
barum illum, qui primus hæc inuenit. Vetusta enim regio inquit,
eos aliud qui primi hæc inuenerunt. Longam autem ætatem multi
consecuti sunt propter æstiuæ temporis serenitatem, quam Aegy-
ptus maxime atque Syria possidet. Quare ab initio usque ad hæc tem-
pora innumerabilibus annis examinata uere nobis tradita sunt. De-
inde subiicit. Fateri autem oportet quicquid a Barbaris Græci ac-
ceperunt, ad meliorem illud finem perduxisse. Hæc Plato. Demo-
critus autem multo prius a Barbaris se didicisse his uerbis gloria-
tur. Ego uero inquit multo plures quam omnes ceteri homines,
qui modo sunt, regiones peragraui, multas urbes uidi, sapientes ue-
ro audiui, nec quisquam me in demonstratione linearum superare
potuit, nec ipsi quidem, qui Arsepedonaptæ apud Aegyptios ap-
pellantur. Octoginta enim annos longe a patria disciplinarum a-
more abfui. Babylonem enim etiam iste & Persas in Aegyptum,
ut disceret petijt. Quid de Heraclito, ac de alijs Græcis dicam, per
quos omnes illuminatam doctrinis Græciam constat. Nam antese-
cula eorum uatibus & oraculis dæmonum inhiabat, nec aliquid so-
lidæ disciplinæ uestigium continebat. Mirabilia uero Apollinis
illa responsa nihil penitus hominibus contulerunt, sed errantes huc
atque illuc magno sudore aliena sibi homines congesserunt. Geo-
metriam enim ab Aegyptijs, Astrologiā a Chaldeis, & alia ab alijs
acceperunt. Sed nihil unquam tanti mutuati sunt, quanti hoc est,
quod ab Hebræis habuerunt, unius enim dei cognitionem inde re-
ceperunt, & multitudinem dæmonum suorum spreuerunt. Cur
ergo nos incusant, si Hebræorum scripturam Barbaram, ut ipsi
dicerent, Græcæ philosophiæ anteposimus? quoniam omnia bona

y iij ābar/

a Barbaris ipsi furati sint, nec quicquā utilitatis a dijs suis habuerūt. Quos iure apud eos multi contempserunt, ut impij dici q̄ demonia uenerari maluerint. Cur igitur nos accusant, aut non magis laudant atq; admirantur, qui falsitate cōtempta, etiam theologiam secuti sumus, quæ sola uera est ab omni falsitate remota. Nam neque in impietatem incidimus, ut multi græcorum sapiētes, nullum Deum colentes, neq; rursus, ut mirabiles philosophi summum deum cognoscētes, multorum falsitatem deorum falsitati permiscuimus. Sed de his alias. Nunc autem non philosophicas solum doctrinas, sed omnia inuenta hominum humanæ uitæ utilia a Barbaris Græcos acceperisse comprobemus. Primus igitur qui literarum elementa Græcis tradidit, Cadmus ex Phœnicia erat, unde Phœnicia literarum elementa prisci poetæ dixerunt. Multi Syros literas primos comperisse afferunt. Syrii autem etiam hebrei sunt. Nam iudea in Syria semper a scriptoribus habita est, & Phœniciam etiam apud priscos appellari cōstat. Temporibus autē nostris palæstinem Syriæ appellant, Argumento autē illud maximo est ab hebreis repertas esse literas ipsarum literarum apud græcos appellatio. Singula enim apud hebræos elementa appellatione significatiua uocant, quod apud Græcos nullo modo fieri potest. Vnde nō esse ab illis inuēta, sed ab illis accepta declarat. Omnes autē literæ apud hebræos uigintidue sunt, quarum prima Aleph dicit, quod latine disciplina dici potest. Secunda Beth, quod domus significat. Tertia Gimel, quod uocis plenitudinē significat. Quarta Daleth, quod librorum dici potest. Quinta Iod, quod uocabulum ista significat, q̄ omnes uoces talē sensum efficiūt, Disciplina domus, plenitudo librorum hæc. Sextum elementū apud eos Va dicit, quæ uox latine in ipsa dici potest. Deinde Cai, quod uocabulum significat uiuit. Septimum, id quod significat uiuens, totum hoc simul in ipsa uiuit uiuetis. Nonum Teth dicit, id est bonum. Decimū Ioth, & interpretat principium. Simul hæc duo bonum principium significat. Vndecimū Caph, latine tamē. Duodecimum Labd, quod & postea Sanich, quod interpretatur auxiliū, totū hoc simul ex ipsis significat. Disci totū simul tamē discere. Deinde sequitur elementum quod Men appellant, quod interpretari potest ex ipsis. deinde Nun, idem sempiternum auxiliū his accedit. Ain, quod latine

tine fontem, aut oculum significat. deinde Phi, quod os dici potest. deinde Sade, quæ uox iustitia interpretari potest. Simul sensus est fons, aut oculus, & os iustitiæ. Elementum deinde accedit Cophi, id est uocatio, deinde Ris, quod caput significat. deinde Sen, quod dentes dicere possumus, postremo Thau, quod signa dici potest. Omnium igitur sensus elementorum hic est, disciplina domus, plenitudo librorum, hæc in ipsa niuit uiuens bonum principium: tamē discere ex ipsis sempiternum auxilium, fons, aut oculus, atq; os iustitiæ, uocatio capitis, & dentium signa. hæc est elementorum hebraicarum latine dicta sententia, quæ disciplinæ literarum summopere conuenit, quod apud alias gentes inueniri nequit. Vnde fateri necesse est, non ab alijs quæ ab hebræis literas esse inuentas, Græcos quoque ab hebraicis accepisse, ipsa literarum appellatio significat, hebræi enim Aleph, græci Alpha dicuntur, illi Beth, græci Vita, gâma græci, gimel illi, deinde delth, illi deltha, isti & alteri zai, alteri zeta, cætera quoque similiter. Vnde patet ab hebræis literas inuentas ad alios & ad græcos tandem peruenisse. Hæc de literis dicta sufficiant. Clæmens quoque cum in similem inciderit materiam, Aegyptios ostendit medicinam inuenisse, & Aesculapium amplificasse. Atlantem autem ex Lybia primū nauim construxisse, ac nauigasse: Astrologiā primos Chaldeos, ægyptios deinde addidisse, Phryges autem uolatus primos obseruasse, & Tuscos aruspiciū comperisse, Telmissinos somniorum interpretationem, Thyrenos tubam, Phryges fistulam: ex Phrygiā enim erat Olympus & Marfyas, qui fistulam inuenerunt, Lucernæ usum Aegyptios, qui annum in duodecim partes primi distinxerunt, primi quoque lege non conuenire mulieribus in templis prohibuerunt, nec intrare in templa quæquā a muliere nisi lotum sanxere, Geometriā etiam ipsos inuenisse, Selmentem uero & Damnameneum Iudæos in Cypro primos ferrum inuenisse, ferri autem tincturam aut temperiem, qua robur accipit, delam iudæum comperisse, quāuis Hesiodus Delam ex Scythia fuisse asserat, falcem Thraces comperisse, ut primo peltis equales tres usos, quā Illyrii primo inuenerunt, Cadmū aurimetalla primum in monte Pangeo excogitasse. Quadritemem a Carchidonijs primum factam fuisse, cuius architectus Vosporus fuit, Medeam primam tincturam capillorum excogitasse. Pannor-

y v nes,

*Hebraicum
Thau, quod signa*

Phrygiā

Cadmū

nes, qui Noricum habitant, quos Noropes appellant, aeris usum inuenisse. Olympum ex Mysia, Lydiam harmoniam, Dicordum Assyrios, Sambucam, instrumentum etiam id musicum est, Trogloditas, Marlyam phrygem tricordum, diatanaque harmonia, & myxophrygiam, atque myxodiam, Thamyrinthraca, harmoniacam, doricam, Sydonios triremem, Siculos phormingem, non ualde a cythara differentem. Hac Clamens noster, ceteraque huius a Cydippo Matineo, Antiphane, Aristodemo, ac Aristotele collegisse ait, opera autem precium est a Iosepho etiam Iudaeo nonnulla transcribere. Is enim uir cum de antiquitate iudaica scribit, multo iuniores fuisse graecos ostendit, ac a Barbaris omnia collegisse, diuersaque inter se actaria conscripsisse. Verba igitur eius haec sunt. Non possum inquit non admirari eos, qui putant de uetustissimis rebus, solis esse Graecis credendum, nobis autem ceterisque hominibus nullam esse fidem adhibendam. Nam si ab ipsis rebus ueritatem discere uoluermus, quae a grecis facta inuentaque, siue urbes conditas dixeris, siue artes excogitatas, siue legum sanctiones heri aut nudiustertius, si eum nostris conferas, incepisse putabis. Scribenda uero historiae curam omnium postremam ipsis fuisse constat. Vnde ipsi quoque Chaldaeos, Phoenices, & Aegyptios (non enim libet modo nos quoque istis connumerare) aperte fatentur, uetustissimam firmamque priscarum rerum traditionem tenere. Regiones enim habitant, quae minimas continentis regiones patiuntur, multaque opera, ac magno studio semper incubuerunt, omnia perclara facinora publicis scripturis ab eloquentissimis uiris posteritati commendari. Graciam uero non ignoramus sapientius deuastatam, rerum gestarum memoriam amisisse, haec nouo genere uiuendi sapientius instituto, a se originem rerum incepisse putarunt. Literas autem posteriores res pene omnibus acceperunt, a Cadmo enim didicisse gloriantur. Nec tamen, aut ex templis, aut loco publico scripturam se habuisse dicere audent, quae id significet. Vnde magna quaestio est, utrum Troiani belli temporibus literis uterentur, & paulo post Cadmus pro Miletus, & Argaeus Acislaus, qui primi apud Graecos historiam scribere aggressi fuerunt, non multo ante Xerxis tempora fuisse perhibentur. Praeterea Pherecides Syrius, Pythagoras, & Thales, qui de caelestibus atque diuinis rebus

Emilianus

Antiphane

Matineo

Chaldaeos

rebus primi Græci pauca scripserunt ab Aegyptijs & Chaldeis cum/ta didicerunt, quos omnes una uoce Græci uetustissimos omnium predicant. Quomodo igitur supremæ arrogantia non est sibi solis antiquitatis memoriam attribueret? Aut quis ab ipsis scriptoribus non facile percipiet, nihil certum, sed omnia coniecturis Græcos scripserunt? Pugnant enim inter se omnes, & alter alterius falsitatem redarguit, non est opus ut eos moneam, qui melius me sciunt, quod Ellanicus, contra quem Acusilaus de Genealogijs ediderit, nec ut enumerem in quot, quantisque Hesiodum reprehendit, nec dicam quomodo Ephorus Ellanicum, Timæus Ephorum, Timæum posteriores. Herodotum omnes reprehendunt. Non est necesse de singulis atque minoribus dicere, cum de Persarum in græciam impetu, & de præclaris facinoribus tunc gestis inter se uehementer scriptores discrepent, cum etiam Thucydidem, qui accuratissime suorum temporum conscripserunt hystoriam creditur, quasi mendacem nonnulli accusent. Huius discrepantie, quamuis multe possint esse cause, due tamen mihi præcipue uidentur. Quarum prima & maxima est, quia nullam curam, ut publice præclara facinora scriberentur, græci populi habuerunt, ac ideo magna in scriptoribus mentiendi licentia fuit. Nam ipsi etiam Athenienses, quos & indigenas putant, & diligentiores fuisse constat, primas omnium publicæ scripturæ leges Draconis de eadem, quam paulo ante Pisistratus fuit, commendatas fuisse asserunt. Non oportet de arcadibus dicere, qui quis uetustissimos se omnium prædicent, ultimi tamen omnium literas didicerunt. Quare cum nihil extaret publice, quo & ignari docerent, & mendaces redarguerent, partim ignorantia, partim affectione factum est, ut magna inter scriptores discrepantia inueniatur. Altera causa est, quia non ueritatis amore, quis ita profiteantur, sed eloquentiæ suæ ostentatione, quoniam ueteres scriptores superaturos se facile credebant scribendi laborem sumebant. Ita nonnulli fabulas, nonnulli ciuitatum, aut Regum laudes, aut uituperationes, nonnulli ueterum scriptorum, ut ipsi eloquentiores uiderentur, commendatione conscripserunt. Vnde fit cum hystoriam scribere profiteantur, non id sed huius oppositum faciant. Veritatis enim hystoria signum illud est, ut de eisdem rebus eadem omnes conscribant. Illi uero sic se ueraces uisum iri putarunt, si unusquisque aliter quam ceteri conscripsisset.

scripsisset. Hæc Iosephus. Sed non erit ab re quasi apicem Diodori testimonium afferre. Is igitur in primo his uerbis utitur. Dicendum modo de his est, qui priscis temporibus prudentia doctrinaque clari ad Aegyptum usque profecti sunt. Sacerdotes enim Aegyptiorum in sacris libris scriptum inueniunt Orpheam, Musæum, Melampodam, Dædalum, Homerum poetam, Lycurgum, Spartiatem, Solonem Atheniensem, Platonem philosophum, Pythagoram Samium, Eudoxum mathematicum, Democritum Abderitam, Enopidem Chium aegyptium petiisse, quorum omnium uestigia, aliorum imagines, aliorum nomina, locis aut instrumentis indita extant, afferuntque uniuersaliter, quibus apud grecos claruerunt, ab aegyptiis accepisse. Orpheam enim mysteria Dionysi & errores Cereris sic conscripsisse, ut mysteria Osiridos, & errores Isidos se habent, nominibus solummodo immutatis. Supplicia uero impiorum apud inferos, & amœnos piorum campos ad imitationem eum fecisse earum rerum, quæ in sepulchris ab aegyptiis geruntur. Quam rem Orpheus primus apud Græcos transtulit, & Homerus amplificat. Melampodem autem aiunt ea, quæ de Saturno & de I'tanum pugna dicuntur, ac de alijs deorum calamitatibus ab Aegypto in Græciam traduxisse. Dædalum autem affirmant uolutiones Labyrinthi fuisse imitatum, qui usque ad hæc tempora in Aegypto permanet a Mendote: uel sicut quidam dicunt, a rege Maro multis annis ante Minoem constructus, cuius rei signum est statuarum numerus, quas Dædalus apud grecos confinxit, neque enim plures neque pauciores sunt, quam apud Aegyptios sint. Ita quoque esse inde maxime patere aiunt, quod in Memphyde Prophylea Vulcani Dædalo architecto facta ostendunt. Quo quidem ope adeo admirabilis ingenij uisus, ut lingnea eum statua donauerint, quæ in eodem Vulcani templo conspicitur. Adeo enim superauit Aegyptios, a quibus didicit, ut propter multa, quæ adinuenit honores diuinos apud eos consecutus sit. Templum enim Dædali ad hæc usque tempora in insula quadam iuxta Memphim summopere colitur. Argumenta quoque nonnulla solent afferre, quibus fuisse in Aegypto Homerum plane ostendunt, ac maxime, quia Heleneam scripsit potionem Thelemacho apud Menelaum hospitantem præbuisse, qua factum est, ut calamitatum suarum obliuisceret. Quam quidem potionem ab Aegyptiis dicitur poeta

poeta Helenam a Polymnesta quadam Thanis uxore didicisse. Nā usq; ad nostra tēpora solā Diospoliticæ mulieres iram atq; mœstī-
tiam portionibus sedare nesciunt. Diospolis autem Thebæ sunt. Ve-
nerem quoq; aureā Homertus appellat, quo nomine uulgo ab ægy-
ptijs nominantur, & lucus Veneris aureæ apud eos adhuc inuenit.
Lycurgum similiter Platonem, atq; Solonem, multa in libris atque
legibus suis conscripsisse patet, quæ ante illorum tempora Aegyptij
habuerunt. Pythagoram quoq; Geometriam, & Arithmeticam ab
eis didicisse, & animæ in cætera animalium migrationē a dogmati-
bus Aegyptiorū sumpsisse. Democritum x̄o putant quinquennio
in Aegypto cōuersatum, multa inde didicisse. Enopidem quoq; ab
Aegyptijs astrologis, & alia cōplura, & obliuationē zodiaci per-
cepisse. Eudoxum etiam ab Aegypto in Græciam multas astrolo-
giæ rationes trāstulisse. Teraculem similiter atq; Theodorum Rhe-
ti filios, qui simulachrū Apollinis pythij fabricati sunt, quicq; singen-
do apud priscos omnes excelluerunt, multis annis in Aegypto uer-
fatos contendunt. Hæc a Diodoro sumpta sufficiant. Si ergo ab o-
mnibus barbaris quicq; clari apud Græcos fuerunt, non pauca ne-
q; minima acceperunt nec idcirco quispiam eos accusauit, cur nos
accusant, qui uera pietate cōmori, scripturā hebræorū cōplectimur.

De antiquitate Mosi, ac Prophetarum. CAP. III.

Verum neforte, quoniam cognitionē unius dei Hebræos
solummodo uere habuisse diximus, ac ab eis ceteros, si
quid hac de re præter Hebræos uere senserunt, accepisse
cōtendimus, ne quis unquam aliter actum putet, ac a græ-
cis Iudæos hoc habuisse dogma contendat, declarandum est, qui-
bus temporibus Moses & prophætæ fuerunt. Plurimi ergo (peruti-
lis namq; res est) de antiquitate Mosi & pphætaram scripserunt, a
quibus nonnulla transcribam, quibus ipse noua uia rationeq; usus hoc
modo rem disponere statui. Nemo inficias ibit imperatoris Roma-
norum Augusti temporibus Saluatoris nostri, natiuitatem fuisse,
doctrinamq; quintodecimo Tyberij Cæsaris anno Euangelicā in-
cepisse. Si quis ergo ab hoc Tyberij anno ad superiora scandēs, dili-
gēter usq; ad Dariū Persarum regem, & restitutionem templi p-
ueniet, quingentos quadraginta octo annos inter Tyberij & secun-
dum

dum Darij annum interfuisse comperiet. Secundus enim Darij annus, sexagesime quintae olympiadis primus fuit. Tyberij autem quintusdecimus ducentesima quinta, ac primae olympiadis quartus inuenitur. Ita centum ac triginta septem olympiades interfuisse manifeste uidentur, qui numerus quaternario auctus, quadriennium enim olympiadi attribuitur, quingentos quadraginta octo annos effecit. In secundo autem anno Darij septuagesimus Hierosolymorum, & templi destructionis fuit, ut Iudaeorum hystoria ostendit. Quod si a secundo Darij anno ad primam olympiadem percurras, olympiades quidem, lxxiii, annos, cclvi, interfuisse comperies. Quos quidem annos, si ab ultimo desolationis anno, ac restorationis principio ascendendo auferas ad quinquagesimum annum Oziae Iudaeorum regis, quo tempore Isaias & Osce prophetarunt, omnino peruenies. Ita prima olympias Isaię temporibus fuisse inuenitur. Inde autem a prima olympiade usque ad captiuitatem Troiae, ut Graecorum ipsorum historia significant, quadringenti ac quinquaginta anni colliguntur, quem annorum numerum a quinquagesimo Oziae anno similiter auferendo, ad tertium annum Labdonis Iudaeorum iudicis peruenies. Ita Troianae urbis destructio septem annis anteq̃ Sanson Hebreos iudicasset, fuisse ostenditur, quem corporis robore inuictum fuisse, ut Herculem Graeci scribunt, Hebraei testantur. Inde a captiuitate Troiana, si quadringentos ascendendo annos auferas, ad Mosem & terrigenam Cecropem deuenies. Omnia uero, quae apud graecos mirabilia narrantur, post Cecropem fuisse constat. Nam Deucalionis diluuium, Phaetontis incendium, natiuitas Erichtonij, Proserpinae raptus, Cereris mysteria, Eleusinorum constitutio, Triptolemi factio, Europae raptus a Ioue, Apollinis partus, Cadmi ad Thebas aduentus, & ad haec iuniores illi Dionysus, & Minos, Aesculapius, Perseus, Dioscuri, Hercules post Cecropem omnes fuerunt. Quare omnibus his multo uetustior Mosem fuisse confirmatur. A Mose uero usque ad primum annum uite Habraam quingentos ac quingentos annos comperio, quos si a Cecropis regno ad superiora auferas, ad Assyrium Ninum tandem peruenies, quem aiunt primum toti Asiae, India solum excepta, regnasse, a cuius nomine ciuitas Ninus appellata est, quam Iudaei Niniuen dicunt. Eo tempore Zoroastres

astes magus apud Bactrios regnabat. Nino autem uxor Semiramis successit. Nini ergo atque Semiramidos Zoroastisq; temporibus Habraam fuisse constat. Nam hæc omnia nobis certis rationibus in eo libro demonstrata sunt, quem de Temporibus inscripsimus. Vtar autem impræsentiarum Porphyrij de uetustate Mosi testimonio, illius uidelicet, qui Hebræorum atque Christianorum inimicissimus odij cumulo, ipsum quoque Mosem atque prophetas, improbè petere uerbis ausus est. Sic enim inimicorum testimonio uetustas Mosi magis comprobabitur. In quarto ergo eorum, quos aduersus nos libros euomit, his uerbis utitur, Narrat autem Iudæorum hystoriam, uerissime, quoniam & locorum, & uirorum nomina similiter atque ipsi posuit Sachoniatho Berutius, qui earum rerum omnium monumenta ab Hierobalto, Dei Leui sacerdote asserit habuisse. Quam quidem hystoriam Belbalo Berutiorum regi inscripsit, quorum uirorum tempora, multo ante Troiana tempora fuisse comperiuntur. Is Sachoniatho Phœnicum lingua partim a singularum urbium annalibus, partim a libris sacris, qui templis dedicari solebant, collegit ingenio, quem non multo post Mosem Semiramidos temporibus fuisse scriptum est. Hæc Porphyrius. Si ergo Semiramidos temporibus Sachoniatho fuit, eam uero multo ante troianam calamitatem fuisse perhibetur, An erit Sachoniatho quoque troianis temporibus multo uetustior? Sachoniathonem uero ab alijs collegisse hystoriam, ipse Porphyrius testatur, quos & ipsos iuniores Mose fuisse concedendum est. Sed ponamus etiam eisdem temporibus Mosi Sachoniathonem fuisse, quoniam tamen Moses Semiramidos temporibus huius Philosophi testimonio comperitur, quando nos Habraam fuisse contendimus. Antiquior est Moses secundum Porphyrium, quam ipsi opinantur. Fuit autem Semiramis octingentis annis ante troiana tempora. Quare Moses quoque similiter. Primus uero apud Argiuos Inachus regnauit, quando nec ciuitas, nec nomen Atheniense erat. Primus autem Argiuorum rex quinti Assyriorum regis temporibus fuit cētum quinquaginta annos post Mosem atq; Semiramidem, in quibus nihil apud Græcos illustre factum inuenit. Quadringentis autē annis & quinquaginta

quaginta fere post Semiramidē primus apud Athenienses Cecrops indigena, ut ipsi dicunt, regnavit. Triopa septimo post Inachum regnante apud Argiuos, & post Inachī autem tempore Ogygium dicitur diluvium fuisse. Et Apis apud Aegyptios primus Deus appellatus est, & Inachī filia, quam Isidem Aegyptij nominarunt. Prometheus quoque & Atlas illis temporibus fuerunt. A Cecrope autē usque ad Troianorum calamitatem paulo pauciores quā quadringenti anni colliguntur, in quibus diluvium Deucalionis, & incendium Phaethontis fuisse nō ignoramus, Cecrops autem primus Deum Iovem appellasse fertur, & aram instituisse primus, & simulachrum Palladis erexisse. Post Cecropem autem Dii graecorum omnes nati fuisse videntur. Ita ad Troiana tempora a temporibus Mosi plures quā octingenti anni Porphyrij testimonio fuisse comperiunt. Homerū uero atque Hesiodum multo iuniores Troia fuisse manifestum est. Pythagoram uero & Democritum in quinquagesima olympiade septingentis fere annis post Troiam fuisse constat. Quare huius philosophi autoritate mille quingentisque annis ante graecorum philosophos Moses fuit. Verum quoniam multi praecelari apud nos uiri, atque doctissimi Iudaeorum antiquitatē certis uerisque argumentis probarunt, quorum alij a Graecis, alij a Chaldaeis atque Aegyptijs, nōnulli etiam a Phoenicibus atque Hebraeis propositum suum approbarunt, imo uero cuncta simul conferentes, mirabili ratione ac uia, singularum gentium praecelara facinora, quae in eisdem temporibus gesta sunt, collegerunt: eorum nonnullas uoces uerbaque transcribam, ne laborum suorum fructu auctores priuent. Vtar autem testimonio multorum, ut ex omnibus Hebraeorum uetustas indubitata habeatur. Africanus igitur in tertio annalium, his uerbis utitur. Vsq̃ ad olympiadas nihil exploratum in hystoria Graecorum inuenit, sed omnia confusis conscripta temporibus sunt. Post olympiadas uero, quoniam quadriennio diligentissime omnia notabantur, nulla penitus confusio temporum fit. Quare praecelara fabulosaque facinora, quae ante primam olympiadem fuerunt, summam colligam. Quae uero post gesta sunt, ita cum Hebraicis, Persicisque hystorijs conferam, ut ea quae in eodem tempore fuerint, aperte significem. Hebraeorum igitur in Babylonem migratio, a Nabuchodonosore facta, septuaginta durauit annos.

nos, Cyrus regnauit olympiade quinquagesima quinta a Diodori Thalicoſtoris Polybij Phlegetotisq; hiftorijs patet, quo anno Ieſus filius Iofedech primam particularemq; deductionem populi fecit, ut apud Eſdram Iudeum conſcriptum eſt. Verum iſta, ut dixi, propter olympiacum certitudinem eodem modo ab omnibus conſcripta ſunt, cum nullam omnino cōfuſionem patiantur. Ab Ogyge autem indigena, cuius temporibus primum & maximum diluuium in Attica fuit, & Phoroneus Argiuius regnabat, uſq; ad primā olympiadem anni fuere mille atq; uiginti. Ita enim omēs aſſerunt, q Athenienſium annales conſcripſerunt. Ellanicus dico atq; Philochorus. Caſtor etiam & Thalys in hoc cōueniunt, qui Syriam hiftoriam diligenter tractarunt. Diodorus quoq; qui orbis hiftoriam in bibliotheſis contulit, alijsq; permulti. Et poſt pauca. Dicimus ergo Ogygem, a quo primum diluuium nominatum Ogygium eſt temporibus Moſi fuiſſe. quod hoc pacto pbamus, Ab Ogyge, ut diximus, mille uigintiq; anni uſq; ad primam olympiadem fuerunt, a qua uſq; ad quinquageſimam quintā olympiadem, id eſt uſq; ad primum annum Cyri Perſarum regis, & iudaici populi reductionē anni fuerunt. ccx. &. vij. Quare ab Ogyge ad Cyrum mille ducenti. xxxvij fuerunt, quos ſi auferes aſcendendo ad annum illum peruenies, quo ab Aegypto Moſes populum eduxit. Fuit ergo Moſes Ogygi temporibus, a quo Eleuſis cōdita eſt. Atticos igitur annos ab iſta ſumamus. Et poſt pauca. Ogygem yō propter uaſtationem diluuij centum nonagintanouem annis uſq; ad Cecropem Attica ſine rege, & pene deſerta fuiſſe perhibetur. Actēum enim quem poſt Ogygem fuiſſe nonnulli fingunt, ceterosq; uſq; ad Cecropem nuda ſolummodo eſſe nomina Philochorus ſcribit, & poſt aliqua computatiōe annorum a iudaica ſcriptura diligētius facta. A Moſe igitur inquit uſq; ad Cyrum mille. ccxxxvij. anni colliguntur. Quod ab Ogyge ad Cyrum etiam ſecūdum Græcorum hiftoricos colligi demonſtrauiſus. Sed Græcorum etiam nonnulli hoc ipſum teſtantur. Polemon enim in primo Græcarum hiftoriarum. Temporibus inquit Apidos Phoronei filij magna pars Aegyptij exercitus ab Aegypto expulſa, in Paleſtina Syriæ non longe ab Arabia habitauit. Apion etiam Poſſidonij filius, grammaticorum omnium diligentiffimus, z hiftorię

historiae perscrutator in quarto historiarum, & in libro aduersus Iudaeos Inacho inquit regnante apud Argiuos, & Amasi apud aegyptios Iudaei duce Mose, ab aegyptijs defecerunt. Herodotus quoque Amasidos & defectionis huius in secundo mentionem facit, iudeorum etiam quodammodo meminit, cum Syrios dicat, qui Palaestinam habitant circumcidi solere. Ptolemaeus praeterea Mendesium, quae aegyptiorum historia ab initio conscripsit, his ita convenit, ceterique omnes, ut minima quaedam annorum differentia esse videatur. Ita notabilia gesta mirabilisque Graecorum, siue vera, siue ficta, post Mosem fuisse comperiuntur. Visum est autem mihi a tempore regni Attici, res graecorum Hebraicis conferre. Primo igitur Ogyge anno, quo usque ad primam olympiadem mille ac viginti fuisse ostendimus exitus Iudaeorum ab aegypto factus est, & in Attica Ogygium illud diluvium, neque id iniuria. Cum enim ira dei grandine ac tempestatibus percuterentur aegyptij, non poterant aliquae partes etiam orbis non commoveri, Attica precipue, quia coloni aegyptiorum, ut multi alij, & Theopompus in Tricarano affirmat, Athenienses fuerunt. Post quattuor autem & nonaginta annos, Prometheus fuisse a nonnullis dicitur, quem sinxisse homines fabulantur atque formasse, quoniam sapientia eloquentiaque sua bestiarum vita in civilem transformavit. Haec Africanus, Tacianus uero, qui se ipsum in assyria regione natum dicit, uir lingua graeca doctissimus, Graecis omnibus Mosem antiquitate anteponebat, de Homero inquit Stesimbrotus, Thasius, Callimachus, Colophonius, Reginus, Theagenes, qui fuit Cambyse temporibus, & Herodotus Halicarnasseus, alique complures scripserunt. Sed quoniam aliter alij tradiderunt, quibus fuerit temporibus, affirmare non possumus. Crates enim ante reductionem Hercularum octuaginta post Troiana tempora annos floruisse contendit, Eratosthenes post centum annos, Aristarchus quando Ionica colonia deducebatur centum & quadraginta annos post destructionem Troianam, Philochorus Archippi atheniensium principis tempore centum & octuaginta annis post captivitatem Troianam, Apollodorus ducentis & quadraginta post Troiana tempora, nonnulli in prima olympiade quadringentis annis post Ilij eversionem, alij Archilochi aequalem fuisse contendunt, qui fuit olympiade vigesima ter-

tia

tia temporibus Gyge regis Lydorum. Sed hæc relinquantur. Nam quando ita confuse de temporibus scribitur, uniuersa historia titubatur. Sed ponamus Homerum ipsius Agamemnonis temporibus fuisse. Moses enim modo non multo ante illa tempora, uerum etiã ante Dardanum fuit, Vtar autem testimonio Chaldaeorum, Phoenicum, & ægyptiorum. Berosus enim uir Babylonius sacerdos, multo antiquiorem troiano bello Mosem fuisse scripsit. Theodotus autem, Ipsicrates, Mochus, Phœnices fuerunt, quorum historiã in grecam linguam Aditus uir disertus traduxit, ubi scribitur Troianum bellum paulo ante tempora Salomonis fuisse, ægyptios omnes sciunt magnam temporum diligentiam semper habuisse, quorum annales Ptolemæus nō rex, sed Mendesium sacerdos a sacris libris collegit ac addidit. Is regnante Amoside apud ægyptios Mose duce Iudæorum exitum ab ægypto fuisse affirmat, Amasimq; fuisse tunc dicit quando Inachus in agris regnabat. Apion etiã grammaticus, Inachum & Amasidem eisdem temporibus fuisse affirmat. Fuerunt autem ab Inacho ad bellum Troianum generatiões uiginti. Quare ante Illiacum bellum quadringentis ad minus annis ipsum fuisse concedendum est. Si igitur post Inachum omnia præclara facinora Græcorum fuerunt, necessario etiam post Mosem fuerunt. Inachus em̃ primus Argis, ut diximus, regnauit: deinde Phoroneus quãdo Ogygium in attica diluuium fuit. Apis postea, deinde argiuis Crassus, Phorbasq; regnarunt, quo tempore Actæus, a quo Actæa regio atheniensium appellata est. Triopas deinde argis regnauit, quãdo Prometheus, Epimetheus, Atlas, Io, & bisformis Cecrops fuisse traduntur. Post Triopam Crotopus regnauit, tēporibus cuius Phaetontis incendium, & Deucalionis diluuium fuit. Sthenalo postea regnante, Danaus in Peloponensum uenit, & Dardanus Dardaniam condidit, & ex Phœnicia Europa rapta fuerat, Danaus postea regnauit, Deinde Lyceus, quo regnante, Proserpina rapitur. Cadmus Thebas condidit, qui Græcis literas tradidisse una uoce ab om̃ibus dicitur. Minos in Creta regnat. Proetus postea regnauit, quãdo Eumolpus atheniensibus bellū intulit. deinde Acrisius, cuius tēpore a Phrygia in Græciam Pelos transiit. Ion Athenas petijt. Secundus Cecrops floruit, Perseus postea regnauit, & p̃clara gessit facinora. Euristeus

z ij dom̃

Atreus atq; Agamemnon, qui decimo atq; octauo sui regni anno urbem troianam expugnauit, Quare omnibus dijs ac heroibus graecorum multo uetustior Moses inuenitur, & oportet seniori, a quo iuniores hauserunt, multo magis credere. Non enim Homero solummodo Moses superior, uerumetiam omnibus, qui aliquid apud grecos scripsere. Quippe Cadmus, a quo literas graeci habuerunt, multo posterior Mose inuenitur. Scripserunt autem apud graecos ante Homerum, Linus, Philammon, Thamyris, Amphion, Orpheus, Musaeus, Demodotus, Phemius, Sybilla, Epimenides cretensis, qui Spartam petijt, Aristaeus praconeseus, Abolus, Centaurus, Isatis, Orimon, Euculus cyprius, Orius Samius, & Atheniensis pnetida. Linum igitur Herculis magistrum fuisse constat, qui ante Troianum bellum una fuit generatione. Tlepolemus enim filius eius cum Agamemnone in Ilium militauit. Orpheus autem aequalis Herculi fuit, quem Musaeus audiuit. Amphion duabus generationibus Troianum bellum praecessit, Demodochus uero atq; Pheneus alter in Ithaca, alter apud Pheacas troiani belli temporibus uiuebant. Thamyris etiam, & Philammon non ante ipsos fuerunt. Sed de poetis satis dictum est. Nunc de his scribamus, qui apud grecos sapientes habitati sunt. Minos igitur, qui sapientia & legum solertia caeteris omnibus excelluisse uidetur Lyncei temporibus, qui post Danaum Argis regnauit undecima generatione post Inachum fuit. Lycurgus autem centum annis ante primam olympiadem leges Lacedaemonijs dedit. Dracon in olympiade trigesima sexta, leges Atheniensibus tulit, Pythagoras in sexagesima & secunda floruit. Ostendimus autem in superioribus quadringentis & septem annis post Ilii euersionem, olympiadas incepisse. Thales uetustissimus omnium, qui septem sapientes appellantur, in quinquagesima uiuebat olympiade. Haec taceamus, nunc Clementem audiamus. Apion inquit grammaticus uir hystoriae peritissimus, qui Plistonices nominatus fuit, acerrimus iudaeorum hostis, adeo ut etiam aduersus eos uolumen adiderit. Nec iniuria, egyptius enim erat Ptolemaeus, Mendesium sacerdotem, qui tria uolumina de rebus gestis Aegyptiorum edidit, testem adducit, quod Amosis, qui Auaram aegyptiorum urbem euertit, & Inachus Argiuorum rex eisdem temporibus fuerunt. Quo quidem Amosiderante

gnantē ab ægypto Mose duce, Judæos pfugisse confirmat. Res au-
tem Argolicas, quę ab Inacho cœperunt Dionysius Halicarnasseus
in libro de temporibus omnium græcarum rerum uetustissimas fuisse
ostendit. Ab Inacho autem ad troiana tempora uiginti genera-
tiones connumerant, anni ad minus quadringenti. Assyriorum au-
tem regnū antiquius cæteris omnibus fuisse constat, cuius quadrin-
gentesimo atq; secundo anno, trigesimo scilicet atq; secundo Belu-
chi octauū Mose ducente populus ab ægypto exiuit, Inacho Argi-
uis & Amoside in egypto regnante, post Inachum Phoroneus Ar-
gis regnauit quādo Ogygium fuit diluuiū, & Egialeus in Sycio-
ne regnauit, a quo Sycionum regnum incœpit. Tunc etiā Cretus
primus, qui in Creta regnauit. Acusilaus ꝑo Phoroneum omnium
hominum primum ait fuisse, unde Phoronidos poeta mortaliū pa-
trem appellat. Sed ab Inacho ad Agamemnonē uiginti generatio-
nes fuerunt. Decimo autem & octauo anno, Agamemnonij regni
Troia eueritur, Demophonte Thesei filio atheniensibus regnan-
te. Fuit autem Theseus imitator Herculis generatione una ante bel-
lum troianum. Ita Moses ante Dionysij in deum translationem sex-
centos & quattuor annos fuisse inuenit. Perseo enim regnante tri-
gesimo iam atq; secundo anno, ut Apollodorus in libro de tempo-
ribus scribit, Dionysius hominem exiuit, a quō ad Herculem & Ia-
sonem, aliosq; Græcorū heroas, qui in argo fuerunt, sexagintatres
anni colliguntur, quibus cum etiā Aesculapius, atq; Dioscuri, ut
Rhodius Apollonius in argonautis testatur, fuerunt. A regno autē
Herculis in argis usq; ad translationē suam, & Aesculapij in deas tri-
ginta & octo anni fuerunt, ut Apollodorus scribit. Hinc autem ad
Castoris & Pollucis assumptionem anni, liij. quando etiam Troia
euerfa fuit. Verum, quoniā ut Hesiodus cæteriꝑ poetæ dicunt, Se-
mele Cadmi filia Dionysij peperit, Cadmus autē Lynceo regnan-
te, Thebas petijt, & literas Græcis tradidit. Patet etiam testimonio
poetarum, quā ætate Dionysius fuit. Leo ꝑo, qui de ægyptiorū dijs
cōscripsit, Isidem Cererem esse affirmat, quæ Lynceo regnante fuit
undecima generatione post Mosē. Apis ꝑo Argiuorum rex, ut
Aristippus in primo arcadicę hystorię scribit, Memphin in egypto
cōdidit, quem Aristæus argiuus Serapidem appellatum asserit: hūc

z iij ab

ab aegyptijs diuinos honores consecutū non ignoramus. Nymphodorus autē amphipolitanus in tertio de asiaticis legibus, Apim tarum mortuū in foro Grace quod latine arcam dicere possumus positum, Soroapim ac inde Serapin appellatum fuisse contendit. Fuit autem Apis tertius ab Inacho. Latona uero Titi tēporibus fuit, quē Tantalō aequalem fuisse omnes testantur. Zectus uero atque Amphion musicæ inuētores Cadmi temporibus fuere. Nam & si Phœmonē oracula cecinisse Acrisio dicatur, tamen post Phœmonē annis. Orpheus Musæus, & Linus Herculis magistri floruerunt. Homerus autē ac Hesiodus multo iuniores bello troiano extitere. Lycurgus uero & Solon legum apud Græcos cōditores, & septem sapientes, Pherecides etiam Syrius & Pythagoras circiter primæ olympiadis tempora, ut diximus, fuerunt. Nō ergo solum poetis ac sapientibus, uerum etiam dijs Græcorum multo uetustior Moses inuenit. Verum, quoniam nō græci solummodo, sed iudei quoque de hac diligenter scripserunt, nō erit ab re ab ipsis etiam aliquid sumere. Vtar autem hoc loco Flauij Iosephi testimonio. Incipiam inquit primo ab aegyptiorum autoritate. Verum, quoniam uoces illorum ponere impossibile est, Manethi aegyptij, qui græce scripsit, quicque a sacris aegyptiorum literis, ut dicit, transtulit, uerba transcribam. Hic igitur in libro secundo hac de iudeis scribit, Tutī mei temporibus inquit ab orientali parte ignoti homines in aegyptum intraperunt, facileque ipsam, ac sine bello caperunt, quam gentem Hycussos appellant, quod significat reges, hyc enim lingua sacra rex dicitur. Vssos autem pastor appellatur, hos nonnulli Arabes fuisse opinati sunt, quamuis multi Hycussos non reges, ut diximus, sed captiuos pastores significare asserunt. Hyc enim cum aspiratione aegyptiorum lingua captiui dicuntur, quod mihi uerisimilius uideretur. Isti tenuerunt aegyptum quingentis atque undecim annis, Deinde cum pel lerentur locum occuparunt, cui nomen Auaris, quo undique munito, aegyptiorum impetum euitabant. Themosophis autem cum obsidendo nō posset eos capere, conuenit cum eis, ut libere cum suis, quo uellent, abirent, qui non pauciores ducentis quadragintaque milibus uirorum non in Syriam, quam tunc Assyrii, quorum uires erant amplissima tenebant, sed in eam profecti regionem, quæ nunc lu-

dara

deuocatur. Hierosolymam condiderunt. Hæc Manethus, qui secundum ægyptias literas & historiam, duo nobis non parua testatus est. Primum quod aliunde nostri maiores in ægyptum migrarunt, Deinde quod ab ægypto mille fere annis ante Troiana tempora abierunt. Hæc Iosephus ab ægyptiorum historia. Phœnicum autem testimonio etiam usus ostendit centum quadraginta tribus annis ante a Salomone templum fuisse conditum, quam a Tyrijs Carthago conderetur. Sed quid opus est pluribus uti testibus, cum una uoce ab omnibus multo ante Troiana tempora Moses fuisse prædicetur. Sed de illis etiam aliquid dicamus, qui post Moysen fuerunt. Post eum igitur Iosue Iudæorum annis, ut nonnulli aiunt, triginta principatum tenuit, deinde, ut asserit scriptura, annis octo alienigenæ dominati sunt. postea Gothoniæ annis quinquaginta, Deinde Eglum rex Moab annis decem & octo, post quæ Aod annis octuaginta, rursus alienigenæ annis uiginti, post quos Debora & Barach annis quadraginta, Madinci septem, Gedeon quadraginta, Abimelech tribus, Thola uiginti tribus, Laher uigintinouē, Amanitæ decem & octo, Lephthar sex, Esbon septem, Ealo decem, Labedon octo, Alienigenæ quadraginta, Sanson uiginti, Eli sacerdos quadraginta, quibus temporibus Troia euersa est. Samuel deinde populum iudicauit, post quem Saul regnauit annis quadraginta. Dauid similiter quadraginta, Salomon etiam quadraginta, Roboam decem & septem, Abia tribus, Assa duodecim, Iosaphat uiginti quinque, Ioram octo, Ochozitas anno uno, Gotalia annis septem, Ioas quadraginta, Amassias uigintinouem, Ozias quinquaginta duobus. Tunc prophætarent Amos, Ionas, Esaïas, deinde regnauit Iolathan annis decem & septem, Achar similiter sexdecim. Huius temporibus olympiades coeperunt, primusque olympio stadio uictor argiuus Corylus fuit erat declaratus. Achar autem successit. Ezechias annis uigintinouē, tunc Rhoma condita fuit, Deinde Manasses annis quinquaginta quinque, Amon duobus, Iosias triginta unum, quando prophætarent Hieremias, Baruch, Oida, alique nonnulli. Deinde Ioachar tribus mensibus, Ioachim annis undecim, ac demum Ezechias annis duodecim. Vrbe deinde ab Assyrijs euersa temploque cremato, in Babylonem populus abducitur, ubi Daniel & Iezechiel prophætarent, & post

*Moses annis 70
Tulit*

& post annos septuaginta Cyrus Persarum regnavit, qui Iudeos liber-
tate donavit, & tunc Iesus Iossedech filius, & Zorobabel Salathi-
elis in patria deducti, fundamenta iniecerunt, Angeo, Zacharia, &
Malachia prophetantibus, post quos non fuit amplius apud Iudeos
propheta. Cyri autem temporibus, septem Graecorum sapientes,
quibus nullus philosophus antiquior traditur, floruerunt, quorum
Thales Milesius apud Graecos primus appellatus est Physicus, quem
audivit Anaximander. Ipse quoque Milesius & Anaximandrum
Anaximenes Milesius, & hunc Anaxagoras clam Cymenius, quem
audierunt, Pericles, Archelaus, & Euripides, de quibus Pericles
opibus & potentia inter athenienses excelluit, Euripides autem Poe-
ticae artis se tradidit, & Scenicus a nonnullis Philosophus appellatus
est, Archelaus autem primum apud Lampfacum Anaxagore scho-
lam suscepit, Deinde Athenas profectus, & multos alios, & Socra-
tem auditores habuit, Anaxagorae vero temporibus, Xenophanes
& Pythagoras fuerunt, Pythagorae successit Theano uxor, ac Te-
lauges, & Menaxarchus filius, Telaugem vero Empedocles audivit,
quando etiam Eraclitus cognomine Scotinus, id est latine tenebro-
sus florebat, Xenophani vero Parmenides successit, Parmenidi Me-
lissus, Melisso Zenon Eleata, quem aiunt cum Tyrannidem depo-
nere conaretur, linguam dum a tyranno, ut conscios diceret, tor-
queretur, dentibus abscissam in faciem eius spuisse. Hunc audivit
Leucippus, Leucippum Democritus, Democritum Protagoras
temporibus Socratis. Omnes igitur philosophi Graecorum post Cy-
rum Persarum regem fuisse comperiuntur. Cyrus autem septuagin-
ta annis post Iudeorum captivitatem, id est post Moysen mille ac cen-
tum fere annis fuisse perhibetur: ita necesse est, ut fatearis Philoso-
phiam Graecorum, ac maxime Platoniam multo posteriorem Mo-
se fuisse. Plato enim cum Socratem primo, deinde Pythagoricos au-
diuerit, omnes qui ante ipsum fuerant, in Philosophia, tum eloquen-
tia, tum prudentia superavit. Floruit autem Plato circa finem regni
Persarum paulo ante Alexandrum Macedonem, cccc. annis uel pau-
lulum plus ante Augustum Caesarem.

EVSEBII

EVSEBII PAMPHILI LIBER VNDECIMVS

Vare Cum nonnulla ita dixisse Platonem ostendimus, ut apud Hebræorum scriptores inueniunt collatione temporis, certior eris, non Hebræos a Græcis, sed græcos ab Hebræis accipisse. Quod aliud principium faciētes, iam aggrediemur, ostendemusque sapientes Græcorum iudaicam fuisse imitatos doctrinam, ut nullus nos accusare iure possit, si quos ipsi non recte intelligentes imitati sunt, eos nos Saluatoris nostri doctrina & gratia rectius iam intelligentes, & admiramur & sequimur. Hoc enim facto, nihil magni a Græcis compertum propter eloquentiam comprobabitur. Omnia uero a Iudæis atque Barbaris furatos commodius dixisse nullus admirabit, qui & eloquentes & fures fuisse non ignoret. Quod in superioribus non auctoritate nostra, sed suo ipsorum testimonio confirmauimus. Non autem in omnibus, sed in principalibus, neque omnes (longum enim id esset) sed principem omnium Platonem id fecisse confirmabimus, facile namque unusquisque postea per seipsum considerare poterit, si a Platone ceterique fere omnes Græcorum philosophi acciperunt, & Plato ab Hebræis fundamēta omnis bonæ philosophiæ, a Iudæis Græcos accepisse. Verum, quoniam apud ipsum nonnulla obscuriora sunt, expositorum eius testimonia etiam non recusabo. Illud uero ante omnia dictum sit, nonnulla Platonem non conuertisse, sed peruertisse, quod non accusandi illius, sed excusationis nostræ causa dicimus, ut non iniuria ceteris contemptis, iudaicam amplecti scripturam uideamur.

De Tripartita philosophiæ diuisione secundum Platonem.

CAPVT I.

Omni philosophiam Plato in tres partes, Physicam, Ethicam, Logicam partitus est. Physicam deinde in sensibiliū doctrinā, & incorporealium speculationem suppartitur, quam diuisionē etiam apud Iudæos multo ante Platonē factam esse inuenies. Sed primo quæ Platoni placuerunt ab Attico preclaro Platónico summā ex eo libro, quem aduersus eos conscripsit, qui Aristotelicam habentes scientiam, Platoniam profiteri non audent. Cum igitur tripartito inquit uerā perfectaque philosophia di

A uidat

uidatur, in moralem scilicet, & naturalem, & logicā, cumq; prima pars & singulos hominum probos cōstituat, & domos integras ad rectā gubernationē reducat, ac populos deniq; diuersis regēdi modis cōstruat, secunda ad diuinarum rerum cognitionem perducatur. ipsarum dico, quæ primæ sunt causarum altissimarū, & aliorum omnium, quæ inde duce natura emanant, cumq; ad harum duarum partium inuentionem atq; cognitionem tertia pars accedat, manifestum omnibus est, Platonē primum maxime omnes has philosophiæ partis usq; ad ætatem suam, sicut membra Penthei dissectas atq; confusas in unum corpus atq; animal integrum reduxisse. Thales enī, Anaximenes, atq; Anaxagoras de naturalibus solum rebus considerarunt, Pitacus & Periander, Solon, Lycurgus, ceterisq; istis similes de gubernandis hominum coetibus solummodo conscripserunt, Zeno autem & omnes eleatica disciplina logicæ solummodo studuerunt, Plato deinde post hos omnes natus, uir natura præstas, & uere diuinitus missus, nullam partē philosophiæ imperfectam reliquit, sed omnes diligēter complexus nec in necessarijs defuit, nec ad inutilia delapsus est. Verum, quoniam singulas philosophiæ has partes, Physicā scilicet, Ethicā, atq; Logicā Platonem diximus perfecisse, age nunc ita esse, ut diximus, comprobemus. Hæc Atticus, quibus attestatur Aristoteles peripateticus in septimo eorum librorum, quos de Philosophiā ædidi his uerbis. Plato proprie atq; perfecte præ cæteris omnibus philosophatus est, nam Thalem secuti naturales solummodo fuerunt. Pythagorici uero cuncta celabāt, Xenophanes quicq; ab eo profecti sunt ita contentiosas mouerūt rationes, ut confusionem potius q̃ auxiliū philosophantibus attulerint, Socrates, ut & Plato scripsit, & pro uerbis dicit, ignem igni addebat. Cum enim natura ingeniosissimus esset, & de omni re dubitare peritus, morales & ciuiles cōsiderationes induxit, & de idæis primum dicere aggressus est. Omnes autē alij partes philosophiæ tractarunt, quidam medicinā, nonnulli mathematicas disciplinas, alij musicā & poeticā, complures autē orationis uim admirati sunt, quorū alij se rhetores, alij dialecticos profitebant. Socratis uero successores uarij atq; contrarij sibi ipsis fuerunt: alij enim humilitatē & turbationū sedationē laudabant, alij uoluptatem secuti sunt, ac nonnulli

nullo quidem omnium scientiam sibi arrogabant, nonnulli nihil se scire profitebantur, & alij uel cum infimis conuersabantur, alij econtra diffidiles & soli secum uiuebant, Plato autem primus & recte intellexit, atque diuisit, dixitque primum esse de natura uniuersi negotium, alterum de hominibus, tertium de oratione, putauitque non posse nos res humanas perspicere, nisi prius diuinas intellexerimus. Nam quemadmodum medici cum membra quidam corporis curare uelint, ad totum prius se corpus conuertunt, sic quis uelit res humanas perspicere, naturam uniuersorum prius considerare debet: (pars enim uniuersi homo est) Bonum etiam duplex esse dicebat, alterum nostri, alterum uniuersi. Principalius autem esse bonum uniuersi, ab illo enim hoc profluere, quam rationem Aristoxenes musicus ab Indis emanasse contendit. Indum enim quendam ait Athenas petisse, Socraticum colloquentem ab eo quod si uisisset, quomodo & quid faciendo philosophus esset. Cumque Socrates respondisset, Si quomodo uiuendum sit homini consideres, Risisset Indum atque dixisset, neminem posse recte humanas res intelligere, qui diuinas ignoret. Vniuersam igitur philosophiam Plato in Physicam, ciuilem, & logicam partitus est. Hec Aristoteles.

De morali Hebræorum philosophia. CAP. II.

HAnc tripartitam partitionem si diligenter attenderis, multo ante Platonem Hebræos perspexisse non ignorabis. In primis enim moralem partem summo studio recteque magis quam uerbis amplexus fuisse Iudeos constat. Finem enim bonorum beatamque terminum uitæ pietatem erga deum arbitrantur, quem quidem finem preceptis dei conseruandis, non uoluptate corporum secundum Epicurum consequi putabant, neque tripartita secundum Aristotelem bona, corporis scilicet, animæ, & exteriora æquali lance prestantabant; nec ignorantiam omnium rerum, quam nonnulli honestiore uocabulo retinentiam appellarunt, multi fecerunt, nec denique in ipsam animi uirtutem finem posuerunt. Quid enim ipsa sine diuina gratia & absque pietate ad æternam uitam conferre potest, propter quam a spe, quam in deo habebant, quasi a fine dependentes deo gratos solummodo beatos opinati sunt. Quia profecto cum omnium bonorum largitor deus, uitæ fons, & uirtutis origo sit, solus ad beatam uitam eis sufficit, qui uera pietate ad ipsum tendunt. Vnde sapientissimus ille Moses, qui primus omnium hominum

A ij uetustis/

uetusissimorum uitas Hebraeorum conscripsit, ciuilem atque actiuum uiuendi modum narratione historica docuit. Quam quidem doctrinam ab uniuersalioribus ita instituit, ut deum causam auctoremque omnium, quasi fundamentum iniecerit, & mundi atque hominis ortum praeculis posuerit. Deinde ab uniuersalioribus ad particularia descendens, priscoque uirorum uita ad imitationem uirtutis ac pietatis eorum lectorem hortatur. Praeterea cum legum etiam auctor summa cum pietate fuerit, certe patet quod magnum studium ad corrigendum hominum mores habuerit. Longum esset si prophetarum quoque, qui post Moysen fuerunt, uel exhortationes ad uirtutem, uel dehortationes a uitijs recensere uellemus. Quid autem si sapientissimi Salomonis Ethicam uellem modo doctrinam traducere? Nam inter alia librum quoque addidit, quem parabolarum seu prouerbiorum propter sententiarum breuitatem appellauit. Sed moralem quidem disciplinam, uel antequam prima elementa literarum graeci cognoscerent, sic absolute perfecteque re potius quam uerbis iudaei retinebant.

De rationali iudaeorum philosophia. CAPVT. III.

Rationalem uero partem non ut Graeci cauillationibus & ficta oratione discebant, sed ipsius ueritatis recte perceptione, quam quidem ueritatem diuinitus illuminati adinuenerunt. Hac rationali doctrina ab ineunte aetate sacrarum rerum & utilissimarum narratione historiarum, cantuum odorumque inertia, compositione enigmatum quoque & speculationis allegoricae diserta elegantique oratione suos erudiebant. Erant enim legum sacrarum ac enigmatum apud eos expositores, quos secundarios solebant nuncupare. Vnde sapiens quoque Salomon in parabolarum initio, quasi causam libri hanc esse dixit. Vt scirent sapientiam & disciplinam, intelligerentque uerba prudentiae, ac susciperent eruditionem doctrinae iustitiam, & iudicium, & aequitatem, ut detur paruulis astutia, & adolescentibus intellectus. Audiens sapiens sapientior erit, & intelligens gubernacula possidebit. Animaduertet parabolam & obscura uerba, dicta sapientiae, tum etiam enigmata eorum. Ita negotium logicae accommodatissime ad sapientiam linguamque suam in omnibus prophetarum libris, si libros diligenter legeris, profecto inuenies. Quod si quis linguae suae peritiam habebit, eloquentissimos certe mul-

tos eorum oratores fuisse putabit. Sunt enim etiam apud eos artificiosissima carmina, ut Mosi cantus ille magnus, & centesimus decimus octauus psalmus David heroico metro, quod hexametrum dicunt, componunt. Sunt alia quoque trimetra & tetrametra, sed quæ ad dictionem pertinent elegantissime grauissimeque iocundissimeque composita sunt. Quæ uero ad sensum nulli hominum scriptura comparanda. Dei enim ipsiusque ueritatis uerba per eos prolata sunt, quibus pia doctrina, rerum cognitio, & salutaria dogmata continent. Argumentum autem exquisitè illorum doctrinæ ab impositione nominum capi potest, cuius rei Plato Hebræis testimonium præbuit. Nam cum Moses primus multo antequam philosophiæ nomen Græci cognoscerent, innumerabilia de impositione nominum dixerit, unde aut natura duce, aut dei iudicio nomina esse imposita ostendit. Plato quoque non impositionem nudam, sed natura duce commode rebus imposita esse nomina docet, idque Barbarorum autoritate confirmasse uidetur. Hebræos meo quidem iudicio significas. Non enim apud alios facile talis obseruationem inueneris. Sic igitur in Cratillo scribit. Non est illud nomen, quod aliqui (quoniam ita uelint) rei cuiuspiam indiderint. Sed rerum quædam conditio natura duce apud Græcos & barbaros nominibus promittitur. Et progressus aliquantulum, ergo ita dignum est inquit legis quocumque latoris rationalis partis ac nominum impositionis scientiam habere. Lignarii certe fabri officium est, clauum commode, ut gubernator iubet, fabricari; aliter enim clauus inutilis erit. Legillator autem nomen ita est inquit. Non ergo uile quidem est o Hermodenes recta nominis impositio, sed doctissimorum atque præstantissimorum uiuorum. Tum Cratillus recte ais inquit duce natura nomina rebus accommodata putans, nec quæuis hoc facere posse, sed illum solummodo, qui ad naturam rei respiciens potest ad eam non est accommodare. Et post multo. Intelligo inquit plurima Græcos a barbaris sumpsisse, quæ si quis quasi græca lingua essent deducta interpretari uelit, nunquam rebus poterit adaptare. Hæc Plato.

N De commodissima nominum apud Hebræos impositione.

CAPVT III.

Vnc autem considera, quomodo quæ ipse uerbo docuit, multo ante Moses ueluti sapientissimus ac eloquen-

A iij tissimus

tissimus re ipsa prestitit. Et formauit inquit deus de humo oēs feras agri, & omnia uolatilia cœli, & adduxit ipsa ad Adam ut uideret quid uocaret ea. Omne enim quod uocauit Adā animæ uiuentis, ipsum est nomen eius. Cum enim dicat, ipsum est nomen eius, nihil aliud certe uult dicere, nisi cōuenienter ad naturā rei nomen inditum fuisse. Quod enim uocatum est inquit, hoc est in ipsa natura. Nam & nomen ipsum Adam terrigenā, aut terrenū potest significare. Adam enim apud Hebræos humus dicitur, quis per translationē rubeam corporeāque naturam significet, ita terrigenā atque terrenū, aut corporale hominē hac appellatione signauit. Sed hominē Enos quoque appellant, quo uocabulo non terrenā, sed rationale naturā significant. Proprie autē si uerbum de uerbo latine exprimas, obliuiscētē Enos denotare uidetur. qualis certe natura rationalis corpori alligata efficitur. Quod enim uere incorporeum, diuinum, rationaleque est, nō solum transacta recordatur, sed futurorum propter sublimitatē speculationis habet cognitionē. Quod autem carni coniunctum est, quodque magno corporis pondere premitur, ignorantia obliuioneque inuolutū recte Iudeorum sermo Enos, id est obliuiscētē appellauit. Ita enim iacet apud quendam prophetam. Quid est Enos, quod memor es eius, aut filius Adam, quod uisitas eum? quasi dicat, quid est iste homo? iste dicam obliuiscens, quia tu, qui es deus, memor es eius, quāuis obliuiscens sit, aut filius Adā, id est terreni hominis. Ita carnalis homo Adam nomine, rationalis uero Enos appellatione significatur. Sic Hebræorum sermo exquisitissime nomina deducit. Plato autem hominem, hoc est Anthropon graece, a uerbo Anathrin, id est uidere atque recogitare dici opinatur, ut sit Antropos, qui recogitat quae uidit. Rursus Hebræi uirum heis uocant, quod quidem uocabulum ab hes, quod ignem significat, deducitur, ut natura uirilis ignea & calida uerbo exprimat. Femina uero quoniam a uiro sumpta heffa. Rursus Moses hebraica lingua cœlum firmamentum appellauit, primum enim post incorporealem intellectualemque substantiam firmum sensibileque corpus est. Nomen autem dei proprie, ineffabile dicunt esse, nec ipsa mēte hominis comprehensibile. Quod uero nos deum dicimus, heloi uocant, apud eos robur & potentiam significat, ut sit nomen dei, quasi omnipotēs. Plato vero deos, id est graece theos, a thein, quod est currere

rere

rere dici opinatur, stellas enim quæ semper mouentur, deos appellabant. Clarorum quoque hominum appellationes non frustra esse positas Plato contendit. Ita Hectora a Cratim, quod solus Troiam sustinebat, Agamemnona, quia ualde menin, hoc est perseveranter constantem in rebus permansit, appellatos contendit: Orestem, quia montanus atque siluester, immanis enim moribus fuit, cæteraque si militer accommodare conatur. Nemo autem ita uiolenta mosayca dicere audebit, si didicerit. Cain apud Hebræos inuidiam dici (arsit enim certe ille inuidia fratris) Abel latine luctum dicere possumus, nam quia primus omnium parentibus luctum intulit, hoc nomine ab eis diuina quadam prouidentia fuit appellatus. Quid de Abraam dicam, qui cum cælestium corporum scientia maxime præstaret, Abraam, idest latine pater superiorum corporum uocabatur, cum deus ab his, quæ uidentur ad inuisibilia protrahens. Non uocaberis inquit Abram, sed Abraam erit nomen tuum, quia multarum gentium patrem posui. Sed longius modo esset extracque propositum diligentius hæc percensere. Platonis autem testimonium non negligamus asserentis nonnulla nominum diuina quadam posita uirtute esse. Magno inquit studio in ponendis nominibus uigilandum est, quamuis nonnulla eorum diuiniore quadam, quam hominum uirtute indita esse uideantur. Verum quod ipse paucis uerbis dixit, id Hebræorum scriptura, ac primus omnium Moses ipsius Abraam, Isaac, & Israhel nominibus re ipsa diuinitus factitatum edocuit. Ritus enim Isaac interpretatur, ineffabilis scilicet gaudij, quod prius daturum se deus pollicitus est, symbolum gerens. Huius quidem filius Iacob Israhel a deo appellatus est, ab actiua uita ad contemplatiuam uidelicet translatus, Plantator enim Iacob interpretatur, quasi uirtutis certamina peragens atque percurrentes. Israhel uero uidens deum dicitur, qualis certe contemplatiui hominis mens atque intellectus est. Non est opus longiorem esse omnia percurrentem. Cuncta enim apud eos nomina ad unguem rebus accommodata sunt, usque ad ipsa prima literarum elementa, quorum quidem nomina quid grece uelint, nec ipse Plato adinuenire unquam poterit, cum Iudæorum etiam pueri, si forte interrogarentur quid alpha, quod ipsi Aleph dicunt, significat, confestim disciplinam respondebunt. Betha uero, quod ipsi

ipsi beth uocant, domum, ut sensus sit domus disciplina, ac si quis diceret disciplina atq; doctrina qdam oeconomiae ac dispensationis, in ceteris quoq; omnibus hoc ipsum inuenies, ut in superioribus latius dictum est. Quattuor quoq; uocales ad unum collatae ineffabile atque arcanum dei nomen illis uocabulis contineri uulgo apud eos fertur, quod Graecorum etiam aliquis ab Hebraeis scilicet doctus, hic carminibus significauit.

Inuictum magnumq; deum nil molis habentem.

Corpore, cunctorum hominum rerumq; parentem.

Dulcisona extollunt septem me carmina uocum,

Ex septemq; meum constat uocalibus ipsum

Compositum, miro signorum foedere nomen.

Ast aeterna chelys, ego sum, quae montibus acta

Coelorum dulci resono modulamine cantus.

Quid plura? ipsum quoq; gentis nomen a nomine heber deductum est, quod transitum & transeuntem lingua eorum significat. Ita ipsa gentis appellatione a terrenis ad celestia transire, & a uisibilibus istis ad inuisibilia cognitionemq; creatoris migrare admonent. unde priscos illos, qui creatori deo uera inherebant pietate, hebraeos appellarunt. Quid oportet plura ceteroq; immorari, cum apud eos exquisitissime accommodatissimeq; rebus nomina impolita sint. Qua ex re maxime summam rationalis partis doctrinam habuisse demonstratur, cum etiam secundum Platonem, non cuiusuis, sed sapientis summeq; dialectici uiri sit, rerum naturae apte nomen accommodare.

Sequitur nunc, ut quomodo in physicis sentiebant hebrei, ostendamus.

De Physica parte secundum Hebraeos. CAP. V.

HAcc igitur pars etiam apud deos intellectualium inde corporaliumq; rerum contemplationem, & sensibilem physiologiam diuisa recte a prophetis non coniectura, nec mortalium aliquo, sed sancti spiritus gratia docente habebatur. Mirum enim immodum, cum opus sit nonnulla physica in libris suis scripsisse, ipsos uidemus hinc multa illis futura praedicta, multa de uniuersi constitutione, multa de animalium natura, multa de plantis naturaliter expressa. Moses autem in uestiendo pontifice lapidibus, quos scilicet uirtutes optime perceperat, non absque causa uiuitur. Salomon etiam

etiam summus physiologus fuisse a scriptura perhiberi. Locutus est enim Salomon inquit tria milia parabolas, fueruntque odæ ipsius quinquaginta milia, locutusque est de lignis a Cedro, quod est in Libano usque ad Isopum, quod a muris progreditur, & locutus est de pecoribus & uolatilibus cæli, & serpentibus, & piscibus; & confluebant uniuersi audire sapientiam Salomonis. Hac ratione commotus, qui librum sapientiæ personæ suæ inscripsit. Ipse enim mihi dedit horum, quæ sunt scientiam, ait ueram ut scientia, dispositionem orbis terrarum, uirtutem elementorum, initium, finem, & medietatem temporum, ipsorum temporum permutationes atque uicissitudines, stellarum cursus, anni uolutiones, naturas animalium, & iras bestiarum, uinum uentorum, & cogitationes hominum, differentias plantarum, & uirtutes radicum, & quaecumque sunt abscondita & inuisibilia cognouit. Omnium enim artifex sapientia docuit me. Idem rursus fluentem corporum substantiam ostendens in Ecclesiaste ait. Vanitas uanitatum, & omnia uanitas. Quid habet amplius homo de uniuerso labore suo, quod laborat sub Sole? Et subiicit. Quid est quod fuit, ipsum quod futurum est. Quid est quod factum est, ipsum quod faciendum est. Nihil nouum sub Sole, ceteros quoque si diligenter percurres, non expertes naturalis doctrine comperies, nec de plantis omniumque animantium naturæ solummodo, uerum etiam de coelo, ac stellis magnam peritiam habuerunt. Non enim paruam in libris eorum inuentionem de Ursa & Pleiade, de Orione atque Arcturo, quem Greci Booten appellant fieri, uideamus. Ad hæc de origine mundi, de omni mutatione/alterationeque rerum, de animæ substantia, de rationalium omnium natura, de uisibili atque inuisibili creatura, de uniuersali providentia, ac precipue prima rerum omnium causa, de cæterisque omnibus, quæ sola mentis inspectione comprehenduntur, ita tractarunt, ut si greci uoluissent, ac potuissent, tanquam iuniores uetustissimam eorum doctrinam in omnibus sequi, nulla profecto in re fundamentis eorum iactis errassent. Sed physiologiam duplicem esse, ut diximus, non ignorantes, eam quidem partem, quæ de sensibilibus est, non omnino offerendam arbitrabantur, præter necessarias quasdam eius partes, ut puta non casu factum esse uniuersum, nec temere circumferri, sed deo auctore uirtuteque illius ineffabili gubernari.

B De

DE intellectualibus autē quia sunt, & quæ sunt, quo ordine, qua uirtute, quo discrimine dissepantur, quantum scire oporteat ad bene uiuendum, pieq; sentiendum per sacratissimam scripturam omnibus, qui audire uolunt traditum est. Profundum autem atq; occultum rerum istarum sensum in arcanis reliquerunt, ut ij uidelicet quærant, qui hæc perspicere atq; discere digni sunt. Plato autem in intellectualibus etiam atq; in incorporalibus, siue ab illis didicerit, quando in Aegypto fuit, ubi multi Hebræorum Persis regnantibus iterum a patria expulsi, exulabant, siue a seipso intellexerit, siue a deo talem cognitionem habuerit, Mosē hebræorūq; poetā secutus uidet. Deus enim inq; ipsis manifestauit, cuius inuisibilia creatione mundi creaturis intellecta conspiciunt, æternaq; ipsius uirtus atque diuinitas, ut excusari non possint. Quod ita esse & his ipsius Platonis probat, nam cum ex persona dei Mosēs scripserit, Ego sum qui sum, sic dices filiis Israel: Qui est misit me ad uos. Quibus uerbis apte soli deo esse attribuit. Cūq; ut diximus, Salomon futurum esse quod fuit, & faciendum quod factum est, nec nouum aliqd esse sub Sole, unde dupliciter ens partiri uidetur. Nam aliud immortale, incorruptibile, stabileq; natura intellectualē incorporaleq; aliud in fluxu mutatione semper esse determinat, & ut breuiter colligam, cum ad unum cuncta Iudæi principium referat, unumq; esse absq; ortu, quod & atq; proprie appellant ens, corporalium omnium atque incorporalium causam. Vide quomodo nō solum sensum, uerum etiam uerba ipsa Plato expōsit. Quid est inquit quod semper est ortum non habens? & quid quod semper sit, est autem nunq; illud certe mente ac ratione percipitur, eodem semper ens modo, hoc uero irrationali sensu comprehenditur, & ortū occidit, uereq; & stabiliter nunq; ens est, ita quod a Mosē breuiter dicit, per cunctationibus latius explicauit. Sibi enim ipsi respondet, dicens mente ac ratione comprehendit. Illud uero Salomonis, quod fuit scilicet, quodq; futurū est per ortum & occasum expresse, quibus subiicit. Hæc enim omnia erat scilicet, ac erit, temporis partes sunt, quæ non recte ad æternam substantiam transferimus, cui est solummodo uere accommodatur. Erat autē & erit, flentibus

tibus solum uere adaptatur. Nam quod semper eodem se habet mo-
 do cum incorruptibile sit atq; immobile: nec senescit tempore, nec
 fuisse aut fore uere dicitur, nec aliquid eorum, quæ sensibilibus ac/
 commodantur, recte illi adaptatur. Species enim istæ sub tempore
 sunt, quod æternitatem circulari ac ordinato motu imitari uiden/
 tur. Verum, ne quis male me forsan Platonis uerba intelligere suspi-
 cetur, a p̄claro Pythagoreorum Numenio huius rei probationem
 assumam, qui sic in secundo uolumine de bono scriptum reliquit.
 Age igitur inquit quantum possumus proxime ad ipsum ens acce/
 damus, dicamusq; ipsum ens nec unq̄ non fuisse, nec unq̄ non futu/
 rum, sed esse in determinato p̄senti tempore solum. Quod quidem
 p̄sens sic intellectum, æternitatem appellamus. Præteritum enim
 tempus præterijt iam, & nō est, futurum uero nondum est, sed uen/
 turum uidetur. Quare si præteritum atq; futurum ipsi enti accom/
 modabitur, impossibile quoddam euenit idem esse uidelicet, & nō
 esse: Transit enim quod fuit, & nondum peruenit, quod futurū est.
 Ipsum autem ens est, erit ergo & nō erit. Ipsum autem ens uere est,
 nec localiter unquā mouebitur. nec enim sursum, aut deorsum, nec
 ante, aut retro, nec ad dextram, aut sinistram, nec circa medium mo-
 uebitur. Satis ergo ipsi conuenit, quoniam eodem modo semper se
 habet. Et post pauca. Dicam, nec me quispiam derideat, incorpo-
 reæ rei nomen scire contendentem. Est enim nomē eius essentia &
 ens, nec enim factum est, neq; corrumpetur, nec motum ullum sus-
 cipit. Simplex p̄terea est atque incommutabile in una eademq; sim-
 plicissima idæa constitutum, nec uoluntate sua, nec ab alio cogi po-
 test, ut ab identitate sua recedat. Plato quoque in Cratillo ait, simi-
 litudine rerum nomina esse imponēda. Sit ergo nomen intellectu-
 alis incorporeæ æternæq; substantiæ ipsum ens. Hęc maioris cuius/
 dam inuēta fuisse puto, potentioris uiri quam Plato fuit, utputa Py-
 thagoræ. Plato quoq; dicit. Quid est quod semper est, & ortum nō
 habet: & quid quod semper fit, est autē nunquam? Illud certe men-
 te ac ratione percipitur, hoc irrationali sensu & æstimatione com-
 præhēditur, factumq; transijt, & uere stabiliterq; nunquam ens est.
 Percunctatus igitur quid sit ipsum ens, absque origine ipsum esse
 respondit, mutatur enim quod oritur, quod autem mutatur, æter-

B n̄ num

num esse non potest. Deinde progressus aliquantulum subiicit. Si ergo ipsum ens aeternum atque immutabile est, nec exit unquam a se ipso, sed eodem modo semper se habet, hoc profecto est, quod mente atque ratione percipitur. Corpus autem fluit, cumque transierit, non est. Quare hoc est, quod sensu atque aestimatione percipitur, utque populo dicit ortum occidit, uereque nunquam ens est. Haec Numenius. Non iniuria ergo dixisse ipsum fertur, quis enim est Plato quam Moyses attice loquens.

De Ei uerbo graeco ex Plutarcho. CAP. VII.

TV autem consydera, quomodo & Mosaica Theologia, & alijs etiam uerbis, quibus deus a scriptura dicere introducitur. Ego sum dominus deus uester, & non sum mutatus. Et propheta illi qui dicit. Tu autem idem ipse es, & annitui non deficient. Consydera igitur, si Plutarchus in libro, in quo sensum Ei uerbi graeci, quod in Delphici templi Prophyleis scriptum erat, quodque aut sis, aut es latine significare potest, his quae diximus conuenienter exponat. His uerbis non numerum, neque ordinem, nec coniunctionem aliquam, nec aliud aliqd imperfectum ea dictione significari existimo, sed perfecta quadam ad salutantem deum militi responsio uidetur una cum uoce ad diuinam uirtutis memoriam respondentem conuertens. In eodem enim loco scriptum est. Cognosce te ipsum, quod deus ad accidentes salutando conclamat, ac ideo uicissim nos respondentes dicimus ei, quod est es, per quam uocem quasi ueram & soli deo accommodatam salutanti dei respondemus. Nobis enim uere esse accommodari non potest. Natura enim nostra inter ortum & mortem consistens, instabilis quidam & quasi phantastica est, nam si mentem collegeris, ac ipsam comprehendere omnino uolueris, quemadmodum aqua manibus hausta, quanto magis premitur, tanto citius defluit, sic mutabilia cuncta, quanto magis ratio persequitur, tanto magis amittit. Cum enim omnia sensibilia in fluxu sint, continue fiunt atque corrumpuntur, nec eadem unquam permanere possunt. Fluium autem eundem bis intrare secundum Heraclenum impossibile est. Quare nec mortalem substantiam, si iterato consyderes, eandem habitum esse diceres, sed mirabili commutationis uelocitate modo dissipatur, modo contrahitur, imo uero non recte dixi modo & modo, cum simul aliud assistat,

affistat, aliud perdat, & aliud habet ab ea. Ita nunquam adesse peruenire potest: nunquā enim generatio eius stat, sed embryo a spermate, deinde infans, puer, adolescens, uir, senex, decrepitus, ac qui bullibet primis corruptis atatibus, ad nouas ueniens, tādē omnino moritur. Ridiculi ergo sumus homines unam timentes mortem, qui multotiens iam mortui sumus, & saepius moriemur. Non enim extinctio ignis, aeris solummodo generatio est, ut Heraclitus dicebat. sed apertius hoc ipsum in nobis quoque uidetur. Corruptur enim iuuenis in uirum, uir in senem, puer in iuuenem, infans in puerum, & qui heri fuit, in eum qui est hodie, qui hodie est, in crastinum, manet autem nullus idem. Nullus enim est idem, sed in uno momento circa phantasmata unum, & communem materiam influentem ac refluentem omni momento commutatur. Quomodo enim si sumus idem alijs, nunc qui antea gaudemus? Alia modo amamus atque odimus, Alia laudamus atque uituperamus, alijs uerbis utimur, alijs passionibus mouemur, non eandem figuram, non eandem de rebus sententiam habentes. Non enim possibile est sine commutatione alijs nunc quam antea commoueri, nec qui alijs atque alijs mutatur idem profecto est. Quod si idem non est nec est, sed fluit continua mutatio, sensus autem ignorantiae ipsius entis fallitur, & esse putat quod non est, quod igitur uere ens est? quod eternum est, quod ortum non habet, quod incorruptibile, quod nullo tempore mutatur. Mobile namque tempus est, & mobili materia coniunctum, fluit semper, & quasi corruptionis atque generationis uas nihil retinet. Vnde prius atque posterius, & fuit & erit, nihil omnino sunt. Quod ideo ex tempore esse uidetur, quod adesse dicimus, & nunc dicimus, hoc ipsum tanquam fulgur uelociter transijt. Quare cum tempus mensura sensibilibus sit, cumque ipsum nunquam sit, apte dicemus ipsa sensibilia nunquam permanere, nec entia esse, sed gigni atque corrumpi secundum mensurantis naturam. Erat igitur & erit, ipsi enti accommodari non possunt. Transitum enim hac & mutationem rei significat. Deus autem, si fas est dicere, nec est in tempore aliquo, sed in aeternitate immobili, cuius nihil prius, nihil posterius, nihil futurum, nihil preteritum est: sed cum unus sit ens, in uno nunc illud quod est semper, repleuit. Solum igitur ipse est uere ens, quod nec fuit, nec futurum est, nec incepit, nec cessabit,

B iij & sic

& sic ipsum colere ac salutare oportet, aut certe ita intelligendū est, quēadmodū nōnulli priscoꝝ dicebāt, el pro es accipiētes, & unum supplentes, ut sit, tu solus unum es. Nō em̄ multa deus est, ut singuli nostrū ex innumerabilibus fere cōpositis; sed unum est uere ens. Diuersitas em̄ cum differentiā in ente faciat, in ortū nō entis puenit.

Quod Deus ineffabilis sit CAPVT VIII

P Reterea cum Moses omnesq; prophetae ineffabilem rem intellectuq; solum percipibilem deum esse doceant. Huiusq; rei symbolum scriptum apud eos quattuor uocalibus nomen dei ferat, quod proferre non possunt. Consona his em̄ Plato in magna epistola dicit. Fabile inquit nullo modo est, sed ex multa inhaesione inhaerentiaq; ut ita dixerim, circa rem ipsam & uitae & integritate repente, quasi ab igne accensum lumen animo innascitur, quod seipsum alit. Hoc quidem lucis exemplum multo prius ante Platonem Hebraeoꝝ propheta protulit dicens. Signatu est super nos lumē uultus tui domine, dedisti iactitā in corde meo. Et rursus. Et in lumine tuo uidebimus lumen.

Quod Deus unus est. CAPVT. IX.

M Oses unum esse solummodo deum docuit. Audi em̄ dicit Israhel. Dominus deus tuus unus est. Plato quoq; in Timaeo, calum unum, & deum unum esse dicit his uerbis. Vtrum igit recte unum calum esse dicimus, & deū unum esse dicimus, an multos innumerabilesq; dicere rectius erat? Vnum inquit certe siqdem ad exemplar creatum est. Quod em̄ intellectuua cōtinet animalia, duplicatum esse non potest. Qui & si secundum aliorum consuetudinem plures nonnunq; esse deos dicere uideatur, ab epistola tamen ad Dionysium, ubi deorum nomen earum epistolarum facere principium dicit, quas negligēter, & ad gratiam aliorum non ex animi sui sententia scripserit, ab unius uero dei nomine illas incipere, quas studio suis addidit, apte patet unum deū putasse. De signo inquit epistolarū, quas cum studio mitto, & quas non recte arbitror te meminisse. Aduertendum autem est tibi diligenter, quia multi a nobis literas petunt, quos repellere non possumus. Cum ergo studio, & ex sententia scribimus animi, deus principium epistolae praebet. Cum autem non, non deus sed dii. In legibus

bus uero a priscis id se didicisse his uerbis ostendit. Deus igitur, ut a priscorum sermone accipimus, cum principium, finem, & medium rerum omnium contineat, recte omnia natura perfectus determinat, cui semper adheret iustitia seuera ultrix eorum, qui diuinam legem cōtemnunt, quā qui ad beatitudinē erigit, humiliter seruat. Si quis autē arrogantia elatus, pecunijs, aut dignitatibus effertur, uel fortuna corporis, & iuuentutis amentia incensus, animū deturpat, & quasi nullo principe ac duce, indigens, ipse alijs posse se p̄esse arbitrat: is derelictus a deo, uniuersa cū sodalibus suis perturbat, & multis magnus quidem uidetur, breui autē diuinitus delectus, seipm domū / p̄ a triamq; suā simul euertit. Hæc Plato. Tu autē quod dixisti, dixit principium, finē, & medium rerum a deo contineri illi prophætico conferras. Ego deus primus, ego etiā post hæc. Qd̄ uero natura perfectus determinat dixerit illis similes rectitudines sciuit facies eius. Qui autem dicit iustitiā deo adherere ultricem eorum, qui diuinam negligūt legē, illi consentaneum, iustus dominus, & iustitiā dilexit. Et mihi uindictā, & ego ulciscar dicit dominus. Quod humiliter deo adheret, qui ad beatitudinem erigitur, illi compar est. Post dominum deū tuū ambulabis, & deniq; quod a deo derelinquat, q̄ arrogantia effertur, illi omnino quadrat. Deus superbis resistit, humilibus autē gratiam prabet. Et latitia impiorum casus singularis. Sed hæc quidem de uno Deo dicta sufficiant.

De Verbo. CAPVT. X.

NVnc de unigenito filio dei, quē uerbum dominū & deū ex deo Hebræorum scriptura esse denotat, dicendum est. Moses igitur apertissime domini appellationem bis posuit dicēs. Et pluit de minus a domino ignem & sulphur, ubi bis quattuor uocalium ineffabilē cōcursum, quo ineffabile nomen dei significat, cōscripsit. Et Dauid quoq; & propheta & rex iudeorum in psalmis scripsit. Dixit dominus domino meo, sede a dextris meis. Quomodo em̄ a dextris domini dominus sedet, nisi duas perfonas intelligamus? Quā q̄dem rem alibi apertius dicit, Deū omnipotentem & creatorem omnium esse dextris assidentē patris declarans. Verbo inquit domini celi firmati sunt. Saluatorē quoq; ip̄um omnium, qui eum suscipiunt, his uerbis ostendit. Misit uerbū eius,

B iij & sa/

& sanauit eos. Filius etiā eius Salomon, uocabulo sapientiā pro uocabulo uerbi usus, hæc ex persona ipsius sapientiā dicit. Ego sapientiā consiliū atq; cognitionē fabricata sum. Et post pauca. Dominus possedit me in initio uiarum suarum antequam quicquā faceret a principio. Ab æterno ordinata sum, & ex antiquo antequā terra fieret. Nec dum montes graui mole constiterant, ante colles ego parturiebar. Quando præparabat celos aderam. Et alibi. Est in illa spiritus intelligenētiā, sanctus, unicus, multiplex, subtilis, mobilis, discretus, incoinquinatus, omnē habēs uirtutem, omnia prospiciens, per intellectuales omnes spiritus mundos atq; subtiles ingrediens, omnibus enim mobilibus, mobilior est sapientiā, transit autem ingrediturq; per omnia propter munditiā. Vapor enim uirtutis dei, & emanatio gloriā omnipotentis sincera, & ideo nihil inquinatum in illa incidit. Fulgor enim est lucis æternæ, & speculum immaculatum dei maiestatis, & imago bonitatis illius, attingit autē a fine usq; ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter. Hæc a priscis iudeorū authoribus modo sufficiant. Phylonem etiā audias, quamuis non recte in omnibus; dilucidius tamen hæc ita exponentem, ut iure q; credere possit non alium esse scripturæ sensum q̄ Ecclesia prædicat. in libro enim quem inscripsit, quod peiora soleant melioribus insultare his uerbis usus est. Decet omēs, qui scientiam quærent, ad deū patrem mentem erigere. Si uero nequeunt ad imaginem, saltem eius scilicet uerbum sacratissimum. Item in eodem. Et si nondum aliquis filius dei appellari dignus est, studeat tamen ad primogenitum eius uerbum Angelis omnibus antiquis, & quasi principem angelorum in ultionē sequi. Origo enim & deus, & uerbum, & imago, ad quā homo creatus est, & Israhel iudeus appellat. Quare paulo ante profusior ad laudes eorum sui dicunt, omnes nos unius hominis filios esse. Nam & si nondum digni sumus existimari dei filij, sumus tamē perpetuæ imaginis eius uerbi uidelicet sacratissimi. Dei enim imago est uerbum antiquissimum. Percepimus etiā a quodam Moysi sodalium dictum esse. Ecce homo, cui nomen est oriens, noua inauditaq; appellatio, nec rei cōueniens, si ex anima & corpore hominē dici putabis. Sin uero incorporalem illum, qui diuinam habet formam intelliges, commodissime orientis nec nomine appellatus est.

Hunc

Hunc enim primum filium pater omnium oriri fecit, quē alibi primogenitum nominavit. Filius quoque patris vias imitatus, & ad primitiva illius exemplaria respiciens, species rerum formavit. Nunc Platonem audiamus, qui huiusmodi verbis in Epimenide usus est. Laudem autem non quidem, alij anno, alij mense, alij nullo in tempore, in quo polum suum transcurrit mundum. Vna efficiens, quē verbum illius ordinavit, quod rerum omnium est diviniissimū. Et in epistola in tres sibi amicissimos, Hermiam dico, Horastum, & Coriscam his verbis cautissime sacratissimum hoc dogma illis commendavit. Hanc inquit epistolam omnes tres una legetis, uel ad minus duo cōmuniter, totiens quotiens poteritis. Oportet enim uos uti hac lege iureiurando confirmata diligentia eleganti, & studio eiusque serore doctrina, ut per deum principem omnium presentium & futurorum, & per patrem & causam principis & dominū iuretis. Quē si recte philosophantur, clare quantū homini cōtingere potest cognoscemus. Nonne tibi uidetur Plato Hebraeorum scripturis insudasse? Vnde namque ipse quem ab Hebraeis discere posset, patrē & dominū deum appellare, ac deum principis & domini patrē nominare. Aut quis unquam apud Græcos a diviniissimo verbo mundum dixit esse ordinatum? Quod si Platoniorum testimonio philosophi sententiam confirmari cupis, Plotinum audi, quid in eo libro dicat, quem de tribus hypostatibus, a quibus omnia principium habent, inscripsit. Mundum inquit hunc sensibilem, si quis admiratur magnitudinem, pulchritudinem, & perpetui motus ordinem considerans, & deos qui sunt, in eo alios uisibiles, alios inuisibiles, daemones etiam animalia, plantas, ceteraque omnia ad primitiuum exemplar mente ascendat, & ibi cuncta intellectualia contempletur, eorumque omnium aeternam mentem atque sapientiam praesidentem. Et paulo post subiungit dicens. Quis igitur hunc genuit? ille simplex scilicet, qui ante hunc est, qui causa est, ut ille sit, & tantus sit, qui numerum facit. Nō enim numerus primus est, ante dualitatem enim unum est; deinde dualitas est ab uno nata. Et progressus aliquantulum addit. Quomodo igitur, & quid intelligendum est circa illud, quod stabile manet? Splendorem scilicet ex illo, ex illo autem manente: sicut splendentem lucem ex Sole, ita ex eo semper profluentem. Ex ma-

B v nente

nente autem uniuersa etiam quæ sunt, ab ipso inquam manente pro-
grediuntur, & ab eius uirtute substantia eorum necessario depen-
det. Imago igitur primitiui est, unde nata est. Sic ignis caliditate suã,
& nix frigiditatem non in se solummodo continet, sed extra etiam
produxit, maxime autem quæ odorem emittunt, isti rei testantur,
quæ donec sunt, emittunt quidem circa se, quo qui propinqui sunt
perfruiuntur, omnia etiam quæ perfecta sunt, generat. Quare quod
semper est, & semper perfectum est, semper generat, & quod ex eo
generat perpetuum est, quamuis & minora etiam q̃ ipse sit generat.
Quid igitur oportet de perfectissimo dicere, aut de maximo post il-
lud, maximum autem & secundum post illud intellectus est, intelle-
ctus enim intelligit, & eget illo solummodo, illud autem hoc nõ eget,
& quod a summo intellectu natum est, intellectus est. Melior autẽ
omnibus intellectus est, quoniã omnia post ipsum. Et post pauca.
Amat autem omne, quod genuit, & maxime quando sola sunt ge-
nerans & generatum. Quando autem etiam optimum est, illud qđ
genuit necessario cū illo simul est, ut in eo solummodo, quod alius
est, separetur. Imaginẽ enim illius intellectum esse dicimus, & pro-
gressus subiicit. Idcirco etiam Plato, terna omnia esse circa regẽ di-
cit, primum circa prima, Deinde circa secunda, & tertio esse tertia,
ipsam quoq; causam rerum patrem habere dicit, causam rerum in-
tellectum appellans. Creatorem enim intellectum esse censet, & ab
hoc animam esse creatam in illo cratere. Cum igitur causa intellectus
sit ipsum bonum, quod ultra intellectum, & ultra substantiam est, pa-
trem eius appellat. Multis autem in locis ipsum ens, & intellectum
ipsum idẽam nominat. Cognouit igitur Plato ex ipso bonũ intelle-
ctum esse, ex intellectu uero animam, & sermones hos non esse in-
anes, nec modo, sed a priscis tẽporibus nõ ita explanate dictos, poste-
riores autem sermones expositionis pacto esse factos. Testibus ue-
ro, quod hæc opinio prisca sit, scriptis ipsius Platonis utemur. Hæc
Plotinus. Numenius etiam in libro de Bono, his uerbis utitur. Qui
de primo atque secundo deo quicquam intelligere gliscit, singula
prius ordine distinguere debet, aliter enim sui studiũ thesaurum ef-
fundit, quod ne patiamur deo huius orationis duce inuocato, ut co-
gitationis nostræ thesaurum cliceat incipiemus. Orandum au-
tem

tem prius est, deinde distinguendum. Deus primus quidem, cum in semetipso sit, indiuisibilis ac simplex est. Deus autem secundus & tertius unus est, & materiæ, quæ dualitas est inhærens unit eam, quamuis disseparetur ab ipsa, quæ tota cupit & fluit. Et post pauca/Nec enim oportet inquit deum primum creare, sed creantis dei patrem esse. Et progressus aliquantulum, Primū inquit deū regē omnium ab omni opere cessare oportet. Creatorem uero deum omnia gubernare dicimus, a quo interiora mens mittitur ad omnia, quæ ad communicationem illius ordinata sunt. Cum igitur ad nos conuersus deus respiciat, nos tum ipsius radijs sit, ut uiuamus, corpora quoque alantur ac uiuant. Cum uero in altitudinem suam deus seipsum conuertat, tunc corpora quidem extinguuntur, mens uero uiuit uita beatiore. Ista illis psalmistæ similia sunt. Quam magnificata sunt opera tua domine, omnia in sapientia fecisti, impleta est terra possessione tua. Omnia a te expectant, ut des illis escam in tempore. Dante te illi colligent, aperiente te manum tuam omnia implebunt bonitate. Auertente autem te faciem turbabuntur, auferes spiritum eorum & deficient, & in puluerem suum reuertentur. Emitte spiritum tuum & creabunt, & renouabis faciem terræ. Quid enim hæc ab illis differunt, cum philosophus asserat. Respiciēte deo uiuunt ipsius radijs animalia, conuerso autem in suam altitudinem extinguunt. Cum rursus saluari doctrina Saluator noster prædicet. Ego sum uitis & pater meus agricola est, uos palmites. Audi quomodo Numenius consentanea istis scripsit. Quemadmodum inquit agricolæ ratio quædam est ad plantas relata, hoc modo se habet primus deus ad creatorem. Primus enim cum semen omnis uitæ sit res omnes seminat. Creator uero plantat & distribuit; transfertque ad singulos nos, quæ inde iacta sunt. Et aliquantulum progressus, ut ostendat quomodo secundus deus a primo est. Res quidem humanæ inquit ab eo qui dat, ad accipientem transeunt, diuinæ uero a deo dantur, & ab eo non absunt, quale quid scientia est, quam qui accipit, melior factus est, qui autem dedit, nihil amisit. Lucerna etiam ab alia lucerna sic accenditur, ut prima non extinguatur. Materia enim alterius ab igne alterius accenditur, Sic & scientia non recedit a dante, & tamen in accipientē transiuit, cuius causa humana

mana non est. Substantia uero quæ scientiam habet, idem est apud deum datem & apud accipientē. Idcirco Plato quoq; a Prometheo in homines magno quodam splendore ignis sapientiam uenisse affirmat. Et post pauca. Alia inquit primi dei uita est, alia secundi, primus enim stat, secundus autem mouetur, & primus in intellectualibus, secundus in intellectualibus & sensibilibus. Nec mireris de his uerbis: mirabilius enim illud est, quod modo dicam. Nam statum etiam primi motus assero esse innatum, a quo uniuersi ordo, statusq; sempiternus & salus in res omnes transfunditur. Idem in sexto. Nam quoniam non ignorabat Plato, creatorem ab hominibus solum cognosci, primum autē intellectum, quem ens ipsum appellat, omnibus esse ignotum, idcirco his utitur uerbis, quasi magna uoce clamet. Quem putatis intellectum o homines, non est primus, sed alius ante ipsum est maior atque diuiniior. Et aliquantulum progressus. Gubernator inquit cum in pelago feratur clauo inharēs gubernaculo sedendo dirigīt nauem, oculi uero eius & mens in altum ad æthera tendunt, sic uia nauiganti per maria, per celum dirigīt. Non alio modo creator ne materia repellat, aut defluat, harmonice ipsam ligauit, & tanquā naui in ipsa insidet, & harmonice dirigīt per idas, quasi per clauum gubernans, respicitq; non in cælum, sed in deum superiorem, quem speculando discernendi uim accipit, quem desyderando motionem recipit. Hæc illis similia sunt. Nihil potest filius a seipso facere, nisi uideat patrem facientem. Ita Platonici omnes, & ante Platonicos ipse Plato ab Hebræis ea nomina uidentur habuisse, quibus excelluerunt. Nam & si non recte intellexerunt, uerbis tamen suis manifesti sunt cuncta ab Hebræis acceptisse. Vnde Amelius quoq; illustris inter iuniores Platonicos, quāuis Ioannis Euangelistæ nomen cælauerit, barbarum ipsum, quoniam Iudeus fuit appellando, uerbis tamen eisdem fere utitur dicēs. Hoc profecto erat uerbum, quo ea quæ sunt, facta sunt, ut Heraclitus etiā diceret. Quid etiā ipse barbarus putat in ordine principij, atq; dignitate constitutum apud deum esse, & deum esse, per quod uniuersa simpliciter esse producta, in quo quæ uiuunt, uitam habent, & in corporea ipsum cadere, & carnem indutum hominē ita uideri, ut naturæ dignitas non lateat, quare rursus resolutum in deum redire, & deum

& deum talem esse qualis fuit antequā in corpus carnē & hominem deducere. Hæc em̄ nō occulte, sed aperte ac nudo capite, ut dicī, a Barbari ludæi Theologia trāspōita sunt. Barbarum enim nemi nem alium certe hic, quā Saluatoris nostri euangelistā Ioannem appellauit, qui euangelium sic incipit. In principio erat uerbum, & uerbum erat apud deū, & deus, erat uerbum. Hoc erat in principio apud deum. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Quod factum est in ipso, uita erat, & uita erat lux hominum. Et lux in tenebris lucet. Et uerbum caro factum est, & habitauit in nobis, & uidi mus gloriam eius. Sed alium etiam ab hebræis theologum audias. Quid est inquit imago inuisibilis dei, totius creaturæ primogenitus, in quo creata sunt omnia, quæ in cælis, & quæ in terra sunt, siue uisibilia, siue inuisibilia. Sed quod de filio dei dicta a Platoniciis sunt, ad hoc usque procedat. Cum autē scriptura Hebræorū cum patre ac filio spiritum numeret, ac beatissimā sanctissimamque trinitatē unum deum esse significet, quod expressius ecclesia & sentit & predicat, opere pre cium est audire, in quo enigmate Plato ad Dionysium scribēs usus est. Dicendum inquit tibi enigmatice censeo, ut si epistola excidat, qui legant non intelligant, sic em̄ res se habet, omnia circa regē uniuersi sunt, illius gratia cuncta sunt, ille causa bonorū omnium est, secundum circa secundā, & tertio in tertijs. Hominis igitur anima discere gliscit, quænam ista sunt, tradit enim ad comparia eius. Hæc, quæ Platonem exponunt, ad primū deum, & ad secundam causam, atque tertiam, quā mundi animā esse dicunt, pertinere arbitrant, tertium em̄ deum mundi animā esse dicunt, diuina uero scriptura patrē & filium & spiritū sanctum unum rerū omniū principium esse confirmat.

De Bono. CAPVT. XI.

Nunc de bono quid scriptura, quod platonici dicant perscrutemur. Scriptura igitur ipsum bonum nihil aliud esse docet, quam ipsum deū. Bonus enim inquit dominus omnibus sustentibus eum. Et cōfitemini domino quoniam bonus, quoniam in sæculum misericordia eius. Et Saluator. Cur me inquit dicis bonum? Nemo bonus nisi unus deus. Plato autē in Timæo. Dicamus inquit, qua de causa uniuersum hoc a creatore productum est. Et confestim subiungit. Bonus erat, bono uero nulla unquam

unquam inest inuidia, quare omnia quae maxime similia sibi facere uoluit. Et in libris de re publica. Sol quoque inquit uisus quidem non est, causa vero ipsius sic est, ut ab eo ipso uideatur. Sic puta me dicere boni emanationem; genuit enim simile sibi, quodque ipsum in intellectu alibus est ad intellectum & intellecta, hoc inuisibilibus ad uisum & uisa. Et post pauca. Quod igitur ueritatem rebus cognitis praebet, & cognoscenti cognoscendi uirtutem, idcirco esse boni credendum est. Et rursus. Non enim rebus, quae oculis cernuntur, uim qua uideantur, solummodo a Sole praebere concedes, uerum etiam generationem, clementum, alimentum; cum Sol ipse generatio non sit. Sic igitur etiam rebus cognitis, non solum ut cognoscantur sibi a bono inest, uerum etiam esse & substantiam ab illo habent, cum tamen ipsum bonum substantia non sit. sed omnem substantiam uirtute sua excedat. His uerbis Plato sententiam suam manifestissime aperit, quod intellectuales etiam substantiae a bono, id est a deo habent, ut sint, & substantiae sint. Bonum autem ipsum ultra omnem substantiam censet. Quare non sunt deo consubstantiales intelligentiae, & cum esse atque substantiam a deo acciperint, creatae profecto sunt. Quae autem creatae sunt, ne phas erit deos putare, cum etiam natura ipsum bonum non sit, quod uni soli uere, atque per se bono attribuit. Sed Numenium rursus Platonis sensum de bono latius exponentem audiamus. Corporalia inquit a signis & similibus quibusdam comprehendere possumus; ipsum uero bonum a nullo insito signo, nec a similitudine sensibili comprehendere ullo modo potest. Quare necesse est, quemadmodum si quis in specula sedens, paruam nauiculam solum in magno pelago inter undas acutius uisus uno intuitu perspexerit, sic longe a sensibilibus iumentis, quasi specula sedentem solum, ita ut nihil penitus magnum, aut paruum perturbet. Sed diuina quaedam omnium desolatio sit, ipsum bonum profunda tranquillitate ac pace quarere. Inuehitur enim & inhaeret substantiae quasi nauiculae. Si quis autem sensibilibus detentus ipsius boni quasi phantasmatibus mouetur, ac ideo putet bonum ipsum prospexisse, uehementer peccat. Nullum enim phantasma ipsius est. Via igitur atque ratio intelligendi boni optima est, ut primum sensibilia omnia negligantur. Deinde, ut in disciplinis numeri ipsi inspiciantur, ac inde
intelli/

intelligendum ipsum ens eleuari. Hæc in primo libro de Bono. In quinto uero. Si est inquit substantia & idæa intellectuale quid cuius causam intellectum esse cōcessum est, sequitur ut intellectus iste solus sit ipsum bonum. Nam si creator deus generatiōis est, satis est ut ipsum bonum substantiæ principium sit, cui quidem bono creator deus proportionalis est, cum sit imitator eius, substantiæ autem generatio proportionalis, imago enim est eius, & imitatio. Quod si creator generationis bonus est, erit substantiæ creator bonum ipsum substantiæ constitutum. Cum enim duplex secundus sit ipse, & mundum & idæam eius facit cum sit creator. Quattuor ergo sunt, primus deus, qui est ipsum bonum, inuitator eius, qui omnium creator est, qui est bonus. Essentia uero altera quidem primi, altera uero secundi, cuius imitatione est pulcher mundus boni participatione ornatus. Sic Plato bonum primo deo solummodo tribuit. Nam si bonus secundus deus est, a primo tamen bonus est. Separata uero, & in diuersis hæc libris posuit. Seorsum enim circulare creatorem appellauit, dixitq; in Timæo, bonuserat. In libris autem de re publica ipsum bonum boni esse idæam censet, ut sit creatoris idæa ipsum bonum, qui participatione solius primi bonus esse probatur. Sicut enim homines dicuntur hominis idæa, ut ita dicam, impressa, & boues bouis. Sic cum creator sit bonus in participatiōe primi boni. Primus intellectus idæa eius erit, qui est ipsum bonum: quæ cum ita se habeant, hunc mundum necesse est imaginem non esse alicuius. Intelligentiās enim omnes illud in se ipso continet, sicut hic mundus nos. Hæc Plato in Timæo, quorum sensum ab eo libro Didymi sumam, quem inscripsit de placentibus Platoni. Determinata inquit sensibilibium exemplaria, idæas appellat, ex quibus scientiam & diffinitiones fieri censet. Preter enim omnes homines hominem quendam intelligi, & præter equos omnes equum, ac communiter præter animalia animal, nec generabile, nec corruptibile, ut quemadmodum ab uno sigillo multa signantur, & multæ uiriles fiunt inde imagines. Sic a singulis sensibilibium idæis multa formantur. Est autem idæa perpetua substantia, causa, & principium, ut singularia talia sint, qualis ipsa est, & quemadmodum primitiua sensibilibium exemplaria ad hæc corpora præcedunt, sic quæ omnia in se

in se ipsa continet, pulcherrima atq; perfectissima huius mundi exemplar est, ad quam a creatore deo ab uniuersa substantia mundus simillime formatus est. Hæc Didymus ex sententia Platonis, q̄ omnia multo altius sapientissimus ille Moses, a quo hæc isti detorsit breuissime cōscripsit, qui ante hunc Solem, & stellas, & cælum uisibile, q̄d firmamentū appellat, ante aridā hanc terrā, ante diē & noctē, hæc lucē aliā, & diē & noctē aliā a deo ꝛo creatoreq; omniū facta fuisse ostēdit. Propheta q̄q; inuisibilē Solē ostendēs, oratiōe deo accōmodata. Timētibz inquit me Sol iustitiæ orietur. Ipsam q̄q; iustitiam non dico qualitatem aliquā, sed qualitatis creatricem Hebræoz ille propheta significauit, cum de deo dicat. Quis suscitauit ab oriente iustitiam, uocauit eam in facie eius. Verbum quoq; in prioribus creatorem ab Hebræis appellatū ostendimus. De quo quidem uerbo hæc apud eos feruntur. Qui natus est nobis sapientia a deo, iustitia, & sanctimonia, & redemptio/dicit enim, & uita, & sapientia, & ueritas, & omnia substantialiter. Subsistit enim & sapiētia hæc, & uerbum hoc, ut ab Hebræorum scriptura docemur, quamuis Phylō iudæus scripturæ interpres ac expositor aliter sentire uideatur, quē non est alienum audire.

De Iudæis secundum Mosē ex Phylōne. CAP. XII.

Siquis uoluerit inq; significationibus uti uerbis, nihil aliud intellectualem dicet esse mundum, q̄ dei iam creantis uerbum. Nihil enim aliud ciuitas illa intellectualis est, q̄ creatoris ratio creare iam cogitantis, quod dogma Mosi non meū est. Aperte namq; scribit ad imaginē dei hominē esse formatū. Quod si pars imago imaginis est. & uniuersus iste mūdus sensibilis ad exemplar diuinæ imaginis factus est; primitiuum ergo sigillum, quod intellectualem mundum appellamus, ipsum exemplar est. Primitiua idæarum omnium dei uerbum. In principio autē dicit fecisse deum cælum & terrā, nō secundum tēpus principium intelligens, ut multi putant. Non fuit enim tempus ante mundum, sed aut cum ipso, aut post ipsum. Mensura enim motus tēpus est, motus autē re mota, prior esse non potest, sed aut posterior, aut simul. Quare necesse est tempus aut post mūdum, aut una cum eo factum fuisse. Relinquit ergo principium hic numeri esse intelligēdum, ut in principio pro
primū

primum accipiat. Et post pauca. Primum igitur cælum fecit incorporeale, & terrā inuisibilem aeris idæam & uacui. Quorum alter tenebras, niger enim aer ex natura est, alterz abyssum appellauit. Vacuum enim profundissimum & effusissimum est. Deinde aquæ atque spiritus incorporalem substantiam, & deniq; septimæ lucis, quæ etiam incorporealis & intellectualis Solis exemplar, & omnium stellarum fuit. Duo autem, spiritus scilicet, & lux digniora uident. Alterum enim dei nominauit, quia spiritus uiuacissimus est, uitæ autem deus causa est, alteram autem ualde bonam esse affirmauit. Tanto enim intellectualis lux uisibili hac fulgētior est, ut mihi uidet, quanto Sol tenebris, dies nocte, & intellectus totius animæ dux oculis corporeis. Inuisibilis autem & intellectualis illa lux diuini uerbi est imago, quod generationem eius lucis explicuit, quæ est supercælestis stella, fons sensibilibus stellarum, aqua Sol, luna, cæteræq; stellæ pro uirtute sua fulgorem hauriunt, qui fulgor simplex atque sincerus tantum denigrat, posteaq; immutabilia transierit, quātum ab intellectualibus sensibilia distāt. Nihil enim sincerum est eorū quæ sentiuntur, quoniam uero luce facta, tenebræ abierunt, & termini utriusq; spacij fixi sunt certis uespere & mane. Spacium temporis, quod hinc effectum fuit, diem nuncupauit, & diem non primā, sed unam, quæ dicta est propter intellectualis mundi solitudinem, qui unicam habet naturam. Et sic quidem incorporealis mundus absolutus est, diuino uerbo cōstitutus, ad cuius exemplar sensibilis creabatur, cuius primam partem atq; optimā cælum effecit, & firmamentum appellauit, quia corporeum est. Natura enim firmum atq; solidum corpus est propter trinam dimensionē. Nulla em̄ alia corporis solidi atq; firmi notio est, quam trina dimensio, lure igitur ita nominauit, ut ab intellectuali atq; incorporeo, sensibile, hoc est corporeū distingueret. Hæc Phylo, quibus consentanea. Clæmens quoq; notiter in sexto dicit. Mundum inquit philosophia barbara alium intelligibilem, alium sensibilem censeat, alterum primitiuum, alterum boni exemplaris imaginem, & intelligibilem quidē unitati attribuit. Sensibilem uero sexadi, connubium enim a Pythagoreis sexas dicitur, quia fecundus numerus est. In unitate igitur cælum inuisibile factum est, & terra sancta, lux intellectualis. In principio enim fecit

G deus

deus caelum & terram, & terra erat inuisibilis. Et subiungit. Et dixit deus: Fiat lux, & facta est lux. In sensibilis autem mundi creatiōe, solidum creauit caelum. quod uero solidum est, sensibile etiam est, terram inuisibilem & lucē. quae cernitur. Hae latius diximus, ut ostendamus idaeas animalium in intelligibili mundo positas, a quibus sensibilia ista secundum Platonem creantur, ab Hebraeorum scriptura esse deriuata. Vnde etiam didicit Plato, incorporeas uirtutes & bonas, & contrarias esse.

Ab Hebraeis didicit Plato contrarias esse uirtutes.

CAPVT XIII.

Scribit enim in Decimo de legibus. Si omnia, quae quo uolunt mouentur anima gubernat, quare caelum etiam ab anima gubernari non dicimus? Certe inquam dicendum est. Vnumne igitur, aut plures? pauciores inquam duabus, benefactrice scilicet atque contraria ponenda non sunt. Et post pauca. Cōcessum iam nobis est multarum bonarum uirtutum caelum esse repletum, contrarijs etiam non uacare. Vnde nobis bellum absque fine indictum est, in quo agendo patrocinio nobis opus est. Auxiliatores autem nobis dii & daemones sunt, nos uero possessio quaedam sumus deorum ac daemonum. Vnde ista Plato adinuenisti? ego quidem nescio aliud praeterquam, quod mille annis ante tuam aetatem uulgo apud Hebraeos hoc dogma ferebatur. Scribitur enim. Et uenerunt angeli dei, ut coram deo assisterent, & diabolus uenit in medio ipsorum. Diabolum quidem contrariam uirtutem, angelos autem bonos appellauit, quas & uirtutes bonas, & spiritus diuinos, & ministros dei scriptura nominat. Qui facit dicens angelos suos spiritus, & ministros eius ignis flammam. Bellum etiam a contrarijs nobis inferri scriptura significat dicens. Non esse nobis hanc luctationem aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principatus, potestates, & principes huius mundi, aduersus spiritualia negetiae in celestibus. Cum autem possessionem nos deorum & daemonum censeat, illud mosaicum traduxisse uidetur, quo dicitur. Quando altissimus gentes partiebat, disseminauit filios Adam, & constituit terminos gentium secundum numerum angelorum dei.

Quod animi quoque immortalitatem ab Hebraeis Plato didicerit.

CAPVT XIII.

At de

AT de anime immortalitate Mosem est secutus, qui primus immortalitatem esse docuit, cum eam imaginem esse dei, imo uero ad imaginem dei esse asseruerit. Et fecit inquit deus hominem, ad imaginem dei fecit eum. Et distinguens in corpus & animam hominem, subiungit. Et sufflauit in faciem eius spiraculum uitae, & factus est homo in animam uiuentem. Principem uero esse hominem atque regem omnium, qui in terris sunt ostendit dicens. Et dixit deus. Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, & praesit piscibus maris & uolatilibus caeli, & bestiis, uniuersaque terrae. Et creauit deus hominem ad imaginem & similitudinem suam, ad imaginem dei creauit eum. Quomodo autem aliter imago dei, & deo similis erit, quam secundum intelligenti uim? Sed Platonem quoque audiamus, ut quam bonus mosaicae scripturae discipulus fuerit, non ignoremus. Scribit enim in Alcibiade. Habemus ne aliud melius atque diuinius in anima quam illud est, quod sapit atque intelligit, nihil prorsus hoc, ergo illud est, quod deo simile est. Quod si unusquisque in seipso cognouerit, deum quoque non ignorabit. In libro uero de anima. Duo inquit genera rerum ponenda sunt, uisibile atque inuisibile, quorum alterum scilicet inuisibile eodem se semper modo habet, alterum uero nunquam se habet eodem modo. Nostri quoque alterum corpus est, alterum anima. Et corpus quidem uisibile, anima uero inuisibilis est, & quando corpore utitur ad considerandum aliquid (utitur autem aut uidendo, aut audiendo, aut omnino sentiendo) tunc a corpore ad haec trahitur, quae nunquam eodem modo se habent. Quare fit ut erret, turbetur, ac quasi temulenta deficiat. Quando autem per se ipsam aliquid considerat, tunc ad immortale, sincerum, sempiternum eodemque modo semper se habens, se ipsam erigit, & quasi quadam emanatio eius ad illud redit. Quando ad seipsam redit, & tunc ab errore cessat, & eodem modo semper se habet, quia sempiternum attingit, quae passio animae prudentia nuncupatur. Valde inquam recte & uere dicis o Socrates. Tunc Socrates. Vtri ergo tibi uidetur cognatius atque similius esse animae? Ei ne quod eodem modo se habet, an rei mutabilis? Primo inquam omnino. Cum autem ad feruendum corpus, ad principandum animam natura finxerit, nonne

C ij hac

hac etiam ratione cum principari diuinum sit, seruire autē caducum atq; mortale, manifestum est deo animā similem esse. Omnino ita est Cebes inquit. Si ergo ita est o amice Socrates intulit, nonne ut corpori conuenit mori atq; dissolui, sic animæ cōueniet nunquam mori atq; dissolui. Quod cum Cebes concessisset. Si ergo inquit Socrates munda nihil a corpore secum contrahens decesserit, quā uide licet seipsam quantum poterat in corpore colligebat, semperq; corpore contempto, de morte meditabatur, quod nihil aliud est quam recte philosophari. Meditatio enim mortis philosophia est, ad similem naturam inuisibilem, diuinam, immortalem, prudentemq; profecto uera beatitudine fruitur, ab omni errore, stultitia, terrore, alijsq; hominum malis liberata. Sin igitur immunda maculisq; plena erit, quā corpus dilexit & coluit, ab eo & uoluptatibus eius adeo ablecta, ut nihil aliud bonum putaret, quam quod corporeum est, quod uero intelligibile est oderit atq; fugerit, sincera in seipsa non est. Hæc Plato. Quæ in primo ad Boethium latius exponit Porphyrius dicens. Firmam certamq; rationem eam Plato putauit, quæ a similitudine aliquorum uim accipit. Nam si deo immortalis similis anima est, quomodo etiam ipsa sicut exemplar suum immortalis non erit. Cum enim duo quædam aperte opponantur, querit cui oppositorum adhaereat anima, qui optimus demonstrationis modus in his rebus inuenitur. Et quamuis a prima ætate usq; ad senectutē multa contra rationem faciamus peccantes, tamē quia uere rationali deo in multis similis anima est, rationalis esse ab omnibus creditur. Cum igitur duo aperte opponi cōcedantur, immortalis uidelicet atq; diuina natura, & terrestris atq; corruptibilis: dubitatur autē a nonnullis, cuius partis anima sit. A similitudine putauit Plato, ueritatem esse querendam. Et quoniam non sensibili & mortali corpori, sed uiuo & immortalis deo secundum operationes similis est, hinc similitudinem etiam in substantia quandam habere, ac inde immortalem esse ratiocinatur. Nam ut quæ irrationalia sunt statim a diuina substantia, cum sint caduca & instabilia, longe abesse uidentur, sic certe consequens est, quæ operatione intelligendi cōueniunt, ea immortalitate quoq; substantiæ conuenire. Quoniam enim substantia conueniunt, idcirco etiam operatione conueniunt. Fluunt enim a substantia operationes, ac quædam

quædam eius sunt emanationes. Nam si simillima deo anima est, quod opus est pluribus uerbis ad demonstrandam immortalitatem eius. Non enim diuinis operationibus uteretur, nisi etiã ipsa diuina esset. Nam & si cum in caduco mortali corpore defossa sit, continet tamen & uiuificat illud diuinam suam ostendens substantiã, nec pondus corporis eam omnino deicere potest, quomodo si e corpore liberabit, aura sua species non perfulget. Aut quomodo ipsa immortalis non erit, cuius presentia corpus non moritur. Et progressus aliquantulum, Diuina est anima inquit, quoniã indiuisibili similis est, mortalis autẽ uidetur, quia mortali corpori coniungitur, ita & mortalibus similis est. Homo enim etiam est, qui uentri sicut pecora deditus est, homo autẽ & in mari a periculis naues gubernando liberat, morbis affert remedia, ueritatem rerum perscrutat diligenter atque inuenit. Instrumenta uaria fabricatus est, quibus cælestium corporum motus comprehendere potuit, quæ diuinæ atque immortalis certissima mentis argumenta sunt, quibus multi uoluptatis deliniti illecebris mortalem eam putauerunt, ex his quæ uidentur extrinsecus ratio cinantes. Hæc Porphyrius. Horum igitur omnium doctor Moses fuit, qui a similitudine creatoris, quam anima possidet, immortalitatem animæ confirmauit. Sed reliqua uideamus. In omnibus enim Hebræorum similis Plato est, quibus in multis, ut diximus, errare ideo forsã uidetur, quoniam diuina scriptura nemini præter prophetas ante Saluatoris tempora patuit.

Quod productum esse mundum ab Hebræis Plato accepit.

CAPVT XV.

Mose igitur uniuersa a deo creata prædicante. In principio inquit creauit Deus cælum & terram. Vide quemadmodum nõ excidit ab hac sententia Plato. Omne inquit quod factum est, necessario a causa factum est, fieri enim nihil potest absque causa, uniuersum igitur, aut cælum, aut mundus, aut quauis alia notetur appellatione considerandum, utrum erat, semper nullum generationis suæ habens principium, an factum est, & ab aliquo incepit principio. Visibilis igitur & tangibilis est cum corpus sit, cuncta uero hæc sensibilia sunt. Quæ uero sensibilia sunt, opinionioni subiacere, & facta esse demonstrauimus. Quod porro factum

C iij est,

est, a causa factum esse necesse est. Causam igitur & creatorem uniuersi qui sit inuenire difficile est, & cum inueneris, in uulgius aedre impossibile. Et post pauca. Sic igitur rationem sequentes, nephas est dicere animatum hunc mundum ac uere mentalem a dei prouidentia non esse factum.

De Luminaribus.

CAPVT. XVI.

Rursus cum Moses Solem & Lunam & ceteras stellas a deo productas ostendit. Et dixit deus inquit, Fiant luminaria in firmamento caeli, & sint in signa & in tempora. Et fecit deus duo luminaria magna, & posuit ea in firmamento caeli, & Stellas. Similiter Plato quoque dicit, a uerbo & mente diuina Solem & Lunam, & alias quinque stellas cognominatas erraticas ad generationem temporis facta esse. Quorum corpora deus fecit & posuit in circulis. Diligenter igitur considera quod dicit a uerbo & mente diuina. Illis enim uerbis quoque ipsis consentaneum est, quod Psalmista dicit. Verbo domini caeli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis uirtus eorum. Deinde cum Moses in firmamento positas stellas dixerit, eadem uoce Plato usus in circulis posuit inquit. Ad haec per singula scripta dicit, Et uidit deus quia bonum. Et summam repetens. Et uidit deus omnia, & ecce bona ualde. Plato autem, sibi nus est inquit iste mundus, & creator bonus. Et rursus. Hic optimus effectuum, ille optima causarum.

De mutatione mundi.

CAP. XVII.

Praterea de consumatione & mutatione mundi aperte & magna uoce scriptura praedicante. Quia complicabitur caelum sicut liber. Et rursus. Erit caelum nouum, & terra noua. Audi quomodo Plato etiam hoc dogma comprobauit in Timeo dicens. Constituuit caelum uisibile atque tangibile, & propter haec, & ex istis, & talibus, & ex quantior numero mundi corpus factum est, proportionem conueniens, a ceteris omnibus indissolubile, praeterquam ab eo, qui colligauit. Et post pauca. Tempus igitur cum coelo factum est, ut simul facta, simul etiam dissoluantur, si quando solutio quaedam ipsorum fiet. Et post pauca subiicit. Quod ligatum est, solubile est: quis si bene aptatum beneque ligatum soluere uult, bonus non sit. Quare inquit deo attribuens uerba. *Dij quorum ego creator*

creator ac pater sum, quoniam facti estis, immortales quidem non eritis, nec dissolubiles omnino. Non ergo dissoluemini, nec in morrem deducemini, maiore uinculo colligati. Et in libro de republica hoc inquit. Vniuersum aliquando quidem ipse deus conuoluit, aliquando autem dimittit, cum circulationes convenientis mensuræ tempus habuerit. Nonnunquam autem casu in contraria circūducitur, cum animal sit, & prouidentiam ab eo qui fecit, in principio sumpserit. Cælum enim corporeum est, quare absq; imitatione peritū esse impossibile est. Circulariter autem motum, minimam sui motus habet imitationem, nihil autē potest se ipsum semper uolūtere præter corpus, quod omnium quæ mouentur habet principatum, quod nullo modo potest, modo sic, modo aliter moueri. Ex quibus omnibus non oportet hunc mundum a se ipso uolui semper cedere, nec a deo binas & contrarias uolutiones accepisse, nec quidem a duobus dijs inter se discedētib; sed sicut modo dictum est, aliquando, quod a diuina causa ducitur uitam rursus cōsecutus, immortalitatemq; a creatore super iniunctam, aliquando autem cum dimissus fuerit, per se ipsum uolui tempore quo dimittitur, quoniam cum maximus sit, ac æqualissimi ponderis, minimo nixu mouetur, multa annorum milia uoluit. Omnium igitur, quæ mirabiliter accidunt, hæc uniuersi circulatio causa est, quæ aliquando sicuti nunc uoluitur, aliquando in contraria. Maximas igitur tunc mutationes fieri putandum, ac multas corruptiones animalium, interitus hominum, & alia noua atq; inaudita.

Quod resurrecturos mortuos etiā concedit, nō aliunde
q̄ ab Hebræis Plato discere potuit. CAP. XVIII.

Rogressus deinde aliquantulum, mortuos reuicturos dicit, quod nescio unde iam aliunde quā a Iudaica scriptura intellexerit. Ferebatur inquit a priscis illis eos, qui in ultima circulatione moritūne uicinos, futuro tempore in prima rursus resurgere, ac ab eiusmodi hominibus multa nobis nuntiata esse, q̄ nunc uulgo non recte falsa putantur. Consequens enim est hos senes ad puerorū rursus naturam conuerti, & mortuos qui iacent in terra, rursus tunc esse reuicturos generationem sequentes, quæ in contraria reuoluit, nisi quos deus in aliam conditionem tra-

duxerit

dtixerit. Et progressus dicit. Tempore omnium exacto, quoniam mutationem fieri oportet, cum terrenum genus defecerit, omni anima per generationem in corpus iussu deducta, tunc uniuersi gubernator, habens gubernationis dimissis, ad altitudinem suam abibit mundum autem rursus parca, & innata cupiditas evertet, quod cum fieri uiderint dii, minores partes mundi suae gubernationi committas relinquunt. Mundus autem reuolutus, atque in contrarium latus, & magno terrae motu concussus, inauditam omnibus animantibus pestem incutiet, & tempore aliquo exacto, omni turbatione sedata, solitum cursum recipiet. Deus enim ne omnino dissoluatur, gubernacula rursus capiet, & omni expulsa turbatione, immortalē ipsum & insenscentem efficiet. Et post pauca. Dicam inquit tibi sermonem fortissimi uiri Irlis nomine, genere armenij, qui olim in proelio mortuus, post decimum diem fere iam corpore corrupto delatus a suis domum, cum in rogum poneret, decimo die postquam decidit, reuixit: multaque ibi se uidisse narrauit, ac inter alia, quod anima egressa e corpore, cum multis in locum quarendam denum deuenisset, ubi terrae hiatus inter se connexi maximi erant, & ex opposito duo ad coelum itinera, iudices autem sedentes uidisse, a quibus, qui iussi fuisset iudicabant, in anteriore parte signis alligatis ad dexteram, & sursum in coelum ire uidebantur. Iniusti uero ad sinistram, & deorsum signis ad posteriorem partem eorum alligatis, in quibus scripta erant eorum facinora. Quae cum uidisset accessisse atque rogasse dicebat, ut liceret ei hominibus haec nunciare. quod cum illis placuisset, per omnia illa loca diligentius ductum fuisse. Haec Plato. Plutarchus autem in primo de anima haec narrat. Enarchus inquit nuper aegrotans, tanquam iam mortuus a medicis fuit relictus, & breui tempore in se ipsum postea reductus dicebat se mortuum fuisse, & in corpus iterum restitutum, nec me aegrotatione moriturum, reprehensosque aiebat uehementer a domino suo eos spiritus, qui animam eius duxerunt, ad Nicandam enim missos, non ad illum fuisse. Nicandas autem Coriarius erat, & in palaestris non ignobilis, qui eo tempore, quo Enarchus reuixit, in maximas incidit febres, ac repente mortuus est. Hic autem uiuit, superstesque est felicissime nobiscum manens. Haec ideo posui, quia scriptura etiam Hebraeorum

rum nonnullos reuixisse uerissime narrat.

De Cælesti terra secundum Platonem.

CAP. XIX.

Verum quoniam in repromissionibus scripturæ, solis pijs terram quandam reservari fertur, secundum illud, Mites autem hæreditabunt terram. Hæc igitur cælestis est, quam Prophæta ex p̄ciosis lapidibus allegorice constare significat dicens. Ecce præparo ego tibi carbonem lapideum, & ponam pinacula tibi ex Iaspide, & fundamenta ex Zephyro, & circuitum tuum ex lapidibus electis. Cōsydera quomodo ipse quoque Plato si milia in libro de anima, ex persona Socratis scribit. Glauci artificium inquit non posset exponere quæcunque ibi sunt, ego autem etiam si possem o Simia, uita tamen mihi non sufficit, nihil tamen perhibet formam illius terre, ut mihi, quod uidetur breuiter explicare. Satis hoc est Simias inquit. Credo igitur Socrates addidit, quoniam est in medio cœlo rotundo, nihil sibi opus esse ne cadat, nec aere, nec ulla re alia. Deinde maximam rem quandam esse, nec huic simile, in qua tanquam in sterquilinio formicas, aut in palude ranas homines uideo habitare. Et post pauca. Ipsam uero terram mundam in cœlo mūdo, ubi stellæ sunt positam esse credo. Et progressus. Si natura inquit humana illa posset superiora perspicere, cognosceret ibi esse uerum cœlum, ueram lucem, & ueram terram: hæc enim terra, & isti lapides, & omnia quæ hic sunt corrupta/ exesaque sunt, quemadmodum ea quæ prope mare sunt, a salitudine maris. Et post pauca. Dignam rem auditu dicerem inquit, si fabulam audire uelletis. Non autem inquit Simias libenter audiemus. Dicitur ergo. Socrates inquit talem illam terram esse, si quis totam ab alto prospiceret, qualis esset duodecim coloribus exornata sphaera, quorum isti colores, quibus scriptores abutuntur, quasi faeces sunt. Ibi autem uniuersam illam terram a fulgentioribus & melioribus esse depictam, atque aliam partem eius cæruleam, aliam auream, aliam albam multo albiorem niue, & ex alijs coloribus alias mirabili pulchritudine coloratas, & ultra quam oculus hominis perspexerit. In tanta igitur talique terra proportionabiles arbores nascuntur, flores & fructus proportionabiliter gerentes, montes quoque collesque sunt, & lapides in similia proportionem, quorum quasi particulae isti lapides sunt, Sardius dico iaspis

D Smaragdus

smaragdus, & similes, quibus multo meliores illi sunt. Nihil enim boni est, quod ibi non sit.

Quod etiam de iudicio futuro Hebraeos Plato sequitur

CAPVT XX.

Cum etiam scriptura iudicium postquam hinc abierimus, animarum futurum dicitur, & per alia multa, & per hoc non minus. Iudicium inquit sedit, fluuius ignis coram eo fluebat, mille milia ministrabant ei, & decies centena milia assistebant ei. Audi etiam Platonem de iudicio dicentem, & fluuium Noe utentem, multasque prorsum mansiones, & diuersa impiorum supplicia, non aliter fere quam Hebraeorum scriptura narrante. Scribit enim in libro de anima sic. Tertius amnis in medio istorum exit, & iuxta hostium in latissimum incidit locum igni ardentem, ubi facit paludem mari multo maiorem, aqua & limo ebullientem, ac inde turbidus atque limosus terram circumplexus, prope paludem Acherusiadem defluit, nec ipsi permixtus, sed crebris sub terram uorticibus circūuolutus, infra tartarum exit. Hic est amnis, quem Pyriphlegethonta nominant, & opposito huius Stygaeus est quartus amnis, a quo paludem Stygem nomine fieri creditur. In hunc fluuium qui incidit, grauius in aqua tortus fertur circumuolutus, Pyriphlegethonti oppositus. tandemque prope Acherusiadem paludem ex opposito uenit, nec etiam huius aqua cuiuspiam miscetur, sed circumlata in tartarum tandem exit in oppositum Pyriphlegethonti, hunc poetae cocytum appellant. Haec cum ita se habeant, cum defuncti ad eum locum deuenerint, quo deportantur, primum diiudicantur, quinam iuste, & quinam contra uixerint: & si qui uidebuntur, medio quodam modo uixisse in uehicula scandunt sua, & per Acheronta in paludem deferuntur, ubi graui supplicio depurgantur, & postea liberati honores consequuntur secundum benefactorum suorum dignitatem. Qui autem uidebuntur propter magnitudinem peccatorum curari non posse, in tartarum omnes deiecti, nunquam inde possunt exire. Qui uero curabiles sunt, quibus maxime peccarint, ut puta si contra patrem & matrem ex ira aliquid fecerint, & postea poenitudinem habuerint, uel homicidio, uel alio quodam facinore contaminati, hos in tartarum deuenire necesse est, & annuo totius temporis spacio eiciuntur ab unda.

Homi/

Homicidæ quidem in Cocytum, patris autē & matris uiolatores in Pyriphlegethonta. Cumq; ad Acherusiadem fuerint paludem clauantes uocant, alij quos uituperarunt, alij quos occiderunt. Cumq; uocarint, rogāt & supplicant, ut in paludem suscipiant. Et si exorauerint, exeunt, & liberant a malis. Sin x̄o nō exorauerint, rursus in tartarū feruntur, ac inde iterū in fluuios, nec prius cessant q̄ exorauerint quos leserunt. Hec enim ultio a iudicibus imponit. Qui autem sanctitate uiuēdi excelluisse uidebunt, ij sunt qui ab ista terra quasi a uinculis liberant. Horum, qui se philosophia purgarunt, sine labore in sempiternum uiuunt, & habitationes pulcherrimas cōsequuntur, quas nec uerbis exprimere possibile, nec si possem tēpus sufficeret. Horū igitur gratia o Summa cunctis uiribus uirtutis curā oportet in hac uita gerere, optimū enim propositum est, & spes maxima. Hæc Plato. Quod autē dixit nō esse possibile uerbis pulchritudinē illarū habitationū exprimere, nonne simile illi nostro est? Non uidit oculus, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit, q̄ preparauit deus amantibus eum. Habitationes autē multas dicit, & nos multas esse apud patrē mansiones didicimus: Pyriphlegethonta x̄o ignem æternū esse q̄s dubitabit? Hebræorū enim ppheta similiter clamat. Quis annuntiabit uobis, q̄a ignis ardet? quis nuntiabit uobis locū æternum? Et rursus. Vermis eorū non morietur, & ignis non extinguetur. Plato quoq; in tartarum deiectos impios, nō exituros inde asseruit, & pios in beatis locis in sempiternū uicturos affirmat. Q̄ uero addit sine labore, nōne illi simile est, unde abest dolor, mœror, & gemitus? Quod autem dixit non simpliciter, sed cum in uehicula cōscenderint sua, in Acheronta amnem depelli, quam alia uehicula denotare potest, q̄ corpora, q̄bus assumptis, una cum eis secundum Hebræorū scripturas uitæ retributio fit.

EVSEBII PAMPHILI LIBER
DVODECIMVS.

Erum quoniā hoc uolumen satis iam creuit ad duodecimum librū transgressi, q̄ restant ad ostendendā Platoniam philosophiā ab Hebræis defluxisse conscribemus, ut multi uideāt non nobis solū, uerū etiā Platonī iam pridem scripturā Hebræorum.

D ij Quod

Quod querere legibus, non querere rationem iuuenes debent.

CAPVT I.

Censet igitur sine dubitatione aliqua, leges sequendas esse hoc modo scribens in primo de Legibus. Si quis recte Latum aut Cretensium leges reprehendere possit, aliqua quaestio est. Ego autem iudico optimam esse legem, quae iubet, ne quis iuuenum cogitari. Senex autem si quis dubitauerit, principibus aut aequalibus referat nomine iuuenum audiente. Nonne igitur multo ante Platonem diuinæ literæ fidem ceteris proposuere uirtutibus. Vnde apud nos quoque incipientibus ac imperfectionibus quasi secundum animum infantibus simplicius scripturae leguntur. Credendum enim omnibus est omnia, quae in ea feruntur, sicuti dei uerba uerissima esse. Illis autem, qui ad maiorem iam habitum scripturarum peruenerunt altiora petere, ac rationem singulorum querere concedi. Hos iudei quasi scripturae expositores secundarios appellare solebant. Poeta deinde Plato ait Theognim ex Megara Siciliae testem habemus, qui ait fidelem uirum omni argento atque auro in seditione meliorem. Nemo enim integer atque fidelis sine omni uirtutis numero in seditionibus esse potest. Quorsum haec? quia legis latorem, qui a Ioue missus est, ita leges conscribere oportere censemus, ut ad maximam semper uirtutum respiciat, quam Theognim secuti fidem, quae maxime in periculis lucet, esse arbitramur. Eam non iniuria perfectam iustitiam nominare possumus. Ita Plato non irrationalem fidem, sed eam, quae uirtuti coniuncta est, comprobare uidetur, quod Saluator noster breuius, apertius ac diuinius posuit. Euge inquit serue bone atque fidelis. Et rursus. Quis ergo erit fidelis & prudens paterfamilias? prudentiam enim & magnanimitatem fidei coniunxit. Praeterea Plato aliquantulum progressus. Certe inquit defunctorum animae uirtutem quandam habent, qua uel post mortem rebus humanis auxiliatur. Vera enim haec opinio est, sed nisi prolixis rationibus probari non potest. Credere autem oportet huiusmodi sermonibus, quoniam a priscis ualde uiris traditi sunt. Credendum ergo est etiam illis, qui ita haec se habere legibus confirmant. Sic certe de Hieremia traditum fuisse Iudaei contendunt. Et Machabeorum liber retulit, uisum ipsum fuisse post mortem orare pro populo.

Quod

Quod commodè per fabulas adolescentibus maiora tradenda sunt. CAPVT. II.

Primum deinde inquit pueris fabulas tradimus. Fabula vero est. ut breuiter dixerim, falsum quiddam, quamuis & uerum esse possit. Fabulis autem priusquam gymnasijs pueri exercendi sunt. Hec Plato. Iudæi autem re ipsa scripturæ historiā simpliciter, quasi fabulas adolescentulis tradere solent. Cumque non magis ætate quam habitu scripturæ creuerint, altiora & latentia dogmata per secundarios docent. Maximum deinde ait Plato, in omni opere principium est, præsertim in iuvene atque tenero, tunc enim præcipue animus formatur, & quicquid dixeris, facilius ingressum insidet. Quare non quascunque fabulas, sed probatas ac utiles a matribus atque nutricibus tenellis puellis infundant, quasi iam adulescentesque retinere non erit inutile. Hæc multo ante Platonem Iudæi obseruabant. Qui enim sancti spiritus gratia discernere de spiritibus poterant, dicta & scripta diligenter examinabant, & quæ aliena uidebant a ueritate, sicut pseudo prophetarum libri reprobant: scriptura quoque, ut diximus, historiæ parentes & nutrices tenellis pueris infundere solebant, ut eis facilius cum uiri essent uterentur.

Quod sincera fide Plato scripturæ inhæsisse uideatur.

CAPVT. III.

Plato autem in Gorgia. Audi sermonem inquit, quem tu fabulosum dices, ego uero uerissimum arbitror. Et post pauca. Qui iuste sancteque uixit, eum postquam mortuus fuit, in beatorum insulas profectum absque ullo incommodo summa in beatitudine uiuere. Qui uero iniuste atque impie eum in atrocissima proficisci supplicia, quæ tartarum appellant. Et post pauca. Nudi autem mortui iudicantur, & iudex ipse nudus est, quia defunctus, & animo animum perspicit ab omnibus derelictum cognatis, ac cæteris quæ hic habebat, ut iustum iudicium sit. Et subiicit. Hæc sunt o Callicules, quæ ipse audiui, & uera esse apprime credo. Ex his autem sermonibus tale quod ipse mecum ratiocinari soleo, nihil aliud mors mihi uidetur, quam corporis atque animæ dissolutio, quæ postquam disiuncta fuerit, retinet utrumque habitum suum, quæ homine uiuo habuerat. Nam corpus si magnum erat uiuo homine, & mortuo quoque ma-

D iij gnum:

gnū, & si pingue, pingue quoque postquam anima decesserit, aliquo tempore manet. & si cicatrices uulnorum habebat uiuens, aut ossa quaedam fracta, uel membra trunca, eodem modo profecto se habet post mortem, anteaquam omnino corrumpatur. Similiter & in anima postquam denudata corpore fuerit, habitus omnes in quibus exercuit passiones & studia inesse perspiciunt. Cum igitur ad iudicem anima peruenit, ueluti ad Rhadamantum Asyaticum, confestim iudex etiam si regis magni anima esset, in ea perspicit uulnera & cicatrices iniuriarum, quas singulae operationes animae impraesserunt. Videt tortuosa omnia falsitate atque superbia, cognoscit nihil ibi esse rectum propter licentiam, delitias, contumelias, incontinentiamque in uiuendo, cernit omni turpitudine animam esse repletam. Quare recte ad carcerem tartari immittit, ubi supplicijs torquetur, ut aut ipsi purgati meliores fiant, aut exemplo suo alij moniti formidine cruciatus, a peccando deterreant. Purgantur autem quicumque curabiliter peccarunt doloribus, & hic uiui, & apud inferos mortui. Non enim aliter possibile est impressas uitiorum detergi maculas. Qui vero maxime iniuriati sunt, ac incurabiliter peccarunt, nulla his unquam utilitas accedere potest, quia incurabiles sunt, sed alij exemplo suo iurantur, ex quibus ego Archelaum fore, & similes ei tyrannos non dubito. Reges enim propter peccandi licentiam, omnes pene scelestissimi sunt. Testis est Homerus, qui reges atque tyrannos apud inferos in sempiternum cruciari asserit. Tantalum, Sisyphum, Tityum, Thersiten, aliosque consimiles. Priuatos autem homines nullus unquam scripsit perpetuis tanquam incurabiles apud inferos cruciatibus detineri. Quare feliciores certe sunt priuati principibus, nec tamen prohibet aliquem bonum uirum principem esse, sed cum arduum atque difficile sit in magnam peccandi licentiam seipsum continere, magna laude dignum est o Callicules, pauci tamen inueniuntur. Vnus uero de his, qui potentiam habuerunt Aristides Lysimachi uirtute praeclarus fuit, ut ergo diximus, atrocissimas uitiorum ferentes in anima cicatrices a iudice in poenas mittunt. Quam autem ab omni cicatrice peccatorum deterfam uidebit animam, nec quae sit, nec unde fuerit quarens admiratus, ad beatorum insulas misit. Haec eadem etiam Aeacus baculum habens, sicut & Rhadamantus iudicat. Minos autem aureum scapulum

ptum tenens, solus sedet, utriusque iudicium considerans. Ego igitur o Callicules, has rationes uerissimas esse credens, nihil aliud considero, quam quomodo mundissimo animo adinuicem accedam, ac deo neglectis humanis honoribus, conabor recte uiuendo quod optemus fieri. Obsecro autem ceteros omnes, & te ipsum ad hunc calcem uirtutis curriculo tendere, turpissimum enim est, tibi ipsi in illo iudicio nullo modo prodesse poteris. Hæc forsitan fabulose tibi quasi ab antiqua dici uidentur, ac ideo spernis. Non esset autem mirum hæc a te sperni, si diligenter quærentes, meliora uerioraque istis inuenire possemus. Nunc uero cum scitis tres Græcorum omnium sapientissimi, tu, & Polus, & Gorgias, non poteritis tamen uere dicere, quod oporteat alia quadam nos uita quam ista uiuere, quæ illic etiam plurimum conducit. Omnia enim alia facile redarguunt. Hic uero sermo firmus atque stabilis semper manet. Quare cauere magis debes ne lædas, quam ut lædaris. Omnes enim studere debent, non ut boni uideantur, sed ut & publice & priuatim boni sint. Plato igitur Acacum, Minoem, Radamanthum defunctorum iudices constituit. Diuina uero scriptura ipsi deo iudicium attribuit, qui singulis secundum opera sua redditurus meritum est.

Quod non in omnes efferenda sunt ueritatis dogmata.

CAPVT III.

Aueas Plato inquit, ne rudibus hæc hominibus committas, si enim nihil magis quam has utilissimas narrationes derident quemadmodum et contra ingeniosi ac sapientes nihil magis admirantur. Quare cum eis sapientius hæc narrant crebro audiendo, uix tandem, ut aurum multo labore purgantur. Sic & diuina scriptura res mysticas ad multos efferendas prohibet, apud quam primus Moses scribitur recusasse profecturum. Alium enim inquit supplicio domine, qui hoc onus fere possit mittere uelis. Saul etiam occultasse se dicitur, ne regnum susciperet. Hieremias quoque recusasse fertur, & Plato similiter consulit dicens. Propterea o Thrasymache, ut modo dicebam, nemo sponte ad gubernandam rempublicam accurret.

De uiro iusto secundum Platonem.

CAPVT V.

Ad hæc

AD hanc cum Hebraeorum propheta contumelias omnes atque pericula subeunda propter uirtutem & ueritatem conclament, consentanea Plato in secundo de republica scripsit. Non ut uideatur inquit iustus generosus uir qui iustitiam colit, sed ut sit. Si enim quia iustus uideatur, honores quicquam nantiscitur, incertum sit utrum propter uirtutem, an propter honores iustitiam sequitur. Sed figuramus, ut cum neminem unquam leserit, iniustus uideatur. Si ergo sic affectus nullo periculo, nullo cruciatu a uirtute remouetur, tunc & iustus atque generosus est. Hanc Plato uerbis, quare ipsa iusti uiri apud Iudaeos comprobarunt, qui tanquam iniqui, alij lapidibus, alij gladio, alij alio modo necati sunt: caprarum atque ouium pellibus induti, rebus pene omnibus egentes, in desertis errantes, in montibus & speluncis & terre cauernis, Apostoli etiam Saluatoris nostri maxima pietate & iustitia uiuentes, malefici multis uidebantur, quare spectaculum facti sunt mundo, & angelis, & hominibus, esurientes, sitientes, nuditate ac uerberibus laborantes, ut ait apostolus. Sed iniuriam, ut ipse addit, passi bene dicebant, persecutiones magno ferebant animo, turpi affecti fama afficientes, ad uirtutem exhortabantur, & quasi quicquid orbis reputati gaudebant, & usque ad haec tempora generosi martyres ubique terrarum non ut uideantur, sed ut sint per atque iusti multo plura maioraque quam Plato uerbis expressit, re ipsa patiuntur, uincti uerberibus, afflicti tormentis, atque eculeis cruciati. Et demum post multos diuersosque dolores crudelissimo genere aliquo mortis consumpti. Quibus similem apud gentiles aliquem nunquam inuenies, ut non iniuria de Iudaeis nostrisque praeclaris uiris, qui pietate ac uera iustitia perfulserunt, Plato illa percepisse uideatur.

Quod etiam de serpentis fraude Mosem Plato sequitur.

CAPVT VI.

CUM Moses ineffabili quadam ratione in principio creationis mundi, paradysum quendam a deo plantatum dixerit, hominemque ibi a serpente per mulierem deceptum narrauerit, aperte Plato commutatis nominibus, in Symposio allegorice similia posuit. Pro paradiso enim dei, hortos Iouis appellauit, pro serpente deceptioneque ipsius paupertatem insidiantem posuit.

fuit, pro uiro autem primo, quem dei cōsiliū atq; prouidētia qua/
si nuperrime natum filium produxit, consiliū filium Porum nomine
posuit. Cumq; Moses in ipsa constitutione mundi factum hoc dixe
rit, cum Venus facta esset id accidisse Plato narrauit, Venerem alle
gorice propter pulchritudinem mundum appellās. Sed uerba eius
hæc sunt. Cum inquit facta esset Venus, & alij dī, & cōsiliū filius Po
rus, in conuiuium conuenerunt, & post cœnam inopia tanq̃ mendi
ca ad ianuam domus ubi cōueniebant accessit, Porus autem nectā/
re superatus (nondum enim uini usus inuentus erat) in hortos Iouis
ingressus grauius dormiebat. Inopia uero propter indigentiam ad
insidiandum parata, ut ab eo liberos susciperet, apud eum accubuit,
& hoc dolo Cupidinem a Poro concepit. His Plato allegorice illa
mosayca uoluit significare.

Quomodo Plato quasi ioco ex uiro sumptam mulierem
scripsit. CAPVT VII.

Praterea Mose dicente. Adā autem non inueniebatur co/
adiutor similis eius. Immisit ergo deus saporem in Adam.
Cumq; obdormisset, tulit unam de costis eius, & repleuit
carnem pro ea, & edificauit deus costam, quam tulerat de
Adam in mulierem. Cum non intellexerit Plato, quo sensu id dictū
est, quia tamen mosayca omnia fuerat admiratus uoluit omnino p̃/
terire. Itaq; Aristophani comœdo, qui etiam rebus honestis illude/
re solebat, orationem in Symposio attribuit dicens. Oportet primū
uōs naturam humanam & passiones ipsius p̃discere. Prisca em̃. no/
stra natura alia erat quam nunc est. Nō enim duo genera hominū,
ut modo, sed tria fuerunt. Ad masculum enim atq; foeminam tertiū
etiam aderat utrisq; commune, cuius rei nomē solummodo relictū
est. Res x̃o penitus periit. Nam Androgynum tunc re ipsa & nomi
ne ex utrisq; mare scilicet atq; foemina constabat. Istis cum aliquan
tulum, ut Aristophanes solebat illuserit, subiungit dicens. Hæc lup
piter dixit, & incidebat homines medicos, & Appollini iussit par
tes incisor; ita coniungere, ut facies ad cœsuram uerteretur.

De prima hominum uita. CAP. VIII.

c Vm Moses primam hominum uitam in paradiso dei nulla
re indigentem, quasi diuinam asserat, omniāq; sponte a ter/
E ra

ra producta, nudosque fuisse confirmet. Audi quemadmodum ea ipsa Plato graece conscripsit. Deus inquit pascebat eos sicuti nunc homines nonnulla animalium genera, nulla tunc erat res publica, nec liberorum procreatio. A terra enim homines emergebant, & haec omnia quae modo sunt habentes magna optimorum copia fructuum facillime atque optime vivebant, quos non culta, sed sponte terra adibat, nudi sine aliqua erant molestia, vicissitudines enim temporum summa temperie connectebantur.

Quod etiam colloquutionem serpentis & Aevae secutus est.

CAPVT IX.

PRudentiorem omnibus bestiis terrae serpentem fuisse, & sermonem eius vicissim cum muliere habitum Moses scribit, quam rem quomodo Plato narrauit, non est alienum audire. Qui Saturni temporibus erant inquit tanta uirtute pollebant, ut non cum hominibus solum, uerum etiam bestiis oratione uti possent. Sed non ad philosophiam, & inter se, & cum bestiis hac uirtute utebantur, diligenter scrutantes de singulorum natura ad accumulationem prudentiae, sed cibo atque potui tanquam heluones continue inhaerentes fabulas secum & cum bestiis tales conferebant, quales modo de ipsis narrantur.

Quod ordinem etiam scribendi secutus est. CAP. X.

Moses in scribendis legibus antiquitate magna pro exordio usus uitas hominum & diluuium narrat, & uirtutes atque delicta nobilissimorum uirorum, qui post diluuium fuerant, diligenter exponit. Nam perutilem hanc historiam legibus futuram iudicauit. Hunc scribendi modum in legibus Plato imitatus est, his primordiis enim legum antiquitate utitur, & diluuii mentione facta, uitam etiam, quae post diluuium fuerat, explicare non reuinit. An inquit igitur praesentis sermones ueri nobis uidentur, qui nam multis pestibus atque diluuiis homines ita periisse, ut paucissimi reliqui sint. Valde inquam hoc uerisimile cunctis uidetur. Intelligendum est igitur eos, qui nunc effugerunt, montanos quosdam fuisse in caeuinis altissimorum montium habitantes, a quibus postea homines multiplicati sunt. Quare necesse fuerat artium disciplinamque ciuilem imperitos fuisse, ac ab omni ambitione, habendi que cupiditate, ceterisque

ceterisq; uitis, quæ in ciuitatibus maxime sunt liberos. His talibusq; latius narratis, uitas hominum, qui post diluuium fuerunt expo-
suit. Deinde ad Græcorum antiquitatem descendit, ut ad Hebræo-
rum Moses. Eorum igitur meminit, qui præclara facinora in Troia
fecerunt. Disciplinam Lacedæmoniorum ciuilem non prætermi-
tit. Persarum quoque uitas, tam eorum qui recte, quam eorum qui
perperam uixerant nobilissimorum tetigit. Et post historiam hu-
iusmodi legum positionem aggressus est, adeo etiã in his Mosi do-
ctrinam admiratus est.

Quod a pietate in deum leges exorsus est ut Moses.

CAPVT XI.

CVM Moses uniuerfas leges suas disciplinamq; uiuendia
pietate in deum dependere uoluerit, ac ideo a creatore o-
mnium initium librorum suorum fecerit, & res humanas
a diuinis dependere docuerit, ipsasq; diuinas ad deũ crea-
torem omnium retulerit, opere præcium est consyderare quomodo
Plato eum diligentissime sequens, cretensium ac Lacedæmoniorum le-
ges inculcat. Mosaycam quoque legem apte probat sic in primo de legi-
bus dicens. Cretensium leges omnibus Græcis non maxime confe-
runt, ita enim recte posite sunt, ut utentes eis cum omnia bona inde
consequantur felices sint. Dupliciter autem bona dicuntur, alia enim hu-
mana sunt, alia diuina, dependent autem a diuinis humana. Diuinis igi-
tur, quæ maiora sunt susceptis, minora etiam possident. Illis autem
spretis, utrisq; ciuitas priuatur. Minorum quoque primũ est sanitas, de-
inde pulchritudo, tertio uires ad cursum, & ad alios corporis motus,
quarto diuitiæ, quæ non cæcæ sunt, ut uulgo dicitur, si prudentiam se-
quuntur, quæ quidem prudentia diuinarum rerum prima est, deinde ratio-
ne habita moderatio. Ex his duobus fortitudine adhibita, iustitia
tertio emergit, quarto & fortitudo, quæ omnia natura rebus humanis
anteponuntur. Quare oportet, ut legislator hunc ordinem sequatur, de-
inde mandandum ciuibus, ut ad hæc respicientes operentur. Humana enim
ad diuina, diuina uero ad principem intellectum referenda sunt. Et
post pauca. Omnibus istis legislator custodes præficiet, eos, qui prudentia
& uera laude gaudet, ut intellectus hæc omnia moderationi atq; iu-
stitiæ coniuncta, non autem diuitias, aut ambitionem sequatur. Quæ omnia

E ñ in

192 DE PRAEPARATIONE EVANGELICA

in legibus Iouis & Apollinis Pythij, quas Minos & Lycurgus composuerunt, inesse uidebitis. Parent enim his, qui artificio & exercitatione legum peritiam habent; ceteris uero nullo pacto. Moses quoque multo prius a diuina doctrina facto principio, & uiuendi disciplina ad illam relata, omnibus principes atque custodes dei sacerdotes praefecit, uiros scilicet iustos prudentiae ac uerae laudis amatores.

Quod a pueritia in legalibus pueri exercendi ludo sunt

CAPVT. XII.

Consulo igitur, ut ab ineunte pueritia inquit ludendo atque studendo rebus tamen semper congruenter, has res pueri percipiant. Hoc enim modo in bonos uiros euadent. Si enim agricolam quendam aut aedificatorem probum fore desideramus, eum in tenera aetate ludentem, pueriles quasdam domos aedificare uidebimus, aut instrumenta quaedam agriculture fabricare, quae quauis inutilia sint, ad imitationem tamen utilium uerorumque instrumentorum non parum conferunt. In omnibus enim etiam ludendo conari debemus, ut puerorum studia & cupiditates eo uertamus, quo ipsos peruenire desideramus. Caput autem doctrinae infantium alimentum est, quod ludentium animum ad expectandum illud adducet, quo in uirili etate ipsos uti decreuimus. Multo breuius hoc Moses atque dilucidius. Et erunt uerba haec inquit, quae ipse tibi hodie praecipio in corde tuo, & in anima tua, & propones ea filiis tuis. quod ex prisca consuetudine ad hodiernam usque diem diligenter Iudaei conseruant. In secundo autem legum, Disciplinam inquit appello uirtutem, quae puerorum animos continere potest, uoluptas enim & dolor, amor & odium quam recte fieri potest antequam ratione moueantur, in animos eorum fluunt, ut facilius cum ad ratiocinandum puenerint, conuenienter rationi omnia peragant, quorum conuenientia uirtus perfecta est. Assuescant ergo a pueritia dolore ac uoluptate recte moueri, ut a principio usque ad extremum uita oderint, quae odisse oportet, & ament quae amanda sunt. Sed multo ante Dauid, quae odio insequenda, & quae amanda sunt iuuenibus, & prouectis similiter declarauit dicens. Venite filij, audite me, timorem domini docebo uos. Quis est homo qui uult uitam, diligit dies uidere bonos. Prohibe linguam tuam a malo, & labia tua a neolo/

ne loquantur dolum. Diuertere a malo, & fac bonum: inquire pacem & sequere eam. Et Salomon. Audite filij inquit disciplinā patris, legem meam nolite obliuisci. Et rursus. Viam impiorum non ingrediaris. Innumerabilia huiusmodi facile in scriptura inuenies, quibus adolescentes atq; prouecti simul ad pietatem exhortantur.

Quod diuinarum rerum imagines hæc inferiora Plato putabat.

CAPVT XIII.

Diuinis oraculis Mosi dictum est. Facies omnia secundum figuram, quæ tibi monstrata in monte est. Id apostolus latius exposuit dicens, umbram exemplumq; caelestium legale cultum fuisse. Apertissime namq; mosaica uniuersa, tanquā umbræ ac symbola caelestium sunt. Nunc & o audi quæ admodum Plato in sexto de republica, hūc locum imitatus est. Deo inquit & mundo uerus philosophus loquens, mundus atq; diuinus quantum potest efficiet. Si ergo necesse fuerit, quæ ibi uidet in moribus hominū & priuatim & publice ponere, ut nō modo seipsum, uerum etiam alios per illa confirmet, putasne modestiæ, iustitiæ, & omnino uniuersæ uirtutis improbum magistrum futurum? Minime inquam. Sed multi uidelicet parum nobis credunt, dicētib; nō aliter posse felicem ciuitatem fieri, nisi pictores illi eam depingant, q̄ diuino exemplari ad pingendum utuntur, imo credent inquit. Sed quid est, modus picture? Quasi tabula in quam ciuitas & mores hominum primum, quod omnium difficillimū est, mundi puriq; faciundi sunt: nō em̄ prius scribendæ sunt leges, q̄ mundam feceris ciuitatem, deinde formula disciplinæ scribenda depingendaq; est.

Quod adolescētes cantibus ad uirtutem p̄parandi sunt.

CAPVT XIII.

Odas etiā canendas putat, sic dicens. Ter iam & quater dictum est, disciplinam esse puerorū educationem, q̄ ad rectam legalemq; uitam perducatur. Ut igitur pueri animus legē ita sequat̄, ut una cum ea gaudeat atque doleat, odas perdiscant, crebroq; cāticent, quibus laudes atq; uituperationes eorum regē contineant, quas lex laudat, atq; uituperat. Quoniā enim teneriores anni rationē uirtutis nō suscipiunt, ludo atq; cantu p̄parant. Iure igit̄ apud nos propheta regē odæ a pueris addiscunt.

E iij

Poetae inquit Plato cogēdi sunt carminibus dicere bonum quidem modestum iustumq; uirum felicem esse atq; beatum, siue magnus, siue paruus sit, & siue diues, siue pauper. Si uero iniustus esset, etiam si ditior esset quam Cyniras aut Midas miserimum omnium esse. Dicant igitur Poetae neminem esse uirum appellandum, qui non omnia quae uulgo bona dicuntur iuste acquirat atq; disponat, quamuis haec bona non recte bona dicuntur. Sanitas enim primo, deinde forma, tertio uires, quarto diuitiae numerantur. Innumerabilia huiusmodi cetera sunt. Nam & acute cernere atq; audire, alijsq; sensibus integre uti, bona uidentur. Et ad haec omnia posse facere quae cupias, & demum immortalitas cum ipsorum omnium possessione. Ego autē assero iustis sanctisq; uiris haec optima esse, iniustis autem pessima. Sanum enim esse acute cernere, & omnino facile sentire, ac immortaliter uiuere, absq; uirtute pessima sunt. Talia ergo rhythmo ac numero a poetis composita, adolecentes perdiscant. Ego enim dicere non dubito ea, quae mala uulgo dicuntur, iniustis bona esse, iustis mala. Quae uero bona uidentur, bona uere bonis sunt, malis autem mala. Haec multo ante Odys, David sancti spiritus gratia commonitus, conscripsit docuitq; quis uere beatus est, & quis beato contrarius. Psalterium enim suum incipiens inquit, Beatus uir qui non abiit in consilio impiorum, & cetera. Vnde Plato admonitus, Poetis dicendum esse ait, bonos uiros beatos esse. Diuites autem si mali sint, miseros esse. quod ipse David sic in Psalmi adidit. Diuitiae si affluunt, nolite cor apponere. Cetera quoque omnia, quae hic Philosophus dicit, ad uerbum fere in sacro psalmo rum uel lumine scripta inuenies.

Quod hymni cani non debent nisi prius examinentur,

CAPVT XVI.

Addit deinde Plato, dei aut uiri diuini opus esse recte rhythmo atq; carminibus uti, quare diligēter hac de re leges ponendas esse censet, quibus ad uirtutem uniuersa musica respicere cogatur. Hoc ille uerbis, re autem ipsa ludat cogebant nō alios hymnos & odas suscipere, q̄ eas, quae a spiritu sancto per prophetas essent compositae. Concedo deinde Plato quod uulgo

inulgo dicitur, uoluptate musicam diiudicari, sed illam esse optimā musicam, quæ optimos & doctos uiros delectat, ac maxime illum, qui uirtute cæteris præstet. Virtute igitur opus est iudicibus, & præsertim fortitudine atq; prudētia. Neq; enim theatri plausu, aut propter ignorantiam, aut propter formidinem duci debent. Apud ludæos etiam priscis temporibus diuinorum cantuum iudicium non multitudini tradebat, sed erant aliqui, quibus paucissimi, diuino spiritu hæc iudicantes, quibus solummodo licebat prophetarum libros consecrare, ut ita dicam, ac comprobare. Ea uero, quæ aliena a spiritu sancto uiderentur, improbare atq; reijcere.

Quod nō semper uino utendum est. CAP. XVII.

Carthaginensium inquit legem magis quam Lacedæmoniorum atq; Cretensium laudo, ut nunquā in castris quisquā uinum gustare audeat, sed toto militiæ tēpore aquæ usum probari. In ciuitate autem seruis nunquam uini usus concedendus est, nec magistratus tempore, quo rempublicā gubernāt, uino utantur, nec gubernatores, nec iudices, nec qui deliberaturus in consilium uocatus est, nec ullo modo in die, nisi ualitudinis gratia, nec nocte eos tam uiros quam fœminas, qui liberis dare operam statuerunt, leuiiores enim homines uini usu fiunt, & animæ calefactæ tanquam ferrum ignitum molliores redduntur. Hæc multo ante Moses constituit. Sacerdotes em̄ iubet sacrificandi tempore a uino abstinere. Locutus est enim inquit dominus ad Aaron dicens. Vinum & siceram non bibetis, tu & filij tui tecum, quando in testimonij tabernaculum ingredimini, aut quando ad altare acceditis, ne moriamini, & lege hoc in æternum in generationes uestras firmatum sit. Votum etiam uouentibus similiter præcipit dicens. Vir aut mulier qui uotum facit, a uino & sicera munduserit, & acetum uini, & acetum siceræ non bibet. Salomon quoq; magistratus & iudices a uino abstinere iubet. Consilio inquit omnia facias, consilio uinum bibe, potentes, qui iracundi sunt uinum non bibant, ne si biberint, sapientiæ atque laboris obliuiscantur. Nec ignorabat Plato scripta hæc apud Barbaros fuisse, quomodo occultius his uerbis denotauit. Siquidem inquit dubitant, utrum huiuscemodi disciplina ciuilis fuit, aut etiam nunc est apud aliquos Barbaros

E iij procul

procul ab oculis nostris, aut futura unquā sit, parati sumus rationē ostendere, factum iam fuisse & esse in p̄sentia, futurūq; esse quando eadem munda in aliqua ciuitate p̄ualebit, nec nos impossibilia dicere.

Quod nobiscū gerendum est bellum.

CAPVT. XVIII.

Recte inquit a nobis dictum est, omnes homines sibiipsis pugnare, neminēq; esse, qui sibiipsi hostis non sit. Quare praecipua optimaq; uictoria esse seipsum uincere. Sicut e contra, turpissimum atq; pessimū a seipso uinci. Et post pauca. Vnus est unusquisq; nostrum, sed duos secum contrarios ac amentes habet consiliarios, uoluptatem atq; dolorē quibus opinionēs futurorū accedunt, quas communiter spei nomine appellamus. Proprie autem, quae ante dolorem spes est timor, quae uero ante uoluptatem confidentia nominat. Ad haec omnia ratio accedit melior aut peior, qua cum quid publice cōstitutum sit, lex nuncupat. Deinde haec passiones inquit in nobis quasi nerui aut funes huc & illuc ad contrarias operationes attrahunt. Ratio uero uni semper rationi oportere constanter inhaerere persuadet, quae quidem ratio aureo quodā fune atq; communi lege uidelicet ciuitatis inniti solet. Alię autem durae asperaq; tanquam ferreae sunt. Haec ubiq; ferme diuinā litera predicant, appetitum rationi pugnare docentes, rationēq; optimam esse, quae dei lege dicitur, uictoriāq; laudatissimā cum huic rationi appetitus subiicitur.

Quod peccatorū anima est causa, CAP. XIX.

Vndecimo autē legum. Necesse est inquit tam uirtutem q̄ uitiorū causam esse animā, quod Mosayco illi cōsentaneum est. Si anima peccarit, & si anima delictum fecerit.

De uero. Philosopho. CAPVT. XX.

Cum in hebraica scriptura de studioso ueroq; philosopho dicat. Bonum est uiro si tollat iugum in iuuentute sua, se debitor solus ac tacebit. Cumq; diuini prophetae ac sublimi philosophia in montibus atq; speluncis degerint, ad solum deum mētem erigentes. Audias quemadmodum etiam Plato hunc uiuendi modum cōprobauit dicens. Qui praecipui in philosophia sunt, ab adolescentia etiam ipsam uiam, quae in forum abducit ignorat,

ignorant, nec ubi curia, aut communis alius conueniendi locus sit, sciunt. Leges autem & decreta nec scripta uiderunt nec audierunt, sodalitia & magistratus, coetus & coenas nec somnio quidē uiderunt. Si bene autem aliquid aut male a uiris uel mulieribus in ciuitate factum est, non minus eos fugit q̄ maris harena, quæ omnia ita nescit, ut nec nescire se quidem sciat. Non enim hæc fugit, ut melior uideatur, sed ut sit. Quare si etiam corpore in ciuitate sit, mens tamen omnia hæc cōtemnens, super terram uolauit, ut est apud Pyndarum. Quomodo id dicis o Socrates inquit, cum Thressa q̄dam Thalem caelestia respicientem, quia cogitatione occupatus in puteum deciderat, reprehendisse dicatur: quod cum caelestia quæret, quæ ante pedes sunt, non uideret. Hoc inquit scōmma in omnes philosophos dici potest. Vere namq̄, qui recte philosophatur nō solum ignorat quid uicinus faciat, sed pene si homo est aut pecus nō animaduertit. Quid sit homo, & quid præcipue hominem facere conueniat, id vō diligentissime quærit. Quare o charissime Theodore, si quando huiusmodi Philosophus in iudicio, uel alio loco publico loqui de rebus istis hominum cogitur, risum omnibus præbet, & in difficultatibus, quoniam inexpertus est, quasi in puteum incidit. Proprium enim sibi est neminem conuitijs petere, & in laudationibus cum nō fecte sed uere ac ex animo dicere uideatur, leuis quidem atq̄ insanus uideretur. Si regem enim laudari aliquem audierit Agasonem aut bubuleum laudibus efferrī arbitratur: quod si mille iugera terræ possidere aliquē audierit, parua hæc dicit, qui uniuersum orbem cogitatione complecti consueuit. Valde autem etiam illos contemnit, qui se generosos prædicant, & auos, proauos, attauosq̄ suos in medium adducunt, amentiam ipsorum ideo spernit, quia uniuersum hominum genus cognoscere nequeunt. Auos em̄ & progenitores innumerales singuli habuimus, quorū alij diuites, alij pauperes, alij reges, serui, barbari, graciq̄ fuere, ideo ridet quod in quicq̄ aut uiginti progenitorum genealogia nonnulli gloriantur. In omnibus igit istis uerus philosophus uulgo deridetur, & modo superbus, modo rerum humanarum ignarus putatur. Et paulo post. Si omnibus inquam o Socrates, ut mihi persuaderes, maior pax & pauciora mala essent in hominibus, non est possibile o Theodore inq̄ mala omni-

E v no ab

*Thales q̄dam
reprehendisse dicatur*

no ab hominibus auferri: nō enim apud deos, sed apud mortales necessario, & in hoc loco uersant; quamobrem toto animo conari debemus hinc illo transire. Transitus autem & fuga terrenorum est imitatio dei quantum homini possibile est. imitat autem deum iustitia, sanctitate, prudentia. Sed non est inquit facile persuadere multis ita se ista habere, sed nequitiam fugiendam, uirtutemque sequendam putant, non rerum ipsarum gratia, sed ut bonus uidearis. Hæc inquam aniles fabulæ sunt; ueritatem autem altius nos exponamus, deus nullo modo iniustus est, sed quāmaxime iustissimus, nec est ei similis aliquid si quis nostrum iustissimus fiat. Quare dei cognitio sapientia est, & uirtus uera, ignoratio uero ruditas est & negtia manifesta. Quicunque autem alia dicit sapientia, uidetur quidē, sed non est. Nam quæ in rebus civilibus est onerosa, quæ uero in artibus fabrilis. Quicunque igitur iniuriatur sapiens propter astutiam suam dicendus non est: ignorat enim quod minime ignorare oportet quantum iniustitia detrimentum afferre soleat; nō quod ipsi detrimentum putant uulnera uel mortem, quæ patiuntur etiam, qui nihil iniuriantur, sed quod effugere iniuriaribus impossibile, apud scripturam etiam humana uniuersa hæc sapientia stultitia nominatur. Scriptum est enim. Perdam sapientiam sapientum, & intellectum intelligentiū destruiam, ubi sapiens, ubi scriba, ubi cōquisitor huius sæculi. Quod autem qui uere ac secundum deum philosophat, nihil prauī sapere debet. Inde discimus, quia nō ea quæ uidentur, quæ temporalia sunt, sed ea quæ non uidentur, quæ eterna sunt cōsiderare iubemur. Nequitiam autem in terris & in hac mortali uita conuolui. Propheta ostendit dicens, Quia furtum & adulterium & cades fusa in terrā sunt, & sanguinem sanguini commiscuit. Ad deum autem hinc fugiendū esse Moses ostendit. Post dominum deum tuum ambulabis, & ipsi adharebis. Imitandum quoque deum esse significat dicens. Sancti sitis, quia dominus deus noster sanctus est. De iustitia uero dei David clamat. Iustus dominus iustitiam dilexit. Idem diuitias contemnendas esse docuit dicens. Diuitiæ si affluant, nolite cor apponere. Et rursus. Noli timere cum diues factus fuerit homo, & cum multiplicata fuerit domus eius. Quoniā cum interierit, non sumet cum eo omnia. Principatus etiam hominum nō multifacere monet cum dicat. No-
lite

lite confidere in principibus, in filijs hominum, quibus non est falsus. Exibit spiritus & abibit in terram suam, in illa die perdentur omnes cogitationes eius.

Quod nonnunquam falso ad utilitatem audientium utendum est. CAPVT XXI.

Non autē inquit Plato alienum a gravitate sua legislator putabit falso aliquid ac fere inepte ad utilitatem iuuenum dicere, maxime si quod falso dicitur audientes ita trahat, ut non ui, sed sponte iustitiā uelint suscipere, solidum enim bonum ueritas, sed nō ita facile plerumque persuadet. Innumerabilia huiusmodi uerba sunt in scriptura, ut puta, quādo poenitere deum, aut dormire, aut irasci, aut alijs perturbationibus ferri scribitur, quæ quamuis altius interpretata non procul a ueritate sint, uerba tamen ipsa uel terrendo, uel permulcendo nonnihil prosint illis, qui altiorē uestigare sensum nequeunt.

Quod omne genus hominum ad ueritatem utendum est. CAPVT. XXII.

Recte in superioribus Plato inquit uiros & mulieres, liberos & seruos, iuuenes & senes, sic disciplinam ciuilem dictum est, amplecti oportere, ut nunquam cessent uarijs modis atque carminibus, quæ diximus decantare. Et in quinto de republica. Nihil inquit o. Theodore ad gerendam rempublicam pertinet, quod ad mulierem, quia mulier non pertineat, aut ad uirum pertineat, quia uir. Sed cum una natura utriusque animalis sit, quæ ad uirum natura, hæc ad mulierem etiam natura pertinet, Est autem in omnibus imbecillior uiro mulier. Vtrum igitur uiris omnia, mulieribus uero nihil concedemus? non recte inquam. Recte inquit dicis, nam mulier alia medica esse potest, alia musica, alia ad utrumque inepta natura. Similiter alia bellicosa, alia non, Alia philosophus, & alia non. Alia magni animi, & alia pusillanimis, & alia ad custodiendam ciuitatem nata, alia non, sicuti & uir. Eadem enim est utriusque natura, præterquam quod altera imbecillis, & altera robusta, quare similes natura mulieres ad cohabitandum, simulque rempublicam gerendum uiris dandæ sunt. Decet enim ut natura similes potius quam dissimiles conueniant. Hæc re ipsa apud Iudæos

Iudaeos facitata cognouimus. Docet enim eorum historia nonnul-
las mulieres uirtute atq; prudentia ciuitatem ab hostibus liberasse.
Doctrina quoque nostra omne genus hominū tam uirorum quam
mulierum, liberorum simul & seruorum, Graecorum aliquantulum ac
barbarorum, paruulorum aetate ac senum, in hoc diuino ueroq; phi-
losophandi genere nostro libenter suscipitur.

Quod etiam de Salomonis parabolis Plato multa accepit.

CAPVT XXIII.

IN parabolis Salomonis memoriā iusti laudibus efferri, & no-
men impiorū extingui breuiter atq; commode dicitur, similiter
dictum est, ne beatum aliquē putes anteq̃ moriā. Audi ergo
quomodo hanc ipsam rem latius in septimo de legibus posuit
plato. Quicumq; inquit ciues p̄clare laboriosq; aut animo aut cor-
pore gesserint, legibusq; semper obtemperantes fuerint, laudibus
post mortē efferri oportet; uiuos em̃ laudare anteq̃ e uita exierint,
ac bonorum operum finem imposuerint tutum non est. Hæc non
de uiris solum, uerum etiam de mulieribus intelligendū cenſeo. Di-
uitias atq; paupertatem ne mihi des, in parabolis Salomon dixit. Pla-
to quoq; in tertio de re publica. Iam diximus inquit quæ custodes
ac magistratus ciuitatis diligenter p̄cellere semper debēt, curareq; ne
aditum in ciuitatem habeant, quæ ista inquit sunt. Diuitiæ inquam
& paupertas, altera namq; delicias, ocium, & factiones afferunt al-
tera illiberalitatem, malignitatē, & factionem. Malignitatem uero
appello operationem infamem. Moses in legibus patrem atque ma-
trem scripsit, unusquisq; timeat. Et alibi dicitur. Honora patrem &
matrem, ut bene tibi fiat, quæ ambo in libro de legibus Plato cōiun-
xit. Unusquisq; inquit nili mente captus sit, & timet, & honorat pa-
rentes. Et rursus. Seniores re & uerbo unusquisq; uereatur, & si ul-
tra. xx. annos excedunt, tanquam parentes honoret.

De seruīs. CAP. XXIII.

CUM Moses Hebræum Hebræo seruire indecēs duxerit,
& si acciderit septimo anno, liberum emitti iusserit. Pla-
to in libris de re publica, Græcum Græco seruire prohi-
bet dicens. Nec Græcum seruū habeas, & cæteris Græcis
similiter facere cōſulas, sic em̃ ad barbaros Græcia & sa facilius a seipsa
abstinebit.

abstinebit. Nemo inquit Plato fines atq; terminos terræ moueat, nec domestici, nec ciuis, nec uicini, putauit eū ita illud intelligēdū esse. Non transgrediaris terminos antiquos, q̄s posuerant patres tui.

Quod aliqua in alienum sensum accepit. CAP. XXV

Quicunq; autem inquit fines transgressus uicini arauerit, agros damnum restituat, impudentia autem atq; illiberalitatis poenas det, duplumq; loco supplicij ei deponat, cuius agrum arauit. Patris inquit peccata non luant filij, nisi quis mortis supplicium alicui deberet, hoc autem non ad filium aut nepotē solum, sed usq; ad pronepotem procedat. Hoc apertissime inde traxit, qui reddit peccata patrum filiis usq; ad tertiā generationem. In furto quadruplum reddi iussit Moses, si occiderit aut uendiderit quæ furto ablata fuerunt, sin autem quodcunq; animal sit uiuum apud aliquem reperiatur, duplum reddi iubet. Et Plato una inquit lex de furto ponat, duplum enim reddi par est. Si autē reddere non habet, uinculis teneat quouſq; aut reddat, aut aduersario placet. Cum Moses scripserit non esse homicidam eum q̄ furem in fouea latentem interfecerit, congruenter Plato dicit nocte furem interficere licere, innocens quoq; sit inquit qui spoliantem interfecerit. Si x̄o inquit brutum aliquod animal hominē interfecerit, extra urbem interficiat, nisi in certamine id factum sit. Moses uero si cornu inquit taurus uirum aut foeminam percusserit atq; interfecerit, lapidibus interficiat, nec carnes eius comedant, dominus autē eius innocēs erit, cum prophetica scriptura dicat. Ecce dominus Israhel filij hominis permixti omnes sunt ari, stagno, plūbo, & ferro, in medio camini argentū permixtum sunt. Ideo hæc dicit dominus, quoniam facti estis omnes mixtura una, ideo ego suscipiā uos. sicut suscipitur argentum, & æs, & ferrum, & plumbum, & stagnum in medium camini, ut suffletur in eo ignis & infundat. Perſpice quomodo Plato totū hunc locum intellexit, & quasi fabulam exposuit. Audiatis inquit fabulam. Omnes qui in eadem ciuitate uiuimus fratres sumus, sed cum deus nos fingeret, aurum cum illis miscuit, q̄ ad gubernandum apti sunt, argentum autem cum illis, qui armis ciuitatē defendunt, nam & isti honore digni sunt, ferrum autem & æs agri, colis, & alijs opificibus infundit, hæc nonnunq̄ alterum ex altero fiunt.

unt. Nascitur enim ex auro argentum, & ex argento aurum. Magi/stratibus igitur deus præcipit, ut magnam diligentiam habeant, si quis denegauerit ab auro in argenti, aut ex argento in peiora, nullo modo ignoscant, sed naturæ congruentem reddentes honorē, in opifices aut agricolas deducant. Quod si a peioribus argentum aut aurum productum sit, honoretur iste, ad conuenientemque locum argenti aut auri conscendat, hoc maxime omnium seruandum est. Cum enim ferrum, aut aes ad regendum peruenierit, tunc ciuitas destruetur, cū prophætica scriptura ad præfules populi dixerit. O pastores Israel, an pastores seipsos pascuntur? nonne oues pascuntur pastoribus? Ecce lac deuoratis, pinguem ouem occiditis, uelleribus indumenta conficitis, oues autem meas non pascitis, nec quod perierat quesistis, ne fractum alligastis, nec errantem reduxistis. Plato in primo de republica sic ista interpretatus est. Nunc inquit Thrasymache illud dicendum pastoris esse pingues quæ maxime potest pecudes red- dere. Tu autem dicebas non ad ouium utilitatem, sed ad suam istud sibi esse faciundum, quasi aut apes, aut ut maioris uēdat oues pasce- ret. Non esset autem hoc modo pastor, sed heluo quiddam aut auarus. Pastor autē ille est, cui nil curæ aliud est, quam ut optime opus suum faciat, opus autem suum pascere est. Quare fateri oportet prin- cipis quoque opus esse non alterius utilitatem considerare quæ subdi- ti, cum in scriptura feratur. A timore tuo domine in utero concep- mus & parturiuimus, & peperimus spiritum salutis. Socrates apud Platonem in Thetico sic imitatus est. Qui mecum inquit uersantur idem patiuntur, quod parturientes, doloribus enim partus ac dubi- tatione replentur, multoque magis quam mulieres parturientes exa- gitantur, quem quidem dolorem partus excitare & sedare ars mea facile potest. Ezechiel scribit. Et uidi, & ecce uentus turbini uenie- bat ab aquilone. Ac paulo post. Et in medio eius similitudo quattuor animalium, & aspectus eorum similitudo hominis in eis, & quat- tuor facies uni. Similitudo autem uultus eorum facies hominis, & facies leonis a dextris ipsorum quattuor, & facies uituli a sinistris ipsorum quattuor, & facies aquilæ a dextris ipsorum quattuor. Quæ Plato imitatus sic est. Imaginem inquit animi fingamus talem uidelicet, quales apud præfatos naturæ quædam factæ narrantur. Chi-
maræ

maræ scilicet, Scyllæ, ac Cerberi, dicuntur inquit eæ. Finge igitur unam quidem idæam uariæ feræ atque multicapitis, quæ domesticarum capita, & siluestrium ferarum habeat. Difficile inquit est quod fingere te uolo, sed tamen, quia facilius oratione, quam carâ fingimus, progrediamur. Altera ergo idæa leonis fingatur, & postremo hominis. Coniungatur deinde sic in unum, ut hominis imago extrinsecus complecti cætera uideatur, ut qui oculis hoc animal cernit, consimiliter cum eam solummodo uideat, & interiora latent, hominem solummodo esse putet. His ita factis, iniustissime faciet, & inutiliter consulat, qui dicet leonem & cæteras feras nutriendas esse, hominem autem fame sic deneruandum, ut facile a feris duratur, ipsasque feras non esse ad amorem reducendas, sed incitandas potius, ut inter se pugnantes, alia aliam deuoret. Is autem iustissime simul atque utilissime consulat, qui dicet dandam esse operam diligenter, ut animalis huius compositi, ac multicapitis principatum solus teneat homo & quasi agricola, quæ mansuetæ sunt moderate nutriet, immanes autem feras leonis uiribus usus domet.

Quod in duodecim tribus ciuitatem suam Iudæorum imitatione Plato diuidit.

CAPVT. XXVI.

IN duodecim tribus Iudæorum genus diuisum nemo ignorat, quem diuisionis numerum ciuibus suis Plato attribuit, dicens. In duodecim quam æqualiter fieri potest, uniuersa regio partes partiatur, & sorte una tribus unam partem possideat, & duces singularum tribuum eligantur.

Quod situm urbis Iudæorum secutus est.

CAPVT. XXVII.

Risci Iudæi metropolim suâ diuino cōsilio longe a mari in montibus cōdiderunt. Plato quoque quā in legibus cōdit urbem, in simili Hierosolymorum loco eā constituit, ut uideant ad urbem Hebræorum respiciēs uerba cōposuisse. Ferme namque inquit o amice per decem milia passuum a mari abest hæc ciuitas, portumque habebit optimum, & agros regionemque fecundissimam: cauebit autem, ne alia ciuitas prope nimirum sit, Maritimam enim condere

condere non debemus, ne alienis moribus uarijs uilibusque facili/
usque corrumpatur. Cum autem per decem milia passuum distet
a mari, portuosaeque optime sit, nec utilitate iocunditateque maris
omnino priuatur, nec ita facile moribus alienis repleta, nequitiam
fouebit.

De Prudentia.

CAPVT XXVIII.

VNdecimo autē de legibus omnium rerum minimarum
etiam curā & gubernationem deo creatori attribuit, im/
pietatisq; crimine illos accusat, qui non agi gubernariq;
omnia diuinitus putarit. Primum enim inquit deum iam
ambo conceditis, uidere, audire, scireq; uniuersa, nihilq; ipsum pe/
nitus effugere atque latere posse. Est ne ita inquit, an aliter? Ita pror/
fus. Quid porro? posse ne deum omnia concedimus, an contra? nō
est negandum inquit omnia deo possibilīa esse, optimum autē esse
omnes concorditer iam concessimus. Nonne igitur desidia qua/
dam ocioq; pernicioso teneri deus uidebitur, si cum possit & sciat,
uniuersum gubernare negligit? Rectissime id ab te dicendum est
inquit. Deum igitur putare debemus quanto melior/potentiorq;
cæteris est, immo uero potentissimus atque optimus & sapientissi/
mus, omnibus simul providere. Non enim fas est aliter omnino opi/
nari, falsumq; omnino est, non habere curam artificem his de rebus,
quas artificio suo effecit. Et post pauca. Nulla inquit mundi peri/
cula dei providentia effugit, nam cum pars totius gratia, nō totum
partis factum sit, nullus pene totum gubernat, nisi parti quoq; pro/
uideat. Et post aliqua. Nec enim negligere recte faciens, nec si in
profundum terræ deuenieris, aut si in cælum euolaueris, sed suppli/
cio congruenti uexaberis, aut hic, aut apud inferos, quod mihi de il/
lis etiam dictum putato, quos tu quoniam magnos de paruis scele/
re quodam euasisse uidisti, a miseria in beatitudinem uenisse dice/
bas. Hæc nonne similia illis sunt? Quo ibo a spiritu tuo? & ubi a fa/
cie tua me abscondam? Si ascendero in cælum, tu illic es, si descen/
dero ad infernum, ades. Si sumptero pennas uentorū, &
habitauero in extremis maris: Etenim illic
manus tua deducet me.

EVSEBI

EVSEBII PAMPHILI LIBER
TERTIVS DECIMVS.

Quod Plato Gentilium deos contemnebat. CAP. I.

Ed abunde iam, ut puto, platonice philosophiam quasi Hebræorum lingua in græcam esse translata demonstratum est, nunc reliqua persequamur. Primum igitur considera, quomodo patriam de diis opinionem tanquam falsam redarguebat, hoc modo scribens in Timæo. Sed de aliorum demonum atque deorum generatione scribere maius est opus quam humeris nostris ferre possumus, quare his qui hæc crediderunt credere debemus, qui cum a diis orti sint, & parentes suos qui sint, optime teneant, nullo modo falluntur. Quare quis nec necessario, nec verisimiliter dicat: tamen quia rem suam enarrant, æquum est ut eis fidem adhibeamus, legi obtemperantes. Quare secundum priscorum instituta, genealogia deorum terminetur, credanturque celi & terre filij Oceanus & Tethys fuisse, ex quibus Phorcus, Saturnus, Ops, & alij quod plures nati sunt, a Saturno autem & Ope Iuppiter & Iuno. Primum igitur deorum nepotes poetæ appellas, deridere mihi deos videtur, non deos, sed homines nepotibus eorum natura similes fuisse ostendens. deinde theologos ipsos, quos deorum nepotes appellavit, vehementer carpere videtur, cum inferat, quis absque necessaria, imo vero verisimili demonstratione dicant. Locari autem videtur dicens, quia ipsi probe progenitores cognoverint suos, & quod impossibile sit, deorum filijs non credere, propter sententiam autem animi sui, deos esse appellasse manifeste ostendit, quia ut legem patriam videlicet sequeretur, ita dixisse fatetur. Quæ omnia ita esse facilius cognoscas, si audias quomodo clara voce theologos gentium omnes his verbis in Epimenide reprehendat. Theologiam ergo inquit & universi productionem, quoniam male maiores nostri de his tradiderunt, suscipere melius est, ac ita defendere, ut aduersus impios dicere nil timeamus, iure autem maiorum Theologiam contemnendam esse in secundo de republica docet, ubi de poetis & Theologis, & de gentium diis his verbis utitur, quæ diligenter quæso animo uoluas. In maioribus inquit minores quoque uidebimus, oportet enim eandem esse naturam, & idem posse maiores atque mi-

F. nores

nones. Nonne ita tibi uidetur? Videſ inquit, ſed non intelligo, quos tu maiores appelles. Eos inquam, quos Heſiodus atq; Homerus, cæteriq; poetæ nobis tradiderunt. Omnes nanq; Poetæ fabulas cõponentes falſa hominibus & cecinerunt & canunt. Reijciēdi ergo ſunt non ſolum quia mentiunt, uerum etiam maxime, q̃a non bene mentiuntur, ſed ſunt quaſi pictores, diſſimilia omnino illis pingentes, atq; contraria quæ pingere debuerunt. Hæc inquit recte accuſanda ſunt, ſed quænam ſunt falſa atq; improbe dicta? Primum inquã maximum, & de rebus maximis mendacium non bene mentitus eſt, q̃ dixit, Cælum ea feciſſe, quæ ab Heſiodo narrantur, & quod Saturnus ipſum ultus fuerit. Nam etiam ſi uera eſſent, tacenda omnino tamen putarent, nec ita facile ad om̃es efferenda, ſed maxime certe cælanda. Quod ſi neceſſitas quædã dicere cogeret, pauciſſimis tradenda fuiſſe. Ardua enim ſunt, nec prædicandã o Adymante in ciuitate noſtra. Nec enim iuueni perſuadendum eſt, ulciſci parentes oportere, etiam ſi iniuriam inferant, nec autem omnino credendum eſt, deos inter ſe ita diſſidere, ut alius alij bella & pugnam cieant, nec em̃ uera hæc ſunt, nec nobis conducibilia, qui ſi rem publicam cõſeruare uolumus, inſeſtina bella, odia, & ſimulationes turpiſſimas ducere debemus, nec gigantũ aduerſus deos pugnas, & heroum in cognatos adoleſcētibus explicandas iudico. ſed ſi aliquo modo poſſemus, nunq̃ ciui ciuem fuiſſe inimicum id libenter perſuaderemus. Hæc enim maxime adoleſcentibus, hæc uiris, hæc ſenioribus prædicanda. Quare poetæ cogēdi etiam ſunt hæc carminibus ædere. Saturni autem uincula, & Vulcani a patre proiectione, cum auxiliũ pulſatẽ matri afferret, deorumq; pugna, quas Homerus conſcripſit, nullo modo audiendæ. Nam etiam poetę quam optime atque utiliter de deo fingere debent. Multum enim ad uirtutem huiuſmodi carmina conducunt. Quas igitur dicemus utiles ad uirtutem de dijs fabulas eſſe, ut respondeamus, ſi quis interroget.

Quod mendoliſſime de deo poetæ ſcripſerũt. CAP. II.

Non ſumus inquit o Adymante in præſentia Poetæ, ſed urbium conditores. Conditorum autem urbis oportet formas quaſdam rerũ tenere, in quibus uerſari poetæ ita debent, ut inde digredi ſibi non liceat. Recte inq̃t dicis. Sed quænam

quanam istae formae sunt: Tales certe inquit qualis sit deus, heroicis lyricis, tragœdisq; dicendum est. nam cum deus bonus uere sit, nihil ei mali attribuere debent. Bonum autem nullum nocet, an non? Ita uidet inquit. Putasne igit quod innoxium est nocere, an nō? Nullo modo inqt. Quod autē non nocet facit ne quicq; mali? Neq; id quidem. Qd' porro nihil mali facit, nullius certe mali causa erit. Assentio. Nihil ergo nocebit. Præterea omne bonū utile est, an nō? Utile uidelicet. Erit ergo causa felicitatis. Ita prorsus. Sequit' ergo ipm bonum non esse causam omnium, sed eorū solummodo q̄ probe se habent, malorū uero minime. Id iam negari nō potest. Necesse igitur est inquam, quoniā deus bonus est, non omniū, ut multi putant, sed paucorū (pauciora em̄ bona q̄ mala sunt) causam esse. Malorū uero nō deus, sed alia q̄dam causa est. Hæc mihi uerissime dici uidentur. Nō ergo audiendus est Homerus, cum ita impudenter de deo loquatur, quod duo apud Iouem dolia sunt, alterum bonis, malis alterum fatis plēnū, & cui Iuppiter ex utrisq; dederit, is modo feliciter, modo cōtra se habet: cui autem mala solummodo destinauerit, hūc magna semper erumna calamitosaq; pestis insequitur. Fœderis autem confusionē si q̄s per Pallada & Iouem esse cecinerit nō approbamus, nec contentiones atq; pugnas deorū, nec quod Aeschylus dicit, occasiones diuinitus hominibus dari malorū, quando eos deus perdere uoluerit, nec nobis calamitas cæteraq; huiusmodi audiēda sunt. Sed uel nō fuerunt a deo illa facta, uel si a deo facta cōtendunt, dicendum cum qui puniuntur miseri sunt, non deum creatorē, sed miseriam suam sibi debita supplicia concitasse, quibus cruciati meliores facti sunt. Sed modo hæc p̄termittenda. Malorum autem si q̄s audet causam deum dicere, siq̄dem uolumus bonis ciuitatem legibus fundare, nullo modo patiemur. Nec em̄ phas est id dicere, nec cōducibile, nec cōgruens, sed omnino nephandum ac falsum. Probatur mihi hæc lex inq̄, sitq; ista prima formulæ, quod nulli omniū liceat malorum, sed bonorū solummodo causam deo attribuere.

Qd' deus immutabilis ac uerus est. CAP. III.

AD hæc responde quæso, utrum putes ab illa in aliā formā deum mutari, ut nos decipiat, an simplicem esse, ac nunq̄ mutationem aliquam suscipere. Non habeo inquit modo

Eñ quod

quod respondeam. Si quid autem a forma sua mutetur, uel a seipso, uel ab alio mutari necessarium putas, an non? necessarium certe. Quod autem summum, optimum, potentissimumque est, mutari ab illo non poterit, haec autem omnia deus est; non ergo diuersas ab alio formas accipiet. A seipso autem mutari qui potest dici? utrum enim ad melius, an ad peius mutabitur? Necesse est inquit si mutatur, quod mutatur optimū est, ad peius mutari. Videtur igitur tibi o Adymante sponte se quēquam in peius mutare. Minime inquit, necesse igitur est cum sit pulcherrimus atque optimus, simplicissimum eum esse, ac in forma sua semper cōstantissime manere. Mihi etiam ita uidetur inquit. Nullus ergo nobis deos quasi peregrinos orbem circūire alserat, nec multa de Protheo ac Thetide mendacia dicat, nec lunonem in Antistidem cōmutatam ea fecisse contendat, quae multi conscripserunt. Sed haec, omniaque his similia pellantur a ciuitate. Sed forsan inquit ipsi quidem dii pullo modo mutant, nostra vero phantasmata ita mouent, ut mutari nobis uideantur. Quid igitur inquam uellet, ne unquam deus mentiri, aut seducere re uel uerbo falsa nobis phantasmata imprimens? Nescio id quidem inquit. An ignoras inquit quod uere falsum est, si ita dicere conuenit, id non deos solum, uerum etiam hominibus odio esse? Quomodo id dicis inquit? non enim intelligo: putas enim inquam magnum quid me dicere, ego vero dico cum falsum ita in animo se habeat, ut errore intellectus circumuoluatur, atque ignorantia nemo penitus id uellet, & oderunt omnes id falsum: hoc enim est, quod paulo ante dicebā, uere falsum animi eius qui mentitur ignorantia. Falsitas enim quae in uerbis est, eius falsitatis imago est, qua animus seducitur, quod quidem falsitatis simulachrum sincera puraque falsitas non est, atque ideo non semper odio dignum est, conducit enim nonnunquam uel aduersus hostes, uel ad eos, qui amici uidentur, quando mali aliquid inferre conantur. Tunc enim ad incommodos euerfionē falsitate uti non incommodum est: prisca etiam, quae certe scire nequimus, quersimiliter fingentes nonnihil inde utilitatis adipisci conamur. Qua igitur ratione falsitas deo conueniet, utrum quia prisca nesciat? an quia hostes uehementer formidet? an quia suorum insidias uelit effugere? Nihil inquit horum de deo dici potest; mentiri ergo deum nephas est dicere, unde simplex maxime & uerum

uerus uerbo atq; re est, nec ipse in seipsum mutat, nec alios aut phantasmatibus, aut uerbis, aut signis uigilantes, aut dormientes decipit. Recte omnia ista dicta sunt inquit. Sit ergo ista secunda formula, ne cui liceat seductorem, aut mendacem, aut mutabilem aliquo modo deum appellare. Quare non est laudandum illud Homericum, quod somnium Agamemnoni missum est, nec Aeschylus audiendus, cum fingat Thetida dicere, Apollinem in nuptiis suis optimos eam filios ac longae uitae habituram cecinisse. Et ego Thetis apud eum dicit, diuinum Apollinis os falsum posse dicere non sperabam, nunc autem uideo ab eo ipso, qui mihi secunda de filiis cecinit, filium meum esse interfectum. Haec caeteraq; huiusmodi pellenda omnino a ciuitate sunt. Quod igitur Plato uerbis precipit, id ipsum re in Hebraeorum scriptura factitatum inuenies; nullam enim de deo turpe fabulam, nullam de angelis, nullam de prijs uiris inuenies. Cum autem bonorum causam esse deum Plato asserat, nonne a Mose illud accepit, qui singulis creatis subiungit. Et uidit deus, quia bonum. Et omnia simul repetens. Et uidit deus inquit uniuersa quae fecerat, & ecce ualde bona; nec unquam apud Hebraeos malorum causa deus putatus est. Quare propheta etiam ad hominem, qui sua se uoluntate deprauauit, his uerbis utitur. Frustruosam ego te uitem plantaui, quomodo retro uersa es? Quot si alibi cubi mala diuinitus improbe dare scribit, poenas atq; supplicia mali uocabulo intelligere debemus, quas deus cum sit bonus non ad detrimentum eorum qui puniunt, sed ad utilitatem atq; commodum mittit, sicut medicus ad salutem laborantium cura nonnunquam utitur amara dolorisq; plena. Vnde apud Platonem quoque dictum est, utilitatem consequi eos, qui puniunt. Et Iudaeus quidam dixit. Castigat dominus quem diligit. Quod autem mutari deus non potest, sic a persona eius in scriptura dictum inuenit. Ego dominus deus uester, & non mutor. Et apud Psalmistam, Omnes sicut uestimentum ueterascent, & sicut opertorium mutabis eos & mutabunt. tu autem idem ipse es, & annitui non deficient. Quod si dei uerbum in forma figurae hominis uenturum scriptura predicat, quod nos una uenisse affirmamus, atque ideo mutatione deo attribui nonnulli putent, sciant quia non ut gentium fabulae de Protheo, Thetide, atque Iunone; nec ut caeteri dii, quae errantes sicut peregrini orbem circumeunt, ita uerbum dei Hebraeorum scri-

F iij ptura

ptura in hominē mutatum esse affirmat. Verū quoniam rationale animal homo dei a deo errauit, ut neque deum deique prouidentiam, neque se ipsum cognosceret, sed in naturā bestiarum male agendo incidit, idcirco deum ut medicum & saluatorem uenturum praedicebat, non quidem a sua natura mutatum. Non enim seduxit eos qui uiderunt, sed utramque uerissime conseruauit; uisibilem dico atque inuisibilem naturam, uisus enim homo est, & quidem uerus homo fuit, uerbum etiam dei uerum, filiusque dei uerus est. Quare non seduxit credentes, neque falsitas ulla in eo inuenta est, qualis etiam Platoni deus esse uidetur. Maxime igitur deus uerbum uerbo atque re simplex est, nec a seipso mutatus unquam fuit, nec alios, aut phantasmate, aut uerbo, aut signo uigilantes, aut dormientes decipit, sed sicut rationalium medicus animarum salutem uniuerso generi hominum afferentes, uere non phantastice hominem assumpsit, ac ita nobis omnibus ad uerā pietatē, ad ueramque dei cognitionē conuersionem largitus est. Talia igitur nostra sunt, eos uero qui aliter dicunt, ab ecclesia tanquam a ciuitate Platonis consilio compellimus.

Quod Socrates quia Gentilium deos spernebat, occisus est.

CAPVT III.

DEos autem gentium a Socrate quoque contemptos fuisse, & hac de causa eiectionem ab Atheniensibus diximus. His enim fere uerbis in Euthyphrone Plato utitur. Ipsi enim homines Euthyphron inquit Iouem optimū atque iustissimum deorum putant, & tamē fatentur patrem ab eo uinctum fuisse, quia filios impie deuorabat; mihi autem irascuntur, quia patrem iniurantem ulciscor. Et si contraria sibi ipsis de dijs & de me dicere inueniuntur. Num inquit Socrates o Euthyphro propterea ipse accusatus sum, quia agere fero talia dici de deo? Hæc Numenius in libro de arcanis Platonice hoc modo exposuit. Si accusationem de Atheniensium theologia Plato scripsisset, ostendissetque editiones parentum atque filiorum, & deuorationes ultionesque iniquas, & nephanda matrimonia impie dijs a Theologia eorum attribui, dedisset meo quidem iudicio causam Atheniensibus, incitassetque ipsos ad cædem suam, atque ita morte Socratis obisset, sed uiuere quidem ille impie tate inuolutus nunquam uoluisset, quoniam uero & uiuere & uere accipie

LIBER TERTIVS DECIMVS 3011

ac pie dicere tuto poterat. Euthyphronem quidem uirum arrogan-
tia corruptum pro persona, non Atheniensium solummodo, sed o-
mnium quæ pie non sentiunt, ipsum autem Socratem pro perso-
na sua posuit, atq; ita ueritatem & securitatem simul cōsecutus est.

Nulla pacto iurandum sit. CAP. V.

N Critone autem mortem pro ueritate omnino despi-
ciendam his uerbis ostendit. Ego uero inquit o Crito
non modo nunc, sed semper talis fui, ut nulli magis quam
rationi credam ei quæ mihi optima uideatur, quamob-
rem non possum nunc, quoniam isto casu oppressus sum rationes
eas quasi falsas contemnere, quas & prius, ut optimas prædicaui,
& nunc similes mihi uidentur. Et nisi meliores alias dicere habea-
mus, nec si etiam maiora quam mors & uincula pecuniarumq; ab-
lationes innuerent pericula, tanquam puer laruis territus, a propo-
sito desistam. Sed uideamus an recte prius dicebamus, quod opor-
teat opinionem alias improbare, alias minime. Nam si hoc ante-
quam mors instaret recte dicebatur, nunc uero aliter uidetur. Lu-
dus quidem & deliratio, disputatio nostra fuit. Sed quoniam præ-
sens tibi calamitas nulla impendet, nonne sententiam meam pro-
bas, quia scilicet alia hominum opiniones amplectendæ sunt, alia
nequaquam: nec hominum omnium, sed aliorum opiniones eli-
gendæ, aliorum uero minime. Quid ais? Probe inquam dicitur.
Bonas ergo eligendas, prauas autem eijciendas asseris, an non? As-
sero inquit. Bonæ autem nonne sapientum sunt, prauæ autem in-
sapientum? Quidni? Virum igitur uir bonus laude ac uitupera-
tione & opinione cuiusuis mouebitur, an eius solummodo, qui
ea in re præcipuum habeat artificium. Eius solummodo mihi uide-
tur. Fugienda ergo est uituperatio, & laus expetenda. Nunqd mul-
torum, sed eius solummodo qui præcipuam habeat rei, cuius lau-
des desyderas doctrinam. Ita faciundum uiuendumq; ut ipse mo-
net, cæteris omnibus contemptis. Quare ne cætera percurram, de
iustis quoque atque iniustis, turpibus & honestis non multorum
opinionem sequi oportet, sed eius solummodo qui hæc recte intel-
ligit, quem uereri atque timere quam cæteros omnes oportere
ipse censeo, quæ nisi sequamur, nec iusti uidelicet, nec probi erimus

uiri;

uiri. Quare nec uiuendum nobis est ita corruptis. Nō ergo curare debemus quid multi, sed quid dicturus esset, si quis intelligeret, aut ipsa ueritas, si ei attribueretur oratio. Hoc ubiq; pro pietatis ueritate ita factitatum a nostris est, ut nullus nostrum uoluntatem aliorū cōsyderet, sed omnes uno animo Christum sequamur, nullas pecuniarum ablationes, nulla uincula, sed nec mortem quoq; ipsam timentes, quales apud Hebræos etiā priscis tēporibus multi fuerunt.

Quod fortes uiri etiam post mortem patriam defendunt.

CAPVT VI.

INeodem nullo pacto iniuriandum esse Plato censet. Affert ne inquit turpitudinē iniuriātī, & dedecus iniuriā, an nō? Affert inquit. Nullo igit pacto iniuriari oportet. Fateor inquit. Nec ergo etiam laelo referenda iniuriā est, ut multi putant, quoniā nullo pacto iniuriandum est, & quoniā malefacere nihil aliud est q̄ iniuriari, non oportet male alicui facere, etiam si innumerabilia mala perpeffus sis. Hæc nobis a Christo clarius p̄cipiuntur, & propheta multo ante Platonē. Si reddidi retribuētibus mihi mala, decidam ab amicis meis inanis. Et rursus. Cum his qui oderunt pacē eram pacificus. Quod autem pro ueritate mori debeamus, quod multi Hebræorum fecerunt, christianorū uero ferme innumerabiles, Socrate audi apud Platonem in Apologetico dicentem. Si dicetis inquit mihi o iudices, Anyto quidē accusatori tuo Socrates ualere dicemus, te autem hoc pacto ac fœdere liberamus, ut nunq̄ amplius, ut solabas, philosophari audeas: & si aliter feceris, ut moriaris. Si hæc mihi diceretis, cōstanter responderem, quod ego diligo q̄dem uos o uiri Athenienses, credo autē deo magis q̄ uobis. Quare quousq; uiuam & possum, nunq̄ philosophari, id est recte uiuere non desinam, nec desistam unq̄ hortari admonereq; uos, quemadmodum consueui. Hanc Platonis Socratisq; sententiam uix a solo Socrate, ab Hebræis autem & ante Christum multis & post Christum innumerabilibus constanter ipsa re approbatam inuenies. Hebræos enim etiā Saluatoris nostri discipulos fuisse non ignoramus.

Idem.

CAPVT VII.

s Ed uideamus quid de his dicat, qui pro defensione patriæ magno animo militantes, mortui sunt. Nonne igitur inquit eos qui

LIBER TERTIVS DECIMVS 3013

qui militiam fortiter pro patria facientes interierunt, aurei generis fuisse dicemus. Omnino inquit. Credemus igitur Hesiodo postq̃ aurei generis homines mortui sunt, a multis homines angustijs semideos factos liberare, mortaliumque omnium esse custodes, ac in posterum quasi deos colemus, eorumq̃ adorabimus monumenta. Similiter etiam omnes, qui praeclare uixerunt, quoquo modo mortui sunt honorabimus. Haec nos quotidie facitamus, qui uerae pietatis milites, ut dei amicos honorantes, ad monumenta quoq̃ illorum accedimus, uotaq̃ ipsis facimus tanquam uiris sanctis, quorum intercessione ad deum non parum iuari profitemur. Haec a Platone colligimus, ut ostenderemus hebraica illum philosophia munitum, nostris consentanea scripsisse. Plura istis apud eum inueniri ab Hebraeorum sumpta scriptura non sum nescius, sed omnia colligere longum est. Verum ne soli nos ab Hebraeis tam Platoni quam alijs multo furto esse ablata conspexisse uideamur, aliorum quoq̃ testimonia qui hoc ipsum perspexerunt, ponenda sunt. Primumq̃ Aristobolum audias, qui in libro, quem ad regem Ptolemaeum conscripsit, his uerbis utitur. Apertissimum quidem est leges & disciplinam nostram diligenter fuisse Platonem secutum. Non enim latet siquis attentius eum legat perlectam ab eo, & quidem diligenter scripturam fuisse. Scimus etiam omnes ante Demetrii Phalerei tempora, imo uero ante Alexandrum & Persarum imperium quinq̃ Mosi libros in graecam linguam quamuis non commode traductos fuisse. Totam quoque scriptura nostra Demetrii Phalerei opera, & Philadelphi regis, cui progeniteris iussu aptissime translata est. Et post pauca. Diuinam uocem inquit cum dicatur. Et dixit deus, Fiat, & factum est, non syllabis prolatum sermonem, sed operis nutu ipsius constitutionem intelligere debemus. Quod mea quidem sententia Pythagoras, Socrates, atq̃ Plato secuti dei uoces audire dicebant, uniuersi productionem a deo emanasse uidentes, & uirtute illius contineri non dubitantes. Sed Orpheus etiam in carminibus, quae inscripsit de uerbo sacro, diuina uirtute omnia gubernari, cunctaque a deo producta hoc modo asserit.

Vos qui uirtutem colitis, uos ad mea tantum
Dicta aures adhibite, animosq̃ intendite uestros

G Contra

Contra qui sanctas leges contemnitis, hinc uos
 Effugite, & procul hinc miseri procul ite prophani,
 Tu uero qui diuina specularis, & alta
 Mente capis, musæ uoces amplectere, & illas
 Aspiciens sacris oculis sub pectore serua
 Hoc iter ingressus, solum illum suscipe mundi
 Ingentem auctorem, solum interituq; carentem
 Quem nos præsentem, qui sit sermone docemus
 Unus perfectus deus est, qui cuncta creauit
 Cuncta fouens, atq; ipse ferens super omnia se se
 Qui capitur mente tantum, qui mente uidetur,
 Qui nullumq; malum mortalibus inuehit unq;
 Quem præter non est alius, tu cuncta uideto
 Hic ipsum in terris melius quo cernere possis
 Hic etenim uideo ipsius uestigia, fortem
 Hicq; manum uideo, uerum ipsum cernere quis sit
 Nequaquam ualeo, nam nubibus insidet altis
 Nemo illum nisi Chaldaeo de sanguine quidam
 Progenitus uidit, quem cœlorum aurea sedes
 Sublimisq; tenet, cuius se dextera tendit
 Oceani ad fines, quem de radicibus imis
 Concussiq; tremunt montes, nec pondere quamuis
 Immenso sint ferre queunt, qui culmina cœli
 Alta colens terris, nunq; tamen ille sit absens
 Ipse est principium, medium quoque, & exitus idem
 Priscorum nos hæc docuerunt omnia uoces
 Quæ binis tabulis deus olim tradidit illis

Aratus etiam sic de deo loquitur
 Ab Ioue principium, sunt Iouis omnia plena
 Quem reticere nephas, Ioue cuncti utuntur, ab ipso
 Nos sumus, ille fauet, uires cunctisq; ministrat.

Iouem enim hic Aratus supremum deum nominauit. Sed non his
 solum, sed omnibus philosophis, qui hoc nomine digni uisi sunt, ita
 pia de deo sententia uidetur habenda, nostra lex sola diligentissime
 sanxit. Ad pietatē enim ueram sola nos adducit, & ueræ uirtutis cu-

ram

LIBER TERTIVS DECIMVS 3015

ram habere compellit. Et post aliqua. Omnibus ergo productis inquit ad requiem a laboribus septimum diem nobis cōcessit. Et paulo post. Prima uero res naturaliter lux, in qua uniuersa conspiciuntur dici potest, quam quidem lucem sapiētiam quoq; appellare possumus. Tota nempe lux ex sapientia est, unde quidam peripatetici fulgorem ipsam appellarunt, quoniam quicquam sequitur, per totam uitam nunq̄ cespitabit. Quod clarius Salomon ille dixit, ante coelū & terram sapientiam genitam esse affirmans. Quod autem scriptura dicit requieuisse deum in septima die, id non quia nihil deus postea faciat dictum est, ut nonnulli putant; sed quoniam ordo rerum fixum habuit statum, qui nunquam mutatur cessasse deus dicitur. Ideo enim dicitur, in sex diebus illum coelum, & terram & omnia q̄ in eis sunt creasse, & ut tempora & ordo rerum secundum prius & posterius significetur. Eo enim ordine facta sunt, quo postea gubernantur & transmutantur. Lege autē iussit hanc diem nobis esse seruandam, in signum rationis septimæ, quæ in nobis constituta est, in qua humanarum diuinarumq; rerum cognitionem consequimur. Hebdomadibus autem uniuersum uoluitur, cuncta fouens quæ uiuunt & germinant, unde nomine quoque sabbatum appellamus, quod latine quies interpretari potest. Hoc ipsum Hesiodus quoq; his carminibus probauit.

Primum prima dies dehinc quarta & septima sacra est. Et rursus. Septima lux rursus sacra & præfulgida uenit.

Homerus etiam sensisse uidetur cum dicat.

Septima lux aderat, cuncta & pfecta fuerunt. Et rursus.

Septima ubi orta dies Acherontis liquimus undas.

Hoc em̄ significat, qd obliuione uitioq; animæ, in septima secundum ueritatem ratione, ubi cognitionē ueritatis adipiscimur, om̄ia prædicta relinquuntur. Linus etiam hæc cecinit.

Septima cum uenit lux cuncta absolvere coepit.

Omnipotens pater inq; bonis est septima, & ipsa.

Est etiam rerum cunctarum septima origo.

Septima prima eadem perfecta & septima septem.

Vnde etiam coelum stellis errantibus altum.

Voluitur, & circulis totidem circum undiq; fertur.

G ij Hæc

Hac ab Aristobolo nobis sumpta sunt. Nunc Clamentem quid de hac ipsa re scripserit audiamus. Modo inquit a Barbara, ut ipsi dicerent philosophia, multos furatos Gracos fuisse ostendamus. Deinde stoici corpus dicunt, quia in corpore, & spiritum secundum substantiam quasi totius animam. Hac aperte in scriptura inuenies, altiore enim sensum atque uerum perspicere nequuerunt, unde per uniuersa mundi substantiam tanquam fouentem animam transire deum asseruerunt. Seducti autem sunt, quia de sapientia dicit, per omnia ipsum transire tenuitate atque munditie sua, non enim intellexerunt de ea sapientia, quae prima creatura est scriptum esse. Hylen quoque in principijs philosophi stoici scilicet Plato, Pythagoras, & Aristoteles posuerunt, quam informem & absque qualitatibus asserunt, quibus Plato in Timaeo, unum occulte principium censere uideatur his uerbis. Quid nobis uideatur de omnium principio aut principijs, modo dicendum non est, non alia de causa nisi difficillimum est. Ille etiam locus scripturae. Terra quoque erat inuisibilis & informis, occasionem eis dedit, ut Hylen deo subicerent. Vacuum autem Epicurus posuit, quoniam illud non recte intellexit. Vanitas uanitatum, & omnia uanitas. Aristoteles usque ad lunarem pilam providentiam dei deduxit illo psalmo decaptus. Domine in caelo misericordia tua, & ueritas tua usque ad nubes. Prophetica enim dicta ante Saluatoris nostri tempora magna obscuritate tegebant. Supplicia uero apud inferos esse tam poetae quam philosophi a nostris acciperunt. Ad haec autem sequitur necessario immortalitas animi, quod enim supplicio & cruciatu uexatur, omnino uiuit. Plato quoque, quod Hebrei gehennam dicunt ignis, fluuios Tartarum, Cocytum, Acheronta, & Pyriphlegethonta secundum poetas propellat, uiros uero igneos dicit damnatas animas ad supplicia impellere, angelos uidelicet quosdam a quibus iniusti puniuntur. Ad haec angelum unicuique ad custodiam diuinitus datum a scriptura nos didicimus. Et Plato scribere non dubitauit hoc modo. Quoniam inquit omnes animae sorte uiuendi modum eligere, ordine ad sortem suam progrediuntur motae a daemone, quem singulae sortitae sunt, qui ad custodiendam hanc uitam, & ad perficiendam quae elegerunt, una cum eis mittitur. Hoc ipsum credo Socratem etiam significasse, cum daemone quodam sapientius atque sapientius gubernari

nari se dixerit. Mundum quod factum esse a Mose didicerunt. Aper-
tissime namque Plato uniuersi huius factorem atque patrem deum ap-
pellat, quasi ab eo solo ex non ente formatum. Stoici quoque huius
opinionis sunt, & quem scriptura diabolum nominat, malignam ani-
mam in decimo de legibus Plato appellauit, aduersus quam pugnam
nobis esse constitutam ostendit. Cum autem mundum alium intel-
ligibilem, alium sensibilem esse Moses ostendat, & alium primitiuum
atque exemplar, alium exemplaris illius simulachrum, quorum alter
scilicet intelligibilem imitari, alterum scilicet sensibilem senario ac-
commodet numero, qui a Pythagoreis quasi fecundus coniugium
appellatur. Nam in unitate quidem inuisibile coelum, terram sanctam,
& lucem intelligibilem creatam fuisse asserit. In principio enim in-
quit fecit coelum & terram, terra enim erat inuisibilis. Et dixit deus,
Fiat lux. In creatione uero mundi sensibilis solidum coelum creauit.
Solidum porro nihil aliud quam sensibile est, Terram similiter uisi-
bilem, & lucem uisibilem produxit. Hinc Plato idas & species sen-
sibilium, intelligibiles intelligibili mundo collocauit. Corpus a ter-
ra formatum Moses asseruit, quod terrenum Plato habitaculum ap-
pellauit, rationalem vero animam Adae in faciem affirmat, unde phi-
losophi in capite intellectus animae sedem arbitrati sunt. Ad simili-
tudinem autem dei factum hominem cum audiuerunt, sequelam il-
lam intellexerunt, de qua scribit alibi Moses. Post dominum deum
nostrum ambulate, & mandata eius seruate. Sequuntur nempe deum
omnes, qui pie ac sancte ipsum colunt. Hinc Stoici philosophi philo-
sophandi finem congruenter naturae uiuere terminarunt, Plato vero
deo per similitudinem inhaerere, & omne bonum bono amice esse at-
que simile. Et in Timaeo iuxta libri finem. Oportere inquit ut intelle-
cto intelligens secundum priscam naturam simile faciat. Cumque si-
mile factum sit, illum semper praeculis habere finem, qui omnibus
optimae uitae finis a dijs praepositus est, huncque finem in praesenti & in
futuro tempore sequi fratres quoque homines omnes, quoniam ab uno
deo producti sunt. Sed alios quasi ferreos, alios quasi argenteos, alios
quasi aureos ait. In Thetico autem cum ueram philosophorum uitam
describat, nonne christianorum uita superiore quadam uirtute con-
citus descripsit; Pythagoras uero, Socrates, & plato cum se uocem.

G in dei

dei audire affirmarent, constructionem uniuersorū diuinitus factā atq; gubernatam intelligebant, Mosaycam illam uocem exprimentes. Et dixit, & factum est. Hesiodus uero de creatione Pandoræ dicit, quia Vulcano Iuppiter iusserit aquam terræ commiscere, & uocem atq; mentem hominis limo immittere. p̄terea ignem & lucem allegorice deum appellat scriptura. Stoici uero naturam esse dicunt ignem artificiosum, uia in generatione gradientē. Epicharmus autem Pythagoreus, unde nisi a scriptura didicit nihil clam deo esse, & ipsum natura omnia uidere, nihilq; impossibile ipsi esse. Democritus quoq; omnia inquit Iuppiter cognouit, omnia ille dare, & omnia potest auferre, rex omnium ipse solus est, Iouem enim plerumq; primam causam solent appellare. Sed Pyndarus multo magis mystice tanq; Pythagoreus. Vnum inquit hominū genus est, & ab una matre cuncti, unum patrem creatorem summum atq; optimum artificem habemus, qui progressus singulis diuersos secundū merita praebet. Matrem profecto Hylē appellauit. Illud autem Platonis in epistola ad Erastō, & Choriscon omnino diuinum patrem enim & filium nominat, & per eos pie tanquā uniuersi causam iurandum esse asserit, & illud similiter. Circa regem omnium omnia esse, secundo circa secunda, tertio circa tertia. Quae omnia aut illi diuinitus reuelata sunt, aut, quod reliquum est, ab Hebraeis eorumq; scriptura accēdit, sanctissimam enim trinitatem illis uerbis significari non dubito, tertio enim spiritum, filium secundo, patrem primum ordine posito collocamus. Heraclitus uero Ephesius, unum mundum sempiternum atq; incorruptibilem opinatur semper fuisse, futurumq; affirmans, alterz corruptibilem & factum diuinitus. Plato rursus in septimo de republica hanc diem nocturnam diem appellat, propter huius mundi forte principes, somnum autem & mortem uiam animae in corpore similiter, ut Heraclitus esse confirmat; quāobrem, utputo spiritus sanctus ore prophetae de Salvatore nostro his uerbis p̄dixit. Ego dormiui & soporatus sum, surrexi, quoniam dominus suscepit me. Non enim resurrectionē solummodo deum excitationemq; a somno, sed descensum etiā eius in carnem somnum allegorice appellauit. Ego x̄o de dominico etiā die in decimo de republica, his uerbis uaticinatum fuisse Platonem censeo. Cum inqt in prato septem dies

LIBER TERTIVS DECIMVS 309

dies singuli affuerūt, tunc surgētes hinc oportet in octauo die ipsos
proficisci, & quatrīduo peruenire, pratum enim octauam spheram
tanq̃ amoena sanctorū loca intelligimus, septem autem dies erratica
rum sphaeras, & omnem operosam artem ad finē requietis festinan/
tem. Via & o inquit, quē ultra erraticas stellas est, ad sup̃mum coelū
ducit, ad motum uidelicet & diem octauum. Quatrīduo uero per/
uenire ait per quattuor elementa uiam fieri significans, Septimā etiā
diem non Hebrei solum, sed omnes fere tam philosophi quam poe/
tae sacrationem esse cognouerūt. Antisthenes quoq; propheticum
illud. Cui me assimilastis dicit dominus, commutauit, deumq; dixit
nulli similem esse. Quare impossibile est inquit ipsum agnoscere, cu/
ius imaginem nullam habeas. Similia etiā Xenophon Athenien/
sis his uerbis scribit. Qui omnia quatit, & omnia quiescere facit, ma/
gnus, potensq; est, quod omnibus patet, qualis autem forma sit ne/
mini patet nisi ipsi soli, qui luce sua omnia perlustrat: quis enim cor/
poreus deum uerum caelestem atq; immortalem oculis cernere po/
test? Et Xenophanes Calophonius. Vnus inquit deus inter deos at/
que homines maximus, nec corpore atq; mente mortalibus similis.
Cleanthes etiam Stoicus interrogans me inquit, qualis deus sit? at/
tende igitur bonus, ordinatus, iustus, sanctus, seipsum possidēs, uti/
lis, speciosus, oportunus, seuerus, liber, semper commodus, intrepī/
dus, sine mœstitia, sine dolore, tutus, gloriosus, charitas, quem esse
omnes conueniunt mitis, acer, tardus, sine quærela, semper manēs.
Deinde idolorum cultum occultius meo quidem iudicio reprobās
subiungit. Ille liberalis autem atq; seruus est, qui opinione uulgari du/
citur quasi bonum inde quicquam consecuturus. Noli ergo uulga/
ri opinione deum colere, nec maligni luminis figuras honorare. He/
raclitus autem uerbi, quod est, semper inquit sensum homines non
capiunt, nec antequam audiāt, nec cum primo audierint. Hecataeus
uero, qui uniuersam hystoriam collegit, cum de Abraam & Aegy/
ptijs dicat, Sophoclem tragicum in tragœdijs scripsisse affirmat.
Vnus uere, unus est deus qui coelum latamq; terram fundauit, qui
ceruleam ponti undam, & uentorum flatus produxit. Mortales au/
tem errore seducti ex aere, ac lapidibus, auro eboreq; simulachra
nocentium deorum constituimus, quos sacris solennitatibusque
pestiferis

pestiferis honorantes, falsam pietatem amplectimur. Manifestū autem unum principium rerum Locrensis Timæus in libro de natura his uerbis p̄dicauit. Vnum inquit principium omnium rerum est, ipsum absq; origine. Nō enim erit principium si ab alio factum est, sed illud unde factum est principium erit. Epicarmus autem comicus de diuino uerbo aperte sic scribit. Diuinum inquit uerbum est, quod artes hominibus suggerit, docetq; facere quod conducit. Nō inuenerūt enim homines artem, sed deus hominibus eam immisit, uerbum autem hominum a diuino uerbo defluxit. Cum autem per Esaiam spiritus sanctus clamet. Quid opus mihi est sacrificiorū multitudīne uestrorum dicit dominus, plenus sum holocaustis agnorum, pinguedinem & taurorum sanguinem nolo. Et post pauca. Lauamini purificateq; uos, & eijcite iniquitatem ab animis uestris, ceteraq; huius. Menander comicus uide quemadmodum in comoedia eisdem fere uerbis a sententia usus est. Si quis Pamphile taurorum in sacrificium oblata multitudīne, aut deorum aliorumq; huiuscemodi propitium se habiturū deum arbitrat. penitus errat mentis leuitate seductus, sed oportet iustitiam seruare, non adulterio, neq; uirginituti uti corruptione, nec acus quidem tenue filum, si alienum est, concupiscere. Deus enim prope est, & omnia uidet, quod illi simile est, deus appropinquans ego sum, & non deus delonge, faciet ne aliquid homo in occultis, & ego non uidebo ipsum. Deiphilus etiam comicus non aliunde quam a scriptura in comoediam transtulit ea, quæ de iudicio dicit. Tu putas inquit mortuos, qui delitiose uiixerunt, dei iudicium effugisse, sed est iustitiæ oculus, qui omnia perspicit. Duo enim itinera mortuis proposita esse putamus, alterum iustorum, alterum impiorum. Caue igitur ne erres, nam & apud inferos iudicium est, quod deus dominator omnium exercebit, cuius nomen terribile, quod ego dicere nequeo. Si quis autem mortaliū male agens putat dei oculum effugere, is impia ducitur opinione. Caue te qui putatis deum non esse, est enim inquam. Si quis autem perperam agit, tempus lucratur: nam postea dabit poenas. In Orphicis quoq; scriptum inuenit. Cum omnes deos occultauerit, ad latissimam rursus restituet lucem. Quare si iuste sancteq; uiuemus, & hic beati, & postquam hinc recesserimus, beatiores futuri sumus, quam beatitudinē

LIBER TERTIVS DECIMVS 302.

beatitudinem non determinato quodam temporis spacio habebimus, sed in æternum requiescere poterimus, una cum cæteris habitantes immortalibus. Idem. Orpheus cum inuisibilem deum affirmaverit, uni solummodo cognitionem sui donasse de genere Chaldeorum asserit. Abraam, ut ego puto, aut aliquem ex suis significans his fere verbis. Nullus inquit deum novit, nisi quidam unigenitus a genere Chaldeorum defluxus. Deinde cōmutatis verbis illud expressit. Cœlum mihi est sedes, terra ꝑ o scabellum pedum meorum. Deus inquit in cœlo aurea in sede firmis sedere cognoscit, terra vero sub pedibus eius est, manum autē eius dexteram ad fines oceani ostendit, montium radices tremiscūt, a uiribus eius resiste e nō possunt. Cælestis igitur ipse est, & in terrā omnem peruenit, ipse initium omnium medium atq; finis. Hæc ab illis prophetis effluxerunt, Qui si aperiet cœlum, tremor uniuersa comprehendet, & abs te montes liquefient, sicut a facie ignis liquitur cera. ut quis metitus est cœlum palmo? Quid oportet singula singulis conferendo longiorem esse omnia quæ apud Græcos uel apud Barbaros, siue poetas, siue philosophos rectius dicta sunt, apertissime a Iudæorum scriptura deriuata uidentur. Hæc Clamēs. Nos autem Platonem maxime admirantes, neq; id ab re diligentissime, namq; scripturam sequi uideat, philosophiam tamen eius reiiciemus, quoniam purissimum scripturæ aurum non omnino immaculatum seruauit. Sola enim diuina eloquia sanctaq; puraq; sunt longe ab omni mendacio remota, argentum purgatum & probatum terræ. Platonis autem cæterorumq; omnium dicta simul ac scripta, quoniam humanis cogitationibus atque coniectura ad considerandam naturam rerum accesserunt, non nihil falsitatis permixtum possident.

Quod inconstanter de deo Plato locutus est.

CAPVT VIII.

NAm si quis uoluerit amore atq; odio depositis exquisita ratione ueritatem inspicere, mirabilem illum philosophū simulachris quæ manibus hominum facta in uiri similitudinem fuerant, dei appellationē turpiter attribuisse conperiet. Ita post sublimem illam Theologiam, qua patrem & creatorem uniuersi unum deum esse cōscripsit, a cœlo in profundum idolorum

H latriæ

latræ delapsus populi Atheniensis opinionibus ferebatur. Nec ueritus est Socratem in Pyraeum ad soluenda deæ uota descendentem laudare, Gallum etiam Aesculapio sacrificari probe iussu a Socrate fateri uidetur, & Delphicum dæmona paternum Græciæ interpretem appellat, & diuinis libenter laudibus prosequitur. Audi enim eum quæ turpiter uulgarem de dijs opinionem confirmat dicēs. Aliorum autem dæmonum generationem cognoscere, ac dicere maius quoddam opus est quā nos ferre possumus. Sed credendum est his, qui iamdiu dixerunt, qui deorū nepotes sunt, & ut aiunt, clare progenitores suos nouerunt. Non enim possibile est deorum filios incredulos esse. Nam & si nullam necessariam aut uerisimilem afferant demonstrationem, tamē quia sua se narrare affirmant, leges patrias sequentes credamus, propter hæc & cetera huiusmodi, is philosophus nobis, quoniam secum ipse dissidet, relinquendus est. Nam qui poetas poetarumque fabulas in libris de legibus contemnit, quique mentitum illum ait, qui primus fingere ausus fuit, ea coelum fecisse, quæ ab Hesiodo scribuntur, ceteraque huius, quomodo nunc deos & deorū nepotes Saturnum, Iouem, Iunonem, & ceteros appellat,

Quod non recte Plato de Dæmonibus sensit.

CAPVT IX.

AD hæc cum mediam rationalium naturam non absque ortis, sed genitam scriptura prædicet, ex qua per lapsum genus dæmonum esse cōfirmet, atque ideo nullo modo angelorum, aut dæmonum aliquem deum appellet, quoniam nec natura immutabiles sunt, nec a seipsis, sed a prima causa tam esse quam bene esse immortalitatemque consequantur. Plato incorporeas quidem has intellectuales substantias & rationales similiter asserit. Sed primum non recte non genitas tam ipsas quam omnem animam opinatur, deinde quasi natura defluxisse a prima causa, & ita constitutas esse cōtendit. Non enim omnino a non ente simpliciter factas arbitratur. Quare plurimorum deorum genus quasi defluxus quoddam ac emanationes primæ causæ & secundæ, ut ipse dicit, nobis proponit, hos natura bonos esse, nec posse a propria uirtute labi, ac propterea deos esse affirmat. Genus autem dæmonum aliud quoddam facit, quod omnis nequitia, ac in peiora mutationis capax esse dicit.

Hor.

LIBER TERTIVS DECIMVS 303

Horum alios bonos, alios prauos & esse & appellari. Hæc a scriptu-
raludgorum, id est a ueritate ipsa alienissima sunt. Sed unde sibi hoc
genus dæmonum constitutum est? Nemo enim mentis compos a
corporali materia, quæ irrationalis est, rationalem naturam dæmo-
num unquam constituet. Quod si etiam ipsi emanationes quædam
superioris naturæ sunt, unde igitur nequitia in his posterioribus, quæ
a primis emanarunt, nata est? quomodo autem amaritudo a dulce-
dine processit? Nam si prauī dæmones omnes tenebras & omnem
amaritudinem malignitate superarunt, quomodo ex defluxu meli-
oris naturæ ortū habuerunt? ex quasi emanassent, non mutari pro-
fecto ad peiora potuissent: si uero mutati sunt, non emanarunt cer-
te ab impassibili natura. Quod si neque a superiore natura defluxu
quodam emanasse ipsos ratione confiteri cogimur, nec a corporum
materia productos, sequitur non genitos esse, & sic ad corporum na-
turam non genitam, tertiam quandam naturam absque ortu cum deo
uniuersi collocare uidetur, ita non erit sibi deus creator ac pater o-
mnium. Sed de his satis dictum est.

Quod non recte in omnibus Plato sensit.

CAPVT. X.

Nunc de anima quid sentiat uideamus, iam igitur cum im-
mortalem Hebræis similiter scripserit, ac ad dei similitudi-
nem formatam putauerit, substantiam eius tamen ex in-
diuisibili constare cōtendit. Dicit enim in Timæo, gene-
ratione atque uirtute priorem corpore, quasi dominam animam esse
productam hoc modo. Ex indiuisibili substantia inquit, quæ sem-
per eodē modo se habet & diuisibili, tertiam quandam substantiam
inter hæc extrema cōstituit, & quod multo peius est, diuinam illam
incorpoream rationalem deoque similem animā ad asinos, lupos, for-
micas, apes, cæterasque bestias descendere asserit, & huic opinioni
absque demonstratione aliqua cæteros adherere hortat. Vsq; adeo
inquit in libro de anima errant, quousque cupiditate corporis rursus
corpori copulenti, talibus autē copulanti, quales mores prius in hac
uita comprobarunt. Nam quæ uentri atque turpitudini deditæ fuerant,
asinorum & similiarum bestiarum corpora ingrediuntur, quæ rapa-

H ij ces

ces atq; tyrannicæ luporum atq; accipitrum corpora ingrediuntur, quæ populares fuerant, & uulgarem modestiam atq; iustitiam consuetudine cōmuni, non philosophia & mente approbarunt, uel formicarum, uel etiam hominum rursus accipiunt corpora. Et in Phædro ad idem inquit. Vnde singulæ animæ uenerunt ad decem usq; annos; milia non reuertuntur; non enim allatæ pennatæq; fiunt ante hoc tempus, nisi sedulo philosophatæ fuerint, aut cū philosophia priorum indulserint amoribus; iste autem ter deinceps, si hanc uitam elegerint, post mille annos circumuoluunt, & sic allatæ atque pennatæ, in tribus annos; milibus tandem perueniunt, aliæ vō postquam hanc uitam exierint, aut sub terra damnatæ puniuntur, aut in cœli aliquem locum leuatæ cōgruenter huic uitæ conuersantur, & post mille annos ad quamcunq; uitam elegerint, utræq; reuertunt. Descēdunt enim etiam in bestiarum corpora, & ex his alia per iōdo rursus corpora hominū ingrediuntur. In libris autem de republica. Ab Orphei dicitur anima cygni uitam, muliebris odio generis, quoniam a fœminis occisus, nolebat fœmineum rursus uterum intrare, electam fuisse, sed cygnus ait, humanam uitam elegit. Hæc cæteraq; huiusmodi scribens, non Hebræos, sed Aegyptios in hoc fuit secutus, quod certe non fecisset, si ueritatis esset amicus, quam falsitatem non grauaremur refutare, si ratione aliqua niteretur. Nunc vō quoniā ipse sibi dissidet, relinquatur. Nam ut alibi ostendimus, impias animas apud inferos æternaliter puniri scribit. Et ex his q̄ modo diximus, ex sententia sua corpus eligere asserit, piæ autē in sempiterna in insulas beatorū profectas feliciter uiuere, in alijs & in Gorgia scripsit. Quomodo igitur in corpora redeunt? Sed hoc quoniā manifeste falsum contemnendum potius est, quam refutandum. Illa uero sua opinio, qua rationalem animā ex diuina & ex passua quadam atq; irrationali compositam esse arbitratur, a multis etiam Platoniciis spreta neglectaq; est. Seuerus em̄ Platonicius in libro de anima his uerbis hanc positionē Platonis aggreditur. Si ex passibili atq; impassibili substantia diuinitus anima cōstitutæ est, quasi ex albo & nigro, medius quidam color necesse est tempore dissepatis extremis eam penitus dissolui. Quare nō immortalis, sed mortalis anima erit, conceditur enim quæcunq; natura sine contrario non sunt, spacio

spacio tandem temporis disseparari. Si ergo anima quoque ex impassibili atque passibili substantia facta est, necesse est quemadmodum sic cum ab humido, calidum a frigido, leue a graui, dulce ab amaro, album a nigro, sic & ipsam tempore distrahí, soluta contrariorū compagine. cum unumquodque ad naturam suam necessario tendat. An non uidemus quod graue est, quamuis a leuiore uictum eleuet, deferri tamen & ascendendi tarditatem atque difficultatem leuiori conjunctione afferri suam ac similiter leue quāuis deferri cogatur, ad superiora tamen nití? Quaecumque enim a duobus contrariis cōiuncta sunt, impossibile est eodem modo semper manere. Sed non est certe anima hac duobus contrariis composita, sed simplex natura atque incorporea. unde Plato recte immortalem eam putauit. Verū quoniam ex anima & corpore constare hominem ab omnibus dicitur, ac passiones quae nobis sponte, contraque accidunt, animae passiones esse dicuntur. Hoc signo multi seducti, possibilem substantiam eius corporalem mortalemque opinati sunt. Plato vero impossibile eius naturae possibilem substantiam annectere coactus est. Quod autem aliter se res habet, a uirtutibus ipsius animae actiuus conabor ostendere. Haec de anima sufficiant.

Quod nō recte de coelo Plato sensit. CAP. XI.

DE coelo vero ac Stellis, quamuis a patre omnium Hebraeis similiter productas asserat quasi deos, tamen celestes cultas colendas consulit, sic in Epimenide dicens. Coelum inquit sicut omnes alios daemones atque deos honorare oportet, & nota ipsi apprime facere. Et post pauca, Deos uisibiles maximos, colendissimos, perspicacissimos, ac omnino primos stellarum naturam dicendum est, deinde demones colendi sunt. Quomodo autem si haec omnia facta sunt, ut ipse alibi testatur, sicut in superioribus diximus, deorum cultu honoranda sunt: cum ille solus creator omnium secundum ueritatem scripturaeque auctoritatem colendus sit? Haec perstringere placuit, ut uideas quā rectissime a nobis Hebraeorum scripturā platonica philosophia ppositam esse. Ex his autem, quae nos scripsimus, facile unusquisque cetera comperiet, quae tetigimus, non ut Platonem accusemus, quem summo opere admiramur, sed ut ostendamus quanto ipse distat a Mosáica & prophetica

H iij ueritate.

ueritate. Nam si quis accusare uellet, multa certe in eo inuenire posset, qualia sunt quæ de mulieribus in libris de republica scripsit.

Quæ de mulieribus sensit Plato. CAP. XII.

QVorum nonnulla referre alienum non est, Forſan inquit ſi quid præter conſuetudinem dixerò, ridiculum tibi uideatur. Quid enim inuſitatius quàm mulieres in gymnafijs nudas, nec ſolum iuuenes, ſed etiam anus cum uiris luſtantes uidere? Et ſubiungit, Si quis autem irridebit, quoniam gratia uirtutis unde mulieres exerceant, iſ quàm utilis ſit, res iſta non intelligit. Similia & in ſeptimo de legibus præcipit. Lex enim in ea inquit, quæcunq; masculis tribuit, eadẽ etiam mulieribus exercitia tribuit, nec unq; ipſe dixerim equitare, armaq; mouere, ita uiroꝝ eſſe, ut a mulieribus aliena ſint. Hæc longe remota a uera Hebræoꝝ diſciplina quæ non uiderit. Non enim non dico mulierum, ſed nec uiroꝝ quidẽ uiribus abſq; nutu diuino præclariffimæ res gerunt. Niſi enim deus inquit ædificauerit domum, inuaniunt laborauerunt qui ædificant eam. Niſi dominus cuſtodierit ciuitatẽ, fruſtra uigilat qui cuſtodit eam. Mirabilis autẽ ille philoſophus, in gymnica mulieres certamina deducere non uereſ. Mulieres inquit adoleſcentulæ nudæ, curſu & æquis certent. Quæ uero quartumdecimum annum exceſſerint, amictu cõuenienti uestitæ, in certamine rursus deſcendant. In alijs quoq; certaminibus, quæ ad uiros ſpectant, ut in luſtatione & iactu lapidum, in arcu & funda, & ſimilibus, non uiros ſolum, ſed etiã mulieres adhibere præcipit. In ſolẽnitatibus etiam nudas in ſexto de legibus, adoleſcentulas cum nudis iuuenibus tripudijs ſalire iuſſit. Hiſ illa quæ in libris de republica de cõmunitate mulierum dicta ſunt, addenda mihi uidentur. Lex inquit ponenda eſt, ut mulieres uiris omnibus cõmunes ſint. nullaq; cum uno ſolũmodo habitare poſſit: hoc enim modo filij quoq; cõmunes putabunt, nec pater filium ſuũ, nec filius patrem cognoscat. Et poſt pauca. Non tamẽ quibus ſuis mulieres cõmuniter ſubijcimus, ſed poteſtati principum totã rem cõmittendam arbitramur, ut quẽadmodum pecunias publicas digne diſtribuant, ſic mulieres quoq; fortibus uiris, & utriuſq; dignitate tribuant. Multa huiusmodi ſunt apud eum, imo multo etiã turpiora, quæ negligenda potius, quàm ſcribenda duximus. Sed ut quantũ diſtet mens humana,

mana,

LIBER TERTIVS DECIMVS 317

mana, quibus precipui philosophi a mente Mosayca, quae diuinitus doce-
batur, apertius uideas, leges Platonis de Cede cum Mosaycis conferas.

Leges aliquae Platonis. CAP. XIII.

¶ Votuncque inquit deus de furto & de fure dixerit, id dili-
genter ciuitas oraculum dei secuta faciat. Et siquidem liber
aliquis iudicium fecerit, gloriam uirtutis assequatur, si pro
sciens non dixerit, infamis esto. Seruus si quid induxerit,
publice domino eius pecunia referatur, ipse autem liber sit, si pro sci-
uerit & obtulerit, morte supplicium luat. Morte crudelissime iudi-
cio quidem meo non indicentem puniri precipit, cum eos qui furta,
homicidiaque commiserunt, uiuere patiatur, ac a domino interfici ser-
uum pro nihilo putet. Purgetur inquit si quis seruum suum occide-
rit, si uero ira concitatus alienum obrunauerit, duplum domino red-
dat. Si quis autem liberum hominem non praemeditatione atque in-
sidijs, sed repente ira commotus interemerit, cum ea fecerit, quae illi
faciunda sunt. Qui absque ira occiderit, duobus ad domandam iram
exulet annis. Qui uero insidijs hominem excipit, hic & alia simili-
ter faciat, & exulet non duobus, sed tribus annis. Quod si post exi-
lium rursum hominem interfecerit, perpetuo exulet, Parentes si filium
uel filiam interfecerint, tribus exulent annis. Cumque redierint, con-
uersari iure simul non permittantur. Vir autem si uxorem, aut econ-
uerso necauerit, triennio similiter exulet, cumque redierit, cum libe-
ris suis non conuersetur. Frater si fratrem, aut soror si sororem, simi-
liter. Quod si frater in defensione principis fratrem quasi hostem in-
terfecerit, mundus sit. Similiter quaecumque aliquis se ipsum defenden-
do trucidauerit, mundus sit, praeterquam si seruus pro defensione sua
liberum interfecerit, de quo ea statuimus, quae de parricida, qui pa-
rentes scilicet interfecerit, dicta sunt. Haec si Mosaycis conferas, hu-
mana uidebuntur ad diuina conferri. Si quis inquit percusserit spon-
te hominem, & percussus decesserit, morte moriatur. Sin uero non
sponte percusserit, loca dabo quo fugiendum est. Si quis dolo atque in-
sidijs hominem interfecerit, etiam ab altari si illo refugerit, ad mortem
rapiatur. Qui patrem aut matrem uerberat, moriatur. Si quis in iur-
gio lapide aut pugno percusserit hominem, si homo non morie-
tur, damnum & medicamenta restituet qui percussit. Si seruus aut

H iiii serua

serua in manibus domini dum ab eo uerberetur interierit, ultione do-
minus uindicabit, si x^o diem unum uel duos supuixerit, non uindi-
cabitur, argentum enim eius est. Si quis serui aut seruae oculum erue-
rit, libertatem ei pro oculo dabit. Haec Moses. Illa etiam non est ab re
audire, quae de rebus minimis inhumaniter Plato sancit. Si quis in-
quit ficus aut unam absque consensu patroni accaperit, quoniam quae
sua non sunt accipit, damnetur. Quod si seruus quispiam fecerit per
singulas ficus atque racemos, aequalia numero uulnera patiat. Haec
certe magnifice Platonis digna non sunt. Sed audi modo ui-
cissim, atque cognosce quam humanissime atque diuine Moses. Si introiue-
ris inquit in uineam proximi, comedes uiam & implebis animam tu-
am, nihil autem exportabis. Et rursus, Si in messum proximi tui ue-
neris, non immittas falcem, sed spicas in manibus tuis colligas, si me-
tendo manipulum oblitus fueris, in agro non reuerteris ad accipien-
dum, inopi relinquant, ut benedicat tibi dominus deus tuus, in uinde-
mia non reuerteris ad uindemiandum iterum; inopi erit si quid reli-
ctum est. Innumerabilia in Platone sunt, quae reprehendi possunt,
sed ea quae dicta sunt satis multa esse opinor, ad ostendendum iure no-
bis Iudaica Platonis anteferri.

EVSEBII PAMPHILI LIBER QUARTVSDECIMVS.

Nunc aliorum quoque philosophorum sectas, imo
uero nugas compendiose ponamus, quorum erro-
res non a me ipso, sed contradictione & pugna inter
eos mirabili cognosces, quos quando inter se, aut cum
alijs comparo, non facile negauerim, illos claros fuisse
uiros. Quando uero Hebraeorum Theologis at-
que philosophis comparo, & doctrinam doctrinae illorum cōfero,
caduca & friuola omnia quae philosophi excogitarunt, mihi uiden-
tur. Nec mirum, illa diuinitus aedita sunt, haec humanitus.

I Quod omnes inter se philosophi repugnant, contra quod
nostri omnes concordant. CAP. I.
Deo ut non simus accusandi, si Graecorum doctrinam despi-
cimus, & Hebraeorum scripturam amplectimur. Nam opera
precium

LIBER QVARTVS DECIMVS 3029

precium est ad hanc præparationem euangelicam diuersas atq; inter se contrarias multarum in philosophia heresum opiniones uideri, ipsosq; philosophos uerbis ambitiose sibiipsis pugnantes. Plato enim ille omnes qui ante ipsum fuerunt, reprehendere acriter solebat. Platonem deinde ac Platonicos alij increparunt, & ipsi peripateticos persecuti sunt, & peripatetici rursus eos, nihil scire, nihilq; dicere putabant. Stoici ab alijs deridentur, & ipsi cæteris illudere non uerentur, ita ut iam non lingua & calamo solum, uerum etiam manibus proelium geratur. His Pyrronem, Aristippum, Metrodotum, Protagorā, Xenophanem, Permenidemq; addemus, nec uoluptatis defensorem Epicurum prætermittamus, hos omnes ita redarguemus, ut alterius armis in alterū utamur. Sic enim inutilis esse disciplina ipsorum ac luce clarius uidebitur, non dico hæc quia Græcos odio habeam, aut quia eloquentiam eorum contemnam, sed quia falso accusari reprehendiq; me uideo, quod falsam ac fabulosam Hebræorum scripturam elegimus. Quomodo enim falsa est Hebræorum doctrina, qui ab initio humanæ uitæ ueram philosophiam, & pietatem, & inuenerunt, & intemeratam conseruauerunt: qui nihil unq; addiderunt aut detraxerunt his, quæ summi uiri scriptis adiderunt. Principio enim sapientissimus ille Moses, quem omnibus Græcis multo antiquiorē in superioribus demonstrauimus, nihil omnino ex his mutauit, quæ sincera suorum maiorum Theologia tradidit, præterq; quod uiuendi disciplinam temporibus atq; hominibus illis cōgruam diuinitus sanxit, & qui multis sæculis post eum uixerunt prophetae, nec unicum quidē uerbum, aut Mosaycæ legi, aut Theologiæ priscorū a Mose conscriptæ, incongruens minuseq; consentaneum dixisse inueniuntur. Christiana quoq; ueritas a scriptura Iudæorum profecta ita ei cōgruit, si recte intelligitur, ut nulla repugnantia excogitari possit. Talia igitur nostra sunt, una sententia, una uoce a primis, qui ante Mosē fuerunt, a medijs qui fuerunt, a Mose usq; ad Christū rutilarunt, a nouissimis discipulis dico Christi, qui ueram pietatem, id est, Saluatoris nostri doctrinā uirtute ac gratia ipsius connixi in lucem adiderunt, prædicantur ac cōfirmantur, uniuersumq; orbem magis indies florentem fide conspiciamus, nec Imperatorum edicta, nec hostium insidia, nec inimicorum gla-

H v dij

dij preualere potuerunt. Gentium uero praecleara illa philosophia, quem unquam fructum produxit. Nam quemadmodum qui ante Platonem fuerunt, ab ipso derideantur, mox ipsius Platonis uerbis audies, Protagoram enim, Heraclitum, Empedoclem, & Parmenidem idcirco redarguit, quia dissentientes inter se manifeste uidentur, quamuis Protagoras omnino impius, qui nullum esse deum opinatus est. Sic enim in libro de dijs aedito ab eo statim incipit. Nescio inquit si dii sint, nec quali forma sint cognoscere possum. Democritus uero qui Protagoram docuit principia rerum, inane ac plenum esse dicebat, plenum ens & solidum uocabat, inane uero ac uacuum non ens, asseritque non magis ipsum ens esse quam non ens. Ab aterno enim inquit in uacuo continue atque uelociter entia mouentur. Heraclitus uero principia rerum ignem putauit, ex quo uniuersa fieri, & in quem resoluti uicissim arbitratus est, tempusque resolutionis omnium in ignem determinatum esse ait, & generationis ex eo similiter. Si omnes cuncta moueri asseruerunt, Parmenides autem Eleata, unum esse uniuersum affirmat, non genitum, neque mobile, pile quoque figura conglobatum. Hunc Mellissus audiuit, ac eum in omnibus sequitur, de quibus omnibus haec Plato in Theeteto conscripsit. Ex differentia inquit, ex motu, & ex mixtura adinuicem omnia fiunt quae esse dicimus, non recte appellantes, nunquam enim aliquid est, sed semper fit, & de hoc omnes philosophi praeter Parmenidem conueniunt, Protagoras dico Heraclitus, Empedocles, & utriusque poeseos summi Poetae, comediae quidem Epicharmus, Homerus autem tragediae, qui cum oceanum generationem dicat deorum, omnia fluxu, atque motu producta esse uoluit. Et paulo post Heraclitij ait, qui in Epheso loniacque philosophari uidetur, nullo modo curauit quiete aliquid interrogare, ac respondere, & si quid ab eis quesieris enigmata, quaedam uerba quasi sagittas ex arcu proiciunt, quorum si rationem quandam, aut significationem quae sueris, alio percutieris enigmate, nec quicquam cum eis efficere poteris: quippe nec ipsi secum firmi unquam aliquid dicunt, immo id apud prime studere uidetur, ne quid certi, aut in uerbis, aut in animis eorum insit. Et subiicit. Ab istis igitur nihil unquam discemus, sed ipsi nos consideremus, quod ab antiquioribus accepimus occultius ab illis

LIBER QVARTVS DECIMVS 311

illis ac poetica dictum, quod oceanus & fluxus generatio rerum est, quia nulla res prorsus stet atque quiescat. Quod posteriores aper-
tius adeo dixerunt, ut iam etiam coriarum fabri que omnes recte se te-
nere philosophiam putent, liberatimque ab errore uideantur, quia fal-
sum esse cognoscant, alias rerum quiescere, alias moueri, omnia enim
moueri a praclaris illis philosophis didicerunt, quos magnis laudi-
bus prosequuntur. Fere autem oblitus sum o Theodore illorum,
qui uniuersum immobile esse contendunt. Mellissus enim & Par-
menides & quicumque eos sequuntur spernentes illo stare omnia qui-
escereque affirmant. Ipsum enim inquit uniuersum non habet lo-
cum in se ipso, quo moueatur. Quid igitur nos in medio istorum
intercepti o amice dicemus? nisi magno animo defensi effugiemus,
quemadmodum in palestra nonnulli intercepti, alij ab alijs simul tra-
cti pereunt. Sic nos in contraria istius trahentes penitus lacerabunt.
Hac in Theeteto. Sed uideamus rursum, quae de prioribus philoso-
phis in Sophista scripsit. Facilia quaedam Parmenides inquit locu-
tus est, & quicumque de prioribus iudicare de entibus, quot & quae
sint uoluerunt, fabulam quandam quasi pueris nobis narrare mihi
uidentur, alius enim tria entia dicit esse, & modo inter se pugnare,
modo alterum ab altero fieri, coniunctiones quoque partus & edu-
cationes quasi filiorum confingit, alius duo facies, humidum uide-
licet atque siccum, aut calidum & frigidum in unum copulat & pro-
ducit. Genus autem Eleaticum a Xenophane, & ante ipsum incipi-
ens, omnia unum esse affirmat, lades uero quidam musaeque Siceli-
des coniungendum ita putarunt, ut dicerent ens & unum & mul-
ta esse, sed amicitia & inimicitia differre. Distractum enim ens
semper aiunt ferri per contentionem illi, qui intensiores musas co-
luerunt, remissiores uero sic semper se habere negarunt, sed mo-
do quidem unum esse aiunt uniuersum ex uirtute. Veneris ami-
cum sibi atque conueniens, modo autem multa cum ipsum sibi
ipsi propter contentionem repugnet. Et post pauca. Quidam au-
tem inquit sunt, inter quos Gigantum bellum assiduum geritur,
alij enim quicquid manibus comprehenditur, tactuque sentitur,
id solum esse contendunt, corpus atque substantiam idem omnino
esse affirmantes. Alij eis illudunt, qui separatas a corpore substantias
esse

esse asserunt; dicunt enim quidam, intelligibiles atque incorporeas species ueram esse substantiam. His alijsq; huiusmodi uerbis, omnes qui ante ipsum fuerunt Plato deridet. Qualem enim ipse de rebus opinionem habuit, in superioribus explanauimus, cum a iudaica ipsum scriptura accepisse plurima probaremus. Sed successores eius eius in medium adducamus.

De Successione platonica. CAPVT. II.

Platonem igitur ferunt in Academia primum docuisse, ac ideo & Academicam philosophiam uocitatam fuisse. Post illum uero Speusippum ex sorore nepotem Platonis, deinde Xenocratem Polemona docendi uices suscepisse, qui post mortem Platonis nouis opinionibus ilico Academiam repleverunt. Ita sincera Platonis doctrina una cum eo extincta, contentiones namq; ac pugnae post eum inter philosophos coortae, usq; ad hodiernum diem maximopere uigent. Paucissimi enim, immo uero duo uel ad summum tres in tanto spacio temporis ueri platonici sunt reperi, nec tamen etiam ipsi ab adumbrata cauillatione omnino alieni. Polemoni Archesilaum aiunt successisse, qui fertur Platoniam omnino philosophiam commutasse, nouamq; quaedam constituisse, quoniam nihil compræhensibile sit, & in utramq; partem rationes aequalium sint uirium, sensus quoq; fallaces esse, rationemq; nullam omnino firmam fieri. Vnde illud Hesiodicum.

Mens caelata latet homines haud cognita cuiquam,
Atq; ipsam secum dii detinere latentem.

Summis laudibus efferebat. Post Archesilaum autem Carneades atque Clytomachus priorum philosophia contempta, tertiam instituerunt Academiam, quartam Philon & Acharnidas, quintam quoque nonnulli dicunt Antiochum induxisse, si quidem successores Platonis fuerint, quorum philosophia qualisnam fuerit, si quis discere gliscit, Numenium audiat, qui in libro de dissensione Academicorum a Platone haec scripsit. Speusippus inquit Platonem, Xenocrates Speusippum, Polemon Xenocratem in Academia secutus est, qui in omnibus fere mores Platonis & dogmata permutabant, præterquam quod hac nobilis incomprehensibilitas nondum illos inuaserat, ita statim post illum, aut ignorantia, aut alia quadam de causa Platonis philo-

LIBER TERTIVS DECIMVS 303

philosophiam contempserunt. Nolo enim amore Xenocratis id dicere, imo pro Platonis gratia dicam, doleo namque quia philosophia & vitam Platonis imitati non sunt. Nam & si non erat melior magno illo Pythagora, forsitan tamen etiam peior non fuerat, quem quidem Pythagoram discipuli eius diligenter secuti, maiorem doctori suo accumularunt honorem. Quam rem quamvis utinam non fecissent, studiosissime imitati Epicurei sunt, qui cum sapientem putarent Epicurum fuisse, multis post eum temporibus nihil penitus, aut illi, aut alter alteri contrarium dixerunt, sed impietatis crimine inquinatus videtur, qui noui aliquid dicere audeat, ita magna quaedam inter eos concordia est. Similisque est Epicuri secta disciplinae ciuili, quippe cum sine seditione summo consensu sic agatur, ut unam mentem, unamque sententiam habeat. Itaque firmiter atque concorditer Epicurum defendunt, ut etiam in posterum secuturi uideantur. Stoica quoque statim ab ipsis principiis factionibus plena nondum quieuerunt, suntque inter eos a deo diuisi, ut alij magis, alij minus se Stoicos esse fateantur. Plato autem pythagoricus certe fuit, nec ignorabat Socratem tres deos posuisse imitatione Pythagorae, quod & ipse secutus eo modo conscripsit, ut necessitate, nec clare dixerit, sed inter manifestum atque occultum sententiam suam caelauerit, non inuidia quadam neque malivolentia, sed rerum dignitate commotus. Hoc igitur considerantes, sperare ipsum omnino debemus ab Aristotele atque Zenone, & quae Academia sua diuisa est, ab ea quoque ipsum distinguimus, ac ipsum in seipso considerantes, Pythagoreum appellamus. Sed nunc furiosissime, & huc & illuc, & totus, & per singula membra trahitur uir inter Pythagoram & Socratem medius. Sublimitatem namque illam Pythagorae ad humanitatem deduxit, humile uero atque deiectum, Socratis ad grauitatem reduxit, ac ita Pythagora popularior atque communior, Socrate uero grauior uisus est. Sed redeamus illo, unde nobis defluxit oratio. Polemona igitur Archesilaus & Zenon audiuerunt, quamvis Zenon antequam Polemo doceret, Xenocratis etiam fuerat auditor, qui etiam Cratetem Cynicum in nonnullis imitatus est, sed Stilponem quoque & Heraclitios est secutus, nam cum Zeno & Archesilaus Polemona simul audirent, disputandi ambitione concitati, quotidie pugnabant, ita Zeno Heraclitii, Stilponis, & Crate-

tis

tis auxilio nixus, insignis pugnator a Stilpone factus, & austerus ab
 Heraclito, Cynicus a Cratete, Archefilaus uero Crantota platon/
 cum, & Diodorum & Pyrrona in subsidijs tenuit. Et Crantor qui/
 dem credibilem eius effecit orationem, Diodorus uero sophisticā,
 Pyrrō autem mutabilem eum fecit & transugam, & omnino nihil.
 Vnde dicebatur de ipso, quod ex anterioribus esset Plato, ex poste/
 rioribus Pyrrō, ex medijs Diodorus. Hic subtilitatibus Diodori, q/
 uacutus dialecticus erat, & Pyrronis ratiocinationibus Platonica/
 eloquentiam scēdauit, & modo & hoc, modo aliud dicēs, hinc illo,
 & illinc huc facile tanquam mihi sciens uoluebatur, scire tamē mul/
 ta eloquentiā umbra uidebatur, nec unquam fuit in eo, ut unum &
 idem bis diceret, nec putabat ingeniosi esse uiri in eisdem permane/
 re. Cauillator igitur summus uocabatur, cum ita se his quā dice/
 bantur dare adaptareq; semper fuerit prameditatus, ut cum ipse ni/
 hil sciret, nec alios scire quicquam pateretur. Terrebat enim omnes
 turbabatque sophismatibus, gaudebatque ac gloriabatur scēditate
 illa mirifice, quia nihil turpe, nihil honestum, nihil bonum, nihil ma/
 lum cognosceret: sed si quid primo turpe dixerat, repente commu/
 tatus, pluribus conabatur rationibus, quā prius astruxerat consu/
 tare. Erat igitur Hydra capita sua proprio ense amputans, nec ali/
 quid habēs utile, nisi quod libenter & audiretur, & uideretur. Nam
 & facie benigna, & ore rotundo, & suauibus erat oculis præditus,
 quā non repente arripuit, sed aptus ad hāc natura, exercitatione
 quoque ab initio firmavit. Audiuit enim puer Theophrastum mi/
 tem uirum, nec a Cupidine alienum, quoniam formosissimus erat.
 Ipse postea Crantori fuit amatus, & Diodori cauillatoria naturā
 commoditate breuissime secutus, Pyrronem quoque fuit imitatus,
 in cuius sententiā quamuis Pyrronicus appellatus non sit, perman/
 sisse uidetur. Aperte namq; Mnaseas, Philomelus, & Timon Scepti/
 ci suum ipsum, id est Septicum fuisse affirmant, uerum enim & fal/
 sum, & uerisimile, ipso quoque ut illi destruebat. Pyrronicus igitur
 re, non nomine fuit, sed Crantoris pudore, a quo amabatur, nomine
 non re Academicus erat. Magna igitur pugna inter Archefilaum
 atque Zenonem fuit, & alter in alterum & dicendo, & scribēdo im/
 pudenter ferebantur: quamuis Zeno non melius faceret, quam Co/
 phisidorus

philidorus orator, qui cum grauitè ferret Isocratem, quem audiebat Aristotele præmi, dicebat scribebatq; non in Aristotelem quidem, ut putabat, sed in Platonem a quo alienus non erat. Nam cum Aristotelem nullo modo intelligeret, putaret autem, quoniam Platonem Aristoteles audiuerat Platonicum illum esse, bellum quidē indixerat Aristoteli, Platonem uero & eius dogmata, quæ tamen, nesciebat, reprobare conabatur, putans non Platonis dogmata, sed Aristotelis refutare, ita magnus ille orator nō eum percutiebat, cui bellum indixerat, sed eum quo cum pacē habebat. Sic igitur & Zeno Archesilao pugnans, Platonem lacerabat, non enim erat forsā nescius eorum quæ Archesilaus dicebat, platonica uero penitus ignorabat, ut a libris suis manifeste colligitur, ita quem non debebat, impudenter exagitabat, & quem debebat, minime tangebat. Et certe si Platonica non oppugnasset dogmata, bonus meo iudicio fuisset philosophus. Sed de hac re latius si ocium erit, utinam autē nunquam mihi tantum sit ocium, ut ad huiusmodi res non ioco, sed serio reuertar. Studebat igitur Zeno Archesilai omnia dicta refutare, ac maxime incompræhensibilitatem quibuscunq; poterat argumentis aggrediebatur, quorum Archesilaus alia depellebat, alia succidebat, alia supplantabat, ita contra dicentes deijciebat, & auditores in stuporem uertebat facile putantes, non uerbum, nō operam, non passionem, non quicquam aliud esse magnum aut paruum, nisi quod Pitææo Archesilao uideretur, illi uero nil prorsus uidebat, ne affirmabat quicquam, sed uerbis solummodo pronunciando terebat. Lacydes autem qui Archesilao successit, Oeconomicus appellatus est, quæ rei familiaris magnam curam habebat, manibus cuncta proprijs negocia sua gerebat, non paupertate oppressus, nec seruis indigens, sed quia, immo uero causam unusquisque per se ipsum excogitet. Ego uero illud suauitatis gratia breuiter perstringam, quo maximo argumento usus, nihil penitus ab hominibus comprehendendi posse putauit. Solebat semper in seruorum absentia penus claudere, clauemque in loculo depositam obsignare, anulumque quo diligenter signauerat, subtili filo ligatum, per paruulum quoddam ianuæ foramen intro iniicere. Cum autem sibi aperiendū erat, retracto per filum anulo clauique resignata, ac rursus simili modo

& clau/

& claudebat & aperiebat. Quam rem cum astutia seruorum percipisset, absente Lacyde aperientes clanculum uniuersum penu, prout animus eorum ferebat, consumabant, exportabant, fundebant. Lacydes autem cum & signacula quae fecerat integra inueniret, & anulum ut dimiserat, penu autem manifeste diminutum, putauit hoc illud esse, quod apud Archesilaum de incomprehensibilitate rerum, quod nihil uidere, nihil audire, nihil denique intelligere sincere ac uere possumus, audiuit disputari, malitia quoque seruorum nihil uero cerni scireque possis ab ipso se audisse affirmabat. Quare confusus non Academicam, sed Stoicam apud seruos disciplinam profitebatur. Illi uero Academicam incomprehensibilitatem ueram esse contendebant. Ita coactus Lacydes, aliter inquit in scholis disputamus, aliter domi uiuimus, disputationibusque ac schola neglectis, domum sedes obseruabat. Haec de Lacyde dicta sufficiant. Hunc audiuerunt quidem multi, sed praecipuus omnium atque insignis Cyrenaeus fuit Aristippus. Successit autem ipsi Euander, post quem Carneades Academicus factus princeps gymnasij, tertiam constituit Academicam. Is Archesilai morem in disputando secutus est. Nam ad utramque partem ita dicebat, ut omnia quae alijs afferebantur refutaret, incomprehensibilitatem tamen Archesilai non probauit. Non enim esse passibile dicebat hominem, ita in omnibus se retinere, ut nihil affirmet, esseque non paruam differentiam inter incertum & incomprehensibile, & cuncta quidem incomprehensibilia esse, sed non incerta. Is Stoicorum quoque rationum non ignarus, ambitione magis quam ueritatis amore stoicam philosophiam persequerebatur. De quo Numenius haec scripsit. Carneades inquit pugnandi morem Archesilai renouauit omnibus contradicens, & hoc atque illud nunc affirmando, nunc negando, uolubilitate orationis omnia distrahens. cumque rem nactus esset grauiorem, ut maximus atque uehemens amnis, fluxu & rationis atque uorticibus contradicentes obruebat, ita ceteros quidem non nunquam uel argumentorum seducebat, ipse uero seipsum, quod in Archesilao non erat, recte intelligebat: quippe multo prius ille seipsum quam auditores decipiebat, Carneades vero & permulcebat & depulabatur, nam furta quidem occulte, latrocinia vero aperte irruens faciebat, modo dolo, modo uel etiam praeparatos, praemeditados etiam homi-

LIBER QVARTVS DECIMVS 317

homines confundebat, ita nullus ei resistere poterat, sed erant omnes quibus cum pugnabat multo inferiores. Carneadi autem Clytomachus successit, Clytomacho Philon, de quo idem Numenius hæc perstrinxit. Philo cum Clytomacho successisset, nimia letitia confusus, quasi gratiam habens, quæ illi uisa fuerat confirmabat, amplificabatque, ac aduersus Stoicos cunctis uiribus armabatur, sed temporis spacio ueritate rerum coniuncta incomprehensibilitatis opinio fuit. Quare Philon quod ipse ne transiuga uideretur, redargui magnopere cupiebat. Huic Antiochus in Academia successit, qui Stoicum Mnesarchum secutus, Philoni præceptor in paucis contradixit, & aliena dogmata in Academiam induxit. Hæc de successione Platonica ab ipsis, ut uides, philosophis tradita sunt. Consyderare igitur altius oro falsitatem dogmatum & pugnas philosophorum, qui & si per uniuersum orbem amore ueritatis errauerint, nullum tamen laboribus dignum fructum posteris transmittere potuerunt, sed nec ipsi magnam utilitatem consecuti sunt. Cultus enim idolorum & multitudinis deorum opinio quasi pestis omnia contagione sua inuaserat, quæ ipsos quoque philosophos moribus ciuitatum ac legibus sacrificantes summeraserat.

Quod unusquisque philosophorum, quod ipse coniebat de dijs sequebatur.

CAP. III.

Nihil enim uerè de dijs a prioribus accæperunt, sed suis cogitationibus cōiectura ducti, de natura philosophantur. quod Porphyrius in epistola ad Aegyptium Anebonem his uerbis fatetur. Incipiam uero inquit a dijs & dæmonibus bonis, de quibus plurima Græcorum philosophi dixerunt, sed quæ dixerunt coniecturis præcipue nituntur. Et subiungit. Magna pugna de his uerbis apud nos est, humanis enim rationibus de bonis conieimus: qui autem altiora hoc modo inuestigant, cum peruenire nequeant quo proficisci uoluerint, frustra philosophantur. Idem ipse in libro ad Boethum de animæ historia inquit. Communis quidem hominum sententia immortalem esse animam prædicat, rationes uero, quæ a philosophis adducuntur, faciles refutati sunt. Nulla enim apud philosophos opinio propter contrarias rationes, quas facile contradicentes inueniunt, firma esse uidetur, immo pro
I etiam

etiam de his quae oculis cernuntur, nihil esse confirmandum multi opinati sunt. Et in libro de Responsis, ipso Apollinis oraculo in testimonium citato seductos fuisse Graecos, & ab Aegyptijs, Chaldaeis, & Hebraeis ueritatem, ut in superioribus diximus, conspectam affirmat. Videmur ne igitur accusandi nos qui seductas gentes contempnimus, & hebraicae scripturae toto animo adhaesimus. Cur enim oportet nos philosophos audire, ac magni quicquam ab illis uelle discere, si coniecturis utuntur, & uarijs rationibus atque diuersis, in summam omnium dubitationem adducant, quod ut re ipsa uideas ipsorum philosophorum de principijs, de dijs, de uniuersi constitutione uarias, immo uero contrarias sententias exponere.

Quod mathematicae disciplinae nihil conferant ad pietatem. CAP. VI. III.

Si prius ostendero nihil Astrologiam, Arithmeticae, Geometriae, Musicaeque (ipsi mathematicas disciplinasque uocant) quaeque non ipsi inuenerunt, sed a Barbaris acciperunt, ad inueniendam, ut ipsi putant, ueritatem conferre. Nam si disciplinarum inquit cognitio animum non formauerit, nullus recte philosophari, nec deum cognoscere potest. Ita quasi deus ipse numeristerneatur, nos qui eas disciplinas non admiramur, pecudes esse arbitramur, nec magni aliquid posse nos intelligere contendunt. Res autem ipsa ostendit multos apud Graecos fuisse, innumerabiles apud Barbaros, qui quamuis has disciplinas optime tenuerint, nec deum tamen, nec recte uiuendi normam cognouerunt. E contra multos sine illis pie simul atque sanctissime uixisse. Itaque Socratem, quem merito omnes admirantur, non magni has disciplinas fecisse; Xenophon in libro de dictis Socraticis scribit. Docebat inquit quantum oporteat singularum rerum atque artium habere peritiam. Nam tantum Geometriae studendum consulebat, quantum sufficeret ad mensurationem agrorum ac distributionem, quod adeo facile dicebat esse, ut si quis diligenter animaduertat quam primum quantitatem agri cognouerit, mensurationem ignorare non possit. Reprobat quoque tantam eius rei curam ac studium, ut difficili figurarum cognitioni inuigilare uelis. Nullam enim utilitatem in illa speculatione uidere se asserbat.

des

LIBER QVARTVS DECIMVS 39

nec erat Geometriæ imperitus, sed a multis atque utilissimis studiis etiam hominis uitam ad alienarum consyderationum studia dedu- cere nō oportere putabat. Similiter Astronomiam quoque discen- dam consulebat, ut dies ac noctes, horas, & menses, & annos rectius percipiamus. Quæ res ad iter agendum, & nauigationes atque cu- stodias, multaq; alia in nocte, aut in mense, aut in anno peraguntur, perutilis est. Eousq; autem Astronomiam discere, quosq; planeta- rum motus, & distantias eorum a terra comprehendas uehementer improbat. Nullam enim utilitatem etiam in hac re uidere dicebat, nec erat expers omnium istorum. Sed cum longa tempora spacia de- syderant non conferre arbitrabatur utiliora relinquere, & in his ui- tam conterere. Omnino autem non esse curandum homini dicebat, ut per cælestia corpora futurorum quæ in potestate diuina sunt, co- gnitionem perquirat. Nec enim posse homines illa cognoscere, nec diis gratum esse, si quæ illi occultarunt, ea tu diligēter inquiras, pos- seq; facile ira deorum in insaniam Anaxagoræ cadere, qui cum cæ- lestium scientiā profiteretur, in id amentia incidit, ut Solem ignem penitus putaret, nec prospicere poterat facile nos ad ignem oculos erigere cum Solem respicere nequeamus, nec corpora hominum a- criora fieri ab igne quemadmodum a Sole, nec cernebat omnia, quæ a terra germinantur, absq; solaribus radijs atque calore cælesti cre- scere non posse, quæ omnia igneo calore languescunt ac pereunt. Lo- gicam quoque discendam ita consulebat, ut magnum eius studium multamque operam improbarer. Hæc Socrates apud Xenophon- tem. Ipse autem Xenophon in quadam ad Aeschinem epistola, hæc de Platone ac de his qui naturalem scientiam profitebantur scri- bit. Omnibus inquit patet, diuinas res cognitione humana compre- hendi nō posse, quare sufficit pie ipsos deos & ex animo colere, qua- les autē sunt nec inuenire nobis possibile est, nec fas est quærere, nec enim seruis cōducit, nec eis laudabile dixerim, si dominorum suorum consilia nisi quantum ad ministerium suum pertinet, scrutari uolu- erint. Quando enim o Aeschine Socratem quispiam audiuit de cæ- lestibus aliqd corporibus dicere? aut ad subtiles linearū speculatio- nes p̄discendas exhortari? Musicā em̄ ipsum scimus auribus solum/

I ij modo per/

*Sole ignem
Anaxagoras*

*Xenoph. de
Dio Dyon*

modo percipisse, quotidie autem de fortitudine, de iustitia, de alijs uirtutibus differebat. Hæc namq; bona hominibus nō posse, aut non longe a fabulis distare, Sophistarumq; ludis similia esse, hæc ille & ceteris cōfulebat, & ipse primus faciebat. Si ergo quibus Socrates nō placuit, aut taceant, aut ad id quod æquum est redeant: Socrati enim uiuæ sapientiam deus soli attestatus est. Qui uero eum interfecerunt, poenitentia stimulos effugere non potuerunt, isti autem bona Aegypti & prodigiosam Pythagoræ sapientiam adamarunt, & solida Socratis tenuitate contempta, tyrannidem coluerunt, & tenuissimam uitam dapibus siculis commutare non erubuerunt. His uerbis Xenophon Platonem occultius pugnabat. Socrates uero apud ipsum Platonem in libro de republica gymnastica, musica, & astronomia ita loquitur, ut etiam Plato non multum istis attribuire uideatur.

Opiniones priscorum periarchon, idest de principibus.

CAP. VI. V.

Verum ut facilius merito contemptam esse a nobis hæc inanem Græcorum philosophiam cognoscas, non grauabimur altius uarias atq; diuersas, immo uero inter se contrarias philosophorum opiniones repetere. Assumam autem ea a libro Plutarchi, quæ de dogmatibus philosophorum inscripsit. Thales inquit Milesius de septem sapientibus unus principium rerum aquam putauit. Is primus philosophari dicitur incoeptisse, & ab eo ionicam philosophiam esse appellatam. Dicitur autem iunior in Aegypto fuisse, & in Miletum senior rediisse. Inductus autem fuit, ut ex aqua uniuersa primo esse diceret, & in aquam demum resolui, quia sperma omnium animalium origo humida substantia est. Vnde uerisimile putauit hoc modo ex humido cuncta oriri. Deinde quia herbe ac plantæ uniuersæ humido aluntur, & fructus ferunt, eius autem penuria languescunt ac decidunt. Tertio, quia ignis Stellarum atque Solis & ipse mundus aqueis uaporibus alitur. quam opinionem Homerus quoque approbare uidetur cum dicat. Oceanum qui omnium fuit origo. Anaximander autem Milesius principium rerum infinitum esse asserbat, & ex hoc omnia primum oriri, & in hoc tandem deuenire, idcirco infinitos oriri mundos atque rursus corrumpi.

LIBER QVARTVS DECIMVS 34

corrupti, infinitum autem esse dicit principium, ne quid desit, ne-
ue generatio terminetur. Errauit autem, quia non aperuit infinitum
istud aer, ne an aqua sit, aut aliud quoddam corpus. errauit etiam,
quia subiectam materiam dicens efficientem causam deseruit, infi-
nitum enim nihil aliud quam materia est, quæ actu esse non potest,
nisi ab efficiente eliciatur. Anaximenes uero Milesius principium re-
rum aerem opinatus est, ex quo fieri cuncta, & in quem resolui con-
tendit, animam enim nostram aerem esse ait, hic enim nos continet
uniuersum etiam mundum spiritus & aer fouet, idem autem aer &
spiritus apud eum est. Hic etiam errauit, quia ex informi ac simplici
spiritu atque aere animalia posse constitui putauit, impossibile au-
tem omnino est, principium rerum solum esse materiam, cum ne-
cessè sit efficientem causam ponere: non enim ex argento aut ligno
aut aere uasculum unquam fiet, nisi artifex fecerit. Heraclitus uero
& Hippasus metapontinus ignem esse principium putarunt, quo ex-
tincto cætera gignuntur, cuius solidiorem partem in se contractam
atque constipatam terram fieri, terram porro ab igne resolutam in
aquam uerti, & exhalationes aquarum in aerem transire. Rursus au-
tem uniuersa corpora mundumque ipsum ignis ardore corrumpi. Prin-
cipium igitur ignis est inquit, quia in eo sunt omnia, & in eum de-
mum resoluuntur. Democritus quem Epicurus sequitur, principi-
um rerum asserit corpuscula quadam minutissima, quas athomos
appellat ratione cognoscibiles, solidas, non generabiles nec corru-
ptibiles, omni fractura superiores, quæ alterari non possunt. Has in
uacuo, & per uacuum moueri asserit, quod infinitum esse opinatur.
Athomos quoque ipsas infinitas numero dicit, quibus accidunt figu-
ra & magnitudo secundum Democritum. Epicurus autem pondus
etiam adiecit: non enim mouebuntur inquit, nisi pondere deferan-
tur. Figuras porro athomorum nec infinitas, & eiusmodi esse asse-
runt, ut frangi non possint. Athomos enim dicta est, non quia mini-
ma sit, sed quia diuidi ac frangi nequeat. Athomos autem esse dicunt,
quia uacuum atque unitas elementa sunt. Empedocles uero agri-
gentinus quattuor elementa ignem uidelicet aerem, aquam & ter-
ram principia ponit, duas etiam uirtutes amiciciam atque litem, &
amiciciam quidem coniungere, litem uero distinguere. Hæc fuit pri-

morum philosophorum discrepantia, istae sunt de principiis illorum
 inanes opiniones: non enim deum creatorem, nec deos omnino, aut
 incorporeas & irracionales substantias: nec illud quod supra sensum,
 sed in principiorum numero acciperunt. Primus autem Graecorum
 omnium Anaxagoras, fertur intellectum rerum omnium causam
 afferuisse, qui philosophandi amore agros suos dicitur incultos reli-
 quisse. Is primus efficientem causam rationalem arbitratus est: con-
 fusa enim omnia simul fuerunt, sed intellectus a confusione in ordi-
 nem ea redegit. Admiratione uero dignum est, quod ita dicentem
 parum defuit, quia Athenienses lapidibus obruerent, quia uidelicet
 non Solem, sed Solis creatorem uenerabatur. Is etsi rebus omnibus
 intellectum proposuit, non tamen consequenter ubique seruauit. Un-
 de Socrates apud Platonem de anima, uehementer eum inculcat. Cum
 legissem inquit Anaxagoram dicentem omnium causam esse intel-
 lectum magna laetitia peresus, putavi magistrum iam me Anaxago-
 ram inuenisse, qui mihi diceret omnia optime ab intellectu esse dis-
 posita, & a quo discere possem, utrum terra rotunda, an triangularis
 sit, causam enim afferre ipsum arbitratus sum. Quare altero alterum
 melius, & quia optimum est talem terram esse, & si in medio ipsam
 diceret, ilico exponeret, quia optimum est in medio sitam esse, ac eo-
 dem modo de Sole, Luna, & de uelocitate ipsorum, & de alijs singu-
 lis, quod optimum sit alia pati, alia facere quae patiuntur & faciunt:
 non enim alia causa quam optima reddi potest, si a ratione atque ab
 intellectu disposita sunt. Magno igitur gaudio saepe libros eius per-
 legi, & progressus aerem, aquam, ignem, ceteraque huiusmodi affer-
 re Anaxagoram uidens, eisque causas rerum attribuere, nec intellectui
 ac rationi aliquid attribuere, magna de spe decidi. Simillimum enim
 mihi facere uidebatur, ac si quis diceret omnia intellectu, atque ra-
 tione a Socrate fieri. Deinde cum reddere causam uellet quare hic
 sedeam, responderet, quia corpus meum ossibus atque nervis con-
 stat, cum ossa articulos coniunctionesque habeant nervis colligatas,
 & nervi trahi atque retrahi soleant, flecti hoc modo corpus facile pos-
 se, quia de causa fit ut sedeam: non enim uera causa redditur, sed quia
 uidelicet eum Athenienses mortis crimine condemnarint, & mihi
 iustius uisum est, sententiam hanc subire, idcirco expectans hic se/
 deo,

LIBER QVARTVS DECIMVS 47

deo, nam per carnē nisi hoc esset, si fugere mihi melius uisum esset, hæc ossa & isti nerui Megaræ & in Boetia essent. Si quis uero contendat, non posse me quæ mihi optima uidetur, absq; neruis & ossibus cæterisq; huius efficere, uere quidem dicit, per hæc enim facio, ratio autem eorum, quæ intellectu fiunt, non hæc sed melioris, aut certe optimi est. Et post pauca. Ita & terram alius reuolutione celorum in medium depelli, alius propter latitudinē suam ab aere sustineri, quod autē melius sit in medio sitam esse ne quærunt quidem. Est autem quod omnia ligat, & bonum ipsum, quod nescio quomodo omnes negligunt. Hæc Socrates. Anaxagoræ autē successit Archilaeus, quem Socrates audiuit. Præterea & Xenophanes, & Pythagoras, qui Anaxagoræ temporibus floruerūt, de aternitate dei, & de animæ immortalitate philosophati sunt.

Opiniones philosophorum de Dijs.

Nunc uideamus quales opiniones de Dijs philosophi habuerunt. Plutarchus sic in libro prædicto scribit. Nonnulli philosophorum inquit, ueluti Diagoras, Milesius, & Theodorus Cyrenaicus, & Euiemerus Egiata, & Calimachus nullo modo deos asserebant. Euripides etiam tragicus, quamuis Ariopagitarum formidine non omnino se aperuerit, Sisyphum tamen induxit, quasi huius opinionis protectorem, & quibuscunque potuit rationibus, sententiam eius tutatus est, & Anaxagoram qui una stetisse corpora confuse primo affirmauit, Deinde a deo in ordinem distincta. & Platonem qui non stetisse, sed inordinate mota fuisse primo dixit, Deinde a deo in ordinem redacta repræhedit, quia dixerunt deo de his inferioribus curam esse, Beatum enim illud animal, atque incorruptibile inquit omni bono repletum, & omnis mali expers ad beatitudinem suam conuersum res humanas non animaduertit, miserum enim esset si fabri, aut operarij more ad huiusmodi fabricam se conuerteret. Præterea deus, quem dicunt ante ordinationem totius, aut dormiebat inquit, aut uigilabat, aut si neutrum uerum est, nec erat omnino. Si ergo dormiebat a sæculo mortuum fuisse necesse est. Sempiternus enim somnus mors est, Deus autē nec somni nec mortis particeps est. Sin uero uigilabat, aut perfectam beatitudinem

beatitudinem habuit, aut mancā atq; imperfectā. Si perfectā, nullius rei indigebat, quare nec ad nouā rerum productionē descendisse ipsum uerisimile sit. Sin autem mancā beatitudo affuerat, quomodo uere dici deus potest, cui quicquam abfuisse conceditur. Ad hāc quomodo si diuinitus humana gubernantur, & boni uerxantur, & mali feliciter uiuunt, Thales mundum deum esse asserit. Democritus mundi animā ait deum esse, & cum pilā igneā formā possidere. Pythagoras de principijs unitatem deum & bonū, unitatemq; esse unius naturā, intellectum uidelicet ipsum, dualitatem uero demonē esse ac malum, in qua materialis est multitudo. Socrates & Plato unicum, uniformē, quod uere ens atq; bonū est. hāc autem uocabula ad intellectum omnia spectare. Deus igitur intellectus est, & species separabilis, id est procul ab omni materia, & nulli passibili coniuncta. Aristoteles supremum deum, separabilem speciem, uniuersā sphaerā insidentem. Sphaeram autem corpus ethereum, quod ipse quintum appellat. Quod cum per multas sphaeras diuidatur natura cōiunctas & ratione separatas, unamquāq; sphaerarum compositā ex anima & corpore animal esse arbitratur, & corpus qdem, ut diximus, cum aethere sit circulariter moueri, animā uero quāuis per se sit immobilis, ipsā tamen motus causā esse. Stoici deum artificiosum ignem atq; intellectualem esse asserūt uia rationeq; ad generationē mundi progrediētem, qui mundus omnes spermaticas rationes, quibus singula secundum fata gignuntur in se continet. Deum autē spiritum esse per uniuersum mundum penetrantem diuersis nominibus appellatum secundum rerum per quas transit diuersitatē, mundum etiā deum esse & stellas & terrā, supremum autē omnium intellectum esse in aethere. Epicurus deos hominum formā habere, quāuis nō sensu propter tenuitatē naturae, sed ratione percipiuntur. Quattuor deinde incorruptibiles ponit naturas, aetheros, uacuum, infinitū, similitudines, quas qdem naturas similium partium & elementa ipse uocat. Hinc manifeste uidemus nullā grācos ante Pythagoram, atq; Anaxagorā dei habuisse cognitionem. Quare antiquissimis temporibus, ut Phoenices & Aegyptij, qui ostendimus, non incorporeas quasdam uirtutes, sed mortales uiros ut deos colebant. Sic graeci quoq; diuinis honores hominibus cōferebant.

Aduersus

Aduersus eos qui sensum tollunt, inutilem esse dicentes ad cognitionem. CAPVT VII.

Verum quoniam alij philosophorum sensibus cuncta cognosci arbitrabantur, alij contra rationi solummodo credendum, & sensum omnino abijciendum dicebant, non est inutile qd aduersus istos Aristoteles in octauo de philosophia cōscripsit, perstringere. Multi inquit rationem solummodo sequentes, sensum ac phantasiam omnino abijciebant, ut Xenophanes colophonius, & Parmenides Eleata, & Zeno, & Milesius de antiquioribus, de iunioribus autem Sulpo & Megarici, qui dicebāt unum esse quod est, & quod diuersum esse uidetur, diuersum non esse, nec gigni quicquam, nec corrumpi, nec moueri penitus, aduersus quos quamuis in philosophia multa dicantur, tamen etiā nunc pauca dicamus. Diuina igitur res in nobis ratio est, indigemus tamen sensu quemadmodum & corpore. Nam & sensus naturæ de sensibilibus iudicat. Qui enim sentit aliquid patitur, & qui sentit quod patitur, eam passionem profecto cognoscit. Sensus igitur cognitio quidam est. Præterea si sentire pati quoddam est, & omne quod patitur, ab aliquo patitur, omnino diuersum aliquid quod facit est, ab eo quod patitur, ut color & sonus a sensu. Deinde ipsum ens unum non uerat, sed nec immobile. Sensus enim motus quidam est, quomodo autem si nihil ad cognitionem conferunt, nullus est, quam nollet secundum naturam sibi sensus esse depositos, omnes enim integritatem sensuum organorumque suauitatem desiderant, qui melius ita de sensibilibus iudicant. Quare natura duce tantus nobis amor inest, ut nullus non insanus unum sensum pro omnibus bonis quæ uocantur extrema, uellet commutare. Cur autem si nihil sensibus egeant, non eruant oculos, nec auditum destruunt, ut opere ostendant ueram esse doctrinam suam. Nunc uero uerbis quidem eos uituperant, re autem maxime omnium utuntur. Mellissus enim cum sensibilia nihil esse uelit ostendere, per sensibilia hoc ipsum efficere conatur. Si enim terra est inquit, & aer, & ignis, & ferrum, & aurum: & aliud uiuēs, aliud mortuum, aliud nigrum, aliud album, ceteraque omnia quæ uere esse homines credunt, si etiam nos recte uidemus, audiamus, atque sentimus, ens quoque tale quod esset profecto quale nobis primo uisum

Kest,

est, neq; transmutaret, nec aliud ex alio fieret, sed sibi ipsi simile permaneret. Nunc vero cum dicamus, recte sentire uidetur nobis quod calidum est in frigidum, & frigidum in calidum, similiter & molle in durum, atque econtra permutari. Merito igitur posset quispiam percunctari, nonne igitur calidum in frigidum transmutari, cetera/que huius sensu cognouisti? Sed rationes opinionescque istorum iam ita explosae sunt, ut nec dicte quidem esse uideantur. Recte igitur procul dubitatione illi philosophantur, qui & sensum, & rationem, & cognitionem rerum suscipiunt. Hinc Aristoteles Xenophanem & eius similes, uexauit. Xenophanem autem Protagoras & Nessas audiuerunt, Nessam Metrodorus, Metrodorum Diogenes, Diogenem Anaxarchus, Anaxarchum Pyrrho, a quo Sceptici philosophi appellati sunt, qui nec sensu, nec ratione quicquam posse comprehendere docentes, magno risu omnium explosi sunt.

FINIS.

CLARISSIMO IURISCONSULTO ALBERTO VONICO TARUISANO Hieronymus Bononius

MAGNA Alberte clarissime, ac rerum dignarum studiofissime priscos homines causarum solertissimos indagatores obductos, teterrimae caligine cecitatis in ueritate diuini numinis uestiganda laborasse diu uideo, quibusdam nephandissimae impietatis assertoribus, deos omnino pertinaciter esse negantibus, ut Diagoras & Protagoras, nonnullis essent, nec ne inconstanter dubitantibus, ut Pythagoras Samius, aliquibus deos quidem esse fatentibus, res tamen humanas & terrena negotia non respicere, ut Epicurus, alijs & esse quidem, & mortalium curam gerere existimantibus, sicuti diuinus Plato, tantus autem inter hos ipsos error in quaestione ueri, tanta caeremoniarum, rituum, mysteriorum uarietas fuit, ut nulla hominum omnino aetas fuerit, quae in diuinarum rerum sententia non multum inter se ipsa dissiderit, Aegyptijs Osirim, Isim, atque animalia quaedam abiectissima adorantibus, Atheniensibus Cererem magno studio praecipue colentibus, Romanis

manis Martem, Vestam, Quirinum, ac quosdam priuatos deos uenerantibus. Atque hæc quidem multiplex confusio per multū temporis in toto ferme terrarū orbe perseverauit usq; ad Saluatoris aduentum. Tum uero cæcitatī mortalium in lumen saluberrimæ pietatis ab illa perniciosissimæ impietatis nocte traductorum lux oboriri cœpit, tum errantibus semita ueritatis ostendi. Diffusi deinde uarijs mundi regionibus Apostolici præcones euangelica prædicatione omnes gentes, omnes nationes illustrarunt, ut eorum uere fuerit uaticinatus propheta, in omnem terrā sonum exiisse, & uerba in fines orbis terræ. Viri tum doctissimi uereq; philosophi dei optimi maximi, qui sola sapientia est, amatores tāquam sidera coruscantia passim emicuerunt. Hinc apud Latinos lacteo eloquētiae fonte manans Lactantius Coelius, trium linguarum optimus interpres, uiteq; sanctimonia probatissimus Hieronymus; hinc sacer Aurelius Augustinus, immortalis Ambrosius, uigilantissimus Gregorius elegantissimis religionem nostram eloquijs illustrarunt, gentilitatis demonum insidiosorum astu diutius elusæ splendidissimo lumine ueritatis tenebras retexerunt, & male de ueritate ipsa sentientes, fræno seueræ castigationis compescuerunt. Apud Græcos uero Athanasius, Basilius, Gregorius Nazanzenus, Ioannes Chrysostomus, Eusebius Pamphili, alijq; permulti indefessi Christianorū dogmatum assertores summo opere claruerunt. Iiq; diu limitibus Græciæ cōtendi dum per quietē licuit inter suos, hoc est Græcos homines Italiæ ignoti latuere. Seu uentibus demum tota Græcia diutinis atrocissimorum hostium bellis, occupato infelicis prouinciæ disciplinarum matris imperio, direptis misere ciuitatibus, tota nobilitate atq; uirtute attica in Italiam commigrante, clarissimi quique authores, cum gentiles, tum christiani ad totam hospitalitatem diuertētes, studio doctissimorum interpretum, linguam Rhomanam didicerunt. Verum cum a plurimis in historiarum poematumue traductio ne fuerit hætenus feliciter elaboratum, non minus grate utiliterq; ab his qui res christianas eligere maluerunt effectum est. Non enim Omnibonus Leoniceus uir singulari doctrina præditus, minus laudis consecutus est in Athanasio traducendo, quam alius quispiam in quouis gentili opere, aut ipsemet in toto commentariorum

R ij infi/

infinitorum cōtextu. Neq; Georgius Trapezuntius uir diuinus ex
 praeparatione Euāgelica Eusebii in latinum uersa, minus gloriā re/
 portauit, quam rhetoricā artis laboriosissimo opere ædito. Cuius
 quidem clarissimi operis dedicati Nicolao quinto pōtifici maximo
 literarum toto orbe fugientium parēti, quo ad superos unde nobis
 demissus fuerat intempestiue redeunte, omnis doctrinæ spes erepta
 est, cum copiam facere omnibus quæreremus, nec sat facile inueniri
 posset exemplar, tu Alberte liberalissime, ex bibliotheca tua quam
 præciosissimis libris disciplinarum omnium liberalium refertam in
 ornatissima domo in modum atrij extructa studiosissime sumptu/
 osissimeq; cōparasti, nobis promptissime subuenisti. Vnde cum te
 iuuante, imo causam primariam præstante germen utilissimi libri
 in angulis quibusdam abditis delitescens fuerit abunde propaga/
 tum, debemus non tantum nos officiosissimæ tuæ probitati, sed
 quicunq; optatissimi muneris prius cupidī prope languebant, im/
 mortales gratias habebunt. Cumq; in eo diuersorum male sentien/
 tium opiniones insolubilibus argumentis cōfutatas, & fidem ortho/
 doxam fundatissimis rationibus stabilitam & confirmatam lecti/
 tabunt, non poterunt non tuæ munificentiae meminisse, nomētū
 æterne perennitatis monumento consecrantes.

EIVSDEM HIERONIMI CARMEN

Eusebius graio tantum sermone loquebar
 Nec poteram latijs utilis esse uiris
 Cura Trapezunti non est perpeffa Georgi
 Ignotum tanti muneris esse bonum
 Interpretatias solers aduexit in oras.
 Et docuit lingua liberiore loqui
 Errores igitur quisquis cognoscere priscos
 Instructus uera religione cupis.
 Me lege diuinas Romana uoce docentem
 Historias, grates soluere utriq; memor.

TABVLA IN LIBROS EVSEBII

349

De Euangelij diffinitione, & intentione sua	Cap. i.
De his quæ solent obijci Angelis & Iudæis	Cap. ij.
Refutatio eorū quæ obijciebantur.	Cap. iij.
De origine mundi secundum Gentiles	Cap. iij.
Diuerſæ de ſubſtantia mundi philoſophorū opiniones	Cap. v.
Diodori uerba, qui priſci homines Solem & Lunam colebant, & quod nec idola, nec dæmones nouerant.	Cap. vi.
De Phœnicum theologia	Cap. vij.

TABVLA SECVNDI LIBRI

De Aegyptiorum theologia	Cap. i.
De Græcorum theologia	Cap. ij.
De Atlantiorum theologia	Cap. iij.
De Phrygum theologia	Cap. iij.
De arcanis myſterijs erroris gentiliū	Cap. v.
Quod merito ſuperſtitionem gentium contemnimus.	Cap. vi.
Breuīs ſupradictorum repetitio	Cap. vij.
Quod templa deorū ſimulachra hominū fuerunt	Cap. viij.
Qualis de dijs priſcorum fuit opinio	Cap. ix.
Quod Plato priſcorum fabulas & interpretationes fabularum con- templat.	Cap. x.

TABVLA TERTII LIBRI

De honeſtiore & naturali theologia Græcorū	Cap. i.
De myſtica & naturali theologia ægyptiorū	Cap. ij.
Quod iuniores noua quædam per fabulas excogitarunt.	Cap. iij.
Refutatio myſticæ theologiæ	Cap. iij.

TABVLA QVARTI LIBRI.

Quod hominum artificio reſponſa reddi quiſpiam non temere di- ceret.	Cap. i.
Inutilem eſſe diuinationem	Cap. ij.
Diuerſæ gentium theologiæ	Cap. iij.
Porphyrus de philoſophiæ reſponſorum	Cap. iij.
Redargutio prædictorū ipſius Porphyrii	Cap. v.
Quod omnes dæmones mali ſunt.	Cap. vi.
Quod homines ſacrificabantur dæmonibus uſque ad tempora	

K iij Salua/

350 TABVLA IN LIBROS EVSEBII

Saluatoris.	Cap. vii
Quod mali dæmones ad omnia flagitia & facinora homines im-	
pellebant.	Cap. viii
Quod omnibus contemptis, deo inharendum est	Cap. ix.
Idem.	Cap. x.
De transmutatione prauorū dæmonum & operatione.	Cap. xi.
Qui sunt principes dæmonū secundum Porphyrium	Cap. xii

TABVLA QVINTI LIBRI

Quod potentia dæmonum per aduentum Saluatoris est ab-	
iecta.	Cap. i.
Quibus rationibus homines a dæmonibus decapti sunt	Cap. ii.
Quo modo multitudo deorum credita	Cap. iii
Quod dæmones, quos inter hominum deorumq; naturam collo-	
cabant, responsa dare credebantur.	Cap. iiii
De operatione bonorū dæmonū secundum Porphyriū.	Cap. v.
Quod dæmones cogunt ab hominibus	Cap. vi.
Quod dii gentium magicas artes docuerunt	Cap. vii
Quod oracula defecerunt.	Cap. viii.
Quod gentiliū dæmones mortales sunt.	Cap. ix.
De uetustorū fallacitate oraculorū ex Tenemæo.	Cap. x.
Quod malefici uates partem quæstus petebant	Cap. xi.
Quod poetæ responsi laudabantur quasi diuini	Cap. xii
Quod Athletæ diuinis honoribus autoritate Apollinis afficie-	
bantur.	Cap. xiii.
Quod etiam tyrannis Apollo adulabatur	Cap. xiiii
Quod ligna & lapides adorandos Apollo cōsulebat	Cap. xv.

TABVLA SEXTI LIBRI.

Quod quæcumq; dii gentium præuidebant cælestium motu præ-	
uidebant.	Cap. i.
Quod uoluntates hominum fati agi arbitrabantur, liberum negan-	
tes arbitrium, idq; deorum consilijs persuasi.	Cap. ii.
Quod facta magica ui solui posse Apollo respondit	Cap. iii.
Quod Apollo nonnunquam mentiri se fatebatur	Cap. iiii.
Quod falsa est opinio de fato.	Cap. v.
	Ipsorum

DE PRAEPARATIONE EVANGELICA 358

Ipsorum gentilium philosophorum uerba contra eos qui fatum
esse opinantur.

Cap. vi.

Idem.

Cap. vii.

Bardefanes de eodem

Cap. viij.

De eodē per auctoritatem scripturæ ab Origene

Cap. ix.

TABVLA SEPTIMI LIBRI

Repetitio theologiæ gentilium

Cap. i.

Quod solum Hebræorum genus ueram sequabatur pie/
tatem.

Cap. ij.

Compendiose nonnullorum Hebræorum uita narrat

Cap. iij.

De ludæorum theologia.

Cap. iij.

De uerbo.

Cap. v.

De contraria uirtute

Cap. vi.

De hominum natura

Cap. vii.

Quod natura non est genita

Cap. viij.

Quod materia non est causa malorum.

Cap. ix.

TABVLA OCTAUI LIBRI.

De traductione scripturæ. Repetitio Gentilium Theo/
logiæ.

Cap. i.

De uita & disciplina mosayca.

Cap. ij.

Eleazarus apud Aristæum de allegorico sensu scripturæ

Cap. iij.

De Essæis, qui priscis temporibus sublimi uiuebant philo/
sophia.

Cap. iij.

De Deo, & quod mundus creatus est

Cap. v.

TABVLA NONI LIBRI.

Quod etiam exteriores ludæorum gentem admirati sunt

Cap. i.

Hecataeus de eodem.

Cap. ij.

Plearchus de eodem.

Cap. iij.

Quod multi conueniunt etiā alieni de ueritate historiæ.

Cap. iij.

TABVLA DECIMI LIBRI.

Quod Græci non solum a Barbaris artes, sed alter alterius inuenta
dictaq; furantes, suo nomini attribuebant

Cap. i.

Quod disciplinas omnes & artes a Barbaris Græci accæ/
perunt.

Cap. ij.

K iij De anti/

352 DE PRAEPARATIONE EVANGELICA

De antiquitate Moysi ac Prophetarum Cap. iij

TABVLA VNDECIMI LIBRI.

De tripartita philosophiae diuisione secundum Platonem Cap. i.

De morali Hebraeorum philosophia. Cap. ij.

De rationali Iudaeorum philosophia. Cap. iij.

De commodissima nominum apud Hebraeos impositione. Cap. iij.

De physica parte secundum Hebraeos Cap. v.

De intellectuali Hebraeorum physiologia. Cap. vi.

De Ei uerbo Graeco ex Plutarcho Cap. vii.

Quod deus ineffabilis est Cap. viij.

Quod deus unus est. Cap. ix.

De uerbo. Cap. x.

De bono. Cap. xi.

De Iudaeis secundum Mosem ex Philone. Cap. xij.

Ab Hebraeis didicit Plato contrarias esse uirtutes Cap. xij.

Quod animi quoque immortalitatem ab Hebraeis Plato didicerit. Cap. xiiij.

Quod productum esse mundum ab Hebraeis Plato accepit. Cap. xv.

De luminaribus. Cap. xvi.

De mutatione mundi. Cap. xvij.

Quod resurrecturos mortuos esse concedit, non aliunde quam ab Hebraeis Plato discere potuit. Cap. xvij.

De caelesti terra secundum Platonem. Cap. xix.

Quod etiam de iudicio futuro Hebraeos Plato sequitur. Cap. xx.

TABVLA DVODECIMI LIBRI

Quod quaerere leges, non quaerere rationes iuuenes debent. Cap. i.

Quod commode per fabulas adolescentibus maiora tradenda sunt. Cap. ij.

Quod sincera fide Plato inhaesisse scripturae uideat. Cap. iij.

Quod non in omnes offerenda sunt ueritatis dogmata. Cap. iij.

De uiro iusto secundum Platonem. Cap. v.

Quod etiam

T A B V L A

35

Quod etiam de serpentis fraude Mosem Plato sequitur	Cap. vi.
Quomodo Plato quasi ioco ex uiro sumptam mulierem scripsit.	Cap. vii.
De prima hominum uita.	Cap. viii.
Quod etiam colloquutionem serpentis & auae secutus est	Cap. ix.
Quod ordinem etiam scribendi secutus est	Cap. x.
Quod a pietate in deum leges exorsus est ut Moses	Cap. xi.
Quod a pueritia in legalibus pueri exercendi ludo sunt	Cap. xii.
Quod diuinarum rerum imagines haec inferiora Plato putabat.	Cap. xiii.
Quod adolefcentes cantibus ad uirtutes parandi sunt	Cap. xiiii.
Quod poetae recte dicere cogendi sunt	Cap. xv.
Quod hymni cani non debent nisi prius examinentur	Cap. xvi.
Quod non semper uino utendum est.	Cap. xvii.
Quod nobiscum nobis gerendum est bellum	Cap. xviii.
Quod peccatorum anima est causa	Cap. xix.
De uero philosopho.	Cap. xx.
Quod nonnunquam falso ad utilitatem audientium utendum est.	Cap. xxi.
Quod omne genus hominum ad ueritatem uocandum est	Cap. xxii.
Quod etiam de Salomonis parabolis Plato multa accepit	Cap. xxiii.
De Seruis.	Cap. xxiiii.
Quod aliqua in alienum sensum accipit	Cap. xxv.
Quod in duodecim tribus ciuitatem suam Iudaeorum imitatione Plato diuidit.	Cap. xxvi.
Quod situm urbis Iudaeorum secutus est	Cap. xxvii.
De Prouidentia	Cap. xxviii.

TABVLA TERTIIDECIMI LIBRI.

Quod Plato gentilium deos contemnebat	Cap. i.
Quod mendosissime de deo poetae scripserunt.	Cap. ii.
Quod deus immutabilis ac uerus est	Cap. iii.
Quod Socrates quia gentiliu deos spernebat occisus est	Cap. iiii.
Nullo pacto iniuriandum sit	Cap. v.
Quod fortes uiri etiam post mortem patriam defendunt	Cap. vi.
Idem.	Cap. vii.
Quod inconstanter de deo Plato locutus est.	Cap. viii.
Quod non	

Quod non

Quod non recte Plato de dæmonibus sensit.

Cap. ix.

Quod non recte in omnibus Plato sensit.

Cap. x.

Quod non recte de cœlo Plato sensit.

Cap. xi.

Quæ de mulieribus sensit Plato.

Cap. xij.

Leges aliquæ Platonis

Cap. xij.

TABVLA QVARTIDECIMI LIBRI.

Quod omnes inter se philosophi repugnant. Cōtra quod nostri omnes concordant.

Cap. i.

De successione platonica.

Cap. ij.

Quod unusquisq; philosophorum quod ipse coniiciebat, de dijs sequebatur.

Cap. iij.

Quod mathematicæ disciplinæ nihil cōferant ad pietatē

Cap. iij.

Opiniones priscorum periarchon. i. de principibus.

Cap. v.

Opiniones philosophorum de dijs.

Cap. vi.

Aduersus eos qui sensum tollunt, inutilem esse dicentes ad cognitionem

Cap. vij.

Eusebii Pamphili uiri disertissimi de præparatiōe Evangelica, opus a doctissimo utriusq; lingue interprete Georgio Trapezuntio, e Græco in latinū uersum, exactissima Haganoæ impressum diligentia, Impensis atq; arcu D. Ioannis Rynman de Oringau, cura & opera industrii Henrici Gran. Anno humanitatis domini

M. D. XXII. Mense Februario.

And legemad seer dind in sere den f. salka tyn d. linden en
 And in lū ruyten / serendū 1' legemad seer dind lū den ruyten
 And dat harte vor dōt de schal lare bey d'ynckel myt d'yn
 Nem groen pappelen vud stouen de helen vud d'yn se
 lundelen in der lute v. se bone vud gult de to d'yn beloff
 v. d' ruyten se haffene groen pappelen de gant ruyten
 Nem roet sek vud mischottel vud mengi myt hantige
 vud make pillen vud stouen in der hender
 Ispus is gunt in der harte de fere gedvndel myt warm water
 Ispus is gunt de dōt harte stouet in warm water gemittet
 Deuencle is tye der herten vud in alle arbede des herten
 stou se myt sthe vud d'ynck se is helpe
 Brenschel is gunt tye de vloesche se myt wye vud d'ynck
 Och d'yn
 Gemp is gunt tye de fere harte myt hantige gant d'yn stouet
 Oxydare is gunt de de lenden stouet nem de blode vud make
 se vud make myt brude a helpe
 Echidonia is stouet de is gunt to d'ynck begen
 Symperma is samchel se ruyten an de walde vud is gunt
 de d'ynck se myt men seer se myt alder wye vud gunt
 se de sechen d'ynck v. d'ynck a helpe
 Ande is gunt de de beure v. blasty se dōt de myt gelike
 velle puler vud also velle hantige gewermet in yuer
 pappelen vud de a d'ynck plaister vud legge warm d'yn d'yn
 Ispus is gunt pappelen nem de wye vud stou se myt alder
 smet bade de vete se harte d'ynck lute lū
 Actoma is gunt der stouet vete stou se vud seer myt
 water vud bue se d'yn v. d'yn
 De myt slachken de in d'yn harte d'yn fader vud de d'yn harte
 Nem mitte veyde lūne pappelen gant v. lūne myt
 sthe gant vud mitte se lippel fad vud vud
 Camille blome seer gunt gelike myt wye vud d'yn
 d'yn vud vud de fere sthe vud d'yn se alle stou
 vud de stou de v. d'yn vud der lūne
 Klant in myt hantige vud seer in water vud d'yn
 d'yn vud alle d'yn se v. d'yn vud d'yn de vud stou
 v. d'yn vud d'yn vud in smet vud et vud
 v. d'yn de d'yn seer
 Foet in myt smet gemet vud seer d'yn vud
 d'yn d'yn hantige
 Gendern v. bundel / heidelen also velle pappelen a lū v.

voren, Weynd der becher vut, drucker des mers
 geis und and des und bade dar in suetst und las
 sich warm derkey, helpe tye al synnlich
 Solt do zu etlich und wiff dich dar malde zu vms
 form neuu tid opstomst tye de yger.
 Nem witte engeren hysliche puluer ruds / ande dferd hie
 ge hant ge zupstet ne stuchon vbalotte mersstuck, ande do
 Nem erwitte und brat wery de se hit zu bew und ynd
 glouendich stuche stals dar wort etlich
 Nem ey dupper vutwys de dar wist se und seth dar
 zu se hest und lat stuch dar wort etlich
 In byst grom suet del om ben dar war etlich
 Nem blagheit myrrey wroth campher und vstoley
 vnd des blagheit soll ruge se vll syn als de ande
 dar wiff se samend. hys puluer de widdes melle en
 buter und pleser se dar melle
 Nem wegebraden / wegebrasse bradwert frolen myrrey
 vnd sut dyp mers alder bosters de gelutten se vnd dar
 pte do dar ruge hant vnd wegemitter was zu pte
 my bysten ~~wegebrasse~~
 Nem se myrrey ede pot de vubederer se, do dar als
 dar zu myr guder vreisstet bosters vnd vure dar
 ruge brot zu vnd lat dar stuch vnd de helph / so
 ne dar aff vnd de vure und wiff nardus dar ande
 gheity dagesste sut an gnd yger melle ede pot dar
 In gne moister vnd mers dar stuch zu de pot melle
 gander vnd stuch de vure de widdes dar helst
 allerlye widdes wo als de syn pte
 The wegebraden blader vnd stals de zu smalte vnd
 ette dar wosters se wost hie gesint tye de gte stuch
 We dar hest vut furr an bency ede vure ede de se
 vnsenger syn de soll nime tye se water druckel
 hysliche nardusstaden vnd leuerstuch vnd sut dar se
 hope grosten pte
 In dar myr hest tyme zu se vanden wery vubederer
 blader de dar wosters zu den hont vnd hie vnd de melle
 wost dar hont wery
 vnd hie de durre dar wosters mit halde vure, dar ma
 nime hie fote vure vnd hysliche pte vnd nette dar zu
 se hant dte vnd bostet dar melle
 vnd hie, vnd pte vnd torberer blader ede hest sut

lange in wasser und lutz de brennd vngay so de hant
 so lange der freude dar maler hant so plapt und der salm und
 bynde vff dar hant
 In dem polid und stede myt oley dar mede befrucht de d'ing
 vnd dar hant
 Weder dar hant seer vnu besond netherly stent hant frucht
 vnterwilt duple wude puz vnd wasser dar hant
 De dar hant we der vnd de onp frey vnu vnde hant
 wut fruchtell wurtel lyberelli dar de hant dar wut vnu
 so ge vnd ston dar so ston vnd vngut dar durt vnu
 durt so luge dar in oley vnd maler so plapt und luge vnu
 dar vnterwilt vnd de vngut
 vnd dar vnu de hant vnu besond netherly fruchtell vnd
 vnterwilt vnu vngut
 Vnu vnterwilt wurtel vnd wut de myt wut vnd durt
 so vngut de dar ston an de hant vnu gult
 Vnu vnterwilt vnu vngut vnu besond netherly vnterwilt de
 vnd de dar vnu de vnterwilt vnu

omnis qui

omnis qui

omnis qui facit vnu

facit vnu

Magister hant vnterwilt hant vnterwilt
 quam vnterwilt hant vnterwilt
 vnterwilt hant vnterwilt

Marz vnterwilt hant vnterwilt
 hant vnterwilt hant vnterwilt

unt

unt

aristoteli genium cano
Leo nige ultra pignus sagittarum
tunc Genuis inflorescent pignus domus
finitis

Quia scilicet amicus finis de heretico

Colorece

tunc vixit corruere

Isis uerit decepti

omnis qui

tunc vixit
omnis qui facit volu

facit voluere

Magister et decepti facit de malo
quoniam uno dicit tunc omnis de finis
vixit
vixit decepti

Magister et decepti facit de malo
quoniam uno dicit tunc omnis de finis

magister

